5814

భారతి

సాహిత్య మాసపత్రిక

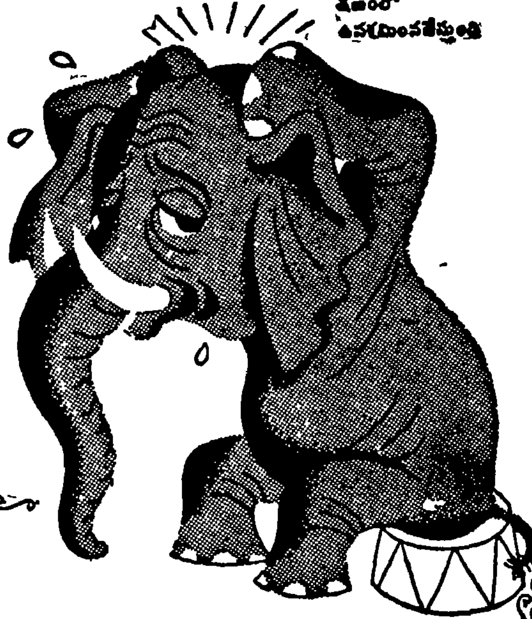
సంపాదకుడు

శివలెంక శంభుప్రసాద్

సెప్టెంబరు 1958

సంపుటము ౩౫ · . సంచిక ౯

విడిపత్రిక వెల ఒక రూపాయి

లక్షలాది ప్రజలు 1893 నుండి దేశమంతటా అమృతాంజనాన్ని వాడుతున్నారు. అమృతాంజనము బెణుకులు, వాపులు, తలనొప్పి, పక్కపోటు, జలుబులు, దగ్గులు మొదలైన వాటిని ఉపశమింపచేస్తుంది

అమృతాంజనము
అన్ని నొప్పులకు
దివ్యామృతము

అమృతాంజన్ లిమిటెడ్
మద్రాసు-4, బొంబాయి-1, కలకత్తా

ప్రతి ఆదివారం రాత్రి 6-30 గం॥ లకు 41 మీటర్ల మీద రేడియో సిలోన్‌లో దక్షిణ భారతభాష లన్నింటిలో వెలువడే హాస్యపూరిత కళాకారుల ప్రోగ్రామ్, అమృతాంజలి వినండి.

విషయానుక్రమణిక

సెప్టెంబరు 1958

కరుణాలహరి

శ్రీ బూర్గుల రామకృష్ణరావు

* గతసంచిక తరవాయి *

హారినీలస్థగితావనీతలమునం దందాలొలిందమ్మునై
వరబృందావనవాటికన్ పరమశోభాపేటికన్ దృశ్యమౌ
హారనానామణిమండపాగ్ర విబుధోద్యత్ భూజమూలమ్మునన్
బరమమ్మైన రయియారి మాయుక వచో మత్తేభ సంచారిణిన్.

శిరమం దూగెడు కేకిపింఛియుమునో శైలైవ కనద్రత్నసుం
దర కోటీర విశుంబి తాగ్ర లలితోద్యత్కుంతలాగ్రాంతమై
స్ఫురదానీల విలోలఖేలదలకస్ఫూర్జల్లలాటేందు సుం
దరమై, శ్రీ శరదిందు బింబరుచి చందం బొప్ప నెమ్మోమునన్.

దలదంభోజదలాశిలోచనము సుద్యత్పక్వ బింబాధరా
కలితస్మేర శుచిస్మితాకలిత తద్దంతావళీకాంతి సం
కులితాశాంబర, మిందుపాండురలసద్గండస్థలీలోలకుం
డలముల్ సూక్తిక మంజరీ మధుర కర్ణశ్రీక సుశ్లోకముల్.

ఉరమై గుండ్రశతనమ్ముగల్ గలిగి మెంతో యొప్పు ముక్తాలహా
ర రుచిం గుల్కెడు కంఠదేశ మటుపై రమ్యేంద్రనీలావనీ
ధరరోచిల్ జితమ్ము సేయు వరమోదార ప్రభాపూర మ
వ్వరలక్ష్మీ శుభమందిరాయిత మహోవక్షఃస్థలాద్రిప్రముల్.

చరణాబ్జమ్ముల నానఖస్ఫురణ మగ్రాంతంబు జీరాడుచున్
వరభోగీంద్ర సమానదోర్యుగముగన్ వాసించి వ్రేలాడుచున్
వరవర్ణాభము దట్టమై మెఱుపుదీవం దాల్చు చందంబు దో
ప్వరహార్ ఫుల్లవనామలవ్రజము శోభల్ నించు సౌందర్యముల్.

మణిమత్కంకణ కాంతిమాంసలము, శుంభత్పుల్లపద్మారుణా
రుణ, మ్మగ్రాంతనతాగ్రశితోద్ధరణమై రూపించుహస్తద్వయిన్
గణుతిన్ రత్నమయాంగుళీయకవిభా కల్యాంగుళిన్ వేణు పూ
రణముం జేసి యశేష జీవుల మనోరాగశ్రుతుల్ గాంచుమున్.

ఉదరోద్యద్ద్యుతినిమ్నగాలహరియై యొప్పారు నూగారు ను
న్నదగోపీ నయనానుకర్షణ సునిమ్నంబైన యన్నాభి యొ
ప్పిదమై బంగరు నీరునన్ దొలఁకు నా పీతాంబర శ్రీ ప్రభా
మృదులమ్ముల్ మఱి యూరువుల్ గులుకు నా మేలైన సౌభాగ్యమున్.

లలిత శ్రీమణినూపుర శ్రుతిజటాలంబైన జంఘాయుగ
మ్మలఘుస్పర్థి ముఖస్థ దంతివరహస్తాగ్రైక జంఘాలమం
జుల జంఘాయుగ దివ్యవైభవమునై శోభిల్లు చిద్బింబమున్
కులిశమ్మంకుశమంబుజమ్ము మఱిశంఖున్ జక్రమున్ గేతన
మ్ముల రేఖల్ గులుకంగ కోమలములై ముద్దుల్ పిసాళించు మం
జులముల్ పాదతలంబులున్ జెలఁగు మేల్ సొంపున్ నిగారింపునన్
దొలుకన్ బ్రహ్మశివాది దేవమకుట స్తోమాగ్రరత్నప్రభా
కలిత శ్రీనఖ చంద్రికావిదళిత క్షోణీజనక్షోభమై

చెలువౌ పాదయుగమ్మునం గల కృపాశృంగారమాకారమున్
కలలో నిద్దురలేని మేల్కొలుపులో గన్గొందుగా ఇంటిలో
వెలి రాదారుల దారులం దదియ యోవిశ్వేశ! నీమూర్తి క
న్నులలోఁ గట్టిన యట్లు చిత్తమున నెంతో హత్తినట్లయ్యెడిన్.

నవఘన నీలిమద్యుతి కనన్నమనీయ మశేష వేదవై
భవకమనీయ మాసొబఁగు పాపగతిం బడిపోవు నన్ను నం
భవ మిదియౌను గాదనక మక్కువ కన్నులనేని యబ్బి మా
నవ పరమాణువున్ నను సనాథుని జేయురుగాక యిప్పడే.

హరి! నీకున్ బ్రణమిల్లి కోరెదనురా హా! అంజలింబట్టి నే
వరమీ యొక్కటిగాఁగ నొక్కటి ప్రభూ! వద్దెందునున్ జన్మ, మీ
శ్వర! పుట్టింతువొ భూమి దున్నుకొను నవ్వారింటఁ బుట్టింపు సుం
దర గోవిందపదారవింద మధుమత్తంబైన చిత్తమ్ముతో

అమృతస్యంది వచోవిలాసమును నావందించినావైన! స్వ
ప్నమునం దైనఁ దలంప నీకృప యహంభావాన సిగ్గింతలే,
దమిత మ్మీయపరాధమున్ గనక నన్నాత్మీయుగా గొన్న నీ
కు మరేదీ దయసాటి? మిత్రులను, నాకున్ సాటి యేదీ ప్రభూ!

కరుణాలహరి

పాతాళంబున–కేగుమా సురపురిం బాలింపుమా మేరువుం
బాతూలోద్గతి నెక్కుమా జలధులం బాహూద్వయిం దాటుమా
చేతన్ సక్తములైన యాశలవి నిశ్శేషమ్ముగా వీడవో
భూతవ్యాధిజరాజ్వరాహత! సుఖంబుం గోరితేనిం మదిన్,
ప్రీతిం గృష్ణరసాయనమ్ము గొనుమా! వేరే క్రమ మ్మేటికిం

పాపమహీధరమ్ములకు వజ్రము, జన్మ రుజాభిభూత సం
తాప సుసిద్ధభేషజము, 'దంభ' తమఃపటలార్క బింబముం
వ్యాపృత దుఃఖభూరుహ దవాగ్ని కలాపము! 'కృష్ణ' నామమీ
శా! పరనిర్వృతి ప్రకట సాధకవాటము పొల్చు నున్నతిం

ఘనవిషయాటవీ శిఖ శిఖావితతిం వికలత్వమొంది నా
మన మిటు మాధురీ పరమ మందిరమందు ముకుంద ముగ్ధ మో
హనవదనేందుబింబమున నంచిత చారు చకోరవృత్తి చే
ననిమిషభావ మొంది యమృతాప్లుతమై విలసిల్లుఁ గావుతం

అమరతరంగిణీ పులినమందు సుఖాసనముండి కన్నులం
దమరిచి యోగముద్ర, విషయమ్ము లడగ్చి, హరించిలోని సం
తమసము సత్సుఖాత్మక సుధారస నిర్ఝరి నన్నుతాంబుదో
త్తమరుచిఁ జిత్కళం మునిఁగి ధన్యుఁడ నౌటది యెన్నఁడో కదా!!

వసంతరాజీయము

శ్రీ పోణంగి శ్రీరామ అప్పారావు

'వసంతరాజీయము' రెడ్డిరాజగు 'కుమారగిరి' చే (క్రీ. శ. 1386-1402) రచింపబడిన నాట్యశాస్త్రగ్రంథము. ఈ కుమారగిరిరెడ్డికి 'వసంతరాయలు', 'కర్పూరవసంతరాయలు' అను బిరుదులు కలవు. ఈ బిరుదులను బట్టియే అతని నాట్యశాస్త్రము 'వసంతరాజీయ' మనబడెను.

ఈ వసంతరాజీయము గ్రంథ మంతయును లభింపకపోవుట ఆంధ్రుల దురదృష్ట మని చెప్పక తప్పదు. ఈ గ్రంథమునుండి ఆయా వ్యాఖ్యాతలు తమ తమ వ్యాఖ్యానములందు ఉదాహరించిన లక్షణ శ్లోకములను బట్టి దీని స్వరూపమును మాత్రము కొంత యూహించుటకు వీలగుచున్నది.

'వసంతరాజీయ' మను పేర శ్రీ నిడుదవోలు వేంకటరావుగారు 'హాక్' స్మారక సంచికలో ఒక ఆంగ్లవ్యాసమును ప్రకటించినారు. ఆ వ్యాసమునందు రెడ్డిరాజుల చరిత్ర వివరింపబడినది; అంతమున మాత్రము వసంతరాజీయమందలి తొమ్మిది శ్లోకములు ఉదాహరింపబడినవి. శ్రీమాన్ కృష్ణమాచార్యులుగారు కూడ తమ 'సంస్కృతవాఙ్మయ చరిత్ర'లో ఈ శ్లోకములనే ఉదాహరించియున్నారు.

ఇప్పుడు నే నింకను చాల శ్లోకములను సేకరించినాను. వానిని సహృదయుల పరిశీలనార్థము నివేదించుటకే ఈ నా ప్రయత్నము.

వసంతరాజీయ శ్లోకములను తమ తమ వ్యాఖ్యానములం దుదహరించిన వారిలో కాటయవేముడు ముఖ్యుడు. కాటయవేముడు కుమారగిరియొక్క బావమరది. ఇతడు కాళిదాస ప్రణీతము లగు మూడు నాటకములకును 'కుమారగిరి రాజీయము' అను పేర వ్యాఖ్యలను రచించెను. వసంతరాజీయశ్లోకములను పేర్కొనిన రెండవ వ్యాఖ్యాత తిమ్మరుసు మేనల్లుడైన నాదెండ్ల గోపమంత్రి. ఇతడు కృష్ణమిశ్రుని ప్రబోధచంద్రోదయమునకు 'చంద్రిక' అను వ్యాఖ్యను రచించెను. వ్యాఖ్యాతృచక్రవర్తి యగు మల్లినాథసూరి శిశుపాలవధవ్యాఖ్యలోను, వాని కుమారుడగు కుమారస్వామి ప్రతాపరుద్రీయ వ్యాఖ్యలోను వసంతరాజీయమునుండి కొన్ని శ్లోకములను పేర్కొనియున్నారు. నేను చూచినవి ఇవి మాత్రమే. ఇంకను ఎందఱు వ్యాఖ్యాతలు వసంతరాజీయ శ్లోకములను పేర్కొనిరో తెలియదు. పరిశోధకు లింకను పరిశీలింపవలసియున్నది

నేను పరిశీలించిన పై వ్యాఖ్య లన్నియును ముద్రితములే. వాని వివరముల నీ క్రింద నొసంగుచున్నాను.

1 కాటయవేముని అభిజ్ఞాన శాకుంతల వ్యాఖ్య—దీనిని శ్రీ వి. శంకరరామశాస్త్రిగారు ప్రకటించినారు. (అభిజ్ఞాన శాకుంతలము—బాలమనోరమా ప్రెస్, మద్రాసు, 1947)

2 కాటయవేముని మాలవికాగ్నిమిత్రవ్యాఖ్య—దీనిని శ్రీ ఎమ్. ఆర్. కాలెగారు ప్రకటించినారు. (మాలవికాగ్నిమిత్రము—గోపాల్ నారాయణ్ అండ్ కో, బొంబాయి, 1932).

3. కాటయవేముని విక్రమోర్వశీయవ్యాఖ్య—దీనిని శ్రీ చారుదేవశాస్త్రిగారు ప్రకటించినారు. (లాహోరు, 1929)

[పై వ్యాఖ్యలను మరికొందఱు కూడ ప్రకటించినారట. అవి నాకు లభ్యము కాలేదు]

4 గోపమంత్రి ప్రబోధచంద్రోదయవ్యాఖ్య—దీనిని శ్రీ వాసుదేవశర్మగారు పరిష్కరించినారు. (ప్రబోధచంద్రోదయము—నిర్ణయసాగర ముద్రణాలయము, బొంబాయి, 1898)

5. మల్లినాథసూరి శిశుపాలవధ వ్యాఖ్య—(శిశుపాలవధము — నిర్ణయసాగర ముద్రణాలయము, 1917).

6. కుమారస్వామి ప్రతాపరుద్రీయ వ్యాఖ్య—దీనిని శ్రీ కె. పి. త్రివేది ప్రకటించెను. (ప్రతాపరుద్రీయము—బొంబాయి, 1909).

వసంతరాజీయము

పై వ్యాఖ్యాతల సంగతులను తెలుపువారే అనుట గమనార్హము.

కాటయ వేముని శాకుంతలవ్యాఖ్యయొక్క వ్రాతప్రతి యొకటి (సం. 1866) కాకినాడ ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తులో కలదు. నేను దానిని పరిశీలించినాను. శ్రీ శంకరనారాయణశాస్త్రిగారు శాకుంతల వ్యాఖ్యాన ప్రారంభమునందలి 19 శ్లోకములను ఏలనో ప్రకటించలేదు. శ్రీ చిలుకూరి నారాయణశాస్త్రిగారు మాత్రము వానిని 'రెడ్డి సంచిక'లో ప్రకటించియున్నారు (పుటలు-854-856).

కుమారగిరిరెడ్డి విలాసపురుషుడనియు, అతని బావమరదియును, మంత్రియును అగు కాటయవేముడే రాజ్యభారమును వహించి పరిపాలనమును కొనసాగించెననియు చరిత్ర తెలుపుచున్నది. శాకుంతల వ్యాఖ్యాన ప్రారంభశ్లోకములు ఈ అంశములనే విశదీకరించుచున్నవి.

కుమారగిరి రెడ్డియును, కాటయ వేముడును గొప్ప సంస్కృత పండితులు. కుమారగిరిరెడ్డి నాట్యశాస్త్రవేత్తయై నాట్యశాస్త్రమును రచింపగా, కాటయ వేముడా నాట్యశాస్త్రము నాధారముగా చేసికొని కాళిదాసు నాటకములు మూడింటికిని వ్యాఖ్యలు రచించియున్నాడు. ఈ వ్యాఖ్యలు మనోహరములు, ప్రమాణములు అని విమర్శకులచే పొగడ్తలందినవి. వసంతరాజీయము లభించియున్నచో అది కూడ ఇట్టి ఖ్యాతిని పొందియుండెడిది. ఇంచుమించుగా సమకాలికములైన కాటయ వేముని వ్యాఖ్యలు లభించి, ఆ వ్యాఖ్యల కాధారమైన వసంతరాజీయము లభింపకపోవుట ఆశ్చర్యముగా నున్నది.

నేను చరిత్రజోలికి పోక, నా వ్యాసమును వ్యాఖ్యాత ఉదాహరించిన శ్లోకములకే పరిమితమును చేసికొని, వసంతరాజీయ స్వరూపమును సూచించుటకు మాత్రమే ప్రయత్నింతును.

కుమారగిరిరెడ్డి వసంతోత్సవ వైభవమును అనవేముని 'ద్రాక్షారామదానశాసనము' (క్రీ. శ. 1371) ఈ క్రింది విధముగా వర్ణించుచున్నది (శ్రీ మల్లంపల్లివారి 'History of Reddi Kingdoms' చూడదగును. పుట-472)

వసంతరాయస్య వసంతకేళౌ
కస్తూరికాకేళిఘనాంబుజాలాః
శ్రీఖండం హిమాంబు ఘనసారధారా
కర్పూరఖండాః కరకా బభూవుః ॥

—(పై శ్లోకమందు 'రాయస్య' అనుచోట 'రాయస్వ' అని ఉండుట సమంజసముగా నుండును)

"వసంతరాయలయొక్క వసంతకేళియందు కస్తూరికా కేలు సమూహములే మేఘములు, హిమాంబువులే వర్ష ధారలును, కర్పూరఖండములే వడగండ్లును అగుచున్నవి."

పై శ్లోకమును శ్రీనాథు డనుసరించినట్లు శ్రీ మల్లంపల్లివారు గుర్తించియున్నారు—

తే॥ బహుళ కస్తూరికా మేఘపటలములకు
శీకరాసార మయ్యె గొజ్జంగినీరు
వెలుద ఘనసంఘమ్ము లయ్యె వర్షములకుఁ
గామినులు చల్ల కర్పూరఖండ వితతి.

—(భీమఖండము–3 వ ఆ, 124 ప)

ఇట్లు వసంతోత్సవ ప్రియుడైన కుమారగిరిరెడ్డి సర్వరాజ్యభారమును కాటయ వేమునిపై పెట్టి, తాను విలాసముగా కాలమును గడిపెనాడట—

భాగ్యం జాను సమగ్ర మాప్యమతిస్నేహ
పాత్రం యతో
ఽయం కాటయవేమ ముద్ధతరిపుధ్వంసే నియుజ్య
స్వయమ్
నిత్యం నందతి నర్తకై రభినవైః కాంతైర్వ
సంతోత్సవైః
సంగీతాభ్యుదయైః కుమారగిరిభూపాలో
నృపాలోత్తమః

—(మాలవికాగ్నిమిత్రవ్యాఖ్య ప్రారంభ శ్లోకము)

"కుమారగిరి ప్రభువు అదృష్టమే అదృష్టము; ఏలనన స్నేహపాత్రుడును, వియ్యుడును అగు కాటయ వేముని శత్రునాశనమందు నియోగించి తాను నిత్యము అభినవములగు నర్తనములతోను, మనోహరములగు వసంతోత్సవములతోను, సంగీతాభ్యుదయములతోను వర్తించుచున్నాడు."

కుమారగిరిరెడ్డి ఆస్థానమందు 'లకుమాదేవి' అనెడి నాట్యప్రవీణురాలుండెననియు, ఆమె కుమారగిరి ప్రభువు రచించిన నాట్యశాస్త్రమందలి నృత్తములను అభినయించి ప్రశంసార్హురాలైనదనియు కాటయ వేముడు చెప్పెను—

జయతి మహిమా లోకాతీతః కుమారగిరి ప్రభోః
సకలభువనాధీశో యస్య శ్రియా సదృశీ ప్రియా
వన మథితయం నాట్యగ్రాహాం తతోఽపి సదా
ప్రదా
వితరతి బహూనర్థా నర్థి వ్రజాయ సహస్రశః

—('రెడ్డి సంచిక'—పుట—384, శ్రీ వేటూరివారి శృంగారశ్రీనాథము — పుట—67 కూడ చూడవలెను)

"ఏ కుమారగిరి ప్రభువుయొక్క కీర్తితో సదృశురాలగు లక్ష్మీదేవి సభలలో నాట్యశాస్త్రజ్ఞులకు వేలకొలది మాతంగాధిపములను చేకూర్చుచు అర్థిబృందమునకు వేలకొలది ధనములను దానము చేయుచున్నదో ఆకుమారగిరి ప్రభుని మహిమ లోకాతీతమై వర్ధిల్లుచున్నది."

ఈ కుమారగిరిప్రభువు భరతాదుల నాట్యశాస్త్రములను చక్కగా పరిశీలించి వసంతరాజీయమును వ్రాసెననియు, ఆ వసంతరాజీయము ననుసరించి తాను కాళిదాస నాటకత్రయమునకు వ్యాఖ్యను రచించుచున్నట్లును కాటయవేముడు చెప్పుకొనెను

మునీనాం భరతాదీనాం భోజాదీనాం చ భూభుజామ్
శాస్త్రాణి సమ్యగాలోచ్య నాట్యవేదార్థ వేదినామ్
ప్రోక్తం వసంతరాజేన కుమారగిరిభూభుజా
నామ్నా వసంతరాజీయం నాట్యశాస్త్రం
యదుత్తమమ్॥

తత్రోక్తేనైవ మార్గేణ దర్శితాశేష లక్షణమ్
కవినా మాత్రయా మంత్రీ కాటభూపతిమానః
పోషకం వేమవిభుః కుమారగిరిణా రాజ్ఞా
వినయక్షితః కృతి
నాట్యానాం త్రితయం కృతం కృతధియా
శ్రీ కాళిదాసేన యత్
తస్యోద్యద్గురుసార్థవస్య రసికః కాటంతిలాదేవ్యయమ్
వ్యాఖ్యానం కురుతే కుమారగిరిరాజేంద్రాఖ్య
మప్యేకితమ్

—(చూ. 'రెడ్డి సంచిక'—పుట 386)

"నాట్యవేదార్థ విదులైన భరతాదిమునులయు, భోజాది భూపతులయు శాస్త్రములను చక్కగా పరిశీలించి 'వసంతరాజు' అనబడెడి కుమారగిరిభూపతి 'వసంత రాజీయ' మనెడి ఉత్తమ నాట్యశాస్త్రమును రచించెను. అందు చెప్పబడిన మార్గము ననుసరించియే రాజాజ్ఞానుసారముగా, కాటయవేముడు, ప్రఖ్యాతుడైన కాళిదాసుచే రచింపబడిన రసనిధులగు మూడు నాటకములకును 'కుమారగిరిరాజీయము' అను పేర వ్యాఖ్యానమును చేయుచున్నాడు"

కాటయవేముడు మొట్టమొదట శాకుంతల వ్యాఖ్యను రచించినట్లు కన్పట్టుచున్నది. అందలి లక్ష్యము లెల్ల లక్షణశ్లోకములచే చేర్కొనియుండెను. కాని మాళవికాగ్నిమిత్రమందు "నాంద్యాదిలక్షణంతు శాకుంతల వ్యాఖ్యాన ఏవాభిహితం" (నాంద్యాదుల లక్షణము శాకుంతల వ్యాఖ్యానమందే చెప్పబడినది) అని వ్రాసినాడు. అందుచేత శాకుంతల వ్యాఖ్య మొదటిదియును, మాళవికాగ్నిమిత్రవ్యాఖ్య రెండవదియును అగుచున్నది. దీని తరువాత విక్రమోర్వశీయ వ్యాఖ్యను రచించియుండును

కాటయవేముని వ్యాఖ్యలందు నాట్యశాస్త్రమునకు సంబంధించిన అనేక లక్షణ శ్లోకములు ఉదాహృతములైనవి. వానిలో కొన్ని శ్లోకములకు మాత్రమే 'యథోక్తం వసంత రాజీయే', 'తథాచోక్తం వసంత రాజీయే', 'తదుక్తం వసంతరాజీయే', 'తల్లక్షణంతు వసంతరాజీయే' అని స్పష్టముగా నున్నది. కాబట్టి ఇట్లు చెప్పబడిన శ్లోకములన్నియును వసంతరాజీయము లోనివనుట నిర్వివాదము. ఇంక తక్కిన శ్లోకము లెవ్వరివో చెప్పబడలేదు. ఆశ్లోకములలో కొన్నింటికిముందు 'తదుక్తం' 'యథోక్తం', 'తథాచోక్తం' 'అథోక్తం' అనియు, కొన్నింటికి చివర 'ఇత్యుక్తత్వాత్', 'ఇత్యుక్తేః', 'ఇతి' అనియు కలదు. ఆ శ్లోకములు కూడ వసంత రాజీయములోనివే యని నేను సకారణముగా ప్రతిపాదించుచున్నాను

నాట్యశాస్త్రేతర విషయములకు లక్షణ శ్లోకములను ఉదాహరించు నప్పుడు కాటయవేముడు ఆ గ్రంథ నామమును కాని, తద్గ్రంథకర్తృనామమును కాని తప్పక పేర్కొనినాడు. ఉదా — యథాహోక్తం 'త్రిపురారాదు సింధా' "అరవింద మశోకంచ శిరీషం చూత మల్లికాః పంచైతాని ప్రకీర్త్యంతే పంచబాణస్య సాయకాః" (శాకుంతల వ్యాఖ్య - పుట 144). ఎచ్చటనో పేరు చెప్పకయే ఉదాహరించిన శ్లోకములు వసంతరాజీయము నందలివి కాక ఇతర గ్రంథములందలివి

అయినచో పై విధముగానే కొటయవేమును మూలములను పేర్కొని యుండెడివాడు. అట్లు పేర్కొని యుండనిపోవుటచేత ఆ శ్లోకములు ఇతర గ్రంథములలోనివి కావచ్చును, అవి యెల్ల వసంత రాజీయము లోనివే అనియు భావించుచున్నాను "శ్రుతౌ శైలూషాగమదర్పణే కేవలతః . వ్యాఖ్యానంతరంబున శే" అని కొటయవేమును స్పష్టముగా చెప్పకొని యుండుట నా ప్రతిపాదనమునకు బలమొసంగు చున్నది

కావున కొటయవేముని వ్యాఖ్యలందలి నాట్యశాస్త్ర సంబంధి శ్లోకము లన్నియును వసంతరాజీయములోని వనియే తలంచుట సమంజసము. తక్కిన రెండు వ్యాఖ్యల విషయము చెప్పుచున్నను మొట్టమొదట వ్రాయబడిన శాకుంతల వ్యాఖ్యయందలి లక్షణశ్లోకము లైనను తప్పక వసంతరాజీయము నందలివే అని నేను విశ్వసించుచున్నాను. ఈ శ్లోకముల నన్నింటిని నాట్యశాస్త్రము, దశరూపకము, ప్రతాపరుద్రీయము, సాహిత్యదర్పణము, నాట్యదర్పణము, భావప్రకాశము మొదలగు నాట్యశాస్త్ర గ్రంథములందలి శ్లోకములతో చాలవరకు పరిమాణించినాను; ఇవి భిన్నములుగా నున్నవి. అందుచే ఇవి వసంతరాజీయములోనివే అని మఱింత విశ్వాసముగా చెప్పగలుగుచున్నాను. కొన్ని శ్లోకార్థములు మాత్రము (ఉదా. వీథ్యంగములు మొ॥) దశరూపక, ప్రతాపరుద్రీయాది శ్లోకములతో సంవదించుచున్నవి; అనేక నాట్యశాస్త్రగ్రంథములను పరిశీలించియున్న కుమారగిరి తనకు నచ్చిన లక్షణములను అచ్చటచ్చట అట్టే పొందుపఱచియుండును. అన లిట్టి పోలికలు ప్రతిగ్రంథమునందును కలవు. కావున పైశ్లోకములు వసంతరాజీయమునందలివే అనుటకు ఇట్టిపోలికలు ప్రతిబంధకములు కానేరవు.

ఇప్పుడింక వసంతరాజీయ శ్లోకములను ఒక క్రమములో పేర్కొనుచు వివిధ కొన్ని శీర్షికల క్రింద విభజించియున్నాను. అవి ఏ వ్యాఖ్యానము నందలివో కూడ పరిశీలించియున్నాను. మొత్తము శ్లోకసంఖ్యను కూడ గణించినాను; కొన్ని శ్లోకములు, శ్లోకపాదములు ఒకటికన్న ఎక్కువసార్లు కనబడుచున్నను, వానిని ఒకమారే చేర్చి, సంఖ్యను గణించియున్నాను. 'వసంతరాజీయ మందలివి' అని స్పష్టముగా చెప్పబడిన శ్లోకములకు శ్లోకపాదములకు గుర్తులు పెట్టినాను.

నాంది

* ప్రథమః పూర్వరంగస్య తతః ప్రస్తావనేతి చ ।
ఆరంభే సర్వనాట్యానా మేతత్ సామాన్య మిష్యతే ॥ 1

* యన్నాట్యవస్తునః పూర్వం రంగవిఘ్నోపశాంతయే ।
కుశీలవాః ప్రకుర్వంతి పూర్వరంగః స కీర్తితః ॥ 2

* యద్యప్యంగాని భూయాంసి పూర్వరంగస్య నాటకే ।
తేషా మవశ్యం కర్తవ్యా నాందీ నందీశ్వరప్రియా ॥ 3

* ఆశీర్నమస్క్రియారూపః శ్లోకః కావ్యార్థసూచకః ।
నాందీతి కథ్యతే తస్యాం పదాని ద్వాదశాష్ట వా ॥ 4

* మాంగల్యార్థం త ప్రోక్తా శ్లోకై ర్విరచితా హి సా ।
నాందీ పదై ర్ద్వాదశభి రష్టాభి ర్వా ప్యలంకృతా ॥ 5

—(శాకుంతలవ్యాఖ్య పుట. 2)

కావ్యార్థ సూచనం కైశ్చి న్నాంద్యా మేవ విధీయతే

—(శా. వ్యాఖ్య-పుట 3)

[పై అయిదు శ్లోకములకు ముందు 'ఉక్తం చ వసంతరాజీయే' అని కలదు. కావున ఇవి అన్నియును వసంత రాజీయములోనివే అని స్పష్టపడుచున్నది. పై వానిలో "యన్నాట్య వస్తునః . . కీర్తితః" అను శ్లోకమును 'యథాహ వసంత రాజీయే' అని చెప్పి మల్లినాథసూరి శిశుపాలవధ వ్యాఖ్యలో ఉదాహరించియున్నాడు (2 వ సర్గ, 8 వ. శ్లో. వ్యాఖ్యలో) దీనిని శ్రీ వేంకటరావు గారు పేర్కొనియున్నారు. "యద్యప్యంగాని నందీశ్వర ప్రియా" అను శ్లోకము 'అత ఏవాభిప్రాయే ణోక్తం వసంతరాజీయే' అని చెప్పి గోపమంత్రి ఉదాహరించియున్నాడు. (ప్రబోధ చంద్రోదయము - పుట 7) దీనినికూడ శ్రీ వేంకటరావుగారు పేర్కొనిరి.

నే ప థ్య ము

కుశీలవ కుటుంబస్య స్థలీ నేపథ్య ముచ్యతే ॥ 6

—(శా. వ్యాఖ్య. పుట. 3)

ఆ ము ఖ ము

సూత్రధారో నటీం బ్రూతే మారిషం వా విదూషకమ్ ।
స్వకార్య ప్రస్తుతాక్షేపై ర్విచిత్రై ర్వ్యవహారైః ప్రథా ॥ 7
విన్యాసంగై ర్విచిత్రై ర్వాపి యత్రేదం ప్రాహురాముఖమ్ ।

—(శా. వ్యాఖ్య - పుట. 4)

ప్ర రో చ న

నియోజనం ప్రయోక్తృణాం వివక్షా దేశకాలయోః॥ 8
కావ్యార్థ సూచనక్లిష్టైః సూక్తైః సభ్యానాం చిత్తరంజనమ్
కవి కావ్య నటాదీనాం ప్రశంసా చ ప్రరోచనా॥ 9

—(శా. వ్యాఖ్య పుట. 2)

ఉద్ఘాత్యకము (వీథ్యంగము)

* సూచనీ ప్రస్తుతార్థస్య యా ప్రశ్నోత్తర మాలికా
ఉద్ఘాత్యక మితి ప్రాహుః తత్రత్య నాట్యవేదినః

[ఇది కాళిదాస సాహిత్య పరిషత్తులోని వ్రాత ప్రతిలో మాత్రమే ఉన్నది. ఈ శ్లోకమునకు ముందు 'తథా వసంతరాజీయే' అని మాట కలదు. ఈ మాట కాని, ఈ శ్లోకము కాని ముద్రిత వ్యాఖ్యలో లేకపోవు ఇది సంపాదకుని పొరపాటో, లేదా వారికి దొరికిన వ్రాతప్రతిని వ్రాసిన లేఖకుని పొరపాటో తెలియదు. ముద్రిత వ్యాఖ్యలో " ఉద్ఘాత్యకం నామ వీథ్యంగముక్తం భరతేన" అని మాత్రమే కలదు.

(శా. వ్యా. పుట 5]

ప్ర యో గా తి శ య ము

ఏషోఽయ మిత్యుపక్షేపాత్ సూత్రధార ప్రయోగతః
పాత్రప్రవేశో యః ప్రయోగాతిశయో హి సః 11

(శా. వ్యాఖ్య పుట 6)

భా షా వి ధా న ము

స్త్రీ నీచానాం బాలానాం మూర్ఖాణాం ప్రాకృతం వదః।

(శా. వ్యాఖ్య పుట 8)

ప్రాయేణ ప్రాకృతస్త్రీ మ సౌరసేనీ విధీయతే॥ 12

(శా. వ్యాఖ్య పుట 8)

మ్లేచ్ఛానాంత్వజ నీచానాం పైశాచీ వాపి మాగధీ

(శా. వ్యాఖ్య పుట 185)

సంబోధన విధానము

విప్రామాత్యాగ్రజా ఇత్యార్యా ఇతీహాత్ర కృతా మతాః॥ 13

(శా. వ్యాఖ్య-పుట 3)

[ముద్రితమైన శాకుంతల వ్యాఖ్యలో ఈ శ్లోక పాదమునకు ముందు 'తథోక్తం' అనిమాత్రమే కలదు. కాని కాళిదాస సాహిత్య పరిషత్తులోని వ్రాత ప్రతిలో 'తథాచోక్తం వసంతరాజీయే' అని యున్నది కావున ఇది వసంతరాజీయములోనిదే అనుట స్పష్టము.

స్వామీ స్తుతి కృతి ర్దృష్ట శ్చైత్రే దృష్టేతి దానసైః।

(శా. వ్యాఖ్య పుట 44)

హలా త్రిదయితే చేట్యం మతే రాజ్ఞీ సుతేఽనఘా॥ 14

అర్థో ప క్షే ప క ము లు

ద్వేధా వస్తు విభాగః స్యాత్ త్యాజ్యః సూచ్య ఇత్యపి।
విరసోఽనుచిత స్తత్ర సూచ్యః స్యాద్ వస్తు విస్తరః॥ 15

దూరాధ్వానం వధం యుద్ధం రాజ్యదేశాది విప్లవాన్।

సంరోధం భోజనం స్నానం సురతం చానులేపనమ్॥ 16

అంబర గ్రహణాదీని ప్రత్యక్షాణి న నిర్దిశేత్।
అర్థోపక్షేపకైః సూచ్యం పంచభిః ప్రతిపాదయేత్॥ 17

అర్థోపక్షేపకాణిస్యుః విష్కంభక ప్రవేశకః।
చూలికాంకావతారశ్చ తథాంకముఖమిత్యపి॥ 18

(—శా. వ్యాఖ్య-పుటలు-83 84)

అంకేషు కథాంశానాం భూతానాం భావినా మపి।

సంక్షేపేణ సమస్తానాం విష్కంభః సూచనా భవేత్॥ 19

శుద్ధో మిశ్రస్తు తద్భేదా మధ్యపాత్ర ప్రయోజితః
శుద్ధో భవతి, మిశ్రస్తు నీచపాత్ర ప్రయోజితః॥ 20

ప్రధానాదపరం మధ్యం నాయకాదే యథోచితాత్।
నీచం స్యాదధమాత్రే కారీ పరిజనాదికమ్॥ 21

* అంకయోర్మధ్యగత శ్చేద మధ్యపాత్ర ప్రయోజితః।
శుద్ధో భవతి మిశ్రస్తు నీచపాత్ర ప్రయోజితః
విష్కంభ ఏవ నాట్యజ్ఞైః ప్రవేశక ఇతి స్మృతః॥ 22

—(శా. వ్యాఖ్య పుట. 88)

వసంతరాజీయము

[కోశాద సాహిత్యదర్పణములోని వ్రాత ప్రతియందు ప్రవేశకలక్షణమునకు ముందు 'ఉక్తం చ వసంతరాజీయే' అని ఉన్నది; కావున ఇది వసంత రాజీయములోనిది అనుట స్పష్టము. ఆ వ్రాత ప్రతియందు ప్రవేశక లక్షణము "అంకద్వయాంతరా జ్ఞేయః ప్రవేశో నీచపాత్ర ప్రయోజితః। నిష్కంభ ఏవ నాట్యజ్ఞైః ప్రవేశక ఇతి స్మృతః" అని ఉన్నట్లు ఇక్కడ అట్లు అచ్చట లేక పోయినను ఊహింపదగినదిగా నుండుట గమనించదగును]

నీచపాత్రాంతః స్త్రీభిః పాత్రైః ముఖ్యార్థ సూచనా।
నిష్కంభ ఏవ చాంతే వా ప్రయోగే ఽంకయోః
ప్రవేశకః॥ 23

—(శా. వ్యాఖ్య పుటలు 84,77)

అంకాంతపాత్రైరంకాస్య ముత్తరాంకార్థ
సూచనా।

—(శా. వ్యాఖ్య. పుట 110)

[అర్థోపక్షేపకములను నిరూపించిన పై శ్లోకము లన్నియు ఇంచుమించుగా వరుస శ్లోకములు (continuous verses) అని ముద్రణలో ప్రవేశకలక్షణము వసంత రాజీయములోనిదైనప్పుడు తక్కినవి కూడ వసంతరాజీయములోనివే అని తలంచుట అసమంజసము కాదు]

ఆకాశభాషితము

అప్రవిష్టైర్యత్ర ఆలాపః స ఏవాకాశభాషితమ్॥ 24

ఏక ప్రయోజ్య ఆకాశే లక్ష్యం బద్ధ్వా
త్వనంతరమ్।

కిం బ్రవీషీతి యత్రోక్త్వా పశ్చాత్కార్యం
తదుత్తరమ్॥ 25

(శా. వ్యాఖ్య. పుట 61)

అంకము

అంకో బీజబిందు సముద్భృతమ్ ।

(శా. వ్యాఖ్య పుటలు 40; 59)

పంచాది దశ పర్యంతమంకాః కార్యా బుధో
చితమ్॥ 26

(శా. వ్యాఖ్య పుట 8)

. . తేషాం సంశే చ నిర్గమః (తేషామ్ = అంకముల) ।

(శా. వ్యాఖ్య. పుట. 86)

పతాకాస్థానకము

* పతాకాస్థానకం ప్రాహుః ర్వ్యాదినోఽర్థస్య
సూచకమ్॥ 27

చతుర్భిః కారణైరేవ చతుర్ధా పరికీర్తితమ్ ।

* సమానైరర్థసంపత్త్యా విపర్యాసనవిస్మయాత్॥ 28

ఉక్త్యైవ సంవిధానేన తథాతుల్య విశేషణాత్ ।

(శా. వ్యాఖ్య పుట 9)

[ముద్రిత ప్రతియందును, వ్రాతప్రతియందును కూడ 'యథోక్తం వసంతరాజీయే' అని కలదు. ముద్రింపబడిన ప్రతిలో 104 వ పుటలో ఈ శ్లోకములు మరల ఉదాహృతములైనవి. కాని అచ్చట 'తథోక్తం' అని మాత్రమే ఉన్నది, ఇది పొరపాటు అయి యుండును. ఇవి రెండును వసంతరాజీయము లోనివే అనుట స్పష్టము]

ఆత్మగతాదులు

అశ్రావ్యం నియతశ్రావ్యం సర్వశ్రావ్యమితి
త్రిధా ॥ 29

అశ్రావ్య మన్యైరజ్ఞాత మాత్మన్యేవ స్థితం విదుః ।
తదాత్మగత మిత్యుక్త్వా నాట్యజ్ఞస్తం
నివేశయేత్ ॥ 30

* అన్యస్త్వేకేన విజ్ఞేయో నియతశ్రావ్య ఇష్యతే ।
ద్వయోః పరిజ్ఞేయో జనాంతర్వ్యపవారితమ్ ॥ 31

స హస్తేన సుహృతర త్వేతి జనాంతో
ద్వివిధో మతః ।

పార్శ్వజనాంతిక మిత్యుక్త్వా వాద్యః పూర్వ
స్తథాపరః ॥ 32

రక్ష ఏవమిత్యుక్త్వా ద్వావ్యః పరావృత్యాంగతేః।
సర్వైస్తు శ్రావ్యనిర్ణీయః శ్రావ్య ఇత్యభిధీయతే ॥ 33
ఏతం ప్రకాశ మిత్యుక్త్వా తదాకారం తే ప్రయో
జయేత్ ।

—(శా. వ్యాఖ్య-పుటలు-23 26.)

["అన్యస్త్వేకేన . జనాంతర్వ్యపవారితః" అను శ్లోకములకు ముందు మాలవికాగ్నిమిత్రవ్యాఖ్యలో 'యథోక్తం వసంతరాజీయే' అనియున్నది (పుట 26) కావున ఇది వసంతరాజీయములోనిదనుట స్పష్టము. పై శ్లోకములు ఇంచుమించుగా వరుస శ్లోకములు,

అందుచే ఇది యెల్ల వసంతరాజీయము లోనిదే అని తలంచుట అసమంజసము కాదు]

* వర్ణాలంకృతవాగ్విలాసకథనో కార్యోఽపకారీ శఠః ॥ 84
ఉక్త్వా గర్వాచ్ఛ్రుతి పశ్చాద్దోషం ప్రకాశయేత్ ।
—(మాల. అగ్ని. వ్యాఖ్య-పుట-36)

[కాటయవేమవ్యాఖ్యయందు లేని అపకారిలక్షణము మాలతీమాధవ వ్యాఖ్యయందు కలదు. 'అత్ర శ్లోకః' అను వసంతరాజీయ శ్లోకము నుదాహరించి, 'అత్ర' అని చెప్పి పై శ్లోకము కాటయవేమ ఉదాహరించెను కావున, సందర్భమునుబట్టి ఇదియును వసంతరాజీయములోనిదే అనుట నిర్వివాదము.]

అంగిరసము, అంగరసములు

* వీరోరసో భవేదంగీ వీరశృంగారయోర్ద్వయోః ॥ 85
అంగాన్యన్యే రసాః సర్వత్ర భవన్త్యత్రోపకారిణః ।
—(విక్ర. ఊర్వ. వ్యాఖ్య-పుట. 42)

['తథాచోక్తం వసంతరాజీయే' అని ఈ శ్లోకమునకు ముందు కలదు. కావున ఇది వసంతరాజీయము లోనిదే.]

సంచారి భావములు

* ఇష్టార్థవిరహా-వ్యాధి-నిందాప-దావమానతః ॥ 86
దారిద్ర్య తాడ-నాక్షేప-పరవృద్ధ్యవలోకనైః ।
* నిష్ఫలత్వమతిర్నృణాం నిర్వేదోఽభిధీయతే ॥ 87
అంతర్బాష్పోద్గమధ్యాన నిశ్వాసోచ్ఛ్వాసతాననైః ।
* దైన్యగద్గదవైవర్ణ్యై రభినేయో నిదయం ॥ 88
* హర్షోత్సవప్రమోల్లాపో సుతజన్మమహోభవాత్ ।
ప్రసాదా త్ప్రియసంగాద్వా భవేదిష్టార్థ
లాభతః ॥ 89
* ముఖ నేత్ర ప్రసన్నత్వ ప్రియోక్తి పులకోద్గమైః ।
దానశ్లాఘా పరీరంభై రభినేయో భవే-త్తం ॥ 40
* ఇష్టాలాభా దిష్టనాశా దనిష్టాప్తేశ్చ దైన్యతః ।
చిత్త స్యైకాగ్రతా చింతా .
. . . స్మరణం చానుసంస్మృతిః ॥ 41
* సంతాపోచ్ఛ్వాస నిఃశ్వాస శూన్యత్వ మింద్రియ
కర్మణాం ।
అధోముఖత్వ మకార్శ్యై రభినేయా భ
వేదియం ॥ 43

* అశేషస్త్వంగమదపాదైన్య మత్యల్పభిద్యతే ।
మనః సంతాపదారిద్ర్య చింతాతన్వాద్యభి
ర్వ్యజేత్ ॥ 43
* అంగానా మతి శైథిల్యం దేహసంస్కార వర్జనం ।
అంచితం చ శిరస్తస్మిన్ననుభావాః
ప్రకీర్తితాః ॥ 44
(మాల. అగ్ని. వ్యాఖ్య పుట-38)

['శేషం లక్షణముక్తం వసంతరాజీయే' అని చెప్పబడిన తరువాత పై శ్లోకము లన్నియును ఉదాహృతములైనవి. ఇవి అన్నియును వసంతరాజీయము లోనివనుట స్పష్టము.]

శృంగారావస్థలు

అభిలాషః స్పృహా తత్ర కాంతే దృష్టే సాలంబ వేక్షితే ।
ఔత్సుక్యస్వేదరోమాంచ కార్శ్య నిశ్వాస
కారణైః ॥ 45
చాపలస్తంభలజ్జాద్యై రనుభావైః సమన్వితే ।
(శా. వ్యాఖ్య పుటలు-17, 23)
మనస్సంయోగోఽనురాగేణ సహితం తద్విచింత
నమ్ ॥ 46
(శా. వ్యాఖ్య పుటలు-85, 86)
మనోరథః స్యాత్ సంకల్ప స్తత్సమాగమగోచరః ।
మనోరథాఖ్యా పరా చింతా సాచాస్మృతి
యామతే ॥ 47
ద్రవ్యస్వనః సంగసంకల్ప ఇతి కైశ్చిదుదీరితః ।
-(శా. వ్యాఖ్య-పుట-40)
భవేద్గుణనుతి స్తస్య రూపాదిగుణకీర్తనమ్ ॥ 48
-(శా. వ్యాఖ్య. పుట 50)
ప్రియాద్వేషో మతో ఽన్యత్ర విద్వేషోఽన్యత్ర
వస్తుషు
(శా. వ్యాఖ్య పుట-62)
మనశ్శూన్యగ తాపోఽపి రాత్రావత్యాతిశయో భవేత్ ॥ 49
—(శా. వ్యాఖ్య పుట-74)

అభిసారిక

* మదేనమదనేనాపి ప్రేరితా శిథిలత్రపా ।
యాభిసారయతి కాంతం సాభవేదభిసారికా ॥ 50

* పులకాం గతికాంప్రేమ్ణం యథాస్తైర్వ్యక్తచేష్టితైః।
రాగాతిశయసంపన్నాం వర్ణయేదభిసారికాం॥ 51
—(విక్ర ఊర్వ. వ్యాఖ్య-పుట. 60)

[ఈ శ్లోకములకుముందు 'అభిసారికా లక్షణముక్తం వసంతరాజీయే యథా' అని కలదు. కావున ఇవి వసంతరాజీయములోని వనుట స్పష్టము. యిందలి శ్లోకములను శ్రీ వేంకటరామన్ గారు పేర్కొనియున్నారు.]

వేశ్యానాయిక

వేశ్యేతి నాయికారాజ్ఞః పాదివాక్య సౌష్ఠ వ్యమానసీ।
—(విక్ర. వ్యాఖ్య-పుట-18)

[ఈ శ్లోకపాదమునకు ముందు 'యథోక్తం వసంతరాజీయే' అని కలదు. కావున ఇది వసంతరాజీయములోని దనుట స్పష్టము. ఈ శ్లోకార్థమును సమర్థించు 'తథాచ భారతీయే' అని చెప్పి భరతుని నాట్యశాస్త్రమునుండి శ్లోకములను కొన్నింటిని కాటయవేముడు ఉదాహరించియున్నాడు]

కుపితనాయికల ననునయించు నుపాయములు

* సామ్నా దానేన భేదేన ప్రత్యుపేక్షారసాంతరైః॥ 52
మానాపనయనం తాసాముపాయైః షడ్భిరాచరేత్ ।
—(విక్ర ఊర్వ వ్యాఖ్య పుట 49)

ఈ శ్లోకమునకు ముందు 'యథోక్తం వసంతరాజీయే' అని కలదు. కావున ఇది వసంతరాజీయములోని దనుట స్పష్టము]

నృత్తారంభోచితావస్థానము

* అంగస్య చతురశ్రత్వం సమపాదౌ లతాకరౌ॥ 53
ఆరంభే సర్వనృత్తానామేతత్స్థానమిష్యతే।
—(మాల. అగ్ని. వ్యాఖ్య—పుట 26)

[ఈ శ్లోకమునకు ముందు 'తథాచోక్తం వసంతరాజీయే' అని కలదు కావున ఇది వసంతరాజీయమునందలిదే అనుట స్పష్టము.]

కపోత హస్తము

కపోతః ప్రాంతసంశ్లేషాదంజల్యర్ధం సర్పశీర్షయోః॥ 54
—(శా. వ్యాఖ్య పుట 144)

నైపథ్య భేదములు

(చతుర్విధాహార్యాభినయములు)—

పుస్తం ప్రదర్శితం నాట్యే చిత్రాభ్రకపాటాదికమ్।
కుండలాది విధాలంకరణా వ్యప్తకేవలమ్॥ 55
సంజీవః పశుపక్ష్యాది ప్రాణినాం రూపధారణమ్।
—(శా. వ్యాఖ్య-పుట. 8)

విషవేగములు

* వైవర్ణ్యం వేపథుర్దాహః ఫేనః స్కంధభంజనం॥ 56
దుఃఖం జాడ్యం మృతిశ్చేతి విషవేగాః స్యురష్టధా।
—(మాల. అగ్ని. వ్యాఖ్య-పుట. 69)

[ఈ శ్లోకమునకు ముందు 'విషవేగాస్తు వసంతరాజీయే కథితాః' అని కలదు. కావున ఇది వసంతరాజీయమునందలిదే]

అధర భేదములు

* వివర్తితో వికాసీ చ విసృతశ్చ వినిగూహితః॥ 57
ఆయతో రేచితోఽన్యే తు సంవృతశ్చ సముద్గకః।
* కంపితశ్చేతి నామ్నైతే రదనో దశధాధరః॥ 58
తత్ర –
* ప్రసారితో విసృష్టాఖ్యోఽవదరే దర్శితోఽగ్రణః।
(శా వ్యాఖ్య పుట - 185)

[ఈ శ్లోకములకు ముంగు 'యథోక్తం వసంతరాజీయే' అని కలదు కావున ఇవి వసంతరాజీయమునందలివే]

ధ్రువా భేదములు

* సూచకీ పాత్రభేదానాం తత్ప్రకారార్థ సూచనీ॥
యాగీతిః సా ధ్రువా తుల్యసం విధాన వివేచనే।
* ప్రావేశిక్యాక్షేపికీ చ తథా ప్రాసాదికీ చ॥ 60
నైష్క్రామికీత్యంతరీ చ తాసాం లక్షణముచ్యతే।
* ప్రవేశసూచకా యా తు ధ్రువా ప్రావేశికీ మతా॥ 61
ప్రసంగముద్యతేఽన్యార్థస్యాక్షేపాదాక్షేపికీ మతా।
* ప్రాసాదికీ తు పాత్రాణాం వ్యాకులానాం ప్రసాదనాత్॥ 62
నిష్క్రామసూచికా యాంతే ధ్రువా నైష్క్రామికీ భవేత్।
* విహారే విస్మృతౌ క్రోధే ప్రమాదే సంభ్రమే మదే॥ 63

దోషప్రత్యాఖ్యానాద్ చ గీయతే యాతు సాంతిః
—(ప్రతాప దం వ్యాఖ్య-పుట-101)

['తథోక్తం వసంతరాజీయే' అని పేర్కొని పై శ్లోకములను గోపమంత్రి ఉదాహరించెను. కావున, ఇవి వసంతరాజీయమునందలివే అనుట స్పష్టము. శాకుంతల వ్యాఖ్యలో కూడ కాటయవేమ ఈ శ్లోకముల నుదాహరించెను. (పుట-112) కాని, అచ్చట 'యథోక్తం' అనిమాత్రమే కలదు. ఇది పొరపాటు. ఈ రెండింటికి పాఠభేదములు కూడ నున్నవి. కాటయవేముని పాఠము నే సరియైనదానినిగా గ్రహించుట సముచితము. ఈ శ్లోకములను శ్రీ విదురపోలు వేంకటరావు గారు పేర్కొనియున్నారు.]

కార్యావస్థలు

ఆరంభయత్న ప్రాప్త్యాశా నియతాప్తి ఫలాగమాః॥ 64
ఔత్సుక్య మాత్ర మారంభః ఫలలాభాయ భూయసే।
—(శా. వ్యాఖ్య పుట-17)

ప్రయత్నస్తు ఫలప్రాప్తౌ ప్రవర్తన ముపాయతః॥ 65
—(శా. వ్యాఖ్య-పుట. 48)

ఉపాయాపాయశంకాభ్యాం ప్రాప్త్యాశా కార్య సంభవః। —(శా. వ్యాఖ్య పుట. 82)

అపాయాభావతః ప్రాప్తి ర్నియతాప్తిః సునిశ్చితా॥ 66
—(శా. వ్యాఖ్య పుట. 153)

అర్థ ప్రకృతులు

స్తోకోద్దిష్టః కార్యహేతో ర్బీజం విస్తార్య నేకధా।
—(శా. వ్యాఖ్య. పుట 15)

వస్తునః పరివిచ్ఛేదే బిందు రచ్ఛేదకారణమ్॥ 67
—(శా. వ్యాఖ్య పుటలు-36; 79)

పతాకా సంభవే బీజం బిందునా విన్యసే ద్బుధః।
—(శా. వ్యాఖ్య పుట-84)

కథాంతర ప్రసంగేన ప్రకరీ స్యాత్ ప్రదేశభాక్॥ 68
—(శా. వ్యాఖ్య పుట-141)

కార్యం త్రివర్గ స్తచ్ఛుద్ధ మేకానేకానుబంధి చ।
—(శా. వ్యాఖ్య పుట-196)

ముఖసంధ్యంగ లక్షణములు

[సంధి, సంధ్యంగ లక్షణముల నెల్ల శాకుంతల వ్యాఖ్యనుండియే గ్రహించితిని. లక్షణముల చివర ముండలీకరణములందు పుటల సంఖ్యల నొసంగియున్నాను.)

బీజన్యాస ముపక్షేపః (పుట 19), తద్బాహుళ్యం పరిక్రియా (పుట 19)॥ 69

తస్యదార్ఢ్యం పరిన్యాసః(పుట 25), గుణాఖ్యానా ద్విలోభనమ్(పుట 25)।

యుక్తిః సంశయితార్థస్య నిర్ణయః పరికీర్తితః (పుట 26)॥ 70

అర్థానా ముపభోగశ్చ సుఖాప్తిః ప్రాప్తి రిష్యతే (పుట 33)।

యద్బీజస్యాభిసంధానం తత్సమాధాన మిష్యతే పుట 35॥ 71

సుఖదుఃఖ విధానం యద్విధానం పరికీర్తితమ్ (పుట 37)।

పరిభావ ఇతి ప్రాహు రద్భుతార్థస్య దర్శనమ్ (పుట 37)॥ 72

ఉద్భేదః సపరిజ్ఞేయో యత్తు గూఢార్థ భేదనమ్ (పుట 38)।

కరణం ప్రకృతారంభః(పుట 30), భేదః ప్రోత్సాహనా భవేత్ (పుట 30)॥ 73

సంధ్యంగక్రమత్యాగము—

యథోచితం ప్రయోగః స్యాదంగానాం నక్రమో మతః (పుట 25)।

ప్రతిముఖ సంధిలక్షణము—

లక్ష్యాలక్ష్యతయోద్భేదో యత్ర ప్రతిముఖం తత్ (పుట 43)॥ 74

ప్రతిముఖ సంధ్యంగములు-13

విలాసః-పరిసర్పశ్చ-విధూతం శమ-నర్మణీ।
నర్మద్యుతిః-ప్రగమనం-నిరోధః-పర్యుపాసనమ్॥ 75
వజ్రం-పుష్పం-పరిన్యాసో-వర్ణసంహార ఇత్యపి(పుట48)

ప్రతిముఖసంధ్యంగ లక్షణములు

ఇష్టార్థవిషయా హ్యూహో విలాస ఇతిమన్యతే (పుట 50)॥ 76

పరిసర్ప ఇతి ప్రాహు ర్దృష్ట నష్టానుసర్పణమ్ (పుట62)
విధూతమరతిః (పుట 62) తచ్ఛాంతిః శమ ఇత్యభిధీయతే (పుట 67)॥ 77

పరిహాసవచో నర్మ యత్స్యాచ్చ ముదీరితమ్ (పుట 51)।
దోషప్రచ్ఛాదనార్థం తు వచో నర్మద్యుతి స్మృతా (పుట 51) 78

యుక్తోత్తర కృతం వాద మాహుః ప్రగమనం బుధాః (పుట 73)।
విరోధోహి నిరోధః స్యాత్ (పుట 76), పాంత్వనం పర్యుపాసనమ్ (పుట 73)॥ 79

వజ్రం ప్రత్యక్షనిష్ఠురం (పుట 63), పుష్పం విశేష వద్వాక్యమ్ (పుట 64)।
ఉపపత్తియుతం వాక్య ముపన్యాసం ప్రచక్షతే (పుట 72) 80

బహుపాత్ర సమావేశో వర్ణ సంగ్రహః (పుట 78)।

గర్భసంధి లక్షణము

సంక్షేప్య దృష్టనష్టస్య యత్ర బీజస్య మార్గణమ్। (పుట. 88) 81

గర్భసంధ్యంగములు 12

అభూతాహరణం, మార్గో-రూపో-దాహరణ-క్రమాః
సంగ్రహ-శ్చానుమానం చ-తోటకా-ధిబలే అపి॥ 82
ఉద్వేగ — సంభ్రమ — క్షేపా — ద్వాదశాంగాని తిస్యత (పుట 84)।

గర్భసంధ్యంగ లక్షణములు

అభూతాహరణం ప్రాహుః కపటోపాయకల్పనమ్ (పుట. 90)॥ 83
తత్త్వార్థ కథనం మార్గః (పుట. 91), రూపం వితర్క వద్వాక్యం (పుట. 117)।
* ఉత్కర్షణాన్వితంవాక్య ముదాహరణ మిష్యతే (పుట. 120)॥ 84
చింతితార్థ సంప్రాప్తిః క్రమ ఇత్యభిధీయతే (పుట. 95)।
సంగ్రహః సామదానాభ్యాం అంగీకరణ ముచ్యతే (పుట. 105)॥ 85
ఊహాల్ప లింగతః సమ్యగనుమాన మితి స్మృతమ్ (పుట. 99)।
సంరంభవచనం యత్తు తత్తోటక ముదీరితమ్ (పుట. 125)॥ 86

వంచనాదధిబలమ్ (పుట-128), భీతిరుద్వేగ కారిణీ (పుట. 131)।
శంకా త్రాసౌ సంభ్రమా ద్వౌ (పుట. 134), ఆక్షేపో బీజదర్శనమ్ (పుట. 134)॥ 87

('ఉత్కర్షణాన్వితం వాక్యముదాహరణ మిష్యతే' అనెడి పై ఉదాహరణ లక్షణమునకు ముందు 'యథోక్తం వసంతరాజీయే' అని కలదు. పై శ్లోకము లన్నియును అనుశ్లోకములు. వీనిలోని ఒకపాదము వసంతరాజీయములోనిదని స్పష్టము. తక్కినవి కూడ వసంతరాజీయములోనివే అని తలంచుట అసమంజసము కాజాలదు. అన్ని చోట్లను ఇట్లు లేకపోవుటకు కారణము లేఖకుల పొరపాటు కావచ్చును, లేదా మాటిమాటికి 'యథోక్తం వసంతరాజీయే' అనుచు వ్రాయుటకు నిజముగా కాటయవేముడే బద్ధకించి ఉండవచ్చును. జ్ఞాపకార్థము అచ్చటచ్చట మాత్రము వసంతరాజీయమును పేర్కొనెను, తలంచుట సమంజస మగును. ఇంతకును వసంతరాజీయ మార్గము ననుసరించియే తాను వ్యాఖ్యానించుచుంటినని మొదటనే చెప్పినాడుగదా.

మాటిమాటికి 'వసంతరాజీయమునుండి' అని వ్రాయుటకు లేఖకులు కూడ బద్ధకించి యుండురనుటలో సందేహము లేదు. వారు కొన్ని శ్లోకపాదములనే వదలివేయుట 'ఉద్ఘాత్యక' విషయమున గుర్తించి యున్నాము.

కావున సంధి, సంధ్యంగ నిర్వచనము లన్నియును వసంతరాజీయములోనివే అని తలంచుచున్నాము.

విమర్శసంధి లక్షణము

యత్రావమృశ్యతే కోపాద్వ్యసనాద్వా విలోభనాత్ ।
గర్భ నిర్భిన్న బీజార్థః సోఽవమర్శ ఇతి స్మృతః (పుట. 158) ॥ 88

విమర్శ సంధ్యంగములు 13

అపవాదశ్చ-సంఫేటో-విద్రవ-ద్రవ-శక్తయః।
ద్యుతిః-ప్రసంగ-చ్ఛలనం-వ్యవసాయో-విరోధనమ్॥ 89
ప్రరోచనం-విచలనం-మాదానం చ త్రయోదశ (పుట. 158)।

విమర్శ సంధ్యంగ లక్షణములు

అపవాదస్తు దోషాణా ముద్ఘాటన ముదీర్యతే
(పుట 152)॥ 90

సంఫేటః సహి విజ్ఞేయో యద్రోషపరుషం వచః
(పుట 173)।

విద్రవః కథ్యతే బంధవధసంతాడనాదికః
(పుట 171)॥ 91

ద్రవ ఇత్యుచ్యతే తత్ర గురుస్తిరస్కారో మహాత్మనామ్
(పుట 172)।

విరోధశమనం శక్తిః (పుట 173)। తర్జనోద్వేజనే ద్యుతిః (పుట 168)॥ 92

గురుకీర్తనం ప్రసంగః (పుట 174)। ఛద్మం స్యాద్వ్యాజకల్పితమ్ (పుట 175)।

వ్యవసాయః స్వశక్తిః (పుట 178)। సంరంభాద్వా విరోధనమ్ (పుట 171)॥ 93

యథా ప్రసక్తతా ద్భావివర్ణనం ప్రరోచనా
(పుట 169)।

వికత్థనా ద్విచలనమ్ (పుట 172) ఆదానం కార్య సంగ్రహః (పుట 174)॥ 94

నిర్వహణ సంధిలక్షణము

బీజవంతో ముఖాద్యర్థాః విప్రకీర్ణా యథా యథా।
ఏకార్థ్య ముపనీయంతే యత్ర నిర్వహణం హి తత్
(పుట 184) 95

నిర్వహణ సంధ్యంగములు—14

సంధి-ర్విరోధో-గ్రథనం-నిర్ణయః-పరిభాషణమ్।
ప్రసాద-ఆనంద-సమయాః-కృతి-ర్భాషోప
గూహనే॥ 96

పూర్వభావో-పసంహారౌ-ప్రశస్తిశ్చ చతుర్దశ
(పుట. 184)।

నిర్వహణ సంధ్యంగ లక్షణములు

సంధిస్తు బీజోపగమనం (పుట. 184), కార్యాన్వేషా విరోధః స్యాత్ (పుట. 188)॥ 97

గ్రథనం సంనిబంధనం (పుట 189), అనుభూతార్థ కథనం నిర్ణయః (పుట. 189)।

పరిభాషా మిథోజల్పః (పుట 191), ప్రసాదః పర్యుపాసనమ్ (పుట. 195)॥ 98

ఇష్టార్థసిద్ధి రానందః (పుట. 197), సమయో దుఃఖ నిర్గమః (పుట. 195)।

స్థిరీకరణ ముక్తస్య లబ్ధస్య కృతిరిష్యతే
(పుట 201)॥ 99

బహుమానాది సంప్రాప్తి ర్భాషేతి పరికీర్తితా
(పుట 202)।

అద్భుతార్థస్య సంప్రాప్తి రుపగూహన ముచ్యతే
(పుట 190)॥ 100

పూర్వభావః సవిజ్ఞేయో యత్తు కార్యప్రదర్శనమ్
(పుట 192)।

వరప్రాప్తి రుపసంహారః (పుట 203), ప్రశస్తిః శుభ శంసనమ్ (పుట 204)॥ 101

ఒంటిబ్రాహ్మణుని శకునము

* ధృతాతపత్రః శుభశుక్లవాసాః
పుష్పార్చిత శ్చందన చర్చితాంగః।
విప్రః శిఖావాన్ కృత భోజనశ్చ
దదాతి దృష్టః పథి సర్వసిద్ధిమ్॥ 102

—(కుమారస్వామి ప్ర. రు వ్యాఖ్య పుట. 173)

[ఈ శ్లోకమునకు ముందు 'వసంతం తీయే ఉద్దిష్టమ్' అని కలదు. ఇదియును వసంతరాజీయ మందలిదే అనుట స్పష్టము. దీనిని శ్రీ వెంకటరావు గారు పేర్కొనినారు]

ఇంతవరకును మొత్తం 102 శ్లోకములను, పరిగా చెప్పబడినట్టి 204 శ్లోక పాదములను, ఉదాహరించియున్నాను. వీనిలో వసంతరాజీయమునందలివని స్పష్టముగా చెప్పబడిన శ్లోకములు 82, శ్లోకపాదములు 6 (కాగా మొత్తము శ్లోకపాదములు 70 ఈ శ్లోకములకు, శ్లోకపాదములకును '*' ఇట్టి గుర్తును పెట్టియున్నాను)

పైన పేర్కొనిన కారణములవల్ల పై శ్లోకములన్నియును వసంతరాజీయమునందలివే యని నిస్సంశయముగా చెప్పవచ్చును. ఈ నా ప్రతిపాదనమునకు సహృదయులే ప్రమాణము. మాలవికాగ్నిమిత్రవ్యాఖ్యయందును, విక్రమోర్వశీయ వ్యాఖ్యయందును పేరు చెప్పకయే పేర్కొనబడిన లక్షణ శ్లోకములింకను అనేకములు కలవు. వానిని ఇంకను పరిశీలింపవలసి యున్నది.

వసంత రాజీయము

తెలుగుదేశపు నాలుగు మూలలను సరిగా గాలించినచో 'వసంత రాజీయము'యొక్క ప్రాతప్రతులు తప్పక లభించగలవని ఆశించుచున్నాను. అవకాశము ఉన్నవారికి ఆసక్తి లేదు, ఆసక్తి కలవారికి అవకాశములేవు. ఇదీ నేటి పరిస్థితి. లభించని వసంత రాజీయము మాట ఎట్లున్నను, లభించిన కొంతయేమని వ్యాఖ్యలతోనైనను నిర్దుష్టముగా పరిష్కరించి ప్రకటించుటకు తెలుగుదేశమున ప్రయత్నమే జరుగలేదు. ఇంక జాయపసేనాపతి 'నృత్తరత్నావళి' ఇంతవఱకును అముద్రితముగానే ఉండుట ఆంధ్రులకవమానము. సహృదయులు డా. వి. రాఘవన్ గారు దీని సంపాదకత్వమును వహించి, జూలై, 1956 లో మదరాసు 200 ప్రతులను ముద్రించినారు. కాని, అవి నేటివఱకును ప్రకటితము కాలేదు, ఏమైనదో తెలియదు. తెలుగువారికి గర్వకారణములైన ఇట్టి అమూల్యగ్రంథములను వెలుగులోనికి తెచ్చుటకు పూనుకొనుట సహృదయులైన పెద్దల, ముఖ్యముగా సాహిత్య, సంగీత నాటక అకాడమీలలోని కవి, పండితుల కనీసకర్తవ్యము. ఈ వ్యాసమును చదివి సలహాల నొసంగిన శ్రీమాన్ ఎస్. టి. రామానుజాచార్యుల గారికి కృతజ్ఞుడను.

అంతర్వాహిని

'హితశ్రీ'

* గతసంచికతరవాయి *

4

వాకిట్లో జట్కా బండి ఆగిన చప్పుడు విని గోపీ పరుగెత్తుకొచ్చి గేటుతలుపు తీసి సంతోషంగా కేక పెట్టాడు

"అన్నయ్యొచ్చాడమ్మా"

విశ్వం చిరునవ్వుతో వాడివైపు చూసి "ఏరా గోపీ, కులాసాగా ఉన్నావా?" అన్నాడు.

గోపీ తల ఆడించాడు వరండాలోకి విశ్వం వచ్చేసరికి వరసగా అందరూ ఇంట్లోంచి బయటికొస్తున్నారు.

"ఏరా విశ్వం, పరీక్షలన్నీ బాగా రాశావా?" అన్నారు రంగనాథంగారు

"ఆఁ: సెకండ్ క్లాస్ తప్పక వస్తుంది"

"అదేమిటిరా, అలా సగమైపోయావు? పాడు పరీక్షలు." అంది విశ్వం తల్లి

"ఇంక పరీక్షల గొడవ లేదుగా" అంది పద్మ

"ఓహో పద్మక్కయ్యగారా! నీతో పోటీకైనా హిందీ పరీక్షలకు కూచోకుండా ఉంటానా?"

"హిందీ పరీక్షలకు లేకపోతే డ్రాయింగ్ పరీక్షలకూడా కూచో, కాలం పోయింది మన్నా?"

"థాంక్స్ పర్మిషన్ ఇచ్చావుగదూ."

చిరునవ్వుతో లోపలికొచ్చాడు విశ్వం హాల్లో శ్రీనివాసరావు రేడియో వింటూ కూర్చున్నాడు.

"ఓ, డాక్టరుగారా! నమస్తే"

"కూర్చోవోయ్ విశ్వం" వాల్యూం తగ్గిస్తూ అన్నాడు శ్రీనివాసరావు.

"మా ఇంట్లో మాకు మళ్ళీ మర్యాద చెయ్యక్కర్లేదులే"

"ఎవరిల్లయితే ఏం, బంధువు బంధువే"

"డాక్టర్ గారికి మందుల సంగతికంటే మర్యాదల సంగతే బాగా తెలుసల్లే ఉంది"

"మన తెలుగుదేశంలో కొత్తగా పెళ్ళయిన వాడికి ముందు ముఖ్యంగా తెలిసేది అదేగా!"

ఇద్దరూ నవ్వారు

"పండక్కి రావటానికి కుదరదేమో నని రాశావటగా ఎలా వీలయింది?"

"పండక్కి రాకపోతే చాలా కష్టపడాలిసొస్తుందని చుట్టపక్కాలు సలహా ఇచ్చార్లే—అందువల్ల వీలయింది" అన్నాడు శ్రీనివాసరావు ఓరగా పద్మవైపుచూసి పద్మ ఇదేమీ వినబడనట్టు దొంగ వేషం వేసి లోపలికి జారుకుంది

"ఏమిటి గిరాకీ?" అన్నాడు విశ్వం నవ్వుతూ.

"గ్లాస్గో పంచెలూ పెద్దదైన పంచెలు తెప్పించి మరీ వొచ్చావు ఏమిటో కారణం?"

విశ్వం జరిగిన సంగతిచెప్పాడు ఇంతలోకి గోపీ వొచ్చి "అన్నయ్యా, స్నానంచేసి వొస్తే అమ్మ కాఫీ ఇస్తుందట" అన్నాడు "రేడియో వింటున్నట్టున్నావు నిన్ను ఇబ్బందిపెట్టనులే కాసేపాగి పునర్దర్శనం చేసుకుంటాను" అని విశ్వం లేచినుంచున్నాడు. "నేనూ అలా కాసేపు బయటికి వెళ్ళొస్తాలే మధ్యాహ్నం తీరిగ్గా ఒకళ్ళ కొకళ్ళం విసిగించుకోవచ్చు" అని శ్రీనివాసరావు బయటికి నడిచాడు.

విశ్వం స్నానంచేసి, కాఫీ తాగి పేపర్ ముందు కూర్చుని వార్తల శీర్షికలు చూస్తున్నాడు గోపీ అతనికి దగ్గర్లోనే చాపవేసుకు కూర్చుని లెక్కలు చేసుకుంటున్నాడు

"గోపీ, నాన్నేరీ?"

పద్మ కంఠం విని విశ్వం తలెత్తాడు.

"బజారుకి వెళ్లాడు" చెప్పాడు గోపి.

"ఎందుకూ?"

"ఏమో?"

"ఏమో" ఏమిట్రా? ఏమైనా కావాలేమో, 'నేను తెచ్చిపెడతానులే బాబా' అనకూడదూ? థర్డ్ ఫారం చదువుకున్నావు గాని"

"అయితే బావ అంత చదువుకున్నాడు కదా, అడక్కుండా తనే చెప్పకూడదా ఏమిటక్కయ్యా?"

గోపి ఎదురు ప్రశ్నకి విశ్వానికి నవ్వొచ్చింది.

"డాక్టర్ గారికి కోపం వొచ్చింది" అన్నాడతను

"కోపమా!" అంది పద్మ తెల్లబోయి

"అవును అంటే ఆగ్రహం."

"ఎందుకూ?" కొంచెం బెదురుగా అంది

"కాఫీ ఇవ్వలేదని"

"ఎందు కివ్వలేదు మొన్నేగా ఇచ్చిన దాన్ని"

"అయితే ఏమీ తోచక ఇంకోసారి కాఫీ తాగటానికి బజారుకి వెళ్లి ఉంటాడు"

పద్మ గ్రహించింది

"[illegible] నిజమేనాని హడలి పోయాను"

"ఎందు కంతభయం?"

"భయం కాదేమిటి!"

"మరి హడిలిపోయానన్నావేం!"

"మాటవరసకి అన్నాను"

"దాస్తావేం? పద్మా, నిజం చెప్పాలంటే ఈ ఆడవాళ్లకి బుద్ధిలేదు మొదట మొదట చేస్తారు తరవాత ఏడుస్తూ ఊరుకుంటుంది ప్రతి చిన్న దానికీ భర్తగారికి కోపం వస్తుందేమోనని బెంగపడిపోతారు. చివరికి అదే భయమైపోతుంది ముందు జాగ్రత్తకి చెబుతున్నాను పూర్వపు రోజులు పోయాయి ఈ రోజుల్లో కావాలిసింది అన్నిరంగాల్లో అందరికీ సమాన హక్కులు. సమతారాజ్యస్థాపన జరగాలంటే ఎవరి హక్కులు వాళ్లు తెలుసుకుని అవి సిద్ధించేవరకూ విశ్రమించకూడదు. ఈ చివరిమాటలు నావికావు సుమీ ఇదిగో, ఈ మూల మహిళా మహోదయసంఘ వార్షిక సభలో ప్రసంగవిశేషాలు చూడు."

గంభీరంగా ప్రారంభించి వ్యంగ్యోక్తితో ముగించిన విశ్వంవైపు విస్తుపోయి చూసింది పద్మ.

"ఏమిటన్నయ్యా నీ గొడవ, భలేవాడివంతా" అనేసి ఆమె [illegible] వెళ్ళిపోయింది

గోపి ఈ గొడవ పట్టించుకున్నట్టు లేదు వాడు పెదవులు బిగించి కలం గడ్డం కింద పెట్టుకుని దీర్ఘాలోచనా తత్పరుడై ఉన్నాడు. ఆ భంగిమ చూసి విశ్వం అడిగాడు

"ఏమిట్రా గోపీ ఆ ఆలోచన?"

గోపి ఆ ప్రశ్నకి ఆలోచన నుంచి తేరుకుని విశ్వంవైపు చూసి అన్నాడు

"x విలువ తప్పిందన్నయ్యా."

"ఏది ఇలాతే"

గోపి దగ్గిరకొచ్చి లెక్క చేసిన పుస్తకం విశ్వానికిచ్చాడు

"గోటితో పోయేదానికి గొడ్డలి దేనికి? ఈ లెక్క x పద్ధతిలో చెయ్యక్కర్లేదు. కొన్న ధర 100 అనుకో చిటికెలమీద వచ్చేస్తుంది ఆన్సర్."

గోపి అనుమానంగా విశ్వంవైపు చూశాడు.

"మా మేష్టరుగారు x పద్ధతిలో చెయ్యమని చెప్పారే!"

"ఆయన పెద్దోగాని ముక్క చూపించకుంటే తలవంచి చెయ్యి కొరికిచ్చి చూపించేట్లున్నావే"

గోపికి కొంచెం నవ్వొచ్చింది.

"రంగారావు మాస్టరుగారన్నయ్యా"

"ఏ రంగారావు?"

"నీ స్నేహితుడటగా"

విశ్వం కొంచెం ముఖం చిట్లించి "ఓహో, వాడా!" అన్నాడు

"రంగారావు మాస్టరుగారు నిన్ను చాలాసార్లు అడిగారు"

"నా క్లాసుమేటులే."

"ఆయనకి లెక్కలు బాగా వొచ్చు. బలేబాగా చెప్తారుకూడా"

"సరేలే నేను చెప్పినట్లు ఈ లెక్క చెయ్యి." అయిష్టంగా పుస్తకంవైపు చూశాడు గోపి

"ఏమిట్రా నీ సందేహం? నేను మీ మాస్టరు కంటే ఐదు క్లాసులు ఎక్కువ చదివాను, తెలుసా?" అన్నాడు విశ్వం.

గోపీకి ఆశ్చర్యం వేసింది. అన్నయ్య అభిప్రాయం చెబుతున్నాడని అతననుకోలేదు గాని ఆ విషయం అతనికి పద్మ తగిందిగా కనిపించలేదు ఆ పని చునకు చదువుల్లో లేదాలు తెలిసినవు మాసటగాను కూడా యాదంగా బోర్డుమీద లెక్కలు చేసిస్తుంటే అదో విచిత్రమైన అభిమాన పూర్వకమైన గొప్ప అభిప్రాయం ఆయనమీద గోపీకి ఏర్పడ్డది

తను చెప్పిన పద్ధతిలో లెక్క ఎలా చేయాలో వివరించి ఆ ప్రకారం చేసి మాస్టరుగారికి చూపించమని చెప్పి పేపరుమీదికి వెళ్లాడు విశ్వం.

వాకిలి లోపలి కొలోలు తెలటేసుకొమీద రంగు దారాల్తో కుడుతూ పందిరిమంచంమీద కూర్చుంది పద్మ.

"ఏమిటి పద్మా ఆ డిజైను?"

"పద్మ వెనక్కి తిరిగి చూసి, రేఖాచిత్రాన్ని చూపిస్తూ "మామిడిచెట్టుమీద కోయిల" అంది. ఆ బొమ్మ తీక్షణంగా చూసి అన్నాడు విశ్వం

"కొమ్మమీది కాకికాదూ?"

"కాదు సరిగా చూడు" అంది పద్మ అమాయకంగా

"మరి ఆ మాటలు కింద రాయలేదేం?"

"ఎందుకూ?"

"లేకపోతే ఎలా తెలుస్తుంది?"

విశ్వం కళ్ళలోకి చూసింది పద్మ అతను నవ్వుతున్నాడు అప్పటికి తెలిసిందామెకి అతని మాటల్లోని వ్యంగ్యం

"పోదూ గొడవ" అంది విసుగ్గా

"ఎవరిదీ మహత్తర శిల్పం?"

"నీకే వేళాకోళ"

"నువ్వా?"

అటువంటి పొరపాటు పని పద్మ ఎప్పుడూ చెయ్యదని అతనికి బాగా నమ్మకం ఉంది డిజైన్లకి కార్బన్ కాపీలు తియ్యటానికి సైకెట్టు ఆమె ఊహకి అతీతం ఆలోచించగా విశ్వానికి అకస్మాత్తుగా తట్టింది

"ఓ. డాక్టరుగారి చిత్రకళావైభవం కాబోలు. అవునా?"

"కాదులే" అంది పద్మ

"నాకు తెలుసులే."

"తెలిస్తేసరే. పద్మ పనిచేసుకోనీ"

దృఢపడిపోయింది అతని అనుమానం చూస్తూ చూస్తూ పద్మ ప్రేమంతా బూడిదలో పోసిన పన్నీరు కానివ్వటం అతని కిష్టంలేదు.

"ఫస్టుక్లాసయిన బొమ్మ వేసు వేసిపెడతాలే. పాపం డాక్టరుగార్ని ఎందుకు అనవసర శ్రమపెట్టావు?" అని పద్మ సమాధానంకోసం కూడా ఎదురు చూడకుండా ఆమె చేతిలో ఫ్రేంలాక్కుని, గుడ్డ సరిచేసి తనకి చిరపరిచితమైన రేఖాచిత్రం 'మామిడిచెట్టుమీద కోయిల' త్వరత్వరగా గీశాడు

"ఎలా ఉంది?"

"ఎన్నిసార్లు వేసినా అదేగా?"

తెల్లబోయాడు విశ్వం "ఏలేమాత్రం?" అన్నాడు

"సరేలే, ఇలా ఇవ్వు" అంది పద్మ

"సరైన రంగుదారాలతో కుడితే బెస్టుగా ఉంటుంది డాక్టర్ వాడిలిపోవాలిసిందే" అని వెనక్కి తిరిగి వెళ్ళబోతూ గదిలోని నిలువుటద్దంలో చూసుకుని అదిరిపడి పద్మవైపు తిరిగి "ఇదేమిటి పద్మా, ఈ పందొమ్మిదో శతాబ్దపు అలంకారం?" అన్నాడు. ఆ కేమిటోనని పద్మ వెనక్కి చూసింది నిలువుటద్దం చూపించాడు విశ్వం. అది పూర్వం గోడకి చేరగిలబడి ఉండేది ఇప్పుడు గోడ వించి ముందుకు వంగి ఉండటం చూసి విశ్వం ఆశ్చర్యపోయాడు వెంటనే దాన్ని మళ్లీ వెనకటి స్థితిలో ఉంచటానికి ప్రయత్నించబోయాడు

"హెయిర్ కటింగ్ సెలూన్లోలాగా గోడకి చేరవెయ్యటమేమిటి? అలా ముందుకి ఉంటేనే బాగుంటుంది" అంది పద్మ విసుగ్గా

అద్దం అలా వొదిలేసి ఆశ్చర్యంగా విశ్వం పద్మ ముఖంలోకి చూశాడు.

"హెయిర్ కటింగ్ సెలూనా? అక్కడ ఎలా ఉంటుందో నీకేం తెలుసు?"

పద్మ మాట్లాడలేదు వెంటనే విశ్వానికి అర్థమైంది. ఇది డాక్టర్ గారి అభిరుచి కాబోలు. అభిప్రాయాలు ఆడవాళ్లు ఎంత త్వరలో మార్చుకుంటారు.

మరేమీ మాట్లాడకుండా విశ్వం మేడదిగి హాల్లోకి వచ్చాడు. గోడ అల్మారాలోని పుస్తకాలు మాత్రం చాపమీదనే ఉన్నాయి. లెక్క ఎలా చేయాలో చూడాలని పుస్తకం తెరిచాడు విశ్వం. అతని ఆశ్చర్యానికి మేరలేదు. ఆ లెక్క x పద్ధతిలోనే మళ్లీ చెయ్యబడి ఉంది. తను లేని చూపించిన సమాధానం కోసం పుస్తకంలో వెతికాడు విశ్వం. అదెక్కడా కనిపించలేదు. విశ్వం కిటికీలోంచి బయటికి చూశాడు. ఓ మూల ఓ కాగితం ఉండ కనిపించింది. అది చూడగానే విశ్వానికి నవ్వొచ్చింది. "ఓరి వెధవా!" అనుకున్నాడు. ఈ విషయం పద్మకు కూడా చెప్పి ఆమెని పొట్ట చెక్కలయ్యేలా నవ్వించాలనుకున్నాడు. సరాసరి మేడమీదికి వెళ్లాడు.

పద్మ అల్లికపని చేస్తూనే ఉంది. విశ్వం తొంగి చూశాడు. అది తను వేసి ఇచ్చిన బొమ్మకాదు. పద్మ అంతకుపూర్వం కుట్టటానికి ప్రారంభించిన చిత్రం. విశ్వం బుర్ర గోక్కున్నాడు. ఏం మనుషులు వీళ్లందరూ! విచక్షణాజ్ఞానం ఉపయోగించరేం! యుక్తమేమిటో తెలుసుకోవటం కూడా ఇష్టం ఉన్నట్టు లేదు. మాటిమాటికీ ఆశ్చర్యపోవటం తనవంతవుతోంది. ఇంతకీ మనుషుల భావాలు చిత్రమైనవి.

విశ్వం పద్మతో మాట్లాడకుండానే వెనక్కి తిరిగి మేడదిగి మళ్లీ హాల్లోకి వచ్చేసరికి అక్కడ రంగనాథంగారు కూర్చుని వున్నారు. విశ్వాన్ని చూడగానే ఆయన అన్నాడు.

"ఒరే విశ్వం, బావ రేపు వస్తానంటున్నాడు. సాయంత్రం బజారుకెళ్లి ఖరీదైన మంచి సూటింగ్ క్లాత్ సెలెక్ట్ చేసి తీసుకురావాలి. అతనికి పరి మొహమాటం. పాపకి వెళ్లవచ్చింది చూడమంటే ఒప్పుకోడు. నువ్వే వెళ్ళి ఆ పనేదో చూడు కాస్త."

"అలాగే నాన్నా" అన్నాడు విశ్వం.

5

"కాలం సాగిపోతోంది. పనులు జరిగిపోతున్నాయి. పుస్తకాలు రాస్తున్నారు. రైతులు పొలం దున్నుతున్నారు. పంట పండిస్తున్నారు. శ్రామికులు శ్రమించి స్వేదజలం వర్షిస్తున్నారు. పెద్ద ఉద్యోగులు పాలంకరిస్తున్నారు. ఫ్యాక్టరీల గొట్టాలు పొగ విడుస్తున్నాయి. మంత్రులు తిరుగుతున్నారు. నాయకులు అరుస్తున్నారు. విద్యార్థులు పుస్తకాలు తిరగేస్తున్నారు. పండిన ధాన్యం ఎక్కడో ఉంచుకుంటూనే ఉంది. ఇలా పనులు జరిగిపోతూనే ఉన్నాయి. కాలం గడుస్తూనే ఉంటుంది. కాలగమనం చూడగలిగినవాళ్లు చూస్తూనే ఉంటున్నారు. లేనివాళ్ళు నిర్లక్ష్యంగా కళ్ళు మూసుకుంటూనే ఉన్నారు. ప్రపంచంలో పుట్టి పెరిగిన ప్రతివాడూ ఏదో పనిచేస్తూనే ఉన్నాడు.

నహి కశ్చిత్ క్షణమపి జాతు తిష్ఠత్యకర్మకృత్
కార్యతే హ్యవశః కర్మ సర్వః ప్రకృతిజైర్గుణైః

అన్నాడు గీతాకారుడు.

కాని ప్రతిపని మనిషి అభ్యున్నతికి జరగటం లేదు. మనిషి ఇంకా గొప్పగా బతకటానికి ఉపకరించే పనుల్ని కాలం దొంగిలిస్తోంది. వాటికి బదులు మనిషిని కిందికి లాగే పనుల్ని కాలం ఇప్పుడు మనకిస్తోంది.

కాలం వెనక్కి తిరగదు. చేసిన పనుల్ని చెరపలేము. క్షణక్షణమూ జీవితం ఖర్చయిపోతోంది. తక్షణము జరగాల్సిన పని ఏమంటే, మానవజీవిత ప్రమాణాన్ని అన్నిరంగాలలో కొన్ని మెట్లు పైకిలాగే ప్రయత్నం. నేడు ప్రపంచం మొత్తంమీద జరగాల్సిన పని ఇది ఒక్కటే. ఇది ఎలా సాధ్యపడుతుందో చూద్దాం."

మైదానంలో ఒక సాంఘిక సేవాపరుడు ఉపన్యసిస్తున్నాడు. ఉపన్యాసాన్ని మొదటినుంచీ శ్రద్ధగా వింటున్నాడు విశ్వం. అప్రయత్నంగా అతనిలోని చిలిపితనం తలెత్తింది. ఉపన్యాసకుడు ఉపన్యాసాన్ని వెంటనే కొనసాగించకుండా కొంతసేపు ఆగి నాలుగుదిక్కులా చూస్తున్నాడు.

"కాలం సాగిపోతోంది" అన్నాడు విశ్వం గట్టిగా విద్యార్థిదశలోని కొంటెతనంతో.

"ఇప్పుడు కాలాన్నిగురించి మాట్లాడిన దెవరో నాకు చూడాలని వుంది" అన్నాడు ఉపన్యాసకుడు.

విశ్వం ధైర్యంగా లేచి నిలబడ్డాడు. అలా అన్నందుకు అతను కొంచెం విచారించక పోలేదు. కాని ఒకపని చేసిన తర్వాత దానిఫలితం అనుభవించడానికి అతను వెనుదీయడు.

"దయచేసి మీరు ఒకసారిలా వస్తారా? మీతో కొన్ని విషయాలు మాట్లాడాలి."

విశ్వం అతనికి దగ్గరగా వెళ్ళాడు.

"మీ పేరు?"

"విశ్వేశ్వరరావు"

"కాలం సాగిపోతోంది అనే విషయం ఇంతకు ముందు మీకెప్పుడైనా స్ఫురించిందా?"

"స్ఫురించకుండా ఉండటానికి అదేం కొత్త సంగతి కాదు గదండీ!" కొంచెం నవ్వుతూ అన్నాడు విశ్వం

"అప్పుడు మీ భావాలు ఎలా వుంటాయో చెప్పగలరా?"

"నిన్న, ఇవాళ, రేపు—ఇదే కదా కాలం అంటే, అనిపించేది నాకు ఒక్కొక్కప్పుడు కాలం మీద ఏమైనా కవిత్వం రాద్దామని ఉండేది కాని సరైన భావాలు రాకపోవటంవల్ల రాయలేదు"

"మీ వయసెంత?"

"ఇరవై రెండు"

"ఈ ఇరవై రెండేళ్ల కాలంలో ఎన్నో పనులు చేసి ఉంటారు మీరు"

"అవును, మరి"

"ఇన్ని సంవత్సరాల్లో మీరు చేసిన అతి ముఖ్యమైన పని ఒకటి చెప్పగలరా?"

విశ్వం ఆలోచించాడు.

"ఏదైనా సరే, మీరు గుండెమీద చెయ్యి వేసుకుని ఫలానా శుభకార్యం చేశానని చెప్పగల ఒక్క పని, కనీసం ఒక్క మంచి పని చెప్పండి చాలు"

విశ్వం నుదుటిమీద స్వేదబిందువులు చేరాయి. ఒక్క మంచి పని తను ఒక్క మంచి పని కూడా ఇంతవరకూ చెయ్యలేదా? గొప్ప పనికాకపోవొచ్చు-కాని కనీసం ఒక్క మంచి పని.

విశ్వం తలవంచుకున్నాడు విచిత్రంగా

"కానీ కనీసం అలాంటి పనిఏదైనా చెయ్యాలనుకున్నారా?"

"ఎందుకనుకోలేదు" అన్నాడు విశ్వం తెప్పరిల్లి

"ఏమిటది?"

విశ్వానికి పచ్చివెలక్కాయ గొంతులో పడ్డట్టయింది. ఎంత ఆలోచించినా ఏమీ తట్టటం లేదు.

"ఒక్క ప్రశ్న అడుగుతాను. తడుముకోకుండా సమాధానం చెబుతారా?"

"అడగండి."

"మీ జీవిత లక్ష్యం ఏమిటి?"

ఏమిటి తన జీవిత లక్ష్యం? శూన్యంగా చూశాడు విశ్వం.

"మీకు ప్రత్యేకించి ఏమీ లక్ష్యం లేదన్న మాట?"

తను పూర్తిగా పరాజితం పొందాడు కాని పరాజయం కంటె కూడా తన నిర్వ్యాపారకత్వం అతన్ని బాధపెట్టింది ఇటువంటి ప్రశ్నే తనలో ఎప్పుడూ ఉదయించలేదు.

ఎంత భావదారిద్ర్యం!

ఉపన్యాసకుడు విశ్వం భుజం తట్టి అన్నాడు "జరిగిన కాలంలో మీరేమీ చెప్పతగిన పని చేసివుండకపోవొచ్చు పరవాలేదు రాబోయే రోజుల్లో మీరు తోటివాళ్లు నిర్విణ్ణులయే మహాకార్యాలు చెయ్యవచ్చు కావలసిందల్లా చెయ్యాలనే ఉత్సాహం, కోరిక ఉండటం. జీవితంలో ఒక లక్ష్యాన్ని ఏర్పరచుకోవటం గమ్యం చేరుకోటానికి నిజాయితీతో ప్రయత్నించటం. అంతే"

"కృతజ్ఞుడిని" అన్నాడు విశ్వం

"మీకెప్పుడైనా మాట్లాడాలిసిన విషయాలుంటే తరవాత మిమ్మల్ని కలుసుకుంటాను ఇదిగో నా అడ్రసు" ఒక చిన్న కార్డు విశ్వానికిచ్చాడు ఉపన్యాసకుడు విశ్వం అది స్వీకరించి సెలవు తీసుకుని బరువుగా అడుగు వేసుకుంటూ మైదానందాటి బజార్లో ప్రవేశించాడు ఇప్పుడతని మనసులో విచారం లేదు తను త్వరలోనే మేల్కొన్నాడు అసలు తన జీవితం ప్రారంభమయే తరుణంకూడా అదే తన అస్తిత్వాన్ని తను సార్థకం చేసుకోగలడు.

బజార్లో నడుస్తున్నాడు విశ్వం బజారంతా అతనికి కొత్తకొత్తగా కనిపించసాగింది ఆరోజున ప్రతి వ్యక్తి శ్రమపడుతున్నాడు ధనసంపాదనకి. శ్రమకి తగిన ప్రతిఫలం మాత్రం అందరికీ ముట్టదు చిన్న చిన్న దుకాణదారులు రోజంతా శ్రమపడి వస్తువుల అమ్మకంకోసం నానాపాట్లూ పడుతూండటం తను చాలాసార్లు గమనించాడు. కత్తిలేని కోతవాళ్ళు అతని కళ్ళలో ఎప్పుడూ మెదుల్తూనే ఉంటారు. ఏమిటి దీనికి విరుగుడు? ఆలోచిస్తున్నకొద్దీ అతను విచిత్రా

పడ్డాడు. ప్రథమశ్రేణిలో ఉత్తీర్ణుడైనవాడు అతడు. పాపం వ్యక్తి తనేం చెయ్యగలడు?

"పాలిష్ చెయ్యమంటారా బాబూ బూట్లకి?" అడుగుతున్నాడు కుర్రాడు జాలిగా. తన కవసరం లేదు. కాని వాడికుంది జాలి కనీ, చెయ్యమని రెండు కాళ్ళిచ్చాడు.

ఇలాగే ప్రతివాళ్ళూ తనని ఏదో అభ్యర్థిస్తే తను జమీందారు కాదు దిగకుండా వాళ్లకు తెలిసే నియమం ఇది.

జాలైతే తనకీ పుష్కలంగా ఉంది ఆ మాటకొస్తే అందరికీ ఉంటుందేమో కాని హస్తాలు శూన్యం

సంఘటనలు అలముకుంటున్నాయి తిరిగి తిరిగి విశ్వం తను ఎరిగిన బట్టల దుకాణంలోకి వెళ్లాడు

"ఏం కావాలండీ?"

విశ్వం సమాధానం చెప్పేలోపుగా వినకనించి బతిమాలుతున్న స్వరం వినిపించి వెనక్కి తిరిగి చూశాడు మాసిపోయిన గడ్డంతో, చిరిగిపోయిన దుస్తులతో, రేగిపోయిన జుట్టుతో, గుంటలుపడిన కళ్లతో ఒకవ్యక్తి కనిపించాడు దీనాతిదీనంగా అతను ప్రాధేయపడుతున్నాడు.

"మూడు రోజుల్నించీ తిండి లేదండి. దయచేసి ఏదైనా ఇప్పించండి"

అతను అనుకుంటున్నా అభిమానం అతని ముఖంలో ప్రస్ఫుటమౌతూనే ఉంది

విశ్వం అతనివైపు పరకాయించి చూశాడు ఆ వ్యక్తిలో అంగలోప మేమీ లేదు జీవితం మాత్రం మాత్రీభవించినట్లు ఉంది ఎంతమంది లేరు అలాంటి వాళ్లు? ఈ వ్యక్తి ప్రత్యేక మేమిటి? విశ్వానికి జాలికలగ లేదు.

"వెళ్లు" అన్నాడు.

ఆవ్యక్తి వెళ్లలేదు. మరింత ప్రాధేయపడ సాగాడు. అనుకోకటం! పైగా బతిమాలుకోటం! విశ్వానికి ఒళ్లు మండింది.

"మనిషి మనిషి అనుకోవటమేమిటయ్యా? అభిమానం లేదూ? ఏదైనా పని చేసుకోకూడదూ ఇలా ముష్టికోసం తిరక్కపోతే?" కర్కశంగా అన్నాడు విశ్వం.

"పని దొరకలేదండి" హీనస్వరంతో అన్నాడా వ్యక్తి

"దొరక్కపోతే దొరికేచోటుకి వెళ్ళాలి"

"దయచేసి తమరేదైనా ఇప్పించండి"

తను ఇప్పించాలిట, తనదగ్గిర ఉద్యోగాలు కుప్పపోసి ఉన్నట్టు!

"చాల్లేవెళ్లు" కసురుకున్నాడతను.

దుకాణదారు కూడా వెళ్లగొట్టటానికి సిద్ధమయాడు ఆ వ్యక్తి నిర్లక్ష్యంగా వాళ్లవైపు చూసి వెళ్ళిపోతూ విషాదంగా అన్నాడు

"మీరు పని చూపించలేరని నాకు తెలుసు అనుకుంటూ ప్రతిపూటా బతుకు వెళ్ళబోసుకోక పోతే చావరాదా అని మీ అభిప్రాయం. అదే మంచిది అవును కాని కాని ఏమిటండి ప్రాణం ఎంత తీపికి! ఎంత దగా"

దుకాణంలోని వాళ్లందరూ స్తబ్ధులయారు. ఇతని నోటి మాటలు బిచ్చగాడిలా లేవు స్వచ్ఛంగా కూడా మాట్లాడుతున్నాడు

విశ్వం హృదయం ఆర్ద్రమైంది. తను మాటలు జారాడు విసుక్కున్నాడు ఏమీ చెయ్యలేకపోతే ఊరుకోవచ్చు కాని అతని హృదయం గాయపరిచాడు, కొంపతీసి అతను సూచించినట్టు ఏ అఘాయిత్యమో చెయ్యకుండ! లేనిపోనిది తన మెడకి చుట్టుకుంటుందా పాపం కాని తనేం సహాయం చెయ్యగలడు ఒకపూట తిండికి ధర్మం చెయ్యగలడు. తరవాత

ఆ సమయంలోనే ఒక స్త్రీ దుకాణంలోకి వస్తోంది. ఆ అమ్మాయినికూడా అతను అడుగుతాడని చూశాడు విశ్వం కాని అతనేమీ కూడా చూడకుండా ఆ వ్యక్తి వెళ్ళిపోతున్నాడు. మెచ్చుకోలు పొంగాయి విశ్వానికి. అతనిపట్ల గౌరవం కలిగించింది

"ఇదిగో ఏమయ్యోయ్" అని కేకపెట్టాడు. అప్రయత్నంగా అతను వెనుదిరిగి చూశాడు. విశ్వం మళ్లీ పిలిచాడు అతను తటపటాయిస్తున్నాడు

ఆ స్త్రీ దుకాణంలోకి వచ్చింది. విశ్వం ఆమె గమనించలేదు అతని దృష్టి అంతా ఆవ్యక్తిమీదే ఉంది.

విశ్వం మనసులో ఏదో మెరుపులా మెరిసింది. ఒక్క మంచిపని. .

తను ఇంతవరకు చెప్పదగిన మంచిపని ఒక్కటి కూడా చెయ్యలేదు

ప్రాణం నిల్పటం మంచిపనే కదూ!

విశ్వం ఇంకేమీ ఆలోచించలేదు. ఆ వ్యక్తిని మరోసారి పిలిచాడు. అతను ఏమనుకొన్నాడో గాని ముంగిలి విడిచి విశ్వందగ్గిర నిలబడ్డాడు. విశ్వం డ్రాయర్ జేబులోంచి వందరూపాయల నోటు తీసి అతనికందిస్తూ అన్నాడు

"ఇదిగో, తీసుకో, పని చూపించలేను, నిజమే కాని ఈ వంద రూపాయలతో ఏ కిళ్ళీ కొట్టో తెరిచి ఏదో విధంగా పొట్టగడుపుకో వొచ్చేమో ఏమంటావు?"

ఆ వ్యక్తి తెల్లబోయాడు. దుకాణంలోని వాళ్ళందరూ ఆశ్చర్యంగా విశ్వంవైపు చూశారు. "వంద రూపాయలే!" అని గుసగుసలు విశ్వానికి వినిపించాయి. ఆ అమ్మాయి విశ్వంవైపు తలెత్తి చూసి, మళ్ళీ ఇంకోసారి చూసి అర్థంకానట్టుగా ముఖం పెట్టింది.

విశ్వం గర్వంగా నవ్వుకున్నాడు. అమరావతి శిల్పంలా తను పెరిగిపోతున్నట్టనిపించింది అతనికి. తన దగ్గరున్న వాళ్ళందరూ మరుగుజ్జుల్లా అవుతున్నారు.

"తీసుకోవేం!" దర్పంగా అన్నాడు విశ్వం.

ఆ వ్యక్తి ఒక్కక్షణం విశ్వం కళ్ళలోకి చూసి తర్వాత చుట్టూ చూసి "నో థాంక్స్" అని చెప్పి గబగబ బయటికి నడిచిపోయాడు.

కొద్దిక్షణాలవరకూ ముందుకి జాచిన చేతిలోని వందరూపాయల నోటు రెపరెపలు చూస్తూ అలాగే ఉండిపోయాడు విశ్వం. అది స్వీకరించబడలేదు.

"అదేమిటండీ అంత మొత్తమా!" అన్నాడు దుకాణదారు, విశ్వంవైపు వింత చూపులు చూస్తూ.

విశ్వం ప్రత్యుత్తరం ఇవ్వలేదు.

"ఏం చూపించమంటారు?" వ్యాపారం విషయంలోకి దిగాడు దుకాణదారు.

"గాబర్డీన్ సూటింగ్ చూపించండి"

విశ్వంవైపు ఆ అమ్మాయి మళ్ళీ చూసింది యథాలాపంగా. అటువైపే చూసిన విశ్వం ఆమె ఉనికిని అప్పటికి గుర్తించాడు. ఎక్కడో చూసిన రూపం అని అతనిమనసులో లీలగా అనిపించింది. ఆలోచించగా జ్ఞప్తికొచ్చింది. తను ఇంటర్ మీడియేటు చదువుతున్నప్పుడు కాలేజీ వార్షికోత్సవాల్లో డ్యాన్సు చేస్తూ ఆ అమ్మాయి తనకి అప్పుడప్పుడు ఎదురయ్యేది! ఎవరో ఆమె! ఇప్పుడేం చేస్తోందో. పూర్వం తను చూసినప్పటికంటే ఇప్పుడు పొడుగైంది. కొంచెం బొద్దుగా కూడా ఉంది.

బిల్లు చెల్లించి విశ్వం ప్యాకెట్ తీసుకుని బయటకి వచ్చాడు. అతని మనసులో మళ్ళీ తను ధర్మం చెయ్యబోయిన దృశ్యం మెదిలింది. అతను ఎందుకు తిరస్కరించాడు? భయపడి ఉంటాడా? అంత మొత్తం అతనెప్పుడూ చూసి ఉండడేమో? పోలీసులు లాక్కుపోతారనుకున్నాడేమో? తను కావాలని అందరికీ ఎదుటా ఇస్తున్నప్పుడు భయం దేనికి? తను ఇవ్వాలనిపించిందిగా ఇవ్వలేదేమో ఒకవేళ? అంతకంటే తనేం చెయ్యగలడు ఎవరూ చూడకుండా అతని చొక్కా జేబులో పెట్టాలా? బతిమాలి తీసుకోమని నచ్చచెప్పాలా? అవసరం ఉన్నవాడే అయితే తనకేమిటి? ఏమైతేనేం, ఇప్పుడతను ఒకవేళ ఏ అఘాయిత్యం చేసినా తనకి బాధ్యత లేదు.

విశ్వానికి ఎంతకీ సంతృప్తిగా లేదు. తనేదో పొరపాటు చేశాడేమో! తనలో బహుశా ఏదో లోపం ఉండి ఉంటుంది. అకస్మాత్తుగా అతనికి ఒక విషయం తట్టింది. ఆ వ్యక్తిని ఎలాగైనా ఆ దీనావస్థనించి తప్పించి సహాయం చెయ్యాలనే దృష్టి తనలో లేదు. ఒక మంచి పనికోసం—ఒక పుణ్యకార్యం తనూ చేశాననే తృప్తికోసం తను బాహాటంగా అందరి ఎదుటా తన ఔదార్యాన్ని ప్రదర్శించాడు! సిగ్గుచేటు!

విశ్వం ముఖం మలినమైంది. ఆ వ్యక్తి తనని చెప్పుతో కొట్టినా ఇంత బాధపడేవాడు కాదు తను.

మరో ఊహకూడా వెంటనే తట్టిందతనికి. ఆ అమ్మాయి ఈ ఆర్భాటమంతా చూసి ఏమనుకుందో! తను బాగా డబ్బుగలవాడని అనుకుని ఉంటుంది. ఆ గాబర్డీన్ సూట్ తనకోసం కాదని ఆమెకి తెలియదు. పాపం ఆమె తనవైపు చూడటం తను కనిపెట్టకపోలేదు. తను ఘరానా అని ఆమెకి తెలుసో, తెలియదో!

ఉన్నట్టుండి విశ్వానికి ఓ అనుమానం కలిగింది. తను ఈ హడావిడంతా ఆమె దృష్టిని ఆకర్షించటానికి చేశాడని దుకాణంలోని వాళ్లు అనుకున్నారేమో! కొంపతీసి ఆ అమ్మాయికూడా అలా అనుకోలేదుగద!

విశ్వానికి ముచ్చెమటలు పట్టాయి. తను పొర పాటు చేశాడు. ఒక వేళ ఆ వ్యక్తి ఆ వందరూపాయల నోటు తీసుకుని ఉంటే ఉత్తి చేతుల్తో ఇంటికి వెళ్ళవలసి వచ్చేది. ఇంట్లో అడిగితే ఏం సమాధానం చెప్పేవాడు? దానిమీద ఎంత గొడవ జరిగేది! తన పరిస్థితి ఏమిటో వాళ్ళకేం అర్థమవుతుంది? ఇంకా నయం! ఆ వ్యక్తి తనకి మేలు చేశాడు కూడా, తను నోటి కోసం వెదకలేదు!

6

రంగనాథంగారు ఇరవై ఏళ్ళు అఖండంగా హెడ్మాష్టరు గిరీ వెలిగించి రిటైరయ్యారు. ఆయనకి విశ్వం, పద్మ, గోపీ ముగ్గురే సంతానం. కిందటి మాఘ మాసంలోనే పద్మకి వివాహం జరిగింది. ఆమె భర్త శ్రీనివాసరావు ఎం. బి. బి. ఎస్. ప్యాసై క్లాస్ ఫస్ట్ గా ఉండి అమ్మన్యతో హైదరాబాద్ లో ప్రాక్టీసు పెట్టాడు. అతడు చదువుకున్నప్పుడు విశ్వానికి అతని పరిచయం లభించింది. ఆ పరిచయమే తరవాత బాంధవ్యంగా మారింది.

ఆరోజున శ్రీనివాసరావు ప్రయాణం నిశ్చితమైంది. అనుకోకుండా పద్మకూడా అతనివెంట వెళ్తోంది ఈసారి. పెళ్ళి అయిన తరవాత అత్తవారింటికి వెళ్ళటం ఆమెకిదే మొదటిసారి. ఎవరూ తోడు కూడా వెళ్ళటంలేదు. విశ్వాన్ని ఆహ్వానించాడు శ్రీనివాసరావు కాని "కాపురం పెట్టిన తరవాత చూడటానికి వస్తాలే" అన్నాడు విశ్వం.

బండి ఎక్కబోయేముందు తల్లిదండ్రులతో పాటు తనకి కూడా నమస్కారంచేసి పద్మ సెలవు తీసుకుంటూంటే విశ్వం హృదయం ద్రవీభూతమైంది. పద్మ తనకెప్పుడూ నమస్కారం చెయ్యలేదు. అదివరదాకా పద్మని కవ్వించి, నవ్వించి అల్లరిచెయ్యటం తనకి సరదాగా ఉండేది. అదికూడా ఉక్రోషంగా అంతకంటే ఎక్కువగా తనని కవ్వించేది. అకస్మాత్తుగా, తను ఇద్దరిమధ్య ఇన్నేళ్ళనించీ అణగి ఉన్న ప్రేమభావం వెల్లువెత్తింది. పద్మ ఈరోజున తనని గౌరవిస్తోంది. దాని జీవితంలో మరో అధ్యాయం ప్రారంభమైంది. కొన్ని క్షణాలు జీవితంమీద మహా ప్రభావం కలిగిఉంటాయి. ఈ దృశ్యం తన జీవితంలో ఎప్పుడూ మరచిపోలేడు. నవ్వులాటకైనా పద్మని ఇక తను కవ్వించలేడు. వేళాకోళమైనా ఆమె చిన్నబుచ్చుకుంటే తన హృదయంలో మానని గాయం తగులుతుంది. కొన్ని సైక్తమూరంలో, మరో వాతావరణంలో పద్మ పరిస్థితుల్ని పరిశీలించుకుని జీవితం గడపాలి. తన అభిరుచుల్ని అవసరమైతే మార్చుకోటానికి సిద్ధపడాలి. ఆ క్షణంలో విశ్వం మనసులో వింతకోర్కె కలిగింది. పద్మకి జీవితకాలంలో తనేదైనా ఒక్క సహాయమైనా చెయ్యగలిగితే తన హృదయంలోని అవ్యక్తమైన ఏదో ఆరాటం, అవ్యక్తమైనబాధ తగ్గి తనకి ప్రశాంతత కలుగుతుంది.

ఈ ఆలోచనరాగానే విశ్వానికి వెంటనే నవ్వు కూడా వచ్చింది. ఆమెకి సహాయం చెయ్యాలనే కోరిక బాగానే ఉంది. కాని ఆ అవసరం పద్మకి ఎందుకు కలగాలి!

దంపతుల్ని స్టేషన్దాకా సాగనంపటానికి విశ్వం, గోపీ స్టేషనుకి వెళ్లారు. శ్రీనివాసరావు ఏదో హుషారుగా మాట్లాడుతున్నాడు కాని విశ్వం మనస్సు అంత బాగా లేదు.

గంట మోగింది. గార్డు ఈల వేశాడు. జండా ఊగుతోంది. ఇంజన్ కూత వేసింది. రైలు కదలబోతోంది.

పద్మ కేదైనా ఇవ్వాలనిపించింది విశ్వానికి. పత్రికల కుర్రాడు ఇంతలో అటువైపు వచ్చాడు. ఏవో కొన్ని పత్రికలు కొని పద్మకిచ్చాడు.

"ఎందుకన్నయ్యా ఇవన్నీ?"

"కాలక్షేపం ఔతుందిలే, ఉంచవే"

ఆ ఇవ్వటంలోని వేదన హృదయం మూగభాష ఇద్దరికీ అర్థమౌతూనే ఉంది.

రైలు కదిలింది.

"వెళ్లొస్తా బాబూ, గోపీ," అంది పద్మ గద్గదకంఠంగా.

వాడికి హృదయంలో కెలికినట్టయింది. ఎన్నిసార్లు వాడు తనేదైనా తెలియక తప్పుచేస్తే, అమాయకంగా ఏదైనా అడిగితే "వెధవా, ఫస్ట్ ఫారం వెలిగిస్తున్నావు గాని" అని దర్పంగా మందలించే వాళ్లు అక్కయ్యతప్ప ఇంకెవ్వరూ లేరని వాడికి తెలుసు. ఇంక అలా అనటానికి అక్కయ్య దగ్గర ఉండదు!

వాడి కళ్లలో నీళ్లు తిరిగాయి.

శ్రీనివాసరావు చెయ్యి ఊపాడు.

విశ్వం రుమాలు ఊపాడు

క్రమంగా రైలు దూరమైంది

గోపీ చెయ్యిపట్టుకుని విశ్వం స్టేషన్ బయటికి వచ్చాడు ఇలాంటి వీడ్కోలు దృశ్యాలని తను పూర్వం “సెంటిమెంటల్ ట్రాష్” అని తోసివేసే వాడు. ఈ రోజున అతని నేత్రాలు చెమ్మగిల్లాయి అతనేమీ ఆలోచించటం లేదు హృదయం బరువుగా ఉంది.

మార్గమధ్యంలో ఒక్కసారిమాత్రం విశ్వం, గోపీ మాట్లాడుకున్నారు

“అక్కయ్య మళ్ళీ ఎప్పుడు వస్తుందన్నయ్యా?” అన్నాడు గోపీ

“తొందరగానే వొస్తుంది.” అన్నాడు విశ్వం ఆ సమాధానం వాడికి తృప్తిగా లేదు ఉండదని విశ్వానికి తెలుసు

“ఈ దేశంలో మగవాడు తన అధికృత గజాపు చేసుకోటానికి ప్రయత్నిస్తాడు బహుశా ఎక్కడైనా అంతే కావచ్చు లేదా ఆ భేదం ఉంటే తరతమాల్లోనే! కాని, శ్రీనివాసరావు మంచివాడే” అని సమాధాన పడ్డాడు విశ్వం

ఇంటికివచ్చి భోజనాదులు ముగించుకుని తీరిగ్గా పడకకుర్చీలో పడుకుని పేపరుచూసి, చేసేపనిలేక నిద్రపోవాలని కళ్లు మూసుకున్నాడు విశ్వం కాని నిద్రవచ్చే సూచన లేదు సరదాగా మాట్లాడుతూ కాలక్షేపం చెయ్యటానికి పక్క లేడు గోపీ ఎప్పుడూ తోటపిల్లలతో ఆడుకుంటూనో, చదువుకుంటూనో ఎక్కడో ఉంటాడు ఇక తనకి కావలసినంత తీరిక ఫలితాలు తెలిసి ఉద్యోగం ఏదైనా వచ్చేదాకా రోజంతా విశ్రాంతే ఈ సమయం వృథా పోనీయ కుండా ఏదైనా చెయ్యాలని అనుకున్నాడతను వెంటనే “జీవిత లక్ష్యం” సంగతి జ్ఞాపకం వచ్చిం దతనికి తన జీవితలక్ష్యం ఏదైతే బావుంటుంది?

బొమ్మలు వెయ్యటంలో తనకి అభిలాష కొస్తో కూస్తో ఉంది. స్కూల్లో డ్రాయింగు పరీక్షల్లో తనకి మంచిమార్కులే వచ్చేవి పక్షులూ, జంతువులూ తనకి కరతలామలకం మనుషుల బొమ్మలుకూడా కొంచెం జాగ్రత్త తీసుకుంటే బాగానే వెయ్యగలడు. చిత్రలేఖనం కృషిచేస్తే తను అందులో పేరు సంపాదించుకోగలిగేవాడు! కాని దానికి ఎంతో శ్రమ, ఓపిక, కాలమూ కావాలి తన కటువంటి ఉద్యోగం వస్తుందా! కుక్కను కూడా బొమ్మగా వేసుకోటానికి తీరిక దొరకని ఉద్యోగమైతే ఆరాధనం అవుతుంది అయినా తను విశ్వాసాన్ని కోల్పోకూడదు సాధన చెయ్యాలి. తను గొప్ప చిత్రకారుడు కావాలి

ఈ ఊహ కలగగానే దానిని ఆచరణలో పెట్టాలనే సంకల్పం దృఢమైందతనికి తన అదృష్టంకొద్దీ ఆ ఊళ్ళోనే ప్రఖ్యాత చిత్రకారుడు ఒకాయన ఉన్నాడు

విశ్వం ఆలస్యం చెయ్యకుండా ఆ సాయంకాలమే ఆయన దగ్గిరికి బయలుదేరి వెళ్ళాడు ఆ చిత్రకారుడు అదృష్టవశాత్తూ తన స్టూడియోలోనే ఉన్నాడు ఆ సమయంలో చిత్రలేఖనంలోని తన ఉబలాటమూ, కుతూహలమూ ఆయనకి తెలియచెప్పి సహాయం అర్థించాడు.

ఆ చిత్రకారుడు విశ్వాన్ని పరీక్షగా చూసి ఒక తెల్లకాగితం, పెన్సిలూ ఇచ్చి అన్నాడు

“కోడిపుంజు బొమ్మ వెయ్యండి”

విశ్వం క్షణంలో గీకేశాడు

“సున్నా చుట్టండి”

విశ్వం సున్నా అవలీలగా చుట్టాడు

“ఈ రెంటికీ తేడా ఉన్నట్టు లేదా!” అన్నాడు చిత్రకారుడు నవ్వు పెదవులలోంచి చిందిస్తూ విశ్వం చిన్నబుచ్చుకున్నాడు అతనలా తనని పరీక్షిస్తాడని తను అనుకోలేదు

“ప్రాక్టీసు చెయ్యలేదు గదండీ” అన్నాడు

“నా సలహా విని మీ రీ ప్రయత్నం విరమించు కోండి.”

“ఎందుకండీ?”

“మీకు బొమ్మలు వెయ్యటం రాదు”

అలా ఆయన కుండ బద్దలు కొట్టినట్టు నిర్మొహ మాటంగా అంటే విశ్వానికి ఆశ్చర్యంతో బాటు ఆగ్రహంకూడా కలిగింది

“నేను వేసే బొమ్మలు మా డ్రాయింగ్ మాస్టరు గారు మెచ్చుకున్నారండీ” అన్నాడు తమాయించుకుని.

"నేను డ్రాయింగ్ మాస్టర్ని కాదుగా"

"ప్రాక్టీసు చేసినా రాదంటారా?"

"ఉహుఁ. మీకు ఫ్రీ హాండ్ లేదు."

విశ్వం ముఖంలో నిరాశ కనిపించింది. 'ఇక నిటలా నిరుత్సాహపరుస్తాడేం ఈయన' అనుకున్నాడు

"ఏదైనా బొమ్మవేస్తాను, చూస్తారా?"

చిత్రకారుడు అయిష్టంగా ముఖం పెట్టాడు అది అంగీకారమే ననుకుని విశ్వం కోయిలబొమ్మ గీశాడు

"ఎలా ఉందండీ?" అని ఆశగా ఆయనవైపు చూశాడు, తప్పక మెచ్చుకుంటాడని భావిస్తూ.

అతను చిన్నగా, పొడిగా నవ్వాడు

"చిత్రలేఖనం బదులు మరేదైనా చేస్తే మీ కాలం వృధాకాదు" అన్నాడు.

"అంటేనా?"

"మీమీద నాకేమీ ద్వేషంలేదు ఫ్రీహాండ్ లేదని చెప్పాను, అంతే"

"మనిషి పుట్టగానే అక్షరాలు రాయటం రాదు కదండీ"

"అవును. ఇప్పుడా సంగతెందుకు?"

"నేర్చుకుంటే ఏదైనా వస్తుందని చెబుతున్నాను కాపీలు రాసినవాడు గుండ్రటి అక్షరాలు రాస్తున్నాడు మీరైనా ఉన్నట్టుండి అమాంతంగా ఈ విద్య మీకు వొచ్చని తెలుసుకున్నారనుకోను"

"నన్ను మీ రపార్థం చేసుకుంటున్నారు"

"అయితే క్షమించండి. కాని నా మాటలు నిజమని మీకు రుజువు చెయ్యగలను సెలవు"

ఆయన ప్రత్యుత్తిరానికి ఎదురు చూడకుండా విశ్వం చరచర వెళ్ళిపోయాడు ఆ నాటినించీ అహోరాత్రులు శ్రమపడి, పుస్తకాలు చదివి తెలుసుకుని, అభ్యాసంచేసి రేఖాచిత్రాలు సునాయాసంగా గియ్యటం నేర్చుకున్నాడు. వ్యక్తిమీద అతనికి నమ్మకం ఏర్పడింది.

ఓ రోజు సాయంత్రం మళ్ళీ ఆ చిత్రకారుడి దగ్గిరికి వెళ్లాడు

"మళ్ళీ వచ్చారే?" అన్నాడాయన విశ్వాన్ని గుర్తుపట్టి

"శిష్యరికంకోసం కాదులెండి, గురువుకోసం" అంటూ కాగితం ఆయనముందుపెట్టి ఓ కుర్చీగీసేశాడు.

"ఇదిగో మీ కుర్చీ. ఇంకా కొన్ని కావాలా? ఒకటి, రెండు, మూడు—" చిన్నవి, పెద్దవి వరసగా కొన్ని కుర్చీలు గీశాడు విశ్వం ఆయన ఆశ్చర్యంగా వాటివైపు చూశాడు

"అలా తెల్లబోకండి మరి నాకు ఫ్రీ హాండ్ లేదుగా" వ్యంగ్యంగా అంటూ వెళ్ళిపోబోయాడు విశ్వం. కటాలున చిత్రకారుడు అతని భుజంమీద చెయ్యేసి ఆపాడు చిరునవ్వు నవ్వాడు.

"శభాష్" అన్నాడు

విశ్వంకోపం ఇంకా పోలేదు

"సెలవిప్పించండి" అంటూ వెళిపోయాడు

"నిన్ను ఆశీర్వదిస్తున్నాను" అన్నాడాయన విశ్వం వెళ్ళలేకపోయాడు ఓటమిని అంగీకరించి తనని ఆశీర్వదించిన అతని సహృదయత్వం విశ్వంకాళ్ళకి బంధాలు వేసింది

"తొందరపడి ఆవేశంగా మాటాడాను క్షమించండి"

"ఫరవాలేదు. నా దగ్గిర తెలుసుకోవాలసింది ఏదైనా ఉంటే నీ ఇష్టం వచ్చినప్పుడు నిరభ్యంతరంగా రావొచ్చు చాలా సంతోషిస్తాను" అన్నాడు చిత్రకారుడు అతని హృదయ వైశాల్యం విశ్వంలో భావోద్రేకం కలిగించింది

"మహాభాగ్యం" అన్నాడు.

"వెళ్ళిరా ఇంక" సెలవిచ్చాడు చిత్రకారుడు.

తేలికపడ్డహృదయంతో విశ్వం సెలవుతీసుకున్నాడు కాఠిన్యం వెనకాలనే ఎంత మృదుత్వం ఉంటుంది! అదే ఆ కళాకారుడి సందేశం అనిపించింది విశ్వానికి

7

నవ్యకళాసంఘం అనే సంస్థకి ఆ రోజున ప్రారంభోత్సవం జరుగుతోంది. దానికి కార్యదర్శి రంగా రాజశేఖరుడు. స్కూల్ టీచర్. అతను

విశ్వంతో ఎస్.ఎస్.ఎల్.సి. దాకా కలిసి చదివాడు. తరవాత విశ్వం కాలేజీ చదువుకీ, రంగారావు సెకండరీ ట్రెయినింగ్‌కీ వెళ్ళారు. అయినా ఇద్దరిదీ ఒకే ఊరు కావటంవల్ల తరుచు కలుసుకుంటూ తమ స్నేహాన్ని వర్ధిల్ల చేసుకుంటూ వచ్చారు. రంగారావు బాగా పాడగలడు. అతనికి నాటకాలంటే మొదటి నించీ సరదా. తోటివాళ్ళని కొందర్ని కూడగట్టుకుని నాటక సంఘం స్థాపించాడు. విశ్వానికి నాటకాలలో అంత అభిరుచి లేదు. అయినా రంగారావు ప్రోద్బల ప్రోత్సాహాలవల్ల సంఘంలో అతను కూడా సభ్యుడయ్యాడు. ప్రారంభోత్సవానికి వచ్చేవరకూ సంఘంలోని ఇతర సభ్యుల్ని గురించి విశ్వానికేమీ తెలియదు. ముఖ్యసభ్యుల్ని రంగారావు అంతకు కొంచెం ముందే పరిచయం చేశాడు.

పెద్దల ఉపన్యాసాల తరవాత ముఖ్యసభ్యులు కొందరు ప్రసంగాలు చేశారు. కళాకారుల జీవితానికి అర్జన తమని అంకితం చేసుకుంటున్నామనీ, కళని ఉద్ధరించటమే తమ జీవితాశయమనీ అందరూ ఉద్ఘాటించారు.

తరవాత వినోదవిజ్ఞానదాయకమైన కార్యక్రమం ప్రారంభమైంది. అందులో మొదటి అంశం రంగారావు గానం.

అతను శ్రావ్యంగా పద్యాలు పాడుతుంటే సభికులు తన్మయులై వింటున్నారు. తనకి పద్యం పాడటం రానందుకు విశ్వం ఆ క్షణంలో మిక్కిలి విచారించాడు. మంచి పాట విన్నప్పుడు అనుకరించాలనే తన అభిలాష ఈ జీవితంలో తీరదు. తను ఆ విషయంలో చేసిన వివిధ ప్రయత్నాలు గుర్తుకొచ్చాయి విశ్వానికి. తన స్వరం తనకే అసహ్యంగా వినిపించేది. ఓసారి బీచిఒడ్డున ఒంటరిగా ఉన్నప్పుడు ధారాళంతో తను గొంతెత్తి ఏదో పద్యం రాగయుక్తంగా అందుకోయినప్పుడు తన స్వరం సముద్రపు ఘోషతో, కెరటాల ఇంజను కూతతో కలిసిపోయి చుట్టుపక్కలవాళ్ళకి భయకారణం కావటం తనెప్పుడూ మర్చిపోలేడు. రంగారావు ఒకసారి ఏ పాటవిన్నా కూడ తప్పకుండా అదే వరసని సాహిత్యంతో సహా మళ్ళీ అనగలడు. రంగారావుమీద తనకి కొంచెం అసూయ జనిస్తున్నట్టు పసికట్టి విశ్వం నవ్వుకున్నాడు. తను ఆనర్స్ పరీక్ష బాగా రాశానని విన్నప్పుడూ, తన కావ్యాలు చూసినప్పుడూ రంగారావులో కలిగిన ఈర్ష్యాభావం తను గ్రహించగలిగాడు. అయితే ఇలాంటి భావాలకి విలువ ఇవ్వటం అనవసరం. ఈర్ష్య అనటం కంటె అసంతృప్తి అనటం సమంజసం. అవతలివాడికి ఉందని ఏడవటం ఈర్ష్య. తనకి లేదని విచారించటం అసంతృప్తి. చాలా మంది మనుషులు బహుశా ఈ రెండో తరగతికి చెందుతారు. ఈ భేదం గమనిస్తే మనుషుల్ని ఇంకా బాగా అర్థం చేసుకోటానికి వీలవుతుంది.

విశ్వం ఇలా ఆలోచిస్తుండగా రెండో అంశం ప్రారంభమైంది. వెంకటేశ్వరరావు అనే వటువు వటవలోని వివిధ అంశాలను సోదాహరణంగా వివరించి చివరికి ఏకపాత్రాభినయం చేసి ప్రేక్షకుల మన్ననల్ని అందుకున్నాడు.

ఆ తరవాతది విశ్వం ప్రోగ్రాం. "మానవత్వం" అనే పేరుతో అతను ఒక చిన్న గేయం గానం చేశాడు. రాగం జోలికి పోకుండా అనేకంగా చదువుతూ తన్నుతానే మర్చిపోయి అక్కడక్కడ చిన్న వ్యాఖ్యానాలు కూడా చేశాడు. చివరికి—

అనిమిషత్వం నా ఆశ

మానవత్వం నా శ్వాస

అనే పంక్తులు ఉద్రేకంగా హెచ్చుస్థాయిలో అని కూర్చున్నాడు. సభికులు చప్పట్లు కొట్టారు.

కార్యక్రమం అయిపోగానే చాలామంది విశ్వం గేయాన్ని ప్రత్యేకంగా మెచ్చుకుని అతన్ని అభినందించారు. విశ్వం వాళ్ళ మెచ్చుకోలుకి సంతోషాశ్చర్యాలు పొందాడు. తను అప్పుడప్పుడు గేయాలు రాసేవాడే కాని ఇంతవరకు ఒక్క గేయం కూడా ప్రచురించలేదు. ఏవో రాయాలని అనిపించినప్పుడు కూర్చుని నాలుగు పంక్తులు రాసేవాడు. అవి ఇతర్లు మెచ్చుకుంటారో లేదో అనే ఊహ అతనికెప్పుడూ రాలేదు. ఒక్కసారిగా అందరూ తనని ప్రశంసించటంవల్ల తబ్బిబ్బయిపోయాడు. కృతజ్ఞత చెప్పాలనే సంగతి కూడా అతనికి తట్టలేదు. రంగారావు తన గేయాలు కొన్ని వినటం, ఏదో ఒకటి ప్రారంభోత్సవ సమయంలో చదవమని బలవంతం చెయ్యటం అతను గుర్తుచేసుకొని రంగారావుకి కృతజ్ఞత చెప్పాడు.

ఆ సమయంలోనే ముఖ్యసభ్యులు కొందరు విశ్వం చుట్టూ చేరారు.

"రంగారావు గారూ, విశ్వంగారిచేత మంచి నాటకం ఒకటి రాయించాలి మీరు" అన్నాడు ఒక సభ్యుడు.

"అందులో మంచి గేయాలు తప్పకుండా ఉండాలి"

మరో సభ్యుడు తన అభిప్రాయం వెలిబుచ్చాడు.

"థాంక్స్— కాని నాకు నాటకాలు రాయటం రాదండీ" అన్నాడు విశ్వం

"మేం నమ్మంలెండి."

"సభ్యుడివి నువ్వే తప్పించుకోవాలంటే ఎలా?" అన్నాడు రంగారావు.

"తొవారుకి దాటిన పనులు పూర్తిచేసుకుంటే ఏమవుతుందో తెలుసా?"

"అదంతా మాకు వొదిలెయ్యి"

"నాటక సంఘం నాలుగు కాలాలపాటు వర్ధిల్లాలని లేదా?"

"మంచిపాటలు చెప్పటం నువ్వు తలుచుకుంటే రాయగలవు అంతే." అన్నాడు రంగారావు. అందరూ ఆమాటే సమర్థించారు. విశ్వానికి మాత్రం గుండెల్లో రాయిపడ్డది. తనెప్పుడూ నాటకం కాదు గదా కథ కూడా రాయలేదు. ఏదో పత్రికాని వాళ్ళ మీదా, ప్రజల మీదా రుద్దితే ఫలితాల సంగతి అలా ఉంచి తనకి అపచారం చేసుకున్నవాడవుతాడు. ఏం చేయాలో అతనికేం తోచలేదు. రంగారావుతో ఈ విషయం గురించి తరవాత రెండు మూడుసార్లు ముచ్చటించాడు. అతను ఉన్న సంగతి విశదం చేశాడు.

"ఒరే విశ్వం, నువ్వు నాటకాలు చదివినవి ఎక్కువ లేవు ఉన్నాయి కూడా పాతవి" "ఉద్యోగ విజయాలు"లాంటివి మనం విస్మరించటం లేదు గదా! నాటక సంఘం శ్రేయస్సు కోరి నువ్వు నీ చేతనైనంతలో ఏదైనా రాసివ్వు, బాగుంటే వేద్దాం."

ఇక విశ్వం ఏమీ అనలేకపోయాడు. ఆలోచించి సాంఘిక నాటిక ఒకటి రాసిచ్చాడు. అందరూ 'భేష్'గా ఉందన్నారు. రిహార్సల్స్‌కి వొచ్చి సూచనలిస్తూ ఉండమని విశ్వాన్ని అడిగాడు. విశ్వం అలాగే నన్నాడు కాని వెళ్లటానికి అతనికి మనసొప్పేదికాదు. ఈ నాటకాల గొడవల్లో పడితే తన చిత్రకళాపోషణ పూర్తిగా దెబ్బతింటుంది. చిత్రకళే తన లక్ష్యం.

ఒకరోజు రంగారావు మరీబలవంతం చెయ్యటం వల్ల ఆ సాయంత్రం రిహార్సల్సుకి వెళ్లాడు.

హాల్లో ఓ మూలగది అద్దెకి తీసుకుని 'నాటక సంఘం' అని బోర్డుకట్టారు. ఆ గదిలోని వాతావరణం చూసేసరికి విశ్వానికి చిరాకువేసింది. ఉన్న సామాను చిందరవందరగా వుంది. కొంతమంది బీడీలు, మరికొందరు సిగరెట్లు తాగుతూ గది పొగతోనింపి కాల్చివేసిన పీకలు గదిలోనే పారేస్తున్నారు. సభ్యులలో కూడా ఒక క్రమశిక్షణ లేదు. ఎవరి ఇష్టం వచ్చినట్లు వాళ్ళు ప్రవర్తిస్తున్నారు. తబలా ఒకపక్కన మోగుతూనే ఉంది. సభ్యులు మాట్లాడుతూనే ఉన్నారు.

"హీరోయిన్ ఎవరు వేస్తున్నారు?" అన్నాడు విశ్వం.

"వసంత అనే అమ్మాయి. అందాల బరిణె. చూస్తే గుమ్మయిపోతావు. 'ఒక్క నవ్వే పలు వజ్ర వైడూర్యాలు' అన్న కవి ఊహ నిజమని చూస్తే కాదా అనిపిస్తుంది. ఆ కళ్లూ, ఉంగరాల జుట్టూ, వాలు జడా కపోలాలూ ఓహ్!"

అతని ధోరణి మధ్యలోనే ఆపి, "నువ్వు కూడా కవివా ఏమిట్రోయ్?" అన్నాడు విశ్వం

"ఆ పిల్లని ఒక్కసారి చూస్తే కవిత్వం నురుగులు కక్కుతూ పరుగులు తియ్యదూ?"

"అదేం అలంకారం, మహాశయా?" అన్నాడు ఒక నటుడు.

అందరూ గొల్లుమన్నారు.

"నీకు పెళ్లయిందికదురా?" అన్నాడు విశ్వం

"అయితే ఏమండీ, రసపాయి మన రంగారావు" అన్నాడు ఒక సభ్యుడు. అందరూ మళ్ళీ గొల్లుమన్నారు.

"జాగ్రత్త రంగారావు చెయ్యి పట్టుకుచేవు. కఠోరాణి వజ్రాదపి"

"స్వామిభక్తా స్వామీ?" అన్నాడు రంగారావు.

విశ్వం ఈ సంభాషణకి విసుక్కున్నాడు. విషయం తప్పిస్తూ అన్నాడు

"ఆమె బాగా నటించగలదా?"

"పిచ్చివాడా! నీకు బొత్తిగా లోకజ్ఞానం లేదు. అందమైన ఆడది నటించడమెందుకోయ్ స్టేజిమీద నిలబడితే చాలదూ! కళ్ళు తెరుచుకుని చూడరూ జనం?"

"జనం సంగతి కాదు ఆమె నటన సంగతి అడుగుతున్నాను"

"నాకు బాగానే ఉంటుంది ఆమె నటన"

"ఏమండీ డైరెక్టర్ గారూ?"

"గొప్పగా నటిస్తుందండీ. మొదటి నాటకంతోటే ఆమె సినీఫీల్డులో చేరిపోతుంది లెండి. అలాంటి వాళ్ళు నాటకాల్లో 'రాట్' అవుతారా?"

విశ్వం కొంచెం ఆశ్చర్యంగా అతనివైపు చూశాడు.

"నాటకాలు వెయ్యటం 'రాట్' కావటమనా మీ అభిప్రాయం? ప్రారంభోత్సవసమయంలో నాటకకళనుగురించి గొప్పగా మాట్లాడారే!"

"నా అభిప్రాయం కాదు ఆమె దృక్పథం అదే ఐ ఉంటుంది."

"సినిమాల్లో చేరితే అంత నాజూకుగా ఉండదు లెండీ." అని విచారించాడు ఒక నటుడు

"ఎందుకండీ?" అన్నాడు చిరునవ్వుతో మరొకడు.

"తెలిసియు దలిరాకు నరుదల్ప బ్రహ్మదేవుని తరమే!"

"కవిచౌడప్ప శతకంలోని పద్యం కాదూ?"

"చంద్రరేఖావిలాపంలోదైతే మరీ రంజుగా ఉంటుంది"

"ఒరు లేయవి యొనరించిన నరవర " అని భావగర్భితంగా తలూపాడు మరొకడు.

వాళ్ళవైపు జుగుప్సతో చూశాడు విశ్వం

"ఆమె ఇవాళ రిహార్సల్‌కి వొస్తుందా?"

"ఎందుకురాదు? పిల్పిస్తున్నాంసార్"

"ఎవరైనా త్వరగా రమ్మని హెచ్చరించినస్తే బావుంటుందేమో త్వరగా రిహార్సలు మొదలుపెడితే పెందరాళే వెళ్ళిపోవొచ్చు" అన్నాడు విశ్వం.

"అందుకే కదండీ వెంకట్రావుగారు వెళ్ళారు మరొకరు వెడితే ఆయన ఒప్పుకోరు"

"ఏం?" అన్నాడు విశ్వం అర్థంకాక

"అదంతే లెండి. ఏం రంగారావుగారూ?"

రంగారావు 'హుఁ' అని ముఖం చిట్లించుకున్నాడు

"వెంకట్రావు! ఎన్నిసార్లో చెప్పాను — కొంచెం జాగ్రత్తగా ఉండమని ఎప్పుడో గాజుల చెయ్యి చెంపకుపరంబు కాకతప్పదులే"

అందరూ నవ్వారు.

"ఆమె కేసేంటి?" అన్నాడు విశ్వం

అందరూ ఒక్కసారి ముఖముఖాలు చూసుకున్నారు వాళ్ళ ముఖాల్లో ఆశ్చర్యం తాండవించింది వాళ్ళలా ఎందుకు చూస్తున్నారో విశ్వానికి తెలియలేదు.

"ఏమిటో అనుకున్నాను నువ్వూ రసికుడివే" అని రంగారావు నవ్వాడు

"ఏమిటి నువ్వనేది?"

"ఓయి మహానుభావా, ఆమె కేసేంటో ఇంతవరకూ తేలకనే చస్తున్నాం కొంచెం హైక్లాసల్లే ఉంది"

"అసలామె అటువంటిదికాదేమోనండీ చదువుకుంది కూడా."

"అవన్నీ తీసి అవతలపెట్టండి అది వంశపారంపర్యం స్వామీ"

విశ్వానికి అర్థమైంది. 'ఛీ' అనుకున్నాడు తన ప్రశ్న ఎంత క్షుద్రంగా అర్థం చేసుకున్నారు. ఆ రెండో అర్థంలోనే వాళ్ళెందుకు తీసుకోవాలి వాళ్ళ మనస్సులన్నీ కల్మషపూరితాలు ఇదా వీరి కళారాధన నాటకసంఘంటే! వెంటనే రాజీనామా పారెయ్యాలనిపించింది విశ్వానికి కాని అంతమందిలో ఆ పనిచేసి గొడవపెట్టదలచుకోలేదు రంగారావులో కూడా ఇంత నీచత్వం ఉందనుకోలేదు కళాకారుడై ఏం లాభం? ఒక వ్యక్తిని పరోక్షంలో చులకన చెయ్యటం ఘనకార్యమా? ఇంతమంది నాటకకళోద్ధారకులు ఇక్కడ కూడి చేసే పని అదేనా?

ఆమె ఎటువంటిదైనా కావొచ్చు కాని ఆర్టిస్టు. ఆ గౌరవం ఇవ్వలేనివాడు ఆర్టిస్టు అనిపించు

కుంటూడా? అందరూ దగ్గుపుతున్నారే, మాటల్లో మాత్రం దర్పం ఎక్కడా కనిపించదు. విశ్వానికి అక్కడ ఉండాలని బుద్ధిపుట్టలేదు.

"వస్తాను రంగారావు. తరవాత ఎప్పుడైనా వొస్తాను" అన్నాడు మర్యాదగా

అదే సమయంలో నాయికపాత్ర నిర్వహించే నటీమణి లోపలికి అడుగుపెట్టింది "ఆమె వొచ్చిందాయె. కాసేపు కూర్చుండి పోదురుగాని లే" అని, ఆమె వైపు తిరిగి ఆహ్వానించాడు రంగారావు "రండి రండి"

అందరూ ఆప్యాయంగా పలకరించారు

"ఆలస్యమైందేమండీ?"

"ఒంట్లో కులాసాగా ఉందా?"

"రావేమో అనుకున్నాం"

కుశలప్రశ్నలు పూర్తికాగానే. ఆమె కొంచెం ముభావంగా సమాధానాలు చెప్పింది రంగారావు విశ్వాన్ని ఆమెకి పరిచయం చేశాడు

"వీరే మన నాటిక రచించినవారు విశ్వేశ్వరరావు బి ఏ ఆనర్స్"

"నమస్తే ఇంకా ఆనర్స్ కాలేదండి"

అని చిరునవ్వులో ఆమె ముఖంలోకి చూసి అదిరి పడ్డాడు విశ్వం

వసంత అంటే ఆమేనా? ఆరోజున సద్దుకొట్లో తనకి కనిపించింది అనేకసార్లు స్కూల్‌కి వస్తూ తనకి ఎదురైంది

"నమస్తే" అంటూ వసంత విశ్వం ముఖంలోకి చూసి ఏదో అనబోయి మళ్ళీ మాట్లాడకుండా ఊరుకుంది ఆమె ముఖంలో కూడా ఆశ్చర్యం ప్రతిఫలించటం విశ్వం కనిపెట్టాడు.

రిహార్సల్సు ప్రారంభమయాయి ఆమె చక్కగా పాడుతుందని మెచ్చుకున్నాడు విశ్వం. ఆమె నటనని, పాటని పదేపదే మిగతా వాళ్ళందరూ పోటీలుపడి మెచ్చుకున్నారు. అయితే ఇదంతా రోజూ మామూలేనన్నట్టు వాళ్ళ పొగడ్తలకి ఆమె ఏమీ ఉబ్బిపోలేదు విశ్వం అతిగా మాట్లాడక "బాగా పాడారండీ" అని "బాగా నటించారండీ" అన్నప్పుడు ఆమె నిజంగా సంతోషించింది.

ఆరోజుకి రిహార్సలు చాలించారు. బాగా చీకటి పడింది. వెంకటేశ్వరరావు తోడుగా వస్తానన్నాడు

"అక్కర్లేదు లెండి. మీరు మళ్ళీ వెనక్కి అంత దూరం రావటం శ్రమ," అంది వసంత.

"నాకేం శ్రమలేదు"

"నేను బజారువైపు వెడుతున్నాను రిక్షా పంపిస్తాలెండి, పోనీ" అన్నాడు విశ్వం

"నేనూ బజారువైపే వెళ్ళాలి. దారిలో కలిసి రిక్షా చేసుకుంటాను పదండి, పోదాం" అంది వసంత

వెంకటేశ్వరరావు విశ్వంవైపు కొంచెం గుర్రుగా చూశాడు

విశ్వం ముందు నడుస్తున్నాడు వసంత కొంచెం వెనకగా, పక్కగా నడుస్తోంది. ఇద్దరిమధ్యా నిశ్శబ్దం అలరించింది. ఏదో మాట్లాడాలనిపించింది విశ్వానికి కాని అతనికేం మాట్లాడాలో తోచలేదు ఆమే పలకరించింది.

"నాటిక రాసింది మీరనంటే ఆశ్చర్యపడ్డానండి" అంది

"ఏం నా ముఖంలో అకళేమీ కనిపించటం లేదా?" అన్నాడు చిన్నగానవ్వి

"అబ్బే అదికాదండీ మిమ్మల్ని ఎక్కడో ఇది వరకు చూశానండీ—ఈమధ్యనే"

"ఎక్కడ?"

"జ్ఞాపకం రావటం లేదు అంతకుముందు కూడా చాలాసార్లు చూశాను నేను స్కూల్‌కి వెడుతున్నప్పుడు మీరు "

"కాలేజీకి వెడుతూ కనిపించేవాడిని కదూ?"

"అవును మీరు కూడా నన్ను చూశారన్నమాట."

"చూడకేం?"

"అఁ—! ఇప్పుడు జ్ఞాపకం వచ్చిందండి మీరు మీరు" ఆమె ఆగింది

"ఒక బట్టల దుకాణంలో కనిపించాను కదూ?"

"అవును కాని అదేమిటండీ, ఎంతైనా అనుకునేవాళ్ళకి వందరూపాయలు ఇస్తారా? భలే వాళ్ళే"

"ఏం, ఇవ్వకూడదా?"

"మీకు బాగా డబ్బున్నట్టుందే."

"లేకపోతే ఇవ్వకూడదా?"

"అని కాదు. ఎక్కడినుంచి వస్తుంది?"

"నేను గొప్పవాడిని కాదు, నిజం చెప్పాలంటే"

"అదే నేనూ అనుకున్నాను."

"ఎలా అనుకున్నారు?"

"ధనవంతులైతే కారుండదూ? దుకాణం నడపటం కాకమీ లేదుగా!"

"మీకు మంచి పరిశీలనాశక్తి ఉందండీ"

"ఆమాత్రం దానికే! పొగడదలుచుకుని పొగుడుతున్నారు"

"మిమ్మల్ని ఊరికే పొగిడితే నాకేం లాభం!"

"నేను బాగా నటించానని మీరు మనస్ఫూర్తిగా అనుకుంటున్నారా?"

"లేక పోతే అలా అనటానికి నాకేం అవసరం!"

"మీరు మెచ్చుకుంటే చాలా సంతోషం కలిగిందండీ మీరు కోపంవస్తుందేమో గాని, మీస్నేహితులు ముఖస్తుతికోసం అలా అంటారని వాళ్ల మాటల్ని బట్టే తెలుస్తుందండీ"

"వాళ్ళు నా స్నేహితులు కారు" అన్నాడు విశ్వం ముఖం చిట్లించుకుని, హేయభావంతో వసంత ఆశ్చర్యపోయింది

"అలాగా! అయితే పొరపడ్డాను, క్షమించండీ"

"రంగారావు ఒక్కడే నాకు స్నేహితుడు రేపు కలిసాం నాచేత్తో వాడిని చివాట్లు పెడతాను" అన్నాడు విశ్వం కోపంగా

"ఎందుకు?" అంది వసంత ఆశ్చర్యంగా

విశ్వం తన పొరపాటు గుర్తించాడు తప్పున అతనికి వసంత ఇంతకుముందు అన్న మాటలు గుర్తొచ్చాయి

"ముఖస్తుతి చేస్తున్నందుకు"

"ఓ అదా!" అంది వసంత

"మరేమి టనుకున్నారు?"

"ఏంలేదులెండి"

కొంచెంసేపు మౌనంగా నడిచారు ఇద్దరూ. రిక్షా కనుచూపు మేరలో ఎక్కడా లేదు

"ఈ నాటకంలో వేస్తున్నందుకు మీరెంత తీసుకుంటున్నారు?"

"పైసా!" అంది వసంత

"ఊఁ"

వసంత కొంచెం ఆశ్చర్యపడి అంది

"నేను నాటక సంఘంలో సభ్యురాల్ని కదండీ"

"అలాగా! అయితే సరదాగా వేస్తున్నారన్న మాట"

"అవును. అదీకాక ఇదే నేను మొదటిసారి నటించబోవటం నాశక్తి ఎంతవరకుందో తెలుసుకోవాలని ఒప్పుకున్నాను"

"పేరువస్తే ఏం చేస్తారు?"

"వీలైతే సినిమాలో చేరాలని ఉంది" అంది.

విశ్వం ఏమీ మాట్లాడలేదు ఆ సమాధానం ఎందుకో అతనికి రుచించలేదు. వసంత మనసులో ఉన్నది మర్మంలేకుండా చెప్పే అమాయకురాలని గ్రహించాడు. నాటకసంఘంలోని వాళ్లందరూ ఆ క్షణంలో ఓ నేస్తాలా అతని మనోవీధిలో కదిలించారు. అతనిహృదయం ఆరాటపడ్డది

"నాటక సంఘంలో కొంచెం జాగ్రత్తగా ఉండండి"

"ఏం?" అంది వసంత ఆసక్తిగా అతనివైపు చూస్తూ.

"వాళ్ళలో కళారాధకులంటే పాడుబుద్ధులే ఎక్కువ" అన్నాడు విశ్వం కాని వెనువెంటనే తొందరపడి అలా వాళ్ళమీద అభిప్రాయం వెలిబుచ్చినందుకు చింతించాడు ఈ విషయాల్లో తనెందుకు అనవసరంగా కల్పించుకోటం? కొంపలోకి దిగజారెడు

వసంత ఏదేదో ఆలోచిస్తూ నడుస్తోంది ఆమె తెలివితక్కువ దేమీ కాదు ప్రపంచం పోకడలు తెలియనిదీ కాదు నాటకసంఘంవాళ్ళ బుద్ధులు పసిగట్టలేకపోలేదు కూడా కాని ప్రత్యేకించి విశ్వం అలా ఎందుకు హెచ్చరించాడో ఆమెకి అర్థం కాలేదు కవిగారు అంటీ అంటనట్టుగా మాటాడుతున్నారు నాటక సంఘంలో మిగతా వాళ్ళకి మల్లే కాక కవిగారి మాటల్లో ఆమెకి హుందాతనం, ఆదరణా కనిపించాయి. వందరూపాయలు ఊరికే వొదులుకోవటంలో నే తనకి అతనుమనసు మంచిదని తెలిసింది.

రిక్షావీధి ఎదురుగుండా వస్తోంది ఖాళీగా.

"ఇంక రిక్షా ఎక్కండి"

"ఇంకెంతో దూరం లేదండీ మా ఇల్లు. ఇప్పుడు రిక్షాగనికి వడిచేదవాను" అంది వసంత వశేశ్వరావైతే తను గర్వాలో విడిచారంటే "సరదాగా నడిగి వెడదామండీ" అనేవాడు ఆ వశేశ్వరావుని చూస్తుంటే తనకి ఒక్కొక్కసారి అరికాలిమంట నెత్తికెక్కుతుంది కొంచెం జాగ్రత్తగా మసులుకోమని చెప్పాలి

"మీరు బి. ఏ ఆనర్స్ ప్యాసయ్యారా?" అందామె

"ఇంకా లేదు పరీక్షకి వెళ్లాను ఫలితాలు రాలేదు"

"ప్యాసయినరోజున మీకు నేను టీపార్టీ ఇస్తాను. ఏమంటారు?"

"థాంక్స్ రెడీ" అన్నాడు విశ్వం నవ్వుతూ

మాటలసందడిలో ఎంతదూరం నడిచింది తెలియలేదు వాళ్లిద్దరికీ ఆకస్మాత్తుగా వసంత ఆగి అంది

"ఇదేనండీ మా ఇల్లు ఇంక వెడతాను"

"మంచిది" అనేసి విశ్వం ముందుకి సాగిపోయాడు లోపలికి నడుస్తూ వసంత నాలికొరుక్కుంది తను ఇన్నిమాటలు మాట్లాడినా నాటిక గురించి ఒక్కముక్కయినా అనలేదు తను వొట్టి మతిపిస్సిది ఏమనుకున్నారో కవిగారు!

(సశేషం.)

నూతనగ్రహముల ఫలప్రదత్వము

శ్రీ రాళ్లపల్లి గోపాలకృష్ణమాచార్యులు

జాతక ముహూర్తాదులలో నూతన గ్రహములకు ఇంద్ర వరుణ యములకు సహితము కొంత ఫల ప్రదత్వము కలదని సోదాహరణముగా చూపుటకు ప్రయత్నించుచున్న నా వ్యాసములు సనాతన సంప్రదాయ ధురంధరులకు హోరాశాస్త్రవేత్తలు కొందఱికి రుచించినవి కావు మంచిదే. లోకము భిన్నరుచి. ఆగ్రహముల గొడవ లేకయే, ఏ సమస్యనైనా, నిర్వహించుట సాధ్యమని వారి విశ్వాసము. అట్లే వారు నిర్వహించి కార్యకారణ సమన్వయము చేయుచున్నారు కూడా సంతోషమే వారిని ఆధిక్షేపించు శక్తి నాకు లేదు అట్టిపని అవసరము నహి

కాని, నూతనగ్రహములను జాతక చర్చలో నుపయోగించుట పూర్వులగు మన ప్రాచీన మహర్షుల పట్ల కృతఘ్నతము కాని మహాపరాధ మగునని, ఆంగ్లభాషలో విజ్ఞానశాస్త్రమున ఆచార్యపటము వహించిన ఒకానొక జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్త ఇటీవల నా కొక లేఖ ననుగ్రహించినారు ఆ మహాపరాధమేమో తోచకపోవుటే నా బాధ

మన దేశములో జ్యోతిశ్శాస్త్ర సూత్రములను నిబంధించినవారు వశిష్ఠాది మహర్షులు వారు యోగసిద్ధులు, త్రికాలవేత్తలు. వారు చెప్పనియే విషయముగాని అసమగ్రముగా చెప్పినవారు కాగా ఈ నూతన గ్రహములను వారు సూచించియుండలేదు వానికి ఫలప్రదత్వ మున్నదని వారు చెప్పనూలేదు. అట్టిచో, ఈ నూతనగ్రహములకు సయితము ఫల మున్నదని మన మంగీకరించి జాతకచక్రములలో వాని నుపయోగించితిమేని, ఆ మహర్షులకు ఏని విషయము తెలిసియుండలేదని సిద్ధాంతీకరించినట్లగుటచే, ఆ మహనీయులకు అజ్ఞతను ఆరోపించి వారిపట్ల గొప్ప అపరాధము చేసినట్లగును కదా? మన మహర్షుల మతమును తిరస్కరించి భిన్న సంప్రదాయముల నవలంబించుట ఘోరపాతకము కాదా?

ఆ పండితుని దృష్టి ఇది. అతని దృక్పథముతో చూచితిమేని, ఈ యభిప్రాయము సాధువనియే చూపట్టు ననుటకు సందియము లేదు. మహనీయులగు మన ప్రాచీన మహర్షుల యోగశక్తి ప్రపంచమున నిరుపమానమయినది వారి గౌరవమునకు, జ్ఞానమునకు, న్యూనత వాటిల్లచేయుట కృతఘ్నము కాని యపరాధమే యగును. అట్టి అకార్యమునకు ఎన్నడు గాని పూనకొనను కాని, యీ రకపు విమర్శకుల సిద్ధాంతములో ఒక్క విశేషమున్నది బుద్ధిపూర్వకముగనో, లేక అనిచ్ఛాకృతముగనో, చెప్పలేము కాని, రెండు విషయములను వారు నిశ్చయముగా విశ్వసించియున్నారని స్పష్టమగుచున్నది ఏమందురా? మొదటిది, మన మహర్షులు జ్యోతిశ్శాస్త్ర సందర్భమున చెప్పిన సూత్రము లన్నియు తమ కిపుడు లభ్యమైయున్నవనుట. రెండవది, ఆ లభించిన సూత్రము లన్నియు తమకు అర్థమయినవనుట ఏమో కాని, క్షమింపుడు, నా దృష్టిలో పై రెండును సందేహాస్పదములే

జ్యోతిశ్శాస్త్ర సూత్రములను నిబంధించిన మన ప్రాచీనులు పదునెనమండుగురు మహనీయులని మన గ్రంథములు చెప్పుచున్నవి.

"సూర్యః, పితామహో, వ్యాసో,
వశిష్ఠో, ఽత్రిః, పరాశరః,
కాశ్యపో, నారదో, గర్గో,
మరీచి, ర్మను, రంగిరాః,
లోమశః, పౌలిశ శ్చైవ,
చ్యవనో, యవనో, భృగుః,
శౌనకో, ష్టాదశ హ్యేతే
జ్యోతిశ్శాస్త్ర ప్రవర్తకాః" అని

వీరు ఏమేమి గ్రంథములు రచియించిరో, అవి అన్నియు మన కిపుడు లభ్యమై యున్నవని చెప్పగలమా? వీరందరు మహర్షులే వీరిలో ఒకరు చెప్పిన అంశమునే పదములో, తిలకల్లో, మార్పి ఇతర మహా

ష్టులు చర్వితచర్వణముగా కోకటిపాటపాడినారని చెప్పుట సాహసకార్యము. ఇతరుల మతములకంటె భిన్నముగా తనమతమును నిరూపించనిదే, అట్టి గ్రంథకర్త ఋషియే కాడు.

"నాసౌ ఋషి ర్యస్య మతం నభిన్నమ్"

అని మన పెద్దలే చెప్పిరి. ఈ పరిస్థితులందుకను మహర్షులు ఏ ఏ భిన్న సంప్రదాయములను నిర్వచించిరో ఏ ఏ ప్రత్యేక పద్ధతులను చూపిరో, మనకు తెలుసుకొను సాధనము కానరాకున్నది. మహర్షి ప్రణీతములనబడు సంహితలు ఏ మూడు నాల్గో చూడగలిగినాము. మరి, ఇతరుల గ్రంథము లెంగున్నవి? రాజకీయ విప్లవాది కారణములచే నశించినవో, లేక రహస్యముగా దాగియున్నవో, తెలియదు. ఇక, తనవారి కాలమున

"భూయోభిః పటుబుద్ధిభిః పటుధియాం
హోరాఫలజ్ఞప్తయే,
శబ్దన్యాయ సమన్వితేషు బహుశః
శాస్త్రేషు దృష్టేష్వపి,
హోరాతంత్ర మహార్ణవ ప్రతరణే
భగ్నోద్యమానా మహమ్
స్వల్పం వృత్తవిచిత్ర మర్థబహుళం
శాస్త్రప్లవం ప్రారభే"

(బృహజ్జాతకము)

అని, తన కాలమునకు పూర్వముండిన గ్రంథకర్తలనేకులు రచియించిన అతిథు శాస్త్రగ్రంథములు పెక్కుండినట్లు ఆచార్య వరాహమిహిరుడు చెప్పియున్నాడు కదా! ఆ గ్రంథములెంకున్నవి? అట్లే పార్థులో దక్షిణాయనము, ధనిష్ఠాదిలో ఉత్తరాయణము ప్రారంభమగుచుండినట్లు పూర్వులు రచించిన గ్రంథములలో నున్నదని తన బృహత్సంహితలో అతడు వర్ణించియున్నాడు. ఆ ప్రాచీన గ్రంథములిప్పుడు మనకిపుడు లభించియున్నవా? కాలానుగుణ్యమునకు ఆలోచింపుడు వానిలో నవగ్రహములు కాక మరి కొన్నింటిని ఎవరైన చెప్పియుండవచ్చునుగదా!

'కాక భుజండనాడి' అనబడు ప్రముఖ నాడీగ్రంథములో 'ప్రభాకరి' మొదలగు కొన్ని గ్రహములు పేర్కొనబడినవని వినుచున్నాము. మన నవగ్రహములు కాక మరికొన్ని ఆనాడీ గ్రంథ రచనాకాలములో ప్రచారములో నుండియుండె ననుటకు సాక్ష్యము కాదా ఇది? ఇప్పుడు మనకు ప్రభాకరి మున్నగువానినిగూర్చి ఏమియు తెలియదు. అసాధారణ పద్ధతిలో ఆశ్చర్యకరముగా ఫలాదేశము చేయుచున్న నాడీ గ్రంథములనేకములు నానాభావములలో మూసపెట్టబడియున్నవి. మనకిప్పుడు తెలిసిన నాలుకలోనున్న సూత్రముల ఆధారముతో అట్టి ఫలాదేశము చేయుట సాధ్యము కాదు. ఎవరైన చేయుచున్నచో, చెప్పగలిగిన సాహసవంతుడు మరి, ఏ ఇతర సూత్రములు ఆనాడీ గ్రంథ ఫలముల నిర్వచనమునకు ఆధారమైనవో మనమెరుగము.

ఇట్టి పరిస్థితులలో, మన ప్రాచీన మహర్షులు చెప్పిన దంతయు మనకిప్పుడు లభించియున్న దనుట పొరపాటే.

పోతే, అందుబాటులోనున్న మూడు ముఖ్యములయినా సమగ్రముగా అర్థమైనదని చెప్పగల మహానుభావులెందరున్నారో, నాకు తెలియదు. బృహత్పారాశర హోరాశాస్త్రమందలి లగ్నశోధన పద్ధతిని కాని, లోకయాత్ర మున్నగు విషయమును కాని, ఎవరు సాధించగలిగినారో, ఎంత ప్రయత్నించినా తెలుసుకొనలేకున్నాను. జన్మకాల నిషేకకాలముల పరస్పర సంబంధమును గూర్చి వరాహమిహిరుడు, బాదరాయణుడు మున్నగు ప్రాచీనుల మతములు భిన్నములని, కల్యాణవర్మ సూచించినాడు. ఇట్టి విషయమున వరాహమిహిరాచార్యుడు, సమరసింహుడు, వేరు వేరు సంప్రదాయముల నాశ్రయించిరి. వారు ప్రవేశపెట్టిన సూత్రముల ప్రయోగము మనవారలలో నిత్యం లేదు. జైమిని సూత్రముల అర్థమును గురించి పండితులలో ఐకమత్యము కుదురలేదు ఇక్కడిదియే చెప్పవచ్చును.

సర్వసాధారణముగ, ఇప్పుడు వాడుకలో నున్నది పరాశర సంప్రదాయమని అందుము కదా! ఆ పరాశరుడు "తొల్లి చెప్పినది పెద్దలమాటయే కాని" తత్కృత గ్రంథము లభించలేదని పదియారు శతాబ్దపు ప్రముఖ శాస్త్రవేత్త పరిశోధకుడు, బహుగ్రంథకర్త యగు భట్టోత్పలాచార్యుడు చెప్పినాడట. అప్పటికే ఆ గ్రంథము నశించియుండె కాబోలు! ప్రస్తుతము ప్రకటితమయి యున్న 'బృహత్పారాశర హోరాశాస్త్రము' అను గ్రంథము ఒక పెద్ద కలగూరగంప యైనది కాని, సంప్రదాయము కాని, విషయ

విభాగము కాని, ఒక గ్రంథకర్త వ్రాతలలో తీర్పబడినది కొందరు కాక, అందలి భాగములు కొన్ని అర్థమగు స్థితిలోనే లేవు. జన్మకాలము, ఆధాన కాలము, ఈ రెండింటికి కాక, చిత్రవేళ కాలమునకు హోరా జాతకము గుణించి సమన్వయము చేయుట సంప్రదాయమనియు, అది శిష్టపాఠ్యమనియు, ఒకానొక ప్రాచీనగ్రంథ వ్యాఖ్యాత సూచించెను. ఇది ఏదో, వ్యాసఘట్టము!

ఇట్టి సందర్భములలో ప్రాచీన మహర్షులు చెప్పినదంతయు తమకు తెలిసియున్నదనుకొను సర్వజ్ఞంమన్యులు ఉండిరేని, ఎవరు వారికి సమాధానము చెప్పగలరు.

అది యట్లుండె

అన్ని శాస్త్రములవలె యీ జ్యోతిశ్శాస్త్రము సహ పరిశోధకులకు శాస్త్రజ్ఞుల అనుభవ విశేషములవలన క్రమాభివృద్ధికి రాతగినదే యనుట యీ విమర్శకుల బుద్ధికి స్ఫురించదు. అప్పుడప్పుడు నూతనోపాయములతో సంస్కరించినపుడే శాస్త్రము వన్నెకెక్కునని చెప్పిన దైవజ్ఞ వరాహమిహిరుని అర్థవదృష్టిని, భావార్థమును వ్యక్తించినచో, ఇట్టి విమర్శకుల సంకుచితదృష్టికి అది అంజనము కాగలదు. మన ప్రాచీన సంప్రదాయములలో లేని అనేకాంశములను ఆ మహనీయుడు యవనమతమునుండి స్వీకరించి జంకు లేక బాహాటముగా తన గ్రంథములో చేర్చినాడు. అతడు వర్ణించిన ద్రేక్కాణ స్వరూపములు యవనులు చెప్పినవే. కొన్ని నవమాంశాదులలో యవనుల మతమునెత్తి అతడు చూపించినాడు. అంతియేల! గ్రహముల అన్యోన్య మిత్రత్వ శత్రుత్వములను గూర్చి ప్రాచీనమతమును చెప్పుటయే గాక, దానికంటె చాల భిన్నమైన యవనమతమును సహ తను తన బృహజ్జాతకములో అతడు నిరూపించినాడు. ఈ విషయములో యవన సంప్రదాయమే వరాహమిహిరునికి అభిమతమని సహజారక కోలంబమువాడగు కేశవుడను హోరా తంత్రకర్త తన 'వివాహ బృందావన' గ్రంథములో—

"ఇద మదిర్య వరాహ మిహిరోపజ్ఞ
విజయతేవతు దూషితవాన్ పునః,
న బహు మన్యత ఏవ యథార్థకం,
జయతి శాస్త్ర మిదం యవ నేష్వపి"

అని స్పష్టముగా సిద్ధాంతీకరించినాడు. కావునే,

మ్లేచ్ఛాహి యవనా, స్తేషు
సమ్యక్ శాస్త్ర మిదం స్థితం,
ఋషివత్తేపి పూజ్యంతే
కిం పునర్దైవ విద్ద్విజః?"

అని వరాహమిహిరాచార్యులే యవనుల నంతో గౌరవించినాడు. అతని యనంతరము సమరసింహాగు ఒక ప్రాచీనులు సాధించిన తాజిక సంప్రదాయము పాశ్చాత్యుల పారశీకభాష నభ్యసించి అందలి వాఙ్మయమునుండి సంపాదించినదే యని, మూడు వందల సంవత్సరముల క్రిందటే, 'హాయనరత్న'కర్త బలభద్రుడు చాటి చెప్పినాడు. నాడుకలోనుండిన దశాపద్ధతులు చిరకాల వాస్తవములై తృప్తికరములగు ఫలములను చూపని కారణమున, యవన శాస్త్రమునుండి వర్షజాతక పద్ధతి మున్నగు ప్రయోగములను సమరసింహాదులు గ్రహించి విపులీకరించిరట.

"ప్రాయో న జాతక ఫలే
చిరప్రయోగాశ్రయే మతి స్ఫురతి పుంసాం,
తేనాత్ర హాయన ఫలం
ప్రకాశ్యతే తాజిక ప్రోక్తం"

అని సమరసింహాదులే చెప్పినాడట

లగ్నము, సప్తగ్రహములు అను ఎనిమిదింటికి గోచారమువలన, కలుగు శుభాశుభ ఫలములను సూచించు పద్ధతిని అష్టకవర్గమందురు గదా? ఈ పద్ధతిలో రాహు కేతువులకు స్థానము లేదు. కాని వరాహమిహిరాదులు చెప్పకపోయినా, రాహుకేతువులకు భావఫలములను తరువాతి వారు విపులముగ వ్రాసిరి. అట్టిచో వానిస్థానములకు సయితము గోచారఫలము, తెలియుండరాదు? వానికి ఫలములను సాధించి 'దశవర్గ' మను పేరుతో సుమారు నూరు సంవత్సరముల వెనుకనుండిన యొకానొక శాస్త్రజ్ఞుడు ప్రత్యేకగ్రంథమును రచించెననియు అది అముద్రితముగా మూలపడియున్నదనియు, కొన్ని సంవత్సరముల క్రిందట ఒకానొక ప్రాచీన జ్యోతిశ్శాస్త్ర పండితుడు నాతో చెప్పెను.

పరిశోధకుల అనుభవముల మూలముగ, క్రమముగా శాస్త్రసంప్రదాయములు అభివృద్ధి నొందుచున్నవనుటకు ఇంకెన్నియో కారణములు చూపవచ్చును. ఇటుండగా, తృప్తికరమగు నూతన సామగ్రి పరిశోధకుల పుణ్యమున మనకు లభించినపుడు దానిని నిరాకరించుట ఏమి న్యాయము?

పోనిండు ప్రాచీన పద్ధతిలో ఏమార్పులు చేసినా, మహర్షులపట్ల అపచారమో అపరాధమో, చేసినట్లు మన ప్రాచీన శాస్త్రజ్ఞులు భావించెడివారా? తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణకాలమున జ్యోతిశ్చక్రమున ఇరువది ఎనిమిది నక్షత్రములు. తరువాత ఎప్పుడో ఏమి కారణమో ఇరువదియేడు నక్షత్రముల పద్ధతి వచ్చినది.

"నక్షత్రాణాం తథాభిజిత్" అని భగవత్స్వరూపముగా భగవద్గీతలో ప్రశస్తి చెందిన 'అభిజిత్'

నక్షత్రమును, ప్రకృతిద్రోహమైన దానిని నిరాదరించుట పాపముకాదా? మానవజాతిని గౌరవించిన వరాహమిహిరుడు, అన్యజనుల నుండి ఆ శేకాంశములను స్వీకరించిన సమరసింహాలుడు సహా మనమహర్షులపట్ల మహాపరాధమునకు ఒడిగట్టినారని అంటున్నను గ్రహముల దృష్టి విషయమున భిన్నమార్గము నవలంబించిన జైమిని పరాశరునికి అపచారము చేసినారనలేరు. ఆ శేక విధములకు దశాంశపద్ధతులను నిర్దేశించి ఏపద్ధతి ఎట్టి జాతకముల కుపయోగించ వలయుననుటం గూర్చి పెక్కు సూత్రములు పరాశరుడు చెప్పియున్నాడని ఎఱుగుము. అసూత్రములకు జలాంజలి మట్టచెప్పి, ఏ జాతకమయినాసరే — మానవులదయినా, పశువులదయినా, కడకు దంష్ట్రలదయినా — ఏకరూపముగా ప్రయోగముగా విండోత్తరీవశము కట్టుట ఆ శేక స్థలములలో ఆచారముగానున్నది పరాశరునిపట్ల చూపు గౌరవమేమా యిది?

"భాస్కరె విషురేఖాయా
ముదక్ స్థితో త్తరాయణం,
దక్షిణస్థే తతః మార్గే
నివృత్తి ర్దక్షిణాయనం"

అని భరద్వాజ మహర్షి వాక్యము భూమధ్యరేఖకు సూర్యుడు ఉత్తరముగనున్నపుడు ఉత్తరాయణము, దక్షిణముగనున్నచో దక్షిణాయనము, అనుట. మకరాదిగ ఉత్తరాయణమని కర్కటకాదిగా దక్షిణాయనమని, మన మిప్పుడు నడుపుచుంటిమి ఈ మార్పు ఏల వచ్చెనో, దానికి ఉపపత్తి ఏమో తెలియలేదని శ్రీ పత్యాచార్యులే సూచించియున్నారు

"దినప్రవృత్తి ర్మకరాత్ మయాదౌ,
తులాధరాదౌచ నిశాప్రవృత్తిః,
తే కల్పితే రాఘవ ర్యత్ర కర్కటాదౌ
తత్రోపపత్తిం మునయో బ్రువంతి"

అని ఈ యపచారము ఎవరు చేసిరో?

"చల సంక్రాంతి తిగ్మాంశోః
సంక్రమాయ కృసంక్రమః,
అజాగళ స్తన ఇవ
రాశి సంక్రాంతి రుచ్యతే"

అని నిరయన పద్ధతిని హేళనముచేసి, సాయన పద్ధతియే ఉత్తమమని వసిష్ఠమహర్షి చెప్పెనట. నిరయన పద్ధతి నవలంబించుచూ రంగను ఆ మహర్షి యభిప్రాయమును త్రోసి రాజు చేయుటచే అతనిని అవమానించుచున్నట్లు భావింపవలసి వచ్చునుగదా?

పోనిమ్ము ఉదాహరణ మొక్కటి చూపుట ఇట్టి చర్చకంటె హెచ్చు ప్రయోజనకారి.

ఉన్నత విద్యను అర్జించి, అందచందములు కలిగి, అవివాహితగా నున్న ఒకానొక తరుణి నిరయన జాతక చక్రము, నవాంశ చక్రముపహా, ఈ క్రింది నున్నది —

		శు 5-89	ర 5-52 బు 14-21 కు 19-24 X 27-24
రా 28-18	(నిరయన) జాతక చక్రము		గు 16-47
శ 10-49 చ 0-8			కే 28-18
			I 28-43

శు గు	శ		రా
కు బు	(నిరయన) నవాంశ		
చ			
కే	ర		ల

జన్మకాల రవి మహాదశాశేషము 4 సం 4 నె 17 రో

రాహు మహాదశలో బృహస్పతి అంతరములో ఎవడో తగిన వరుడొకడు వచ్చి చూచి సమ్మతించి, వివాహము చేసికొందునని మాట ఇచ్చినాడు. ఈమె జాతకములో అష్టమ కుజదోషమున్నది. ఆ వరునికో వాల్గింట కుజదోషము దోషసామ్యమున్నదని, వివాహము జరుగవచ్చునని, పెద్దలు నిర్ధరించినారు. తరువాత, ఇరుపక్షముల వారికిని, ముందు జరుగతగిన కార్యక్రమమునుగురించి వాదు వివాదములు క్రమముగా జరుగ

పోగినవి ముహూర్తకాలనిర్ణయపు సందర్భమున అనుకూల్య ప్రాతికూల్యముల సంప్రతింపులు ప్రస్తావనలో నుండెను నిర్ణయము జరిగి రమారమి ఆరుమాసములు గడచినవి కొన్నాళ్ళలో నే మూడుముళ్ళు పడి శుభకార్యము జరుగగలదని వూపట్టినది కాని, అంతలో ఏ పిల్లకు మ్యనో, తెలియని తలంపుగా, తనకే సంబంధము అక్కరలేదని అతడు జాబు వ్రాసిన క్రమ టలో జాతకమునకు ధిరతివాక్యము పాడి యూర నిరదించినాడు సంబంధము అక్కరలేదని జెప్పుటకు కారణములు కనవా? "పృష్ఠతాడనాత్ దంతభంగః" అనునట్లు కారణ మేదో సూచించి చేయి కడుగు కొన్నాడా అనుడు ఆ తిగాణి మనసునకు ఇది గొప్ప దెబ్బ అగు, "పునః కాచన భ్రాంతిః" వరాన్వేషణ కార్యమునకు మూల భూమికో కలసిన వే పాపము!

ఈ జాతకమునకు ఇట్టి ఫలము తాను చెప్పియుండు నని మన ఎమ్మెస్ మహాశయుడు తెలిపిన కారణము లివి—(1) ఉభయ కేంద్రాధిపత్యము వలన భర్తృస్థానాధి పతి యగు గురువు, ఉచ్ఛుడైనా, లాభస్థానములో నుండినా 'పాపి' అయిపోయెను. అతని దృష్టి సప్తమ భావమునకే చెరుపట!

ఉచ్చగ్రహము కారణాంతరములచే మేలుచేయ లేక పోవచ్చును కాని, చెరుపుచేయదని వరాహమిహి రాదులు చెప్పిరి అంగులో, లాభ భావములో నున్న శుభగ్రహమే అశుభఫలము నిచ్చునటో, ఇక శుభులెవరికి కేంద్రాధిపత్యమువలన గురువు పాపియగుపట, ధను, ర్మీన, కన్యా, మిథునములలో పుట్టినవారి కంతటికి గురువు పాపికావలసి వచ్చును మారక విషయ ములో కేంద్రాధిపత్యము గురువునకు దోషముగా పరిణమించునేమో కాని, ఇతర సందర్భములలో అతడు 'పాపి' అయిపోవుట కేవలము శాస్త్రమునకే కలంకము

"కేంద్రాధిపత్యదోషస్తు
బలవాన్ గురుశుక్రయోః"

అను 'జాతక చంద్రికా' వాక్యమును బట్టి చేసిన విచిత్రసిద్ధాంత మిది కేంద్రాధిపత్యము 'దోష'మనుటే గ్రంథకర్త ఆశయము కాని, ఆ అధిపత్యముచే గురువు 'పాపి' అగునని కాదు ఒక చిన్న ఉదాహరణము చూడుడు ధర్మరాజు మహాధర్మాత్ముడు, సత్య సంధుడు ఎప్పుడో వ్యాజము పెట్టి ఒక అసత్యమాడెను. అది అతనికట దోషమే. కాని దానిచే అతనిని పాపి అనలేము ఈ రెండిటికిని గొప్ప భేదము కలదని సహృదయులు గ్రహించగలరు.

(II) పై విధముగ పాపియైన గురువు సప్తమ భావమును విండుస్పృష్టితో చూచుటచే ఆ భావము పాప సంకలమైనదట!

నా దృష్టిలో, ఇదియొక విచిత్ర సిద్ధాంతము భావాధిపతి భావమును చూచినచో ఆ భావము చెడునని ఏ మహర్షి చెప్పినాడో తెలియదు.

"యో భావః స్వామి సౌమ్యాభ్యాం
యుక్తో దృష్టోయ మేధతే"

అను మొదలగు ప్రమాణములచే అట్టిదృష్టి భావ పోషక మనునది శాస్త్ర సంప్రదాయము వరాహ మిహిరాచార్యుని ఉపలక్షణ సూత్రమిది

"హోరా స్వామి గురుజ్ఞవీక్షిత యుతా,
నాన్యైస్తు, వీర్యోత్కటా"

(III) అంతే ద్రేక్కాణములో సప్తమభావము శని కుజుల వలన పాపకర్తరి పాలయినదట! ఆ చక్రములో అష్టమాధిపతి కుజుని దృష్టి లగ్నముపై నున్నదట! శుక్రుడు ఉచ్చాంశలో నుండినా లగ్నాధిపతితో చేరినా, కళత్ర కారకుడై సప్తమములో నుండుటచే 'కారకో భావనాశాయ' అను వాక్యమువలన భర్తృ నాశము పొందునట!

ఏమి సామంజస్యము గల వైదగ్ధ్య మిది? దృష్టి, సంయోగము, పాపకర్తరి, మున్నగు యోగములు నవాంశ చక్రమున కన్వయించు సంప్రదాయము ఏ మహర్షి ప్రోక్తమో తెలిపి యుండిరో, విద్వాంసుల కంత యంగీకరించి యుండదగిన దృష్టిని సాధించి దానికి విలువ నిర్ణయించు సూత్రములను విధించిన శ్రీపతి ప్రముఖుల గతి ఏమి? పోనిండు సప్తమ శుక్రునికి 'దారానాశ' సత్ఫలమే చెప్పబడినది కదా! శుక్రుడు కళత్ర కారకుడని, పాపము, కన్యాజనకునకు తెలియదు కాబోలు

(IV) నవాంశలో సప్తమాధిపతి గురువు సప్తమములో స్వక్షేత్రబలము కలిగి యుండినా, శత్రుగ్రహమైన శుక్రునితో చేరుటచే అశుభుడయినాడట!

పాశ్చాత్యాచార్యుల మతమున గురు శుక్రులు పరస్పరసమములే కాని శత్రువులు కారు. మరి యవనాచార్య మతమంతో, వారు అన్యోన్య మిత్రులే. విద్వాంసులు సూచించినది ఏ మహర్షి సిద్ధాంతమో! శుక్ర క్షేత్రమందు గురువునకు, గురు క్షేత్రములో శుక్రునికి, శాస్త్ర గ్రంథములలో శుభ ఫలము చెప్పబడినది కాని, అశుభ ఫలము లేదు వారొకరి కొకరు శత్రువులైనచో, ఇట్టి ఫలము కలుగుననుట యుక్తి సహము కాదు. కావున నే,

“జ్యోతి శ్శాస్త్రేషు సర్వేషు
జని తర్ జ్ఞే గురుః శుభః,
జీవస్య జనితా శుక్రో
యది, తద్యుజ్యతే కథం”

అని ‘జాతక తిలక’ గ్రంథకర్త గురు శుక్రుల శత్రుత్వపు సిద్ధాంతమును ఆక్షేపించినాడు.

(౪) కుజుడు ఎనిమిదింట ఉండుటచే కుజ దోషమున్నది. ఇది వివాహ విషయమున మహాదోషము

ఇచట వృషభములో నున్నాడు కుజుడు.

“సిత రాశి స్థితే భౌమే,
కుజదోషో నవిద్యతే”

అను అపవాద సూత్ర ముండుటచే, ఈ కుజ దోషమునకు గొప్ప విలువ లేదనవచ్చును అది యట్లుండ, ఉదయపాలు గ్రాసకోరు కుజుడు అష్టమ మందున్నచో, వివాహమై క్లేశము కలుగవచ్చునుగాని, వివాహ భంగమునకు హేతువు చూపట్టదు

పాశ్చాత్య మహాశయులకు ఒక్కొక్క గుణవిశేషిత ఫలమునకు పై కారణములు ఏ విధముగా తగిన వన వచ్చునో యూహించుడు ఇటి కార్య కారణము సమన్వయమునకు ఎంత విలువ కట్టవచ్చునో, తద్జ్ఞులే ప్రమాణము

ఈ క్రిందనున్న సాయన జాతక చక్రమును ఒక్కసారి కటాక్షించుడుగాక. నూతన గ్రహముల సయితము దానిలో చూపబడి యున్నవి

రా 21-12 ధర్త 12-55	శ 22-48	పుణ్య 15-57 కు 28-38	౨ 28-46-2
శ 3-48 (వ)	(సాయనము) శుద్ధ జాతక చక్రము		బు 7-15 శు12-18 (వ X 20-1 య 21-4
చ 23-6			దాంపత్య 0-56 గు 19 41
		I 21-37	ఇ 5-32 కే 21-12

లగ్నము కోమలస్వభావముగల తుల. యమునితో చేరి లగ్నాధిపతి శుక్రుడు గగనమధ్యమున ప్రకాశించుచున్నాడు భాగ్యములో రవి రాజయోగకారకుడు (దశమ పంచమాధిపతి) శని ప్రబలుడై వాల్గింట నుండుట లాభస్థానములో తృతీయ (విద్యా) షష్ఠాధిపతి బృహస్పతికలుగు గొప్పవిద్య, యోగ్యమగువృత్తి, అతిశయ స్వాతంత్ర్యము, వినయవిధేయతలు, నైతిక ప్రవర్తనము, సాధుశీలము తెలుపుజాతక మిది తగిన జీతముతో యోగ్యమైన యుద్యోగము కలదు.

ఇగట ముఖ్యమగునది సప్తభావముగాక సప్తమాధిపతి కుజుడు ఎనిమిదిభాగల దూరములో అష్టమభావమందయున్నాడు అనారోగ్యము, అందోళనము సుఖాభావము దీనిఫలము కావచ్చును. భావమధ్యమునకు కుజుడు దూరముగుండుటచే, ఈ ఫలములో రమారమి నూటికి యెనబదియంతులకంటె హెచ్చుగా రాదు అందుగాక

సప్తమభావ మధ్యబిందువునకు సార్ధకేంద్రములో మహామాంగల్యాధిపతి ఇంద్రుడున్నాడుకదా! వివాహ విషయమున జాతకుల అనాసక్తతను కమనీయ నాలక క్రీడాపాలకుడో, ఇతరులచే వంచించబడుటో, జరుగవచ్చును ఇకపోతే, ధర్మభావమధ్యమందే నికరముగా వరుణుడు పీఠం పెట్టుకుని కూర్చుండియుండుట చెగున రాలు గమనించగలరు. ఆకర్షణము, అపకర్షణము, అను ధర్మములతో పరిపాలించు నేర్పరి వరుణుడు కనుక నే విప్రలంభ శృంగార ప్రియుడని, విడాకుల గ్రహమని, ఇతని ప్రకృతి స్వాతంత్ర్య కాంక్ష మిక్కుటమనియు పరిస్థితుల మార్పునకు తగిన రీతిగా అనుకూలించి, పొంది, పోనీ, మనుష్యభావము ఇతడు నేర్పవిద్య అగుటచే, అతి సులభముగా అనుకులు ఊడిపోగలవు కావున నే, శాశ్వత బంధముగా కావలసిన తగిన వివాహము విషయమున సామాన్యముగా వరుణ జేనదోషముగా ఏర్పడుచుండుట, ఇట్టి వరుణునికి వాలింటి చంద్రునిమండియు, పదింటి యమునిమండియు విందు కేంద్రవేధ పుట్టినంటి పరిస్థితులలో, ప్రవృత్తి దతిలో, శంకణ ప్రాప్తికైనా, లేక దాంపత్య జీవనమునకైనా, ప్రతిబంధక సామగ్రిగా ఏర్పడగలదని దీని సూచన ఇట్టి వరుణుడు కుజక్షేత్రములో నిలిచి చండశాసనుడై నూటికి నూరువంతులుఫలమును తెచ్చి పెట్టుటకు వదుముకటకొని సప్తమ భావ మధ్యమందే యుండగా, అతనిని వదలిపెట్టి ఎవరుగా, ఎనిమిదింట ఎక్కడనో, కూర్చుండియున్న కుజునిపట్టి రద్దుకులాగ నెలకి కన్నములో కూర్చుండియున్న దొంగకంటె దోషములున కారాకపోగా, కంచె ప్రక్కన కదుపులు మేయుచుండిన కన్ను మ్యుకోడును కుంటరి

యని వారిచ్చిన దొంగతనమును బహిరంగము చేయుటకు యుండును కదా!

ఏ యోగములయినా తగిన దశలలో కదా ఫలించగలవు? జీవమానదశలో లాభాధిపతి యగు చంద్రుడు (కర్కాటకము 23-48) జన్మవరుణుని కేంద్రవేధంగా కాగా, వరుని అపహరణము జరిగెను. అనేక గలిత వరుణునికి కేంద్రమునకు (కర్కాటకము 23 19) వచ్చినప్పుడే వివాహము! వరుణ దోషముగల దశలో జరిగిన ప్రయత్నములు ఫలించి వివాహము జరిగి విడాకుల వరకు రాలేదు. జాతకురాలి భాగ్యము ఇంతవిచిత్రముగా చలితదశ వరుణప్రభావమును ప్రత్యేకించి చూపినట్లు తెల్పుచుండగా, ఆ గ్రహమునకు ఫలము లేదనుట శాస్త్రసమ్మతమగునా?

జీవమానదశ వట్లుండగా, ఆ వత్సరమునకు 'వర్ష జాతకము' పరిశీలించినచో చూడగా అచట సయితము వరుణగ్రహప్రభావము చూపట్టుచున్నది కదా! ఇదే ఆమె వర్ష జాతకము

చ 28-17	ధర్త 24-14	శ 17-41	బు 18-12 ర 28-46-2
	(సాయన) వర్ష జాతకము		ఇం 16-31 శు 29-19
			న 4-56 X 5-46 యు 28-20
కే 9-40	I 7-12 రా 17-41	గు 29-59	కు 23-32

ఇచట లగ్నాధిపతి కుజుడు, సప్తమాధిపతి శుక్రుడు ఈ ఇద్దరూ ఏకరాశిలోనుండినా, పదునాలుగు భాగల అంతరములో నుండుటచే, ఫలప్రదమగు సంయోగము వారికి లేదు. ఆ లగ్నాధిపతి కుజుడో, వివాహ ఇంద్రుని కేంద్రవేధను, వరుణుని సంయోగమును, అభిలషించుచుండుట. వరుణుడు ఆమెను బహిష్కరించి స్వస్తి చెప్పినాడు.

ఇప్పటి భర్త్రుప్రాప్తము ఎందున్నదో చింతించి తెలిసి, చదువరులకు వరుణప్రభావము కరతలామలకముగను. చలిత వరుణస్థానమునందే యీ వర్షారంభకాలమున భర్త్రుప్రాప్తము నిలుగడయునా! జన్మకాలమున వాగ్దానమును యూనిస్ వరుణుడు నెరవేర్చినాడు. ఈ సాక్ష్యము మనము సృష్టించినది కాదుకదా!

ఈ వార్షిక కేంద్రములను దైనికపద్ధతితో అనుభవ విశేషములు కలిగిన దినములకు చలింపచేసి చూతము గాక

1 నిశ్చితము జరిగిన నాడు

వర్షారంభమునాటి నాక్షత్రకాలము = 8-34-25
వర్షారంభమునుండి డెబ్బదిరెండు దినములకు

వార్షిక నాక్షత్రకాలవృద్ధి	=	5-52-30
మొత్తము	=	14-26 55
దీనికి చలితలగ్నము	=	29½ మకరము

అనగా ఆనాడు చలిత వార్షిక సప్తమము (భర్త) వర్ష జాతకమందలి లగ్నాధిపతి కుజునిపైన కేంద్రముగ నుండుటవలన భర్త్రుసంపాదన కార్యమునకు తృప్తికరముగా ఆనాడు పునాది వేయబడినది కదా!

(ii) నిరాకరణ కారణము కలిగిన నాడు

వర్షారంభమునాటి నక్షత్ర కాలము = 8-34 25
వర్షారంభమునుండి 220 దినములకు

వార్షిక నక్షత్ర కాలవృద్ధి	=	17-57-5
మొత్తము	=	2-31 30
దీని చలిత లగ్నము		9½ సింహము.

ఆనాడు వరుణమహాశయుడు సింహరాశిలో 9-20 లో యుండెనని విన్నచో, పాఠక మహాశయులు ముక్కుపై వేలిడుకొనగలరా? చలితలగ్నము లోయి లోయి ఆనాడు వరుణునిచే చేరుకొనబడునా? వరుణుడు పూనుకొన్న కార్యము నెరవేర్చుటకు ఇంతకంటె తగిన దినము ఎందు లభించగలదు?

"సంపూర్ణ దృష్ట్యైవ తు దశే ఫలం స్యాత్ /
యోగ ప్రాప్తి కాలే సమాగమా ..."

అను యాదవసూరి సూత్రమును ఎంత స్పష్టముగా అన్వయించుచున్నదో చదువరులు గమనించగలరు. ఇక సాటిసాక్ష్య మనగలరా?

మరియొక్కమాట. ఉద్యోగము గల్గు నాడు వచ్చిన దినమునకే దైనిక జాతకమును సాధించినచో, దైనిక

చతుర్థము (సుఖస్థానము) జాతకురాలి జన్మకాలపు ఇంద్రదశాంశమందే (కన్యారాశిలో 6 వ భాగ) కలిసి యుండగలదు. కనుకనే మిము పోషించినాడు ఇంద్ర మాయ ఇల్లు పరిణమించి మబ్బు చెదిరిపోయినది బహుశః ఇతర వ్యామోహములకు చిక్కి అతిడిల్లు కర్తించ చేసెనా!

ఇంద్రా! కనుక గ్రహములకు ఫలమున్నదో లేదో, మన విమర్శకుల కంటే కాలమే తేల్చపోయినా, పాఠక మహాశయులే తేల్పగలరు.

ఇంత చాలును. ఇతరుల, అందులో పండితుల, అభిప్రాయములను విమర్శించుటకాని, వాద ప్రతి వాదములకు దిగుటగాని, నాకు గూఢింతగా దానికి కలసిన యోగ్యత సహితము నాకు చాలదు కూడా. సామాన్య విద్యార్థులు గమనించి ఆలోచించదగిన సమస్యలు కొన్ని ఇంతవరకు మన యీ విమర్శన విధానము ఇచట ప్రస్తావించవలసి వచ్చినది. చదువరులు మన్నింతురుగాక!

ఒక్క మాట. గ్రహచారము బాలకాలమున జాతకురాలు చేసిన పురుషకారము విధిముఫలములో పర్యవసానమయినది. ఆ ప్రయత్నము వివాహ రూపమున ఫలించనపుడు జాతకురాలి భార్య సుకృతి ఫలమునకు సందేహములేదు. గోష్ఠికి ప్రసక్తి లేక, గోటితో చీలగిపోయినది కీస లగ్న సప్తములపై శుభదృష్టిగల గురువు లాభస్థానమందున్నాడు. వివాహము విడాకుల వరకును అవసరము లేకుండ ఆ మహానుభావుడు జాతకురాలిని కాపాడినాడు. 1959 ఫిబ్రవరి మార్చి ప్రాంతములో కొన్ని శుభవార్తలు వచ్చును. ప్రయత్నపూర్వకముగ అట్టి వివాహ మంగళము సుప్రతిష్ఠితము కాగలదని అట్లనుగ్రహింపుమని భగవంతుని ప్రార్థింతముగాక!

"మమ జాతి వస్తుక్తం ప్రజ్ఞానం ధన్యతాం గతం"

వరద వెల్లువ

శ్రీ బలివాడ కాంతారావు

వానలు కురిశాయి. వెలయేళ్లు పొంగి, నదిలో కలిశాయి. ఏరు ఒడ్డు కూల్చుతూ కట్టలు తెగలించి, దారిలో కందలాది ప్రాణులను కబళించి ఉప్పొంగి పోతూ హోరుమంటూ దిగువకు దిగజారిపోతూంది అది ఉద్ధృతంగా పొంగిన వరద వెల్లువ!

తెలతెల వారే సమయం! దిగువున ఒక గ్రామంలో తెప్పలతో యేటి కర్రలు తీసేవాళ్లలో ఒకడు కర్ర అనుకొని శవాన్ని ముట్టుకున్నాడు. ఒళ్లు జలదరించింది! ఒక్కడు ఆయాసంతో చేయుకున్నాడు. ఆ శవం అలా కొట్టుకొని పోతూ పోతూ ఆ గ్రామానికి దక్షిణంగా రెండు మైళ్లలో ఉన్న ఒడ్డులో ఒక తుప్పకు చిక్కుకుంది. ఏటి నట్టనడుమ మేటిదైన జలధి లాగుతున్నది. సాయంత్రం అయేసరికి వరద నీరు తగ్గనారంభించింది. తెల్లవారేసరికి ఆ శవం ఆగినచోట లేదు. రాత్రంతా నక్కలే కాక, తెల్లారేసరికి రాబందులు కూడా గోల్లుగా చేరి ఫలహారం చేశాయి. మిగిలింది అస్థిపంజరం. ఒడ్డులో చేరి చిత్రమైన ప్రాప్తి కొనటానికి పల్లెవాళ్లలో సందడం బహుళం జరిగింది. గ్రామాధికారుల చెవులకు యీ వార్త చేరగానే పోలీసులు రావటం జరిగింది!

ఈ యెముకలగూడు శవపరీక్షకు పట్నం పోయింది.

"అయ్యో! పాపం! ఎంత చక్కంటి యిల్లాలో! కాలుజారి పడివుంటుంది. బలవంతం చావైతే నగలన్నీ యెందుకు పెట్టుకుంటుంది" ఇలా వూళ్లో తలోలా అనుకున్నారు. ఆమెను గురించి నానా రకాలుగా మనిషో వార్త తెచ్చేవారు. అన్నీ నమ్మదగినట్టుగానే వుంటేవి.

పోలీసు శోధనకు రుజువైన మనిషి కాగానే అసలు సంగతి ఆనవాలు లేకుండా వింటవున్న వారి వలన తెలిసింది.

"ఆ మొగాడు రామారావు ఆ యేముకు చూసేశేం! అంతటి వాడి పరువు పూర్తిగా తియ్యాలనే నగలతో యీపని చేసిందికా!"

"అలాంటి దానికి యిలాంటి చావురాక మంచి చావొస్తుందా?"

ఇలా మనిషోలా అనుకున్నారు. విన్నవాళ్ళు వున్నంతా నిన్న గిట్టిందరితో చెప్పుకున్నారు. ఆ కొందరు మరి కొందరితో చెప్పారు. ఇప్పటికీ ఆ చుట్టుపట్ల యే ఆపది దిగజారినా యీ ఆమె కథ చెప్పుకుంటారు!

ఆమె పేరు రాజమ్మ. సుకోమలమైన శరీరం పొందికతో వుండేది. ఆ కళ్లల్లో యేదో గంభీర మైన మెరుపు ఆ శరీరచ్ఛాయలో పసుపురంగు కలిసింది. పెద్దింటి పిల్ల. తండ్రికి నూరెకరాల పొలం - ఒక్కర్తే కూతురు. ఆస్తిపాస్తి నిలబెట్టే ధర్తి ఉదాహరణ. చెయ్యి చాచకుండా యిచ్చినదాని ఏ సత్కార్యంలో నైనా తనే! పొలంగట్టున నిలుచున్నాడంటే కూలీలు కూడా సమ్మతితో ఉత్సాహంతో పనిచేసేవారు. ఆ గొంతు గంభీరస్వరం ఆలించి పాటించేవారు అందరూ! అలాంటి కుటుంబంలోని మహోన్నతమైన భార్యగా వచ్చింది. యిద్దరుబిడ్డల తల్లి అయింది. అయినా ఆమె నిత్య యౌవని — లోతైన చూపులలో సన్నంలా ఆమె రూపానికి అందలేదు — బహుశః ఎవరుకూడా ఊహించని గొప్పతనంగాని అతడు పోల్చుకోలేక పోయాడు.

పైకి పద్మంలా అగుపించినా లోన గట్టి కొలిమిలా ఆమెలో యేదో కశింత్యం, ఆ తిరుగ బురదలా యేదో మలినం ఆమె హృదయంలో దాగుంది. పువ్వుల మీద ఒక నీరవశోకం ఏర్పడింది. దాని తెలివిని గర్వం ఆమెను దగటుగా అంటుకుంది.

ప్రతిరోజు తెల్లవారకుండా చేతులుదట్టడానికి చెరువు గుడ్డలు చేరిన జాలరివాండ్లా నిత్యము వీళ్లయింట్లో నౌకరుగా చేరాడు. ఇద్దరుపిల్లలతండ్రి. పెళ్లాం నిత్యంగా పిల్లగా పెద్దబొట్టులాంటివాడితో అసహ్యంగా వుంటుంది. కృతజ్ఞత పనిచేసి చేరుకొని ఆమె భర్తగా పెద్దయింటిలో నౌకరీ చేసి, తెచ్చుకున్న ధాన్యంతో కొంగుపట్టాడు. నిత్యమైనదు ప్రక్కగా

చేయమనుకున్నదీ అక్కర్లేదు. ఒకడి తోలికోడు— ఒకడిచేత ఒకమాట అనిపించుకోడు. మొగవాళ్లకుంటే కొంగుపాలు లేవు, మోటుదనం లేదు. బహు సున్నితమైన మనిషి. ఇంటియిల్లాలి విడి విషయాన్నీ మంచినీ గౌరవించాడు. ఎవరికీ యివ్వని స్వతంత్రం ఇచ్చాడు. ఇంటి యిల్లాలికి, సిమ్హన్నలో మిగతా మగవాళ్లలో లేని అందమేదో అగుపించింది. ఇన్నాళ్లూ తను కోరుకున్నదేదో దొరికినట్లు, ఎదురుచూస్తున్న మనిషి వచ్చినట్లు, స్త్రీమూర్తి ఆమె కంటికి సిమ్హన్నలో గోచరించింది—

పద్మం, కోరి జాలరివాని భుజానికి తాకింది. బ్రతికినబ్రతుకు తలుచుకుని జాలరి అది తప్పించుకోని చేపలు పట్టుకోపోగాడు. బాగా విప్పారి భ్రమ పెట్టింది. ఆ ముగ్ధ ఆ అందాన్ని చూసేగానే జాలరిలో దాగున్న, అణచుకుంటున్న రసానుభూతి పొంగి పారింది. అప్పటికీ ప్రయత్నించాడు. కాని ఆగలేకపోయాడు. అప్రయత్నంగా ఆ పువ్వు తాకి చేతులతో ముటి వేశాడు. హృదయానికి హత్తుకున్నాడు. తుమ్మెద ఝమ్మంటూ వచ్చి వెంట తిరిగింది. ఆలుకడలను, బ్రతుకు తెరువును మరచిపోయి భిన్న వదనంతో చెరువుగట్టుమీద సమయంకోసం వేచివున్నాడు. చీకటిపడింది. తుమ్మెద అప్పటికీ గానీ పద్మాన్ని వదల్లేదు. మెల్లగా చెరువులో దిగి యీదుకుంటూ వెళ్ళాడు. వక్షస్థలపు వెలుగులో అర్ధనిమీలిత నేత్రయై యెదురుచూస్తున్న ప్రేయసి దగ్గరకు వెళ్ళాడు. ఆమె యిచ్చింది ఆ యెడబాటు సహించరానిది. మెల్లగా అన్నది "చూడు యీ చెరువులో బదులు, తప్పులూ ఎండ్రలూ, కప్పలూ, జలగలూ తప్పించి యింకేమీ లేవు. నీ వంటి కాలం యిలాగేనా. వీటిలో యీజలచరాలమధ్య యీదుకొనివుండగలవు? అందరికీ యీ నీరూ, యీ గాలీ, యెంతో గొప్పలావున్నా నాకు మాత్రం అసహ్యం అయింది. పదపద యెక్కడికో పోదాం. స్వతంత్రంగా నీతో వుండగల చోటికి పోదాం," అంది. చీకటి భయం భయంగా వుంది. ఏ సమయంలో యే జంతువైనా హాని చెయ్యవచ్చు. కోరివలచి వచ్చిందీ సుందరి—ఎన్ని అవస్థలైనా సరే యిటువంటి పుష్పాన్ని స్పర్శించడానికి? పుష్పం కాపుతో మరపునుంచి పైకెత్తాడు. చుట్టూ నీరు కల్లోలమైంది. ప్రక్క నేవున్న రెండు మొగలు కాపుకున్నాయి. పుష్పాన్ని పట్టుకొని ఒక మారుమూలలో వున్న మగ్గాగారానికి తీసుకుపోయి ఒక గృహంలో దాచాడు. ఆ అందాన్ని అనుభవించాలని రానురాను పువ్వు వాడిపోజొచ్చింది. ఆ కంటికి పసందుగా అగపడటం లేదు జాలరికి. పెళ్ళాం పిల్లలు జ్ఞాపకం వచ్చారు. కొల్లలుగా చేపలుయిచ్చి అభిమానం చూపించిన ఆ చెరువు జ్ఞాపకం వచ్చింది. అయ్యో ఆ చెరువుమధ్యలో అంత అందంగా వున్న పుష్పాన్ని నేను కోసి వేరావని మథన పడిపోగాడు. తిరిగి ఆ పువ్వును ఆ చెరువులో వేసి తృప్తిపడ చేసుకోవాలను కున్నాడు. తనవునికి ప్రోకే పోయే ఒక మనిషికి తెలియలేదు.

ఒకనాడు తెల్లతెలవారు సమయాన్ని యింటిముందు తోడబండి ఆగింది. ఆమె అందులోనించి దిగిన భర్తను, పిల్లను, తన బిడ్డలను చూచింది. సిమ్హన్న గజగజ వణకనారంభించాడు. ఆమె కళ్ళు పగడాల్లా మెరుస్తున్నాయి. మనసుమ పాపాలం చేసుకుంది. అమ్మ అంటూ కావుమని పిల్లలు దగ్గరకు పరుగెత్తుకొచ్చారు. ఆ రాయి కదలేదు మెదల్లేదు. ఆ దృశ్యం చూసిన సిమ్హన్నకు కళ్లల్లో నీళ్లు గిర్రున తిరిగిపోయాయి. ఆ పద్మం కౌగిలంలో చేసి యెవరో చెరువులో వేసి తనను మధ్య పరచినట్లనిపించింది. ఆమెభర్త పిల్లను చేరదీసి "ఇంకా ఇంటికి రావా?" అన్నాడు. ఆ గొంతుకలో మర్యాద వుట్టిపడుతోంది. ఊగో ప్రజ చూగిపోయారు "రాను" అంది రాజమ్మ కటువుగా. భర్త కాస్త దగ్గరగా జరిగి "అమ్మా గురించి కాదు. ఆరోజునుంచీ యీపిల్లల యేడుపు వినలేకపోతున్నాను. అన్నీ యివ్వగలను గానీ తల్లిప్రేమ యివ్వగలనా? ఏదీ మీదైనా కనికరం చూపించి తిరిగి రావా రాజమ్మా?"

అతని మర్యాద, ఓరిమి, ఆమెకు కనిపించలేదు వినిపించలేదు. "అన్ని తనువులో నేవచ్చాను. నీ వెనకాలో సే వెంట. !" అంది

"అంతేనా " అన్నాడు.

అతని మాటలా పాషాణాన్ని కరగించకపోగానే ఆ గుంపులో ఒక వయసు మళ్ళిన వ్యక్తి ముందుకు వచ్చి "ఇల్లు వదలిన యిల్లాలు, చెట్టువదలిన కోతీ ఒక

టయ్యా! అన్నిటికీ సహించిన ఆ రూరాజా కొడుకు రాదేలావు ?”

ఆమె రొప్రగించి చూసింది. శరీరమంతా పాప వంలో మునుకుపోతూంది. “నాకు పిశ్శైనా తెలీదు నాకు తెలిసినవాడు అగుగో వాడొక్కడే మీ రంతా పొండి పోతారాలేదా ?” ఆమె కసిరి వేసింది ఆమె నిప్పులు కక్కుతూంటే పిచ్చయ్యన్న కూడా గుర్రిపడి భయపడ్డాడు ఆ ముదుసలి గంభీరమైన గొంతుక మళ్ళీ వినిపించింది. “ఓ అమ్మా! ఇప్పుడు ఒళ్లు బింకంతో వున్నావు నీకేమీ తెలిసిరాదు దేవుడూ లేడు! నీతి లేదంటావ్ కాస్త వాడిపోగానే నీదరికి పిడూ చేరదు ఎక్కడో మారుమూలల్లో గతిలేక వచ్చి నక్కలచేత, కుక్కలచేత, రాబందులచేత పీకించుకుంటావ్ ?”

“నేను చచ్చాక నాకేమిటే నీకేం ? నేను చూడొచ్చానా ? నాకు పిచ్చయ్యన్నతోనే బ్రతుకూ చావూనూ! వాడి చేతులతో నన్ను పొడిచినా నేను సంతోషంగా చచ్చిపోతాను ఈ లోకంలో వాడొక్కడు తప్పించి నాకింకెవరూ లేరు.”

అంటూ ఆమె ఆక్కడనుంచి గబగబ కదిలి పోయింది చుట్టూ మూగినవాళ్లు ‘ఛీ ఛీ’ అన్నారు తుప్పున వూశారు “అది మనిషి కాదు పసువు!” అన్నారు “దానికైనా కొంత సిగ్గుంటాది దీనికి లేదన్నారు నానాదుర్భాషలూ ఆడారు. ఒక మూల తలపట్టుకొని కూర్చుండిపోయిన యజమానిని చూడ గానే పిచ్చయ్యన్న దగ్గరగాపోయి కాళ్లు పట్టుకొని బల బలా ఏడ్చేశాడు.

“నా నౌకరుగా వుండొద్దు నాతో సరిసమానంగా వుండు” అన్నాడు పిచ్చయ్యన్న గద్గదమన్నాడు అతని పాదాలొత్తడానికి పనికొస్తానేమో యెన్ని అంతస్థులు లేదా!

“నీకు కొంతపొలం యిస్తాను. దున్నుకొని హాయిగా బ్రతకండి!”

ఈ మాటలు సంతోషంతోపాటు భయాన్ని కూడా రేకెత్తించాయి. ఎందుకో గుండె దడపట్టుకుంది యీ భూమి యిచ్చి తన పిల్లాపాపతో బ్రతకమనలేదే! ఈమెతోనా ? ఈ రాయితోనా తన కాపరం ? వద్దని చెప్పబోయాడు చెప్పలేకపోయాడు. అంతదూరంలో వున్న ఆమెను చూడగానే తనకు భయం వేసింది. కసిరి చూచినట్లుయింది మెల్లిగా నిల్చు న్నాడు “రండి! ఇద్దరూ బండియెక్కండి” అన్నాడు ఆ గంభీర కంఠ స్వరాన్ని పాటించే అల వాటుకొద్దీ పిచ్చయ్యన్న బండివేపు నడవగానే ఆమె ఆపడానికి పరుగెత్తుకు వచ్చింది “వద్దు వద్దు మళ్ళీ ఆ నరకానికి వెళ్లొద్దు మనం ఇక్కడే యిలాగ వుండిపోదాం ఒక్కసారి యిద్దరు ఇక్కడే చచ్చి పోదాం!”

ఆమె ధాటికి పిచ్చయ్యన్న జంకిపోయాడు కాళ్లు కట్టేసినట్లు నిల్చుండిపోయాడు ఆమె భర్త ఒకసారి ఆమెవేపు ఎగాదిగా చూశాడు ఆమె శరీరం జలద రిస్తోంది కోపంలో కంపిస్తోంది మతిచెడిన మనిషిలా కొద్దిగా పిచ్చిచేష్టలు అగపడ్డాయ్. అంతమందిలో పిచ్చయ్యన్న చెయిపట్టి లాగే ఆమె సాహసాన్ని చూసి పౌరుషాన్ని అపుకోలేకపోయాడు. బిగ్గరగా “వాణ్ణి త్రాళ్లతో కాళ్లు చేతులూ కట్టి బండిలో వెయ్యం”డని హుకుం జారీ చేశాడు

ఆ ఆజ్ఞ అరనిమిషంలో శిరసావహించడం జరి గింది బండి కదిలిపోతోంది ఆమె యెంత గుంజాటన పడినా లాభం లేకపోయింది ఊళ్లోవాళ్లు వున్న సామానులు బయట పడవేసి “నీలాంటి నీచురాలు మా వూళ్లో వద్దని కేకలు వేశారు ఆమెకీ కేకలేవీ విని పించలేదు బండి వేగంగా పరుగెత్తింది కొంత దూరం పోయాక భర్త బండి ఆపించి “మీదికి రా!” అన్నాడు

“నేరాను పిచ్చయ్యన్న కట్లువిప్పు . ఎక్కడికో పోతాం!”

మళ్ళీ బండి తోలించాడు ఎంత బ్రహ్మాండమైన కొండ పొలాల క్రోతలోనుంచి యెడ్లబండి పరుగు తీస్తోంది ఆమె కాళ్లు బొబ్బ లెక్కిపోయాయి, స్నానం చేసినట్లు చెమట కారుతోంది. దాహం బ్రహ్మాండంగా వుంది కాళ్లు పట్లుతప్పి పీకుతు న్నాయ్ శరీరమంతా కందిపోయింది విరబోసిన జుత్తుతో వున్నకొద్ది కక్షతో బండివేగం పరుగెత్తు తోంది .. అదిగో ఊరు! ఒళ్లు స్వాధీనంతప్పతోంది, ఎదురుగా బండి రెండు బళ్లుగా అగపడి . మసక మసగ్గా అగుపించి. ఒక్కసారి మాయమైపోయింది బండి ఆగింది మెలకువ మూర్ఛపోయిన రాజమ్మను బండిమీద వేశాడు. నీరు చల్లాడు. ఆమెకు తెలివిచ్చే

సరికి చాల రాత్రయింది. మాట రాలేదు. తను ఎక్కడ వున్నాడో సరిగా గుర్తు రాలేదు. ఆవలిస్తున్నట్లు సైగ చేసింది. కడుపునిండా పనుల వచ్చింది కానీ ఒళ్లంతా పుల్లుదేరినట్టుంది. చుట్టూ మూగివున్న వ్రజనంవైపు చూడకుండా తోసుకుని పడుకుంది. తెలివి వున్నా నిద్రలో వున్నట్లే నటించింది. ఆ రాత్రంతా తన కొళ్ళ వేపు చూస్తూ కుర్చీమీద కూర్చున్నాడు. అప్పుడప్పుడలా నిద్రపోతున్నాడు. చిన్న పిల్లవాడు యేడుస్తుంటే వెళ్లి జోకొడుతున్నాడు. ఆమె వుదయం లేచే సరికి కుర్చీమీద కూర్చొనే కునుకుతున్న భర్త అగుపించాడు.

'మళ్ళీ యీ కొంపలో రొండుకు తెచ్చావ్ దేముడా!' అనుకుంది ఎంతో నిరసనగా. మాట్లాడ లేదు. ఎవరు మాటలూ వినిపించుకున్నా ముఖం త్రిప్పివేస్తోంది. తనకు కావలసినవన్నీ అడక్కుండా దగ్గరకు వస్తున్నాయ్. ఎప్పటికి చీకటి పడుతుందని యెదురుచూసింది. చీకటిపడింది. ఆ రాత్రి కదలడానికి వీల్లేకుండా భర్త కాపలా కాస్తున్నాడు. ఒకటి రెండుసార్లు లేవటానికి ప్రయత్నిస్తే మెల్లగా యేం కావాలన్నాడు. జవాబు చెప్పకుండా పడుకుంది. ఈలోగా పుగములు ప్రతిధ్వనిస్తున్నాయి. లేచి భర్తవేపు చూసింది. అలా కుర్చీ మీద కూర్చొనే చిన్న కునుకు నిద్రపోతున్నాడు. కదలకుండా చివరికి దబ్బున వచ్చి మంచం పక్కకొచ్చింది. ఆ వానజల్లుకు లేచిపోయాడు. కూర్చున్న రాజమ్మను చూచి "నిద్దర రాలేదా?" అన్నాడు.

జవాబులేదు. కానీ అలా ఆమెవేపు దృష్టి సారించి చూశాడు. అతనిలో యేదో భావుకత్వం పొంగిపొరలింది. ఆమెకే సహజంగా తనకున్న అనురాగం ప్రస్ఫుటించింది. 'వికారం వేసింది' అరచేతిని మడిచి కుడి అరచేతితో మడిచిన తన చేతిని లాలిస్తున్నట్టు నిమురుతూ. "యేకాకితప్ప తియ్యకపోతే మనిషా? అవునా? నీకు ఎంగిలాకులో లోటు చేసివుంటాను. అందమైన ఇంటికి వుద్భవిల్లు మా చేవాళ్ళకి ఒళ్ళు పులకరిస్తుంది గా. ఏమంటావ్!"

ఆమె వికారంగా "గంగలో దూకుతానంటావు!" అంటూ మళ్ళీ తెరలిపోయింది.

"నీవు మంచివాడివే. నీనోటంట అలాంటి మాటలు పొరపాటునైనా రాకూడదు!"

"నీదే అంతా నిజం. నాదే అంతా అబద్ధంలే. ఊరుకో" అంది.

ఈ నాటకం ఎట్టి పాముల పెట్టెలో పెట్టినా యింకా మచ్చిక చేయలేక పోతున్నానని పాములవాడు చిరునవ్వు నవ్వాడు.

ఆ మరునాటిరోజు మధ్యాహ్నం అయేసరికి ఆ పూరికి అనుకొనిది తిరణాల గా పారేయేరు ముంచుకొ వచ్చింది. ప్రవాహం రానురాను పెద్దదై చీకటిపడే సరికి యేరు రెండు ఒడ్డులకు అంటుకొని పాగుతోంది. హోయమ వేగం మెలుదూరం వినిపిస్తోంది. వానలవల్ల చెరువులు నిండాయ్, కప్పలు బెక బెక అప్పలు కొడుతున్నాయ్. కాలవలు నిండి పాలాల్లోపారి పుఘాలు మొదలుపెట్టాయ్. పనిపాట్లలో కోట్యం చేసుకోకుండా భర్త యింట్లో వేవన్నాడు. ఆమె ఆగోజున లేచి తలగుడ్డుకుంది. చీర మార్చింది. ఒంటినిండా నగలూ ముఖంనిండా బొట్టు పెట్టుకుని పేరంటాలులా పసుపు రాసుకొని తయారయ్యింది. ఆమెలో మార్పును చూచి భర్త సంతోషపడ్డాడు. ఆరాత్రి తనకు కంటినిండుగా నిద్రపట్టింది.

పిమ్మట ఒంటిగా తన యింటిగోట మంచం వేసుకొని పడుకున్నాడు. కొంతకాలం పిల్లలు తనమీద సవారీ చేసి సంతోషపెట్టి యింట్లో నిద్రపోతూగా తిర వాతి పెళ్ళాం మల్లాడి చాలా రాత్రయిందని పోయి ఇంట్లో పడుకుంది. చీకటిగావుంది. ఆకాశాన్ని నక్షత్రాలు మెరుస్తున్నాయ్. దగ్గరగావున్న యేటి గంభీరమైన అరుపు వినిపిస్తోంది. పిమ్మటకు నిద్దర రావటం లేదు. తన యజమాని రాజమ్మ అంతా జ్ఞాపకం వస్తున్నాగా యజమాని వుదారస్వభావం తలుచుకుంటుంటే ఒళ్ళు పులకరిస్తోంది. మనసులోనే దేవుడితో సమానమైన దొరా అని మొక్కుకుంటున్నాడు. రాజమ్మ సౌందర్యమంతా కళ్ళకు కట్టింది—ఎక్కడి కండ అక్కడ—ఎంతో పొందికైన ఒళ్ళు—మంచి సారా త్రాగినట్లుంది ఆమెతో సంసారం! ఆ క్షణంలో తన పెళ్ళాం తలపుకొచ్చింది. ఇద్దర్నీ పోల్చుకోవటం జరిగింది. ఇదా వుత్తి యెర్రబాగులది—మొత్తనిముద్ద—అది తాగకుండానే కల్లుసార్లు గొంతె దాపింది. దీని ఒళ్ళు కోస్తే అంతా మంచే! అక్కి మానను! కాకపోతే పనితిని పట్టుకొని పూరూరా తిరిగాపెందుకు? యింటికి లేలేకపోయానా, అని అడుగు

వరద వెల్లువ

తాదా? “నీకోసం అంత బ్రతుకూ కాలదన్నింది నీతో నేను సుఖపడ్డాను అదీ సుఖపడనీ—దాన్ని వెళ్ళగొట్టకు మాకుంటాను—దాని కింత పెడ్తాను—” ఇలాగన్నాడే యిదొక్కడే? కన్నకడుపులో పుట్టిన పిల్లలు అమ్మా అని యేడిస్తే మీదికొస్తే కదలేదు సొంత బిడ్డలే లేదు అదొక్కడే? అది మనిషిప్పుడే పుట్టలేదు దాన్ని కోసే అభిమానమేలేదు అలాంటిది నాయింటి కొస్తే పులిలాగ వస్తున్నా ఏంచేస్తాది—దాని కడుపులో ఒక పిల్ల పుట్టే నా పిల కీకలు పెడుతాది! దానికి పూర్ణోసే చోటు యిచ్చిరావెదు చూడు ముల్లా కట్టా నా రెండో మొండో తిరిందదానికి? దానికి నాకు సమ్మంధం యేం వున్నాదని యిలా ఆలోచించుకుంటూవుంటే ‘దొరగా’ అతనిమీద చెయ్యి వేశాను. గతుక్కుమని తెలివొచ్చేసరికి రాజమ్మ పింగారించుకొని తగ్గిన కాముడీగెంతలావుంది పదపద అన్నది తొందరగా ‘రాము’ అని చెప్పటానికి నోరు కదల్లేదు లేచాడు. ఆమె గబగబ నడుస్తోంది ముంగుకు మెల్లగా అడుగులు వేస్తున్న పిచ్చన్నను చూచి ఆగి “దా” అని పిల్చింది గబగబ తనకు తెలియకుండా నే కాళ్ళు కదిలిపోయాయి

ఊరు దాటాగా, చుక్కల వెలుగులో యేటిఒడ్డు వెంబడే త్రోవలో పోతూనే వెనుకవున్నవాడిని ముందు నడవమని ఆమె త్రోవ తిప్పుతుంది ముందుకు నాలుగు అడుగులు వేసి ఆగి ధైర్యం చిక్కబట్టుకొని యెక్కడికి అన్నాడు ఆమె సహజగంభీరస్వరంతో “నీ వెక్కడికి వస్తాను యిక్కడ త్రోవకాని యివక దిబ్బలుకానీ గంగలోనికైనానీ గగనానికి గానీ ఎక్కడికైనా, నీతోనే వస్తాను తీసుకుపో” అంది

పిచ్చన్నకు కాళ్లు సరిగా ముందుకు పడటంలేదు. ఈ ఘోరాంగ్ని అనురాగంకంటే అతీతమైన బంధం తననువెనుకకు లాగుతోంది అదమనిషిలోవుంటే మూలతత్వం తెలుపుకనచ్చి యింటివేపు తిరిగి పరుగెత్తమని ప్రోత్సహిస్తోంది పిల్లలపై కన్న తండ్రికి సహజంగా వుండే మమకారం మనసులో మథనం చేస్తోంది ఈ రెండ్బలిని యెలా విడిపించుకోవటం—తన విర్గలమైన బాటకు అడుగా కాసింది దోచుకుంటూ కలుపుకుంటూ బొబ్బలుపెడుతూ కదులుతున్న యేరు ప్రక్కనే వుందని స్ఫురించింది మనసు కఠినమైంది, కాస్త నిమ్మళ్ళడై ఆగాడు

ఆమె అతని భుజంమీద చెయ్యివేసి “చీకటని భయంగా వుందా?” అంది

“లేదులే ” అన్నాడు

“పోము అంటావు నా? అది నిన్ను కరిస్తే—నేనూ కరిపించుకుంటానులే పద పద!” ఆమె కదలని అతనిని, తన అందమైన బాహువులలో చుట్టివేసింది ముఖంలో ముఖం పెట్టింది పిచ్చన్నలో సంచలనం కలిగింది ఆ రేకలో నిశాదగాడయ్యాడు పువ్వు లాస్తిగా నలిపివేసి ఉద్రేకంతో ఒక్కసారి గంగలోనికి త్రోసివేశాడు! తిరిగి యేమి తెలియనట్లు యింటివేపు నిద్రపోడానికి పరుగెత్తాడు

రాజమ్మ చనిపోయి ఒక దశాబ్దం గడిచింది ఆ గ్రామం వస్తేవాళ్ళకి యేటిఒడ్డున ఒక మనిషి కనిపిస్తాడు సూటివేపు చూపిస్తూ “నన్ను రమ్మని పిలుస్తున్నాది! మీకు వినపడలేదా రాజమ్మ పిలుపు అదిగో అదిగో!” అంటాడు ఆ చుట్టుపట్లవున్న వాళ్ళు “పిచ్చి సన్యాసి బాబూ, రేయీ పగలూ అదే మాట అక్కడే వుంటాడు!” అంటారు

కౌటిల్యుని అర్థశాస్త్రము

శ్రీ పి. వరహాలరావు

ప్రాచీన హైందవ రాజనీతి శాస్త్ర చరిత్రలో కౌటిల్యుని అర్థశాస్త్రం అత్యంత ప్రధాన స్థానాన్ని ఆక్రమిస్తుంది. కౌటిలీయం, మన రాజనీతి శాస్త్రంపాలిట మహోన్నత భాండాగారం. దీన్ని రచించినవాడు కౌటిల్యుడు లేక చాణక్యుడు. ఇతడు తక్షశిలానగరంలో జన్మించాడని కొందరు, ద్రవిడ దేశస్థుడని మరికొందరు ఊహిస్తున్నారు. ఇతడు ఆంధ్రుడనే ప్రవాదంకూడా ఉంది. ఏది ఏమైనా, ఈయన జన్మస్థానం ఇది అని చరిత్రపండితులు నిర్దిష్టంగా తేల్చలేదు. ఈయన వేదవేత్తయే గాక నాటికాలపు విద్యలన్నిటినీ, సమగ్రంగా అభ్యసించిన వాడు. తక్షశిలావిశ్వవిద్యాలయంలో విద్యార్థిగావున్న దినాల్లోనే కూటముద్రలు (దొంగ నాణెములు) తయారుచేసేవాడనీ, 'కుంటనక్క'వంటి తెలివి తేటలుగలవాడనీ ప్రతీతి "ముద్రారాక్షస" నాటక కర్తయిన విశాఖదత్తుడు "కౌటిల్యః కుటిలమతిః" అని ఒక పాత్రచే యీయన శీలాన్ని అభివర్ణింపజేశాడు

కౌటిల్యుడు "అర్థశాస్త్రాన్ని" క్రీ పూ 300 ప్రాంతాల రచించి వుంటాడు కాంతిలోకి వచ్చిన నాటినుండీ యీ మహాగ్రంథం కీర్తి చంద్రికలు, సూర్యకిరణాల్లాగ దశదిశలా వ్యాపించాయి. క్రీ శ. 8 వ శతాబ్దంలో జీవించిన కామందకుడు తన "నీతిసారం"లో కౌటిలీయ ప్రాశస్త్యాన్ని వేనోళ్ళ ప్రశంసించాడు శాస్త్రాంబుధిలోనుండి కౌటిలీయమనే రాజనీతి శాస్త్రామృతాన్ని ఉద్ధరింపజేసిన మహోన్నత ప్రతిభాశాలిగా కౌటిల్యుణ్ణి వర్ణించాడు క్రీ శ 8 వ శతాబ్దంలో జీవించిన భవభూతి తన 'మహావీరచరిత్ర'లోను, భవభూతికి 50 సంవత్సరాలకు పూర్వమున్న మహాకవి దండి తన 'దశకుమార చరిత్ర'లోను, క్రీ శ 6 వ శతాబ్దంలో వ్రాయబడిన 'నారదస్మృతి'లోను, కౌటిలీయార్థశాస్త్రం ప్రస్తావించబడడం గమనార్హం న్యాయభాష్యము క్రీ శ 850 లో వ్రాయబడిన 'యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి'లాంటి ధర్మశాస్త్రగ్రంథాలు, మేధాతిథి, మల్లినాథుడూ వంటి సుప్రసిద్ధ వ్యాఖ్యానకారులూ, కౌటిలీయాన్ని పేర్కొన్నారు ఇంతమంది మహామేధావుల, ఉద్దండ పండిత ప్రకాండుల దృష్టి ఆకర్షించిన యీ గ్రంథం కొంతకాలం అదృశ్యమైపోయింది

మౌర్యచంద్రగుప్తుని ఆస్థానంలోవున్న గ్రీకు రాయబారి మెగస్తనీసు, తన 'ఇండికా' గ్రంథంలో చంద్రగుప్తుని గూర్చి వివరముగ సమాచారాన్ని అందించి, మౌర్యసామ్రాజ్యాన్ని స్థాపించి, చంద్రగుప్తుని ప్రధానామాత్యుడుగావుండి, దైనందిన రాజ్యకార్య నిర్వహణలో పాల్గొనిన కౌటిల్యుని పేరును పేర్కొనకపోవటం నిజంగా ఆశ్చర్యకరమైన విషయమే! దీన్ని ఆధారంగా చేసికొని, కొందరు పాశ్చాత్య, భారతీయ పండితులు కౌటిల్యుడు పుక్కిటి పురాణానికి చెందిన వ్యక్తి అనే నిర్ణయానికి వచ్చారు ఐతే వారి సందేహాలు, నిర్ణయాలు, నిరాధారాలని చరిత్ర రుజువుచేసింది.

కొన్ని శతాబ్దాలాదిగా ప్రాచీన హైందవ రాజనీతి శాస్త్రం పాలిట కామధేనువులా ఉన్న 'అర్థశాస్త్రం' కొంతకాలం మరుగునపడిపోయి, 20 వ శతాబ్ది ప్రారంభంలో, 1900 ప్రాంతాన డాక్టరు శ్యామ శాస్త్రిచే కనుగొనబడింది ఆయన యీ గ్రంథంలోని కొన్ని భాగాలు ఇంగ్లీషు భాషలోనికి అనువదించి ప్రచురించారు దాంతో యూరపియన్ పండితులు, ప్రత్యేకంగా జర్మన్ సంస్కృత విద్వాంసులు, దీన్ని అధ్యయనం చేసి పరిశోధనలు ప్రారంభించారు అంతదాకా, ప్రాచీన హైందవులకు స్వతంత్ర అర్థశాస్త్రమంటూ, ఒకటి లేదని ప్రచారం చేసిన యూరపియన్ పండితుల దృక్పథంలో కౌటిలీయ పునర్దర్శనం విప్లవాత్మకమగు మార్పును తీసుకువచ్చింది. అంతేగాక, కౌటిలీయానికి పూర్వము, తదనంతరము ఎన్నో రాజనీతిగ్రంథాలు వ్రాయబడ్డాయి. అవన్నీ కౌటిలీయంలా, ఏదో ఒకనాడు వెలుగులోకి రాకుండా మానవని ఆశిద్దాము.

కౌటిల్యుడు 'అర్థశాస్త్రాన్ని' రచించేందుకు సూత్రశైలి ఉపయోగించాడు. అందుచేత, ఆయన అభిప్రాయాలు అతినిగూఢంగా కన్పిస్తాయి గ్రంథంలో ఉపయోగించిన పరిభాష, తక్కిన సంస్కృతగ్రంథాల్లో గానీ, నిఘంటువుల్లో గానీ కన్పించదు కౌటిల్యుని పిదపవచ్చిన గ్రంథకర్తలు ఎవ్వరూ ఆయనలా రాజ్యపాలనకు సంబంధించిన విషయా

లన్నిటినీ విపులంగా వివరించలేదు. కౌటిలీయంలో ఉన్న అన్యత్ర ప్రచార ధర్మస్థీయ యోగవృత్తాది అధికరణాలను కూర్చిన ప్రకరణాంశంలేవీ కామందకుని "నీతిసారం"లో గానీ, శుక్ర "నీతిసారం"లో గానీ లేవు కాబట్టి రాజ్యాంగతంత్రం గూర్చి ప్రాచీన శాస్త్రవేత్తలు చేసిన సిద్ధాంతపరంపరానికి కౌటిలీయమే ప్రధానమైన ఆధారం

కౌటిలీయం అవతరణ కాలంనాటికి భారతదేశంలోని విభిన్నపరిస్థితులు అస్తవ్యస్తంగా తయారయ్యాయి మాసిడోనియా దేశస్థుడయిన అలెగ్జాండరు, ప్రపంచాన్ని జయించాలనే వాంఛతో జైత్రయాత్ర ప్రారంభించాడు పారసీక సామ్రాజ్యాన్ని తన పాదాక్రాంతం చేసికొని, హిందూకుష్ పర్వతాలు దాటి, క్రీ పూ 326 లో భారతదేశంపై దండెత్తాడు ఆ నాటికి, ఉత్తర భారతదేశంలో చిన్న చిన్న రాజ్యాలు అసంఖ్యాకంగా వున్నాయి అనాయకులై, నిరంతరం కలహాంతిప్ప మరో వ్యాపకంలేని రాజులు, భోగభాగ్యాలనుభవిస్తూ, బతుకున్న రోజులవి పంజాబ్ చిన్న చిన్న భాగాలక్రింద చీలిపోయింది దేశం ఐక్యము, క్షేమము మరచి, విదేశశత్రువు దేశ స్వాతంత్ర్యాన్ని దొంగిలించ సిద్ధపడ్డప్పుడుకూడా, నాటి క్షుద్రులైన రాజులు, (పురుషోత్తముడు వంటి రాజులు తప్ప) పరస్పరం కుత్తుకలు త్రెంచుకొనే యత్నంలో ఉన్నారు అలాంటి పరిస్థితులలో అలెగ్జాండరు దండెత్తాడు అలెగ్జాండరు దండయాత్ర భారతదేశ రాజకీయాకాశాన్ని తాత్కాలికంగా ఆవరించిన కారుమేఘం ఇది వెంటనే అదృశ్యమైంది

గ్రీకు దండయాత్ర కొన్ని సత్ఫలితాలనూ కొన్ని దుష్ఫలితాలనూ కూడా కలుగజేసింది గ్రీకు దండయాత్రా ఫలితాలు, హిందూసంఘం ఆచార వ్యవహారాలను కొంతవరకు కళంకితం చేశాయి. కొందరు రాజవంశస్థులు, గ్రీకు సేనాధిపతులకు తమ కన్యలనిచ్చి వివాహ మొందారు. మౌర్య చంద్రగుప్తుడు, సెల్యూకస్ కూతురును వివాహమాడాడు దీని ఫలితంగా హిందూ సంఘంలో వర్ణసాంకర్యం ప్రారంభమైంది వైదిక మతానికి దుర్దశ ప్రాప్తించింది నాటి కాలంలో, దేశంలో జైన బౌద్ధాలు ప్రజాభిమానాన్ని చూరగొన్నాయి కౌటిల్యుని కాలం నాటికి, మగధ రాజ్యాన్ని నవనందులు పాలిస్తున్నారు నందులలో చివరివాడైన ధననందుడు ప్రజాద్రోహిగా తయారై, ప్రజల్ని హింసించడం జరిగింది అలాంటి పరిస్థితులలో, ప్రజాకంటకంగా తయారైన నందరాజులపాలన ముదముట్టింప చేసి, వైదికమతాన్ని పునరుద్ధరించేందుకు, కౌటిల్యుడు కంకణం కట్టాడు. మహామేధావి చంద్రగుప్తుడు, అనన్య సామాన్య ప్రతిభాశాలి, అఘటనఘటనా రాజనీతి శాస్త్రపారంగతుడైన కౌటిల్యుడూ కలిసి, ప్రచండమైన సైన్యాన్ని సమకూర్చి, నందులను ఓడించారు మగధరాజ్యాన్ని వశపరచుకొన్నారు ప్రాచీన హిందవ రాజకీయాకాశంలో మిణుకు మిణుకు మంటూ, అప్పుడప్పుడు దివ్యకాంతిలో ప్రకాశించిన ఆదిమ గణ సంఘాలు కాలక్రమేణా మౌర్య సామ్రాజ్యంలో సైనిక శక్తి సహాయంతో కబళించి వేయబడ్డాయి. ఈ విధంగా భారతదేశ చరిత్రలో, మొట్టమొదటిసారిగా, సువిశాలమైన మౌర్య సామ్రాజ్య అవతరణం జరిగింది.

కౌటిల్యుడు . వైదికధర్మపరత్వం

కౌటిల్యుడు వైదికమతం పై అధిక తరమయిన అభిమానం చూపాడు ఇతని వైదిక ధర్మ పరత్వానికి కౌటిలీయార్థశాస్త్రంలోనే ఎన్నో నిదర్శనాలున్నాయి. కామందకుడు కౌటిల్యుని శాస్త్ర పాండిత్యాన్ని, వైదిక ధర్మపరత్వాన్నీ, అసాధారణ ప్రతిభనీ యీ విధంగా ప్రశంసించాడు

"వంశే విశాల వంశ్యానాం ఋషీణామివ భూయసాం
అప్రతిగ్రాహకాణాం యో బభూవ భువి విశ్రుతః
జాతవేదా ఇవార్చిష్మాన్ వేదాన్ వేదవిదాం వరః
యోఽధీతవాన్ సుచతురః చతురోఽప్యేక వేదవత్
యస్యాభిచార వజ్రేణ వజ్ర జ్వలన తేజసః
పపాత మూలతః శ్రీమాన్ సుపర్వానందపర్వతః
ఏకాకీ మంత్రశక్త్యాయః శక్త్యా శక్తిధరోపమః
ఆజహారన్నృచంద్రాయ చంద్రగుప్తాయ మేదినీమ్
నీతిశాస్త్రామృతం ధీమాన్ అర్థశాస్త్రమహోదధేః
సముద్దధ్రే నమస్తస్మై విష్ణుగుప్తాయ వేధసే"

అప్రతిగ్రాహకమైన ఉత్తమ ఋషి వంశంలో వుద్భవించి, అగ్నిలో నాలు వేదాలనీ ఒకే వేదంలా అధ్యయనం చేసి, సర్వశాస్త్ర నిష్ణాతుడై, పవిత్ర జీవనమున యాగాగ్నిలా ప్రకాశించి, అర్థ ధర్మ రక్షణకొరకు విదేశ విజృంభణాన్ని అరికట్టి, అద్భుత మంత్ర సామర్థ్యంతో, నందపర్వతాన్ని, గుహ సేనానిలా ఒంటరిగానే శక్తితో నిర్మూలించి, మౌర్య చంద్రగుప్తునికి చక్రవర్తిత్వాన్ని సాధించి, అర్థశాస్త్రాంబుధినుండి నీతిశాస్త్రామృతాన్ని పుష్కరింపజేసినమహోన్నత ప్రతిభాశాలిగా, కౌటిల్యుణ్ణి, కామందకుడు ప్రశంసించాడు. వైదికధర్మరక్షణ, మౌర్యసామ్రాజ్య స్థాపన తత్పరిపాలన ఇవే కౌటిల్యుని ప్రధానాశయాలు అందుకే తాను రచించిన అర్థశాస్త్రంలో వేదాలకు, చాతుర్వర్ణ్య చతు

రాశ్రమాలకు ఎక్కువ ప్రాముఖ్యమిచ్చాడు. రాజ్యాన్ని పరిపాలించే రాజకుమారులు, చిన్ననాటి నుండి వేదవిద్యలు, వర్ణాశ్రమ ధర్మసూత్రాలు, అధ్యయనం చేయాలని, నిర్దేశించాడు. రాజకుమారుడు ప్రాతఃకాలాన శస్త్రాస్త్రాలు, గజ ప్రయోగాల్లో అభ్యసిస్తూ మధ్యాహ్నం పూట మహాభారత రామాయణేతిహాసాలని వింటూ శాస్త్రాలలో శిక్షణ పొందాలంటాడు. నాలుగు వర్ణాలు కలిగి, నాలుగు ఆశ్రమాలు కలిగి లోకముని చెప్పాడు. ఇటువంటి లోకం రాజదండంచే పరిపాలించబడి 'వ్యవస్థిత త్రయ్యాభిరక్షితమై తమ తమ మార్గాల్లో ప్రవర్తించుచున్న' దంటాడు. హిందూసంఘమందలి నాలుగు వర్ణాలకు చెందిన ప్రజలు ఈ క్రింది వృత్తుల్ని స్వీకరించాలంటాడు. బ్రాహ్మణునికి అధ్యయన అధ్యాపన యజన యాజన ప్రతిగ్రహములు, క్షత్రియునికి అధ్యయన యజన యాజన ప్రతిగ్రహములు, వైశ్యునికి అధ్యయన యజన యాజన దానకృషి పాశుపాల్య వాణిజ్యములు శూద్రునికి బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వర్ణాల శుశ్రూష, వార్తా కారుకుశీలవకర్మలు స్వధర్మాలు 'స్వధర్మము ననుసరించుట స్వర్గమోక్షములకొరకే' నని ఖండితంగా చెప్పాడు. స్వధర్మాన్ని అతిక్రమిస్తే వర్ణసాంకర్యంవల్ల లోకం నశిస్తుంది కాబట్టి ప్రభువు ప్రజల్ని స్వధర్మాన్నుండి దూరం కానివ్వరాదు. స్వధర్మ పరిపాలకుడు, ఆర్యమర్యాదా వ్యవస్థాపకుడు, వర్ణాశ్రమ ధర్మస్థితికర్త అయిన రాజు ఇహపర సుఖాలు పొందుతాడు. అప్పుడు లోకం త్రయి (మూడు వేదాలు) చేత రక్షించబడి వృద్ధిచెందగలదని చెప్పాడు. 'లోకంలోని చాతుర్వర్ణ్య చతురాశ్రమాలను, వాటిని మతదానికి సిద్ధమైన స్వధర్మాలను, రక్షించడంచేతనే రాజు ధర్మపాలకుడవుతున్నాడు' (ధర్మస్థీయం—అర్థశాస్త్రం) హిందూ సమాజమందలి ప్రజలలో ఏకమత్యభావాన్ని కాంక్షించేందుకు, వర్ణవ్యవస్థ ప్రవేశపెట్టాలని కౌటిల్యుడు నిర్దేశించాడు. ఈ వర్ణవ్యవస్థ నుంటుబడితే లోకజీవితం సంక్షోభంలో పడిపోతుందని చెప్పాడు. ప్రజాజీవితం సంక్షుభితం కాకుండా వుండేందుకు, ప్రజలు ఐహికాముష్మిక సుఖాలుపొందేందుకు రాజు వర్ణాశ్రమ ధర్మాన్ని రక్షించాలి. అలా కాపాడకుండా వర్ణ సాంకర్యాన్ని ప్రోత్సహించి, ధర్మశాస్త్రాలని తిరస్కరించితే, రాజు పదవీభ్రష్టుడు చేయబడతాడు.

కౌటిల్యుడు పూర్వశాస్త్రకారులు

'అర్థశాస్త్రం' అనే పేరుతో రాజధర్మాన్ని విపులంగా వివరించే గ్రంథరాజాన్ని వ్రాయడం శాస్త్ర సిద్ధాంతాల ననుసరించి దిగంతవిశ్రాంతమైన మౌర్య సామ్రాజ్యాన్ని చంద్రగుప్తుని సహాయంతో స్థాపించడం, యీ రెండు కారణాలవల్ల, కౌటిల్యుడు ప్రాచీన హిందువార్థశాస్త్ర చరిత్రలో అగ్రగణ్యుడైన శాస్త్రవేత్తగాను, భారతదేశ చరిత్రలో ఒక మహాపురుషుడుగాను, పరిగణింపబడుతున్నాడు. శాస్త్ర సిద్ధాంతాలను ప్రతిపాదించడంలోనే గాకుండా, వాటి మంచిచెడ్డలు ఆచరణలో నిరూపణ చేయడంలో కూడా, కౌటిల్యుడు అనన్యసామాన్యమైన ప్రజ్ఞను ప్రదర్శించాడు. అతను పూర్వ శాస్త్రవేత్తల సిద్ధాంతాలు, సూత్రాలు, కొంతవరకు అంగీకరించాడు. కొన్ని సందర్భాలలో, ఆ సిద్ధాంతాలకు కొన్ని తీవ్ర సంస్కరణలు కూడా చేశాడు. మరికొన్ని సందర్భాలలో మూలసిద్ధాంతాలు ఖండించి సంపూర్ణముగ స్వతంత్ర సిద్ధాంత ప్రతిపాదన కుద్యమించాడు.

కౌటిల్యునికి పూర్వమున్న శాస్త్రవేత్తలు ప్రతిపాదించిన సూత్రాలు, ధర్మానికి ఉక్కుచట్రంలో బంధింపబడ్డాయి. పూర్వ శాస్త్రకారులు "అర్థం" కంటె ధర్మాన్నిగూర్చి అధికంగా చెప్పారు. ఆ ధర్మశాస్త్ర నియమాలకు అర్థశాస్త్ర సూత్రాలు కట్టుబడి వుండాలని, నిర్దేశించారు. కాలచక్రం గిర్రున తిరిగింది. పరిస్థితులు మారిపోయాయి. పూర్వం చెప్పబడిన ధర్మసూత్రాలు కాలానుగుణంగా మారుతున్న పరిస్థితుల కనుకూలంగా మారక, యాంత్రికంగా తయారయ్యాయి. అలాంటి పరిస్థితులలో, మారుతున్న కాలానికి అనుగుణంగా అర్థశాస్త్ర సూత్రాలను కొన్నిచోట్ల సంస్కరించాడు. కొన్ని విషయాలలో మూల సిద్ధాంతాలే మార్చాడు. ఉదాహరణకు—కౌటిల్యునికి పూర్వమున్న ధర్మశాస్త్రకారులు పునర్వివాహాలుగానీ, వివాహబంధ విమోచనాన్ని గానీ అంగీకరించలేదు. కాని కౌటిల్యుడు కాలానుకూలంగా, వివాహ బంధ విమోచనం, ప్రోషిత భర్తృకలకు, మృత భర్తృకలకు పునర్వివాహాలు, యువతికి స్వయంవరణము యిత్యాది తీవ్రసాంఘిక సంస్కరణలు హిందూ సంఘంలో అతి ధైర్యంగా ప్రవేశపెట్టాడు. దైనందిన రాజ్యపాలనలో కాకలు తీరిన, రాజనీతిజ్ఞుడుగా వ్యవహరించాడు.

రాజ్య పాలనా రంగంలో కూడా అతను మార్పులు ప్రవేశపెట్టాడు. రాజులు తమ రాజ్యాలలో గూఢచారి దళాలను ఏర్పరచాలని, భేదోపాయాలచే శత్రువును పొసగించి తెగటార్చాలని, శత్రురాజులకు వ్యతిరేకంగా ఆ రాజ్య ప్రజలో ద్వేషం కలుగజేయాలని చెప్పాడు. ఈ "కుటిల" మార్గాలు, పరంపరానుగతంగా వస్తున్న ధర్మసూత్రాలను విలువల ఖూని

చేస్తాయని పూర్వ పండితులు తలచి, ఆయనపై కత్తులు నూరారు. కౌటిల్యుడు రాజ్యపాలనా సౌష్ఠవాన్ని పటిష్ఠం చేసేందుకు ప్రవేశపెట్టిన సంస్కరణలు, సూచించిన మార్గాలు ప్రాచీన ధర్మశాస్త్రవేత్తల యాంత్రిక సూత్రాలకు వ్యతిరేకంగా తయారయ్యాయి. కనుక కంటకాలు నివారించేందుకు, రాజ్యంలో విప్లవం, శత్రుదండయాత్ర, మొదలైన అత్యవసర పరిస్థితులు హఠాత్తుగా సంభవించినప్పుడు, ప్రభుత్వ కోశంలో ధనం లేకపోతే సంపన్నులనుండి బలవంతంగా డబ్బు గుంజడం, గుర్వాంగాల పొలాలను బల ప్రయోగంతో స్వాధీనం చేసుకోవడం, ప్రజల మూఢ మత విశ్వాసాలను ఆసరాగా తీసుకొని అధర్మమార్గాల ద్వారానైనా ధనం సంపాదించడం - యివి రాజ్యం యొక్క శాంతి భద్రతల దృష్ట్యా, సుస్థిరత దృష్ట్యా అత్యవసరమని కౌటిలీయంగా స్పష్టంగా ప్రతిపాదించాడు. కాని ధర్మశాస్త్రకారులు యీ ప్రతిపాదనలపై విరుచుకుపడ్డారు.

ధర్మగ్లాని కలుగుతుందని, కారాలు మిరియాలు నూరారు. ఐనా వారి విమర్శలకీ, ఆ కాలపు కాలుష్యానికీ యినుమంతైనా లెక్క చేయకుండా వల్లెగూపై బండిని తోలినట్లు తన మార్గాన తాను ప్రయాణించాడు చాణక్యుడు!

వాస్తవిక రాజకీయరంగంలో అధికార స్థానంలో వుండేవారు ఎలా వ్యవహరిస్తారో కూడా విశదీకరించాడు. ఈ ప్రకృత సత్యయుక్తమూ, ధర్మబద్ధమూ అనే మాటలకు అతడెట్టి ప్రాధాన్యం యివ్వలేదు. శత్రువులను ఓడించడంలో మోసం, అసత్యప్రచారం, కుట్రలూ కుతంత్రాలూ,— యిలాంటివన్నీ ఉపయోగించదగిన సాధనాలని కౌటిల్యుని అభిప్రాయం. ఈ సందర్భంలో ఆచార్య మామిడిపూడి వెంకటరంగయ్యగారి అభిప్రాయాన్ని ఉల్లేఖిస్తాను: "చాణక్యుని ప్రపంచము వాస్తవిక ప్రపంచముగాని, ఆదర్శ ప్రపంచముగాదు. రాజులు ఎట్టి మార్గముల ననుసరించు చుండెనో వివరించుటయే అతని ఉద్దేశ్యము. న్యాయాన్యాయములు, ధర్మాధర్మములు విధించుటకు అతడు ప్రయత్నించుటలేదు. అతని గ్రంథమును, అందులోని సూత్రములను విమర్శించువారు ఈ విషయమును జ్ఞాపకముంచుకొనవలయును. శత్రువును మోసపుచ్చి ఓడించుట న్యాయమా అన్న విషయమును అతడు విచారించుటలేదు. శత్రువును వంచించి జయించుట సర్వసాధారణమని నిరూపించుటయే అతని ఉద్దేశ్యము."

ఉత్తమ లక్ష్యమును పొందుటకు వక్రమార్గాన్నైనా అనుసరించాలని అతని మతం. రాజ్యభద్రతకు, సుస్థిరతకు ఘోరవిపత్తు వాటిల్లినప్పుడు, శత్రువును ఎదుర్కొనుటకు డబ్బు అవసరమైతే, అధర్మము, వక్రమూ, దౌర్జన్యయుతమూ ఐన మార్గం ద్వారా సంపాదించినా తప్పులేదని అతడంటాడు. దీనికి ఉదాహరణ యిచ్చాడు. ఒక గోవును కసాయి వెంటాడుతూ తరుముకొని వచ్చాడు. ఆ ఆవు పారిపోయి వచ్చి ఒక పరమ సత్యవ్రతుని ఆశ్రమంలో దాక్కున్నది. వెంటాడు పరుగెత్తుకొని వచ్చి "ఆవు యీ దారిన పోయిందా?" అని అడిగితే, సత్యాన్ని చెప్పి గోవును కసాయి కత్తికి అప్పగించాలా? లేక అసత్యం పలికి దాన్ని రక్షించాలా? ఆ సమయంలో ఎంతటి సత్యవ్రతుడైనా, అబద్ధమాడైనా ఆవును రక్షించడం ధర్మం, న్యాయం — అంటాడు కౌటిల్యుడు. 100 అబద్ధాలాడైనా ఒక పెళ్ళి చేయమనే సామెత విన్నమాట! ఉత్తమ సాధ్యాలను అధమ సాధనాల ద్వారానైనా సాధించవచ్చు, సాధించాలి అని అంటూ ఈ ప్రతిపాదన పథంలో నడిచినవాడు, 19వ శతాబ్దంలో జీవించి, జర్మన్ సామ్రాజ్య వాదానికి పునాదులు వేసిన అనన్య సామాన్య రాజనీతిజ్ఞుడు బిస్మార్క్. అంతకు పూర్వం క్రీ.పూ. 4వ శతాబ్దంలోనే, మగధలాంటి అతి చిన్న రాజ్యాన్ని తన యుక్తిచే, ప్రజ్ఞచే దిగంత విశ్రాంతమైన మౌర్య సామ్రాజ్యంగా విస్తరింపజేసిన మహోన్నత ప్రతిభాశాలి కౌటిల్యుడు.

మేక్ వెల్లి

సాధ్యాలు సాధనాలను సమర్థిస్తాయి అనే సిద్ధాంతాలను ప్రతిపాదించిన మరో రాజకీయ తత్త్వవేత్త—ఇటాలియన్ దేశీయుడైన నికోలో మేక్ వెల్లి. అతడు "ప్రిన్స్" (Prince) అనే ప్రసిద్ధ ప్రఖ్యాత గ్రంథం రచించాడు. రాజులు తమ కర్తవ్యాన్ని చేయుటకు, తాము వాంఛించిన లక్ష్యాన్ని సాధించేందుకు ఎలాంటి కుట్రలనైనా చేయవచ్చుననీ, మోసాలు, అసత్యాలు, దుర్మార్గాలనైనా చేపట్టవచ్చుననీ, అతి నగ్నంగా ప్రతిపాదించాడు. ఈ మార్గాలు ప్రత్యక్షంగానో, పరోక్షంగానో నాటి 15వ శతాబ్దపు రాజులు, రాజకీయవేత్తలు, మతగురువులు అనుసరిస్తున్నప్పటికీ, వారంతా మేక్ వెల్లి సిద్ధాంతాలను తీరా తిట్టి కారాలు మిరియాలు నూరారు. వీరు ఏ మార్గాలనైతే రహస్యంగానూ, బహిరంగంగానూ, ఆచరణలో పెట్టారో, వాటిని సిద్ధాంతీకరించి సమర్థించి ప్రచారం చేయడమే మేక్ వెల్లి చేసిన 'ద్రోహం

దమైన 'నేరం' అందుకని నాటి క్రిస్టియన్ నీతి శాస్త్రవేత్తలు, పీఠాధిపతులు, ఆయనమీద ఒక్కుమ్మడిని విరుచుకుపడ్డారు. ఈ విషయాన్ని గూర్చి ప్రొఫెసర్ మాక్స్ యిలాగంటాడు—

"Niccolo Machiavelli is perhaps the most universally reprobated figure in the history of political philosophy, the man whose precepts are universally disavowed in principle, but regularly followed in practice Yet Machiavelli was a moral man according to the conventions of his time and apparantly also a man of considerable culture and charm"

కౌటిల్యుని కాలంనాటి భారతదేశంలో ప్రధానంగా ఉత్తరభారతంలో చిన్న చిన్న రాజ్యాలు అసంఖ్యాకంగా వుండేవి రాజకీయైక్యం కరిమింగిన వెలగపండులా అదృశ్యమైపోయింది. నిరంతరం అంతఃకలహాలతో యీ రాజ్యాలు కుత్తుకలదాకా మునిగిపోయాయి. రాజకీయమైన ఐక్యం నశించి శాంతిభద్రతలు క్షీణించిన విషమ పరిస్థితులలో కౌటిల్యుడు ఉద్భవించాడు అలాంటి పరిస్థితుల్లో భారతదేశాన్నంతటినీ ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యం క్రిందకు తీసుకువచ్చి తద్వారా ఐక్యభారత నిర్మాణమే కౌటిల్యుని ఏకైకలక్ష్యం ఈ మహత్తర లక్ష్యసిద్ధికే, ఆయన అర్థశాస్త్రరచన కుపక్రమించాడు

ఇదే విధమైన అనైక్యం, అంతఃకలహాలు, శాంతిభద్రతలులేమి మేకావెల్లి జీవించిన ఇటలీలో వుండేవి అలాంటి విచ్ఛిన్నకర పరిస్థితులనుండి మాతృదేశాన్ని రక్షించి ఏకీభూతమయిన ఇటలీ సంస్థాపన కోసం మేకవెలీ తన సుప్రసిద్ధగ్రంథం రచన చేశాడు

మానవస్వభావంలో అధికార దాహం అంతర్గర్భితంగా వుందంటాడు కౌటిల్యుడు ఆ అధికార దాహంలోని కౌటిల్యాన్ని, వంచననీ అనూహ్యమైన కుట్రలని ఉన్నది వున్నట్టుగా అతడు పరిశీలించి వివరించాడు ఇదేపని మేకవెలికూడా చేశాడు కౌటిల్యునికి పూర్వమున్న ధర్మశాస్త్రవేత్తల దృక్పథం ఇందుకు భిన్నమైంది అది ఆదర్శాల పుట్ట, అవిగాక ఎంతో దూరం ధర్మశాస్త్రవేత్త రాజ్యాదర్శాలను, వాటిని సాధించేందుకు వినియోగించదగిన మార్గాలను వివరించారు. కౌటిల్యుడు దీనితో భేదించాడు ఆదర్శప్రాయమగు రాజ్యాన్ని (Republic) "స్వర్గలోకంలో" సృష్టించిన ప్లేటోతో ఆయన శిష్యుడు అరిస్టాటిల్ ఎలా అంగీకరించలేదో, అలాగే పూర్వ ధర్మశాస్త్రవేత్తల జనప్రాయమైన ఆదర్శయుతమైన, కేవల ధర్మబద్ధమైన మార్గాలనుండి కౌటిల్యుడు భేదించి, ఆదరణ యోగ్యము గాకున్నా వరూఖ పరిస్థితుల కనుగుణము అయిన మార్గాన పయనించినాడు అర్థశాస్త్రకర్తృత్వాన్ని మరో మార్గం వేపు మళ్లించి, ధర్మశాస్త్రానికి తీలవందని స్వతంత్రశాస్త్రంగా నిర్మించాడు ఇది ఆయన కీర్తికి ఎగురవేసిన తోరణం అందుకనే కౌటిల్యుడు ప్రాచీన హైందవ అర్థశాస్త్ర చరిత్రలో అజరామరుడయ్యాడు నాటి పండితలోకంలో అర్థశాస్త్రీయతను దాన్ని పురికొల్పి మరల నష్టంగావున్న శాస్త్రానికి తిరిగి జీవంపోశాడు అందుకనే కామందకుడు తన "నీతిసారం"లో, కౌటిల్యుణ్ణి అవతార పురుషునిగా ప్రశంసించాడు

కౌటిలీయం - అర్థశాస్త్ర నిర్వచనం

కౌటిల్యుడు అర్థశాస్త్రాన్ని యిలా నిర్వచించాడు "అర్థం" అంటే ప్రజలతోకూడిన ఒక ప్రత్యేక భూభాగం (జనపదం) ప్రజలతోకూడిన ఒక ప్రత్యేక భూభాగాన్ని సంపాదించి, దాన్ని ఈ మరింతగా అభివృద్ధిచేయుటకు అనువైన వివిధ మార్గాలను పరిశీలించు శాస్త్రమే—అర్థశాస్త్రం (That Science which deals with the means of acquisition and growth of territory).

"మనుష్యాణాం వృత్తిరర్థః
మనుష్యవతీ భూమి రిత్యర్థః
తస్యా పృథివ్యా లాభపాలనోపాయః శాస్త్రం
అర్థశాస్త్రం ఇతి" (అర్థశాస్త్రం—పేజీ 426)

మానవులకు బ్రతికేందుకు మూలాధారం అర్థం అర్థం అంటే ప్రజలతో కూడిన భూభాగం కాబట్టి ఆభూభాగాన్ని ఎలా సంపాదించాలో, ఎలా భద్రపరచాలో, వివరించు శాస్త్రమే—అర్థశాస్త్రం

రాజదండాన్ని నిరంతరం సమ్యక్ తీర్పుతో ఉపయోగించడమే "దండనీతి" అని నిర్వచించాడు కౌటిల్యుడు ఈనీతిలో నాలుగు ప్రధాన విషయాలు గర్భీకృతమై వున్నాయి

1 ఏదైతే లభ్యంకాలేదో దాన్ని సంపాదించడం, (అలబ్ధ లాభార్థ)

2 ఏదైతే లబ్ధమైనదో దాన్ని భద్రపరచడం, (లబ్ధ పరిరక్షణం)

3. అలా భద్రపరచబడిన దానిని వృద్ధిచేయడం, (రక్షిత వివర్ధనం)

4 అలా వృద్ధిచేయబడిన దాన్ని తగినవారికి— అర్హులకు—పంచిపెట్టడం (వృద్ధస్య తీర్థేషు ప్రతిపాదనం)

కౌటిల్యుడే కాదు యిలాంటి నిర్వచనం చేసింది, మనువుకూడా తన ధర్మశాస్త్రంలో పై విధంగానే చెప్పాడు భూభాగాన్ని (దండం) సైన్యం సహాయంతో సంపాదించాలని చెప్పాడు భూభాగం (సంపాదన) తో సంబంధించినదే దండనీతి లేక అర్థశాస్త్రం అని మనువు నిర్వచనం

రాజ్య దృక్పథం : దాని లక్షణాలు

ప్రాచీన హైందవ అర్థశాస్త్రజ్ఞులు రాజ్యానికి ఏడు లక్షణాలు, లేక ప్రకృతులు వుంటాయని చెప్పారు పాశ్చాత్య రాజనీతి శాస్త్రజ్ఞులు, రాజ్యానికి నాలుగు లక్షణాలుంటాయని చెప్పారు—1 జనులు 2 భూభాగం 3 ప్రభుత్వం 4 సార్వభౌమాధికారం ఈ నాల్గవ లక్షణాన్ని బహిర్గత అంతర్గత సార్వభౌమాధికారాలని రెండుగా విభజించారు

మన శాస్త్రజ్ఞులు రాజ్యానికి ఏడు ప్రకృతులుంటాయని చెప్పారు ప్రకృతులంటే రాజ్యంయొక్క సహజభాగాలనీ, సహజమైన అంగాలనీ అర్థం చేసుకోవాలి. రాజ్యం అంటే రాజా పాలించే ప్రత్యేక భూభాగాన్ని సూచించదు రాజా పాలించే భూభాగమే "రాజ్యం" ఐతే, ఆ రాజ్యాన్ని (State) వున్న ఏడు ప్రకృతులలో "రాజా" ఓ లింగంగా ఎందుకు పరిగణింపబడాలి? రాజా పాలించే భూభాగమే రాజ్యం ఐతే, ఆ భూభాగానికి "జనపదము" అనే పేరుపెట్టి దానిని ఒక స్వతంత్ర ప్రకృతిగా ఎందుకు మన రాజనీతిశాస్త్రవేత్తలు పరిగణించారు? కాబట్టి రాజా పాలించు భూభాగం రాజ్యం కాదు ఆ భూభాగానికి జనపదము అనే పేరు ప్రత్యేకంగావుంది రాజ్యం అంటే ప్రభుత్వంకూడా కాదు రాజ్యమునకు సంబంధించిన వివిధ కార్యకలాపాలను ఆచరణలో పెట్టు యంత్రము లేక కార్యనిర్వాహకవర్గమే ప్రభుత్వం కాని దుర్గం (Fort) కోశం (Treasury) యీ రెండూకూడా రాజ్యంయొక్క ప్రకృతులవియే మన వారి దృక్పథం కాబట్టి ప్రభుత్వంగానీ, రాజా పాలించే ప్రత్యేక భూభాగంగానీ రాజ్యం కాదు స్వామి, అమాత్యులు, జనపదం, దుర్గం, కోశం, దండం, మిత్రం—యీ యేడు అంగాలు కలిస్తే రాజ్యం ఔతుందని మన శాస్త్రజ్ఞుల దృక్పథం

కౌటిల్యుడు తన "అర్థశాస్త్రం"లోనూ కామందకుడు "నీతిసారం" లోనూ, యీ యేడు ప్రకృతులనూ అతివిశదంగా వివరించారు. ప్రస్తుతం పై ఏడు ప్రకృతులనుగూర్చి కౌటిల్యుడు చెప్పినది పరిశీలిద్దాం

1 స్వామి స్వామి (రాజా) రాజ్యంయొక్క అత్యంత ప్రధానమైన లక్షణం లేక భాగమని కౌటిల్యుడంటాడు. స్వామి అంటే రాజా లేక సార్వభౌమాధికారి. ఈ సార్వభౌమాధికారం ఒక వ్యక్తియందు గానీ లేక పెక్కుమందిలోగానీ వుండవచ్చును ఈ స్వామికి ప్రధానంగా వుండవలసిన లక్షణాలు ఇవి

' ప్రజల్ని ఆకర్షించి వారు తన శాసనాన్ని అనుసరించునట్లు చేసుకోగలగాలి (అభిగామిక స్వభావం)

1 ప్రజల్ని అర్థం చేసుకోగలగాలి (ప్రజ్ఞా)

2. శక్తిమంతుడై వుండాలి (ఉత్సాహ)

3 ఆత్మసంపద కలిగినవాడై వుండాలి (ఆత్మసంపద)

4 శౌర్యసామంతుడై వుండాలి (తనచుట్టూవుండే వ్యక్తులను అదుపులో పెట్టగలిగినవాడై వుండాలి)

5. క్షుద్రులుగాని మంత్రి మండలిని కలిగివుండాలి

6 యుద్ధంచేయడానికి సంధిచేసికొనడానికి తగిన సందర్భాన్ని గుర్తించగలిగిన చాకచక్యం వుండాలి.

పైనచెప్పిన లక్షణాలను నిశితంగా పరిశీలిస్తే, స్వామిఅంటే సామంతరాజుగాదనీ, అంతర్గత బహిర్గత సార్వభౌమాధికారాల్ని చలాయిస్తూ ఏ విదేశీరాజ్యాధికారానికీ లొంగని సార్వభౌమాధికారి అని బోధపడుతుంది

2. అమాత్యులు — సాధారణంగా అమాత్యుడంటే రాజమంత్రి అని అర్థం కాని కౌటిల్యుని మొదటి అధ్యాయాలను జాగ్రత్తగా పరిశీలిస్తే, అమాత్యపదానికి అర్థం, రాజమంత్రి కాదనీ, ఏదైనాయొక శాఖాధికారి ఐనా కావచ్చుననేది స్పష్టంగా బోధపడుతుంది అమాత్యుడు జనపదానికి చెందినవాడై వుండాలనీ, రాజ్యంపై అధికతర భక్తిశ్రద్ధలను కలిగివుండాలనీ చెప్పాడు.

3 జనపదం:—జనపదాన్ని జనం—పదము అని రెండుభాగాలుగా విభజించాలి. దీనికి సామాన్యార్థం, పల్లెపట్టులేక గ్రామము కాని అర్థశాస్త్ర పరిభాషలో దీనికో ప్రత్యేకమైన అర్థంవుంది. పాశ్చాత్యరాజనీతి శాస్త్రంలో జనులు, భూభాగంఅనేది స్టేట్ యొక్క

రెండూ లక్షణాలు. కాని మన అర్థశాస్త్రజ్ఞులు ఈ రెండింటినీ ఒకే పదంలో ఇమిడ్చి జనపదం అనే పేరును వ్యాఖ్యానించారు. జనపదాన్ని కౌటిల్యుడు అత్యంత ప్రతిభావంతంగా నిర్వచించాడు. మొదట "పదము" అనే భాగాన్ని (భూభాగం) నిర్వచించి దానికి ఉండవలసిన ప్రధాన లక్షణాలు వివరించాడు. పిదప "జన" అనుదాన్ని నిర్వచించి ఒక ప్రదేశ భూభాగమందలి జనులకుండవలసిన లక్షణాలు వివరించాడు. భూభాగమున్నచోటనే జనులు నివసిస్తారు, జనులు భూభాగం మీద నివసిస్తారు కనక ఈ రెంటినీ (జన–పద) ఒకటిగానే పరిగణించి, 'జనపదం' అను పేరును వ్యాఖ్యానించాడు. ప్రాచీన హైందవ రాజనీతి శాస్త్రవేత్తల ప్రతిభ కిది తార్కాణం. పాశ్చాత్యుల దృష్టిలో భూభాగము జనులూ వేర్వేరు లక్షణాలతో ఉన్నాయి. ఇది యాంత్రిక దృక్పథం కారణంగా. జనులు భూభాగమున్న చోటనే నివాస యోగ్యమగు ప్రదేశాలు సృష్టించుకోగలరు. రమ్య ప్రాంతాలు పర్వత ప్రదేశాలు, పెంపుడు జంతువులుంటే ఘోరారణ్యాలు లేని ప్రదేశం ఉత్తమ జనపదమని కౌటిల్యుడన్నాడు. సస్యశ్యామలమై ఫలవంతమైన ఉత్తమ క్షేత్రమూ, పశువుల మేతకు నిండు అరణ్యాలు జనపదంలో ఉండాలి. ఇదంత భూభాగం లక్షణాలను గూర్చి చర్చ.

ఇక జనులను గూర్చి ఏం చెప్పాడో పరిశీలిద్దాం. జనులు శత్రుద్వేషం కలవారై ఉండాలని శక్య సామంతులై ఉండాలని అంటాడు. అంతేగాగు, కర్మశీలురైన కర్షకులతో నిండి ఉండాలి. జనులు రాజు యొక్క భక్తి ప్రపత్తులలో మెలగుతూ శుచిగా ఉండాలి. 1 శత్రుద్వేషం 2 శక్య సామంతత 3 కర్మశీల కర్షక 4 భక్తి శుచిత్వం—యీ నాలుగు లక్షణాలు కలిగినవారై ఉండాలి.

1 ప్రజలు శత్రువులను ద్వేషించువారై దేశభక్తులై రాజ్య స్వాతంత్ర్యాన్ని పరిరక్షించ నిరంతర దీక్షా కంకణులై ఉండాలి.

2 పరిసర రాజ్యాలను యుద్ధరంగమందు ఎదిర్చే శక్తిసామర్థ్యాలు గలవారై ఉండాలి.

3 రాత్రింబవళ్ళు కష్టించి భూమినుండి దేశాన్ని భాగ్యవంతం చేయగలిగిన కర్మశీలత గలిగిన కర్షకులతో నిండి ఉండాలి.

4 రాజ్యం (state) యెడల భక్తి ప్రకటిస్తూ శుచికల హృదయాలు కలిగి ఉండాలి. (భక్తి శుచి ముఖ్యం.)

4 దుర్గం: రాజ్యమందలి నాలుగు దిక్కులలోను యుద్ధావసరాలకొరకు శత్రు నిగ్రహం కొరకూ దుర్గాలు నిర్మించాలి. ఏ రాజు ప్రకృతి సిద్ధమైన దుర్గాన్ని నిర్మించాడో అతడు శత్రురాజులను సులభంగా నిర్జించగలడు. జలదుర్గం గిరిదుర్గం ఎడారి దుర్గం అటవీదుర్గం వంటి నాలుగురకాల దుర్గాలను నిర్మించాలని కౌటిల్యుడు చెప్పాడు.

5 కోశం: రాజ్యకోశం వెండి బంగారాలతో నిండి ఉండాలి. బంగారు వెండి నాణాలతోనూ, వజ్ర వైడూర్య మరకత గోమేధిక పుష్యరాగాది ఆభరణాల రత్న సందోహంతోను కోశాగారం నిరంతరం ఘలు ఘలు మంటూ ఉండాలి. ఈవిధంగా ఉండినప్పుడే విపరీత విపత్కర పరిస్థితులనుండి రాజ్యం రక్షింపబడుతుంది. ఈ ఆదాయాల్ని సంపదనంతటినీ రాజుగాని అతని తండ్రి తాతలుగానీ ధర్మబద్ధమైన మార్గాల ద్వారా సంపాదించాలంటాడు. రాజ్య సంరక్షణ, సామ్రాజ్య విస్తరణ, కూపు కోటల నిర్మాణాలు, అంతఃకలహ పరిహారం, వర్తక వాణిజ్యాల అభివృద్ధి వంటి సర్వకార్యకలాపాలు, రాజ్యకోశం మీదనే ప్రధానంగా ఆధారపడి ఉంటాయంటాడు. కాబట్టి కోశవృద్ధికి రాజులు నిరంతర జాగరూకులై ఉండాలని చెప్పాడు. "కోశమూల మిదమ్ జగత్" అనే పరమ సత్యాన్ని గ్రహించాడు కౌటిల్యుడు. ప్రభుత్వ యంత్రాంగమూలాన పారిశ్రామిక శాఖలను (ప్రగతి సమృద్ధి) నడిపినప్పుడు, సస్యసంపద సమృద్ధిగా ఉన్నప్పుడు, వర్తక వాణిజ్యాలు ఉచ్ఛదశలో ఉన్నప్పుడు, రాజ్యకోశం ధనకనక వస్తు వాహనాలతో సమృద్ధిగా ఉండినప్పుడు మాత్రమే శత్రువుల దాడిని రాజు ఎదుర్కొని జయింపగలడు. వర్తకాభివృద్ధిపై కోశం, కోశాభివృద్ధిపై రాజ్య సుస్థిరత, కాపాడు సైన్యం, ఆధారపడి ఉంటాయని చెప్పాడు.

కోశం ఖాళీగావున్నప్పుడు శత్రుదండయాత్ర జరిగితే అనర్థమార్గాలద్వారానైనా రాజు ద్రవ్యాన్ని సేకరించాలి. విపత్కర సమయాలలో ధర్మం కార్యాచరణకు అడ్డురాకూడదంటాడు. అందుకనే కౌటిల్యుడు ధర్మశాస్త్ర నిబంధనల సంకెళ్ళనుండి అర్థశాస్త్ర సిద్ధాంతాలను వెలికిలాగి, ఆ శాస్త్రాన్ని సర్వ సమగ్రమగు స్వతంత్ర శాస్త్రంగా సృష్టించగలిగాడు.

ఫలవంతాలైన భూములపై అధికంగా పన్ను విధించడం, సంపన్నులైన వణిక్ ప్రముఖులు అమ్మే సరుకులపై విపరీతంగా ప్రభుత్వ సుంకాన్ని వసూలు చేయడం, రాజు పేరట ఋణాల వసూలు చేయడం, (Forced loans and Benevolences) ప్రజల మూఢవిశ్వాసాలను, మతనమ్మకాలను, ఆసరాగా తీసి

కాని రాజ్యప్రయోజనాలకోసం డబ్బుదాచుకుంగా వుంచడం, ద్రోహులు, నేరస్థులైన వ్యక్తుల ధనములు రాజ్యక్షేమానికి స్వాధీనపరచుకోవడంవంటి విధానాల ద్వారా ప్రభుత్వకోశాన్ని అవసరసమయాల్లో తప్పక పూరించాలని గట్టిగా చెప్పాడు చాణక్యుడు సమకాలీన ధర్మశాస్త్రాల అనుసరణకంటే, రాజ్య భద్రతయే ప్రధానలక్ష్యమనీ, దానికోరకు ధర్మోల్లంఘనం జరిగినా జాగరవచ్చనీ, దైనందిన పరిపాలన నిర్వహణలో అలాంటి ఉల్లంఘనం అనివార్యమనీ అంటాడు

6 దండం లేక బలం (సైన్యం) - రాజు సైన్యం సహాయంతో శత్రువును ఎదుర్కొంటూ ఉండగలడు, రాజ్యంలో శాంతిభద్రతలు సంస్థాపించగలడు కౌటిల్యుడు ఆరువిధాలైన సైనికులను వర్ణించాడు

1 మౌల, (సాంప్రదాయసిద్ధమైన రాజ సైన్యం)

2 భృతక (కిరాయికిచ్చే సైనికులు)

3 శ్రేణి (యుద్ధాలు చేసే వర్గాల సైనికులు)

4 మిత్రులైన రాజుకు చెందిన సైన్యం

5 శత్రురాజుకు చెందిన సైన్యం

6 అటవీబలం (కొండజాతులు, నిషాదులు ఇత్యాది జాతులకు చెందిన సైన్యం)

కౌటిల్యుని కాలదృష్ట్యా మరో వర్ణసక్రమంలో సైనికులను భిన్నంగా చెప్పాడు ఆ వర్ణసక్రమం యిది—1 బ్రాహ్మణ సైనికులు 2 క్షత్రియ సైనికులు 3 వైశ్య సైనికులు 4 శూద్ర సైనికులు బ్రాహ్మణ సైనికులు మిగతా సైనికులకంటే ఎందుకు అధికులంటే—వారియొక్క కాంతి (lustre) వల్లనని కౌటిల్యుని గురువు చెప్పాడు దీనితో కౌటిల్యుడు సుతరామూ ఒప్పుకోలేదు తన అంగీకారానికి ఈ క్రింది కారణాలు చూపించాడు బ్రాహ్మణ సైన్యానికి సాష్టాంగదండప్రణామం చేయటంద్వారా, శత్రురాజు బ్రాహ్మణ సైనికుల్ని సులభంగా లోంగదీయవచ్చునని కౌటిల్యుడు చెప్పాడు యుద్ధకళలలో నైపుణ్యాన్ని సంపాయించిన క్షత్రియవీరులు, బ్రాహ్మణ సైనికులకంటె నిస్సందేహంగా అధికులని చెప్పాడు ఆ విధంగా వైశ్యశూద్ర సైనికులు కూడా బ్రాహ్మణ సైనికులకంటె అధికులంటాడు

తండ్రి తాతల దగ్గరనుండీ సైనిక వృత్తినే జీవనాధారంగా స్వీకరించి ఎలాంటి విపత్కర దిగ్బంధయాత్రలకైనా, సహించి ధరించి, కత్తిబట్టి కదనరంగంలో శత్రువును ముక్కచెక్కలుగా కుమ్మరాడగల క్షత్రియ సైన్యమే అద్వితీయమైన సైన్యమని కౌటిల్యుడు సిద్ధాంతీకరించాడు పూర్వశాస్త్రవేత్తల సైనికులవర్గీకరణచేసిన క్రమంవల్ల వ్యూహస్థితికి భంగం వాటిల్లుతుందని కౌటిల్యుడు అన్నాడు.

7 మిత్ర —మిత్రులలో రెండు రకాలు — 1 సహజమిత్రుడు, 2 కృత్రిమమిత్రుడు రెండవ వారికంటే మొదటివాడే సర్వవిధాలా శ్రేయస్కరు కావాలని చెప్పాడు

సూక్ష్మంగా, పైన చెప్పిన ఏడుభాగాలు లేక ప్రకృతులు ప్రాచీన హైందవ రాజ్యాంగ యంత్రానికి సంబంధించిన ఏడు అంగాలని ప్రాచీనార్థశాస్త్రవేత్తల దృక్పథం

కౌటిలీయం—సామ్రాజ్యపరిపాలన

క్రీ పూ 322 లో మౌర్యసామ్రాజ్యం స్థాపింపబడింది మౌర్యసామ్రాజ్య స్థాపనకు, కౌటిలీయార్థశాస్త్రం ఆవిర్భావానికి అవినాభావసంబంధం వుంది కౌటిలీయం సహాయంలేని మౌర్య సామ్రాజ్యం పుట్టేది లేదు మౌర్య సామ్రాజ్యము లేని కౌటిలీయం నిర్జీవశాస్త్ర గ్రంథం మౌర్యసామ్రాజ్యం లేంది, కౌటిలీయం లేదు

"సహాయ సాధ్యమ్ రాజత్వమ్, చక్రమేకమ్ న వర్తతే"—రాజ్య పరిపాలన రథ చక్రాలవంటిది ఒక చక్రంతో రథం యెన్నడూ నడవదు కాబట్టి రాజత్వం సహాయ సాధ్యం సామ్రాజ్యాన్ని పరిపాలించేటప్పుడు రాజు ఒక్కడే సర్వకార్యాలనీ నిర్వహించలేడు అందువల్ల రాజు అమాత్యుల సహాయంతో రాజ్యపాలన చేయాలి కౌటిల్యుని నిర్వచనం ప్రకారం అమాత్యుడంటే రాజమంత్రి కాడు ప్రతి రాజ్యాధికారీ అమాత్యుడే (సివిల్ సర్వెంట్). ప్రతిభావంతుడూ, రాజకార్యదక్షుడూ, రాజభక్తియుతుడూ అయినవాడే అమాత్యపదవికి అర్హుడు అమాత్యులందరిలోను మంత్రులు ముఖ్యులు రాజు నలుగురు మంత్రులతో కలిసి ఆలోచనచేసి పాలించాలి మంత్రులే కాక 'మంత్రి పరిషత్తు' అనే మరో సంస్థకూడా వుండాలి. కంటికి రెప్పలా రాజును యీ పరిషత్తు కాపాడుతుంది మంత్రులు మంత్రిపరిషత్సభ్యులూ, బహుశాస్త్రజ్ఞానములో నిష్ణాతులై వుండాలని కౌటిల్యుడు కోరాడు యుద్ధానికి సంబంధించిన కార్యాలను చక్కబెట్టడం, యుద్ధావసరాలకు కావలసిన సదుపాయాలు కల్పించడం, మంత్రి పరిషత్తు ప్రధాన బాధ్యతలు దీని సభ్యులు తిరుగు పర్యటన చేస్తూ పరగ

శాఖల్లోని ప్రభుత్వోద్యోగులు తమతమ పనులు సక్రమంగా నిర్వహిస్తున్నారో లేదో పరిశీలించాలి. తాము తెలిసికొన్న విషయాలు రాజుకు విన్నవించడం వంటివి వీరి బాధ్యతలు. రాజు మంత్రి పరిషత్తును అత్యవసర సమయాలలో సమావేశపరిచి వారితో సంప్రదించాలి. వారిలో ఎక్కువమంది ఏది కార్యసిద్ధి దాయకమని సూచిస్తారో దాన్నే రాజు ఆదరించాలి. మంత్రులలో ముఖ్యుడు ప్రధానామాత్యుడు. ఇతడు రాజుకు కుడిభుజం. రాజ్యపాలనలో రాజు తర్వాత రాజంతటివాడు. రాజ్యాన్ని అపహరించగలంతటి అవకాశం అతనికుంటేది. ప్రాచీన హిందూ రాజ్యానికి యుద్ధమూ, అంతరంగ విప్లవమూ, మహా అపాయకరమైనవి. యుద్ధంవస్తే రాజు వునికికే భంగం వాటిల్లుతుంది. అందుచేత, యుద్ధం, అంతర్గత విప్లవంలాంటి విపరీత విపత్కర పరిస్థితులలో రాజు తానుచేసిన ద్రోహాలేవయినా వుంటే ఒప్పుకొని ప్రధానమంత్రిని శాంతింపచేయాలి. కాకపోతే పదవీచ్యుతి ఖాయం. నాటి రాజరిక వ్యవస్థలో ప్రధానామాత్య పదవి ప్రాముఖ్యాన్ని శ్రీ మామిడిపూడి వెంకట రంగయ్యగారు యిలా వివరించారు— "అమాత్యపదవి యింతటి గౌరవముతో అధికారముతోను, కూడుకొనిన దగుటచేతనే, ప్రభువునుండి యితనిని వేరుపరచినయెడల తమకు తప్పక జయము లభించునని శత్రువులు నమ్ముచుండువారు. రాజ్యమందలి గూఢచారు లందరిపై అమాత్యునికి నిరంకుశాధికార ముండెడిది" అందుకే కౌటిల్యుడు పురోహితుడు, ప్రధానమంత్రి ఎంతటి మహాపరాధాన్ని చేసినా, వారికి మరణదండన విధించరాదని చెప్పాడు.

రాజకార్య నిర్వహణ

కౌటిల్యుని కాలంలో రాజకార్య నిర్వాహకులు మూడుభాగాలుగా విభజింప బడ్డారు. రాజు సముఖముందుండి రాజ్యమంతటిపై కార్య నిర్వహణాధికారం వహించే కేంద్ర కార్య నిర్వాహకోద్యోగులు కొందరు. వారి పేర్లివి—1 మంత్రి, 2 పురోహితుడు, 3. సేనాపతి, 4 యువరాజు, 5 దౌవారికుడు, 6 అంతర్వంశికుడు, 7 ప్రశాస్త, 8 సమాహర్త, 9 సన్నిధాత, 10 ప్రదేష్ట, 11 నాయకుడు, 12. పౌరవ్యావహారికుడు, 13 కార్మాంతికుడు, 14. మంత్రి పరిషదధ్యక్షుడు, 15 దండపాలుడు, 16 దుర్గపాలుడు, 17 అంతపాలుడు, 18 ఆటవికుడు. ఈ 18 మంది ఉద్యోగులను 18 తీర్థాలనిపేరు. ప్రధానకార్యాన్ని దేన్నైనా ప్రారంభించాలంటే ధనం లేకపోతే అడుగు ముందుకుపడదు. అందుచేత ధనసేకరణతో, కూడుకొన్న సమాహర్త ఉద్యోగం అధికతర బాధ్యతతో కూడుకొన్నది. రాజ్యానికి ఆదాయాన్నిచ్చే ప్రధాన అంగాలు—దుర్గ, రాష్ట్ర, ఖని, సేతు, వనం, వ్రజ, వణిక్పథాలు. వీటిని మంచిస్థితిలో ఉంచి బాగా వృద్ధిచేయాలి. విపత్తులేవి నా ముందు గాస్తే, వారించేందుకు కోశాన్ని పుష్కలంగా నింపుతూండడం సమాహర్త విధి. ఈ ఏడు రకాలైన ఆదాయాల్ని వసూలుచేయడానికి ఐదు లేక పది గ్రామాలపై గోపుని నియమించాలి. ఇతడు గ్రామంలోని సాగు భూముల్ని, బంజరు భూముల్ని, సర్వే చేయించి వాటికి సంబంధించిన దానవిక్రయాదుల్ని, రిజిష్టర్ చేయడం, నాలుగువర్ణాలకు చెందిన ప్రజల జననమరణ లెక్కలను వ్రాయడం చేయాలి. గోపునిపై స్థానికుడనే మండలాధికారి, అతనిపై ప్రదేశ అనే రాష్ట్రాధికారి, నియమింపబడేవారు. వీరందరి సహాయంతో సమాహర్త అప్రమత్తుడై జనపదాన్ని పరిశీలిస్తూ వివిధవేషధారులగు గూఢచారులను, జనపదమంతా తిప్పుతూ విషయాలను గ్రహించేవాడు. యుద్ధం, దుర్భిక్షం యిత్యాది ఉపద్రవాలవల్ల కోశం ఖాళీఐతే, దేవుని ఉత్సవాలు, మతకార్యకలాపాల వంటి సత్కార్యాల కోసం ధనం కావాలని మిషపెట్టి పౌరుల్ని యాచించాలి. మొదట కొంతమంది ధనవంతుల్ని ప్రోత్సహించి అధిక మొత్తాన్ని రాబట్టాలి. ఈ మొత్తాలు చూచి, పౌరజానపదులు తమ తమ ముడుపుల్ని మొట్టచెప్పట్లు చేయాలి. యాచింపబడకుండా తమంతట తామే రాజుకు డబ్బు యిచ్చేవారికి, వారివారి మొత్తాలను దృష్టిలో పెట్టుకొని స్థాన, ఛత్ర, వేష్టన, విభూషణవంటి బిరుదులు యివ్వాలి. కోశం ఖాళీగావుంటే దేవ ద్రవ్యాన్ని, శ్రోత్రియద్రవ్యాన్ని కూడా సంగ్రహించవచ్చునని కౌటిల్యుడు ఖండితంగా చెప్పాడు. సంకట సమయాల్లో మతవిశ్వాసాలు, మూఢాచారాలు, ప్రచారంచేసి మోసంచేసి నైనా, బెదిరించైనా, ప్రజలనుండి ధనాన్ని రాబట్టాలి, అని ఖండితంగా, నిర్భీతిగా చెప్పాడు కౌటిల్యుడు. తన శాస్త్రంలో ప్రతిపాదించిన సూత్రాలకు, కేవల ధర్మసూత్రాలకు సమన్వయం కుదరదని వేరే చెప్పనక్కరలేదు. లక్ష్యం ఎంత పవిత్రమైనదో, దాన్ని సాధించేందుకు అవలంబించే మార్గాలు కూడా అంత పరిశుద్ధంగా వుండాలని—చాలా మంది చెప్పవచ్చు. ఐతే దురదృష్టవశాత్తూ కౌటిల్యునిలో ధర్మాధర్మాలకి, మంచిచెడ్డలకి తావులేదు. అతడు సూచించిన కూటయుద్ధాలు, భేదోపాయాలు, హింసాకృత్యాలు, మోసం, కుటిలత్వం, ధర్మశాస్త్ర వేత్తలకి, నీతిశాస్త్ర పారంగతులకి నచ్చకపోవచ్చు. ఆదర్శానికి ఆచరణకి ఎంతో దూరంవుందని గుర్తించిన కౌటిల్యుడు సర్వకుటిల

కౌటిల్యుని అర్థశాస్త్రము

తంత్రాలను ఎత్తుగడలను దైవంబిన రాజ్యవ్యవహారాలలో మొలబంటి లోతుదాకా మునిగిన పరిపాలకుడు తప్పక అనుసరించ వలసిందేనని చెప్పాడు. ఐతే ఈ దృక్పథం రామాయణ కాలంనాటికే చిరప్రాయంలో వుంది దానిని విపులంగా వివరించినవాడు కౌటిల్యుడు ఆదికవి వాల్మీకి రామాయణంలో ఈ విధంగా చెప్పాడు—

"నృశంస మనృశంసం వా ప్రజారక్షణ కారణాత్
రాజ్య భార నియుక్తానా మేష ధర్మస్సనాతనః

రాజ్యభారం వహించే వాళ్లకు ప్రజారక్షణమే ప్రధానం క్రూరమైనా, క్రూరం గాకపోయినా, ప్రజారక్షణకొరకు రాజు చేసే ప్రతి పనీ, ధర్మ కార్యమే—అని ఆదికవి వాల్మీకి చెప్పాడు

ఇంగ్లండును పాలించిన ట్యూడర్ వంశరాజు ఏడవ హెన్రీ, తన మంత్రులైన ఎంప్సన్, డడ్లీ, మోర్టన్‌ల, సహాయంతో, ఆంగ్లప్రజలనుండి వైవిధ్యంగానే డబ్బు గుంజాడు ఒకవ్యక్తి ఖర్చు ఆడంబరంగా చేస్తే, నీవు తప్పకుండా భాగ్యవంతుడవు అయివుండాలి గాబట్టి డబ్బు యివ్వమని బలవంతం చేసేవాడు ఎవరైనా చీపరీకంగా తింటే ఎంతో ధనం నిలవచేసి వుండి వుండాలి గాబట్టి అతడి వద్ద, గుంజేవాడు

మహాభారతంకూడా మోసపు పద్ధతులద్వారా డబ్బు గుంజమని సలహా యిచ్చినా కౌటిల్యునిలాగ నగ్నంగా ప్రజలనుండి ధనాన్ని పిండమనిమాత్రం చెప్పలేదు

నిద్రపోయే మనిషిని యెలుక పట్టకొని నెత్తురు పీలిస్తే ఎలాగ, అతడికి మర్నాడు మెలకువ వొచ్చిన తర్వాతగాని తెలియదు రాజ్యాంగయంత్రంచేసే దొంగ దోపిడి అతిసున్నితంగా అంత చక్కని వ్యాపారంగా వుండాలని భారతం చెప్పింది కౌటిల్యుడు యిలాంటి చాటు మాటు దోపిడీ గాక, బహిరంగంగానే దోపిడీ చేయమన్నాడు కౌటిలీయంలో దేవద్రవ్యానికే రక్షణ లేకపోతే, మనుష్యులద్రవ్యాల కిక ఎక్కడరక్షణ?

రాజ్యంలో జనపదం, నగరం అనే రెండుభాగాలుంటాయి గ్రామాల సముదాయం జనపదం పట్టణాలతో కూడింది నగరం పరిపాలనా సౌకర్యంకోసం జనపదాన్ని నాలుగుభాగాలుగా విభజించాలి. కొన్ని గ్రామాలు పన్ను చెల్లించనవసరంలేనివి, కొన్ని పన్నులకు బదులు ప్రభుత్వానికి కావలసిన కూలిపని చేసేవి కొన్ని గ్రామాలు ఆయుధీయాలు గ్రామ పాలనం గ్రామికుని లేక గ్రామస్వామి లేక గ్రామ వృద్ధుల అధీనంలోవుండాలి. గ్రామంలోని వివాదాలను పరిష్కరించేందుకు గ్రామవృద్ధులతో గ్రామపరిషత్తు (పంచాయతీబోర్డు)ఏర్పడాలి పదిగ్రామాలకు మధ్యగా "సంగ్రహణాన్ని", రెండువందల గ్రామాలకి మధ్యగా "ద్రోణముఖాన్ని", ఎనిమిదివందల గ్రామాల నడుమ 'స్థానీయాన్ని' (రాష్ట్రనగరం) నిర్మించాలి. ప్రతి గ్రామంలోను, ఋత్విక్కు, పురోహితుడు శ్రోత్రియులు మొదలయినవారినివుంచి, వారికి మడిమాన్యాలు ఇవ్వాలి అన్ని ఆపదలనుండీ రాజు జనపదాన్ని రక్షించాలి

ఒక్కొక్కశాఖకు ఒక్కొక్క అధ్యక్షుడు నియమింపబడేవాడు పణ్యాధ్యక్షుడు, కోశాధ్యక్షుడు, సూత్రాధ్యక్షుడు, గణికాధ్యక్షుడు, నావధ్యక్షుడు, అశ్వాధ్యక్షుడు, హస్త్యధ్యక్షుడు, రథాధ్యక్షుడు, పత్త్యధ్యక్షుడు, ముద్రాధ్యక్షుడు, వివీతాధ్యక్షుడు, సూనాధ్యక్షుడు మొదలగు అధ్యక్షులు వివిధశాఖలకు నియమింపబడి రాజ్యనిర్వహణలో పాల్గొనేవారు ఈ విధంగా రాజధానినుండి గ్రామసీమదాకా కోటి కొట్ల కొంబులతో చక్రవర్తి అధికారం రాజ్యమంతటి నలుదిక్కులకు కేంద్రీకృతమయంగా ప్రసరించేది

సామ్రాజ్య నిర్వహణలో పాల్గొనే రాజోద్యోగుల లంచగొండితనాన్ని గూర్చి కూడా కౌటిల్యుడు వివరించాడు రాజోద్యోగులు తమ ఆదాయాన్ని వృద్ధిపరచుకొన్నారంటే నానా జనపదాలను విపరీతంగా తినివేశారని, అలా అపహరించినధనాన్ని తిరిగి కక్కేటట్లుచేసి వారిని మరో వుద్యోగంలోకి మార్చాలని కౌటిల్యుడు చెప్పాడు "నాలుకచివర నుంచే విషాన్ని గానీ, తేనెను గానీ ఆస్వాదించకుండా వీలుపడనట్లు, అర్థాధికారికి రాజద్రవ్యాన్ని కొంచెమైనా దొంగిలించకుండుట కష్టం నీటిలోవుండే చేపలు ఎవరికీ తెలియకుండానే నీరు తాగునట్లు కార్యవిధులలో నియమింపబడే వుద్యోగులు ఎవరికీ తెలియకుండానే డబ్బును దొంగిలిస్తారు." అని అంటాడు ఆకాశాన ఎగురుచుండే పక్షులగమనాన్నైనా తెలుసుకో వచ్చునుగాని, ప్రచ్ఛన్న భావులై సంచరించు రాజోద్యోగుల ప్రవర్తన తెలిసికోవడం కష్టతరం సమాహర్త (Collector - general of Taxes) వంటి వుద్యోగాలు చేసేవారిని రాజు నిరంతర జాగరూకతతో పరిశీలిస్తూ వుండాలని కౌటిల్యుడు చెప్పాడు ఉద్యోగులకు పెద్దపెద్ద జీతాలిస్తుండాలి అప్పుడే, రాజ కార్య నిర్వహణలో నిమగ్నులౌతారని ఆయన అన్నాడు.

కౌటిల్యుడు పండితుడు మాత్రమే కాదు. అసాధారణమైన లౌకిక వ్యవహారానుభవం కలవాడు సువిశాలమైన మౌర్య సామ్రాజ్యాన్ని పరిపాలించేం

గుకు అనువైన మార్గాన్ని ప్రవేశపెట్టడానికి కౌటిల్యుడే విస్పష్టంగా బాధ్యుడు. అంతేగాక స్పష్టంగా రాజనీతిని, రాజకార్య నిర్వహణను విశ్లేషించాడు. కాబట్టి అతడు తదితరుల పండితుల మాత్రమే గాని ఇలాంటి వ్యవహారాభిమతం కలవాడు కాడు.

దండప్రయోగంలో కౌటిల్యుడు మధ్యే మార్గాన్ని అవలంబించాడు. ఉద్వేజనీయమైన తీవ్ర దండంగానీ, పరిధిని కోల్పోయిన మృదువైన దండంగానీ కూడదనీ, యథార్హ దండమే దండమనీ వ్యాఖ్య. దండం ప్రజలకు ధర్మార్థకామములు తెస్తుందని చెప్పాడు. ప్రభుత్వానికి దండనీతీ, దండనాధికారమూ ప్రధాన లక్షణమని చెప్పాడు. దండం లేకపోతే మాత్స్యన్యాయం ఉత్పన్నించి బలవంతుడు దుర్బలుణ్ణి నాశనం చేస్తాడు. దండధారునిచే (రాజుచే) రక్షింపబడి బలహీనుడు భద్రత పొందుతున్నాడు. చతుర్వర్ణ చతురాశ్రమాలు గలిగిన లోకం రాజదండించే పరిపాలింపబడి స్వధర్మకర్మల్ని ఆచరిస్తూ తమ తమ మార్గాలలో ప్రవర్తిస్తూ ఉంటుంది.

కౌటిల్యుడు ప్రవేశపెట్టిన కేంద్రీకృత వ్యవస్థ నిరంకుశమైనదనే విషయం సర్వులూ అంగీకరించిన "కార్యనిర్వహణలో మాత్రము ఆ కాలపు రాజులు నిరంకుశులై యుండిరి. ఉద్యోగులు రాజాజ్ఞ బద్ధులు గాని ప్రజాభిప్రాయము ననుసరించినవారు కారు. రాజశాసనములు శాస్త్ర విరుద్ధము లవునా కావా యని తీర్మానించు పండితులు రాజాస్థానమునందుండెడి గాని, స్వతంత్రాధికారులు కారు. కావున ప్రజలను పీడించి అక్రమముగా కార్యములొనర్చుటకు ఆ కాలపు రాజులకు చాల యవకాశముండెను" (ఆచార్య మామిడిపూడి వేంకటరంగయ్య)

ఇలాంటి నిరంకుశ రాచరికం ప్రతిపాదించినా, అరాచకత్వంనుండీ, అవ్యవస్థనుండీ, విదేశీ దండయాత్రలనుండీ ప్రజల్ని రక్షించి శాంతిభద్రతలు నెలకొల్పేందుకు అవసరమైన కట్టుదిట్టాలెన్నో కౌటిల్యుడు ప్రవేశపెట్టాడు. అయిన ఆనాటి రాజకీయ సాంఘిక ఆర్థిక పరిస్థితుల స్వభావాన్ని మనం అర్థం చేసుకొంటే ఆనాటి పరిస్థితులలో ప్రజాస్వామ్య వ్యవస్థ కేవలం ఊహించరాని విషయమనీ, నిరంకుశవ్యవస్థే ఆనాటి కాలపు సమస్యలకు పరిష్కారమార్గమని మనం గుర్తిస్తాం. ఆ రీత్యా కౌటిల్యుడు ప్రశంసాపాత్రుడే గాని విమర్శింపతగినవాడు కాడు. ఎంతటి రాజకీయ నిరంకుశ వ్యవస్థ ప్రవేశపెట్టినా, ప్రయోజకోత్కృష్ట రాజు అతి శ్రద్ధతో చేయించవలెనని ఖండితంగా చెప్పాడు. మౌర్యుల కాలంనాటి రాజ్యాంగ విధానాన్ని, వివిధ రంగాలలో పనిచేసే అధ్యక్షుల కార్యవిధులను మనం పరిశీలించితే, కౌటిల్యుడు ప్రజాక్షేమంకొరకు ఎలా విధి విధానాలను నిర్వచించిందో, మనకు సులభంగా గ్రాహ్యమౌతుంది. కౌటిల్యుడు అర్థశాస్త్రం యాంత్రికమే కాదు, ఆనాటి రాజకీయ వ్యవస్థకేగాక, సాంఘిక ఆర్థిక పరిస్థితులకు సంబంధం సూక్ష్మాతి సూక్ష్మమైన వివరాలతో ఎవరు తిరుగులేని మహోన్నత గ్రంథరాజం. ఇళ్ళు తిరుగుతూ పెట్టె చిన్న వ్యాపారులు, యింటి వెనక కాలవల్లోనే "అవస్కరం" (పెంటగోడ) దగ్గరనుండి మహాసామ్రాజ్యాల పరిపాలనకు సంబంధించిన వివిధ విషయాలు సమగ్రంగా అత్యంత ప్రతిభావంతంగా కౌటిల్యుడు వివరించాడు.

కౌటిల్యుడు తన పూర్వగ్రంథాలను ఆ శాస్త్రవేత్తల వాదనలను కొన్నిటిని సమర్థించి, కొన్నిటిని ఖండించాడు. ఈ వాద ప్రతివాదనలను పరిశీలిస్తే, అతని బుద్ధి ధారాళమైనదనీ, విషయ విమర్శంలో స్వతంత్రత కోరుతుందనీ, మనం అర్థం చేసుకోవచ్చు. అతడు "అతి సర్వత్ర వర్జయేత్," అనే సూక్తిని ఎల్లప్పుడు పాటించాడనీ, అందుచేతనే దండము అతి తీవ్రము అతి మృదువుగా ఉండాలనే మధ్యేమార్గాన్ని ప్రతిపాదించాడనీ, మనం గ్రహించవచ్చు. ధ్యేయ సాధనములో వ్యవహార దక్షతే ప్రధానాంశంగా యెంచాడు. నేడు స్వపం క్రియా స్వరూపాన్ని బట్టి దోషాన్ని నిర్ణయించకూడదు ఆ కార్యాన్ని చేయుటలోని ఉద్దేశాన్ని బట్టి దోషాన్ని నిర్ణయించాలి. కేవల స్వరూపాన్ని బట్టి గాక, నేరం చేయుటలోని ఉద్దేశాన్ని బట్టి శిక్షించాలి అని అంటారు. సాధనాలు ఎలాంటివైనా సాధ్యాలు (Ends) ఉత్తమ దర్శనాలను కలిగివుండాలి. మహోన్నతాశయాలు సాధించేందుకు ఉపయోగించే సాధనం గుర్తార్థమైనా, వక్రమైనా, దుష్టమైనదాని నిగా పరిగణించదు. ఈ విషయంలో మేక్ వెల్లీకి కౌటిల్యునికి చాలదగ్గర పోలికలున్నాయి. అర్థ శాస్త్రసిద్ధాంతాలు నీతిశాస్త్ర సూత్రాలకు కట్టుబడి వుండాలని చెప్పిన గ్రీకు శాస్త్రవేత్త అరిస్టాటిల్ కు, కౌటిల్యునికి పోలికకంటే భేదమే ఎక్కువ.

కౌటిల్యుని అర్థశాస్త్రం పరిపాలనా విధానాన్ని వర్ణిస్తున్నదేగాని పరిపాలనా తత్వాన్ని దాని పరమార్థాన్ని విమర్శించుటలేదని కౌటిల్యునిపై కొందరు పండితులు విమర్శిస్తారు "రాజ్యము యొక్క బాహ్యాంగములు, బహిర్వ్యాపారము లోనగు వానిని గూర్చినంతటి శ్రద్ధ, దానియొక్క అంతర్వ్యాప్తి విచారమందతనికి లేకపోయెను. మనుష్యుని స్వభావము గ్రహించుట కతని కరీరముయొక్కయూ, అవయవములయొక్కయూ జ్ఞానము మాత్రమే కాక

కౌటిల్యుని అర్థశాస్త్రము

వాని శరీరములోనుండు వాని ఆత్మయొక్క జ్ఞానముకూడా వానికి కావలెను, రాజ్యముయొక్క స్వభావమును గురించియును రాజనీతిని కూడా తెలిసికొను టకు ఈ విధముగనేని కొంతముచేత కౌటిల్యుని గ్రంథమేగాక, సంస్కృతమందలి తక్కిన ఇతర గ్రంథములుకూడా, పాశ్చాత్య గ్రంథముల ఎరిగియును కలవారికి వీనికి రుచించుటలేదు ఎన్నో విషయములలో మేకియవెల్లితో కౌటిల్యుని పోల్చారు. హేతు వాదము అధికముగా లేనిపోవుటయేగాక తన యుక్తి ప్రాయములను బలపరచు ఉదాహరణలుకూడా కౌటి ల్యునిలో చాల తక్కువగానున్నవి" (మామిడిపూడి) షాడ్గుణ్యవిధులను (Six Fold Policy) రాజు చేయ వలెనంటాడు ఇందుకు కారణముగానీ, అలాచేసిన రాజుల ఉదాహరణలుగానీ యివ్వడు. అరిస్టాటిల్, మేకియవెల్లి మున్నగు పాశ్చాత్య శాస్త్రవేత్తల గ్రంథములలో యిటువంటి గుణము అచార్య వంటి దంకర్యగారు కౌటిలీయార్థ శాస్త్రంపై పెట్టిన విమర్శ సహేతుకమైనది ఐతే ఈ విమర్శకు జవాబు కౌటిలీయంలోనే కన్పిస్తుంది

కౌటిల్యునికి పూర్వమే "దండనీతి" అనే పేరుతో ఆ శాస్త్రం అధ్యయనం చేయబడేది ప్రజాపతివన బ్రహ్మ ప్రజాయోగక్షేమార్థం ధర్మ, అర్థ, కామములను సంపాదించేందుకు ఒక లక్ష అధ్యాయా లతో కూడిన బృహత్ గ్రంథాన్ని రాశాడట ధర్మానికి సంబంధించిన అధ్యాయాలను ఆ గ్రంథంనుండి వేరు చేసి మనువు ప్రత్యేకమైన ధర్మశాస్త్రంగా రచించా డట అర్థానికి సంబంధించిన అధ్యాయాలను బృహ స్పతి వేరుచేసి స్వతంత్ర అర్థశాస్త్రంగా రచించాడట కామానికి సంబంధించిన అధ్యాయాలను నందుడు వేరు చేసి, ప్రత్యేక కామశాస్త్రంగా వ్రాశాడట లక్ష అధ్యాయాలు గలిగిన ఆ మహాగ్రంథంలో "దండనీతి" (The science of politics) చెందినభాగం చాలా పెద్దదిగా వుండడంవల్ల దాన్ని విశాలాక్షుడు 10 వేల అధ్యాయాలకు, బాహుదంతకుడు 5 వేల అధ్యాయాలకు బృహస్పతి 3 వేల అధ్యాయాలకు కుదించారట. తరు వాత శుక్రాచార్యుడు (శుక్రుడు) వెయ్యి అధ్యాయాలతో కూడిన గ్రంథం రచించాడట అర్థశాస్త్రం పుట్టుకను గూర్చిన ఈ వృత్తాంతం, మహాభారతం, శాంతిపర్వం లోని 59 వ అధ్యాయంద్వారా తెలుస్తోంది లక్ష అధ్యాయాలున్న దండనీతి అనే ప్రత్యేకశాస్త్రం క్రమంగా 10 వేలు, 5 వేలు, 3 వేలు చివరకి వెయ్యి అధ్యాయాలకి విశాలాక్ష, బాహుదంతి, బృహస్పతి, శుక్రాచార్యులవల్ల సంక్షిప్తపరచబడిందంటే ఆ శాస్త్ర అధ్యయనాన్ని గూర్చిన ఆకాంక్ష, రాహువునోటబడ్డ చంద్రబింబంలా, కరిమింగిన వెలగపండులా, క్రమంగా క్షీణిస్తూ వచ్చిందని మనం గ్రహించవచ్చును. అట్టి విపత్తునుండి అమూల్యశాస్త్రాన్ని కాచి కాపాడిన ఖ్యాతి, మౌర్యసామ్రాజ్య నిర్మాత, జగద్విఖ్యాత రాజ నీతిశాస్త్రవేత్త, సుప్రసిద్ధ "అర్థశాస్త్ర" గ్రంథకర్త ఐన కౌటిల్యునికే దక్కింది. ధర్మశాస్త్రకారుల మెలకువలలోనూ, ప్రాచీన భారతీయ గ్రంథసంపదయందలో వున్న అర్థశాస్త్రాన్ని కౌటిల్యుడు బయటికి తెచ్చి, పండితులకు, ధర్మశాస్త్రంతో సమానమైన గౌరవాన్ని సంపాదించిపెట్టాడు మరుగునపడిపోతున్న శాస్త్రాన్ని తను కాపాడానని కౌటిల్యుడే స్వయంగా తన గ్రంథ చివరిభాగంలో చెప్పుకొన్నాడు

తన కాలంనాటికి అర్థశాస్త్రాలు ఎన్ని వున్నాయో, ఎన్ని ఆలోచనా ధోరణులు (Schools of Thought) వున్నవో, వాటి నన్నిటిని సంక్షిప్త పరచి, అతి జాగరూకతతో క్రోడీకరించి ఒక సంహితగా రచించానని అతనే చెప్పాడు అంటే ఆ నాటికి వ్యాప్తిలోవున్న వివిధమయిన ఆలోచనా ధోరణులు, సిద్ధాంతాలు సంక్షిప్తపరచి వాటి నన్ని టిని సంకలనం చేయడమే ధ్యేయమైతే, అంత కంటే అధికకం మరొకటి వుండదు ఎన్నో అనవసర విషయాలతో నిండి, పట్టి సిద్ధాంత సంబంధమగు వాగ్వి వాదాలతో, చర్చలతో, కూడి విపరీతంగా విస్త రిస్తూ ఉన్న శాస్త్రాన్ని అందరికీ యోగ్యమై, దైనందిన రాజ్యపాలనా వ్యవహారాలకు సహాయపడే విధంగా, ఒక మహోత్తమ శాస్త్రగ్రంథాన్ని రచిం చాడు అట్టి రచనద్వారా శాస్త్రీయతనాన్ని ప్రోత్సహించాడు అందువల్లనే నాటికీ నేటికీ కౌటిలీయంలోని జీవశక్తిని కాలం తన సమ్మెట పోటులలో చంపలేకపోయింది.

క్రమేపి క్షీణించిపోతున్న అర్థశాస్త్రం అధ్యయ నాన్ని తిరిగి ప్రోత్సహించాలనే దృక్పథంతో, ఆ శాస్త్రానికి మరల జీవంపోయాలనే ప్రబల సంకల్పంతో, సిద్ధాంతపరమైన అనవసర విషయాలజోలికి పోకుండా, వాటికి ప్రాధాన్య మివ్వకుండా ఆచరణ భాగంపైనే కౌటిల్యుడు తన దృష్టిని కేంద్రీకరించడం జరిగింది

సిద్ధాంత ప్రతిపాదకన్న, మహా రాజనీతిజ్ఞుడైన కౌటిల్యుని, దృక్పథంలో కార్యాచరణమే ప్రధానం తను స్థాపించిన మహా సామ్రాజ్యాన్ని, తనచే రచించబడ్డ అర్థశాస్త్రం సహాయంచేత పరిపా లింప ప్రయత్నించాడు కౌటిలీయం నదవ సిద్ధాంత ప్రతిపాదన, మౌర్య సామ్రాజ్యపరిపాలన కౌటిల్యుడు చేసిన మహోన్నతప్రయోగం. అందుచేత, అతడు సిద్ధాంతవర్ణనకు, హేతువాదంతో కూడిన విషయాలకు

అధిక ప్రాముఖ్యాన్నివ్వలేదు. అందుకనే, కౌటిల్యుడు పరిపాలనాతత్వాన్ని విమర్శించలేదని మనం అర్థం చేసికోవచ్చు

కౌటిల్యుడు · అరిస్టోటల్

ప్రస్తుతం, ప్రాక్ పశ్చిమ రాజనీతి శాస్త్రాలకు సంబంధించిన మరో ప్రధాన విషయాన్ని మనం విస్మరించరాదు. మౌర్య సామ్రాజ్య స్థాపనం భారతదేశములో ఒకవైపున జరుగుతూంటే, అదే కాలంలో ప్రపంచ తత్వవేత్తలలో ఒకడుగాను, యూరోపియన్ తత్వశాస్త్ర చరిత్రలో ప్లేటో పిదప అంతటి మహామేధావియైనవాడుగాను, పరిగణింపబడే అరిస్టాటల్ మాసిడోనియన్ వలస రాజ్యమగు "స్టైగిరా"లో క్రీ. పూ. 384 లో జన్మించాడు. యూరప్‌లో మహాసామ్రాజ్య నిర్మాత అయిన అలెగ్జాండరుకు రాజకీయ పాఠాలను బోధించాడు. అదే సమయంలో మౌర్య సామ్రాజ్య చక్రవర్తి అయిన చంద్రగుప్తుడు కౌటిల్యునివద్ద రాజకీయ శిష్యరికం చేస్తున్నాడు. 158 రాజ్యాంగాలను శోధించి సుప్రసిద్ధమైన పొలిటిక్స్ అనే గ్రంథం అరిస్టాటల్ రచించాడు. ప్రాచీన హైందవ రాజనీతి శాస్త్రం పాలిట మహోజ్వల భాండాగారమైన అర్థశాస్త్రాన్ని కౌటిల్యుడు రచించాడు. స్వయం సమృద్ధమైన 'నగర రాజ్యాన్ని' (State City) అరిస్టాటల్ ప్రతిపాదించగా, చతురంత మహీమండలం దాకా వ్యాప్తి చెందగల సువిశాల సామ్రాజ్య స్థాపనం కౌటిల్యుడు వాంఛించాడు. అరిస్టాటల్ చట్టబద్ధమైన రాజరికాన్ని, కౌటిల్యుడు నిరంకుశమయిన రాజరికాన్ని ప్రతిపాదించారు. అరిస్టాటల్ వ్యక్తిగత స్వాతంత్ర్యానికి ముఖ్య స్థానం కలిగించిన డెమాక్రాట్. కౌటిల్యుడు రాజరిక నిరంకుశత్వాన్ని సమర్థించిన నియంత. అందుకే కౌటిల్యుడు "అర్థశాస్త్రం" నరేంద్రుల కొరకు వ్రాయబడిందని ధృఢంగా చెప్పాడు. "సర్వ శాస్త్రాణ్యనుక్రమ్య ప్రయోగ ముపలభ్య చ కౌటిల్యేన నరేంద్రార్థే శాసనస్య విధిః కృతః" అని కౌటిల్యుడు చెప్పాడు. అలెగ్జాండరు సామ్రాజ్యవాదకాంక్ష గ్రీకులోని నగర రాజ్యాలను కబళించి వేసింది. మౌర్య సామ్రాజ్య వాదం, చిల్లర మల్లర రాజ్యాలనూ, అసంఖ్యాకమగు గణ సంఘాలనూ మింగివేసింది.

స్వయం సంపూర్ణ నగరరాజ్యంకొరకు అరిస్టాటల్ ఆ కాలంలో 'పొలిటిక్స్' గ్రంథరచన చేసి, అటువంటిదాన్ని స్థాపించేందుకు తహతహలాడాడు. కాని ఆ ఆదర్శం, ఆయన కంటిముందరే పేకమేడలా కూలిపోయింది. ఒకవైపున నగర రాజ్యాన్ని గురించి అరిస్టాటల్ తన మేధస్సు నంతటినీ వినియోగిస్తుంటే, మరోవైపున దిగంత విజయయాత్రా సముపార్జిత యశోధురీణుడు, వీరాగ్రగణ్యుడు అయిన అలెగ్జాండరు కేవలం నగరరాజ్య ప్రాకారాలనే గాక, ఆ దృక్పథాన్నే మూలముట్టం చేసి వినాశం జరిగింది. సామ్రాజ్యవిస్తరణ కొరకు అలెగ్జాండరు నగర రాజ్యపువాదులనే భూస్థాపితం చేస్తూంటే, అరిస్టాటల్ వంటి శాస్త్రవేత్త నగరరాజ్యాన్ని సామగ్రతయను బాట కట్టు స్వయంసమృద్ధితో పునరుద్ధరించాలని సుందరమగు స్వప్నం కన్నాడు. ఆ స్వప్నం వాస్తవిక రూపాన్ని ధరించక పగటి కలగానే మిగిలిపోయింది. సిటి స్టేట్ యొక్క దహనసంస్కార క్రియలను జరిపేందుకు ఏర్పాటుచేయబడ్డ ఉత్సవాన్ని అనుసరించువాడుగానే అరిస్టాటల్ మిగిలిపోయాడు.

విజయస్తంభాలపైన నిలచిన మహోజ్వలసామ్రాజ్య సౌధాన్ని నిర్మించిన మహాశిల్పి కౌటిల్యుడు. మారుతున్న పరిస్థితులకనుగుణంగా తనను తాను మార్చుకోలేక గతించటం పసిగట్టని వ్యక్తి మనం అరిస్టాటల్. మారుతున్న దేశపరిస్థితులకనుగుణంగా అవ్యవస్థనుండి వ్యవస్థను, కల్లోలంనుంచి శాంతిభద్రతలను సృష్టించి సువిశాల సామ్రాజ్య స్థాపనను చేసి సుచిర సుందర స్వప్నాన్ని, నగ్నసత్యంగా మార్చిన కార్యశూరుడు కౌటిల్యుడు!

కౌటిల్యుడు తన గురువులతోను, పూర్వ శాస్త్రకారులు ప్రతిపాదించిన పెక్కు సిద్ధాంతాలతోను తాను ఏకీభవించడం లేదని చెప్పాడు. అంతే గాక ఆయన ఒక స్వతంత్రమైన రాజనీతిధోరణికి ప్రారంభకుడయ్యాడు. ఈ విషయాన్ని గూర్చి డాక్టరు భండార్కర్ యిలా అంటాడు—

"In many places where Questions of policy or administration are discussed and where the views of his predecessors are indicated, he has set forth his own with a clarity and precision which show that he was not a mere theorist or literary pedant but rather a statesman endowed with rare political insight and practical wisdom Koutilya had a definite set of views on all the important points of policy and administration, views sufficiently numerous and characteristic to go to form a different school of polity ("Some As) pects of Ancients Hindu Polity"–Page 23

కౌటిల్యుని అర్థశాస్త్రము

కౌటిల్యుని తర్వాత అర్థశాస్త్రం ఏ విధమైన అభ్యుదయాన్నీ సాధించలేకపోయింది. క్రీ శ 4 వ శతాబ్దంలో కామందకుడు రచించిన "నీతిసారం", 10 వ శతాబ్దంలో సోమదేవసూరి రచించిన "నీతి వాక్యామృతం" మినహా, మిగతా గ్రంథాలన్నీ అను కరణలు, అనుకరణలుగాను వెలసిన, రచింపబడి నవీ, ప్రాచీన శాస్త్రాల ప్రతిపదికలోనో, ఇంకా సంక్షిప్తంగానో వ్రాయబడ్డ అర్థశాస్త్ర సంకలనాలు ఇవి కొల్లలుగా పుట్టాయి. తత్ఫలితంగా అర్థశాస్త్రాన్ని గూర్చిన అధ్యయనం క్రమేపి క్షీణించి పోయింది. ప్రాచీన భారతంలో ఉద్దండులైన పండిత ప్రకాండులచే, మహామహులైన శాస్త్రకర్తలచే పెంచి పోషించబడి మూడు పూలూ, ఆరు కాయలు కాసిన హైందవార్థశాస్త్రం, తదధ్యయనం క్రమంగా క్షీణ మైపోయింది. కౌటిల్యార్యుల తేజస్సుతో వర్ధిల్లి ప్రకా శించిన ప్రాచీన అర్థశాస్త్రం కౌటిలీయాన్ని అవ శేషంగా మిగిలిపోయింది.

మనకి ఒక అర్థశాస్త్రం వుంది. దానికి వేలసంవత్స రాల చరిత్ర వుంది. ఆ దీర్ఘ చరిత్రలో కౌటిలీయార్థ శాస్త్రం ఒక మహోజ్జ్వల గ్రంథం. మన ప్రాచీన శాస్త్రాన్నీ, దాని చరిత్రనీ కవిలికట్టల్లోనుండి, హస్త భాండాగారాలలో దిక్కూ మొక్కూ లేక పడివున్న వివిధ తాళపత్ర గ్రంథ సందోహమునుండి తవ్వి తల కెత్తాలి. ఎన్నో అర్థశాస్త్ర గ్రంథాలలో చేర్కొనబడ్డ వివిధ శాస్త్రగ్రంథాలు మనకు నేడు ఎక్కడా కనిపిం చడంలేదు. వాటినన్నిటినీ తిరిగి పరిశోధించి, వెలికి తీయాలి. అప్పుడే మనం ప్రాచీన హైందవుల అర్థ శాస్త్రాన్నీ, దాని చరిత్రను సవ్యసమగ్రంగా, సర్వాంగ సుందరంగా కాంతిలోకి తెచ్చి ప్రపంచం ముందు పెట్టగలం

సింతసివురు

'రమణశ్రీ'

'సింత సివురు సిన్నది
సోగసు వయసు సిన్నది
సీకు సింత లేనిది
సెంత సేర వన్నది'

'సెంత సేర వన్నదీ'
గాలిలో తేలిపోతోన్న మాటలు, పాటలా సింతచెట్టు చివుళ్ళన్నీ మరింత చివురింపచేస్తున్నాయ్! చింతచివురు కోసుకొంటోన్న నాగులు కొమ్మల కింద నుంచి, తొంగి తొంగి చూసింది పాట వరుసల్తో వస్తోన్న వంపు

గొల్లెలూ, మేకలూ కాసుకొంటోన్న గొల్లల మల్లాలమ్మ కొడుకు 'సిన్నోడు' పాడుతోన్న పాట!

'సిటారు కొమ్మని సివురుంది
కొయ్యనగల్గితే మారతంది'

నిజంగా తన మనసే వుంది! తొలకరించిందని, చెట్టు పులకరించితే, ఆ చివుళ్ళు తను గిల్లుకుపోయి, అమ్మకొని సొమ్ము చేసుకొంటుంది

'సింత సివుళ్ళ సిన్నదాన్ని సీమ పట్టింది
వయసు సొగసు పిల్లదాన్ని దోమ కుట్టింది'

పాట విని నవ్వుకొంది 'ఓ సబ్బో! పాడతన్నాడు పాట కోడె వొయసులో పొంగరిక్కె.' అనుకుంటూ—

నిజంగా కండచీమలు కండ లూడ కొరుకుతున్నాయ్, నిగనిగలాడుతోన్న వంటి వట్టిపెట్టి కొని కళకట్టుల కమ్మలా విజా గోళ్ళు గిల్లడం మాన లేదు చివుళ్ళని

అడిగాక లాయన్న మాస్నంలో పెట్టంటే, అందరికీ ఆకే! ఇక నవ్వుగా వకవకలాడుతోన్న చెట్టుని చూసి, నాగు లూరుకొంటుంది?

'నీ యిట్టం వొచ్చినట్టు కోసుకోయే పిల్లా!' అని లాయన్న అధికారం ఇచ్చాడు.

ఒడినిండా కోసుకొని దగ్గర బజారున వడి ఇచ్చి గింజలకో, డబ్బులకో అమ్మకొని ఒ కోజా వళ్ళ మారిస్తే అదే పదివేలు! రేపటికోజా లేవు డొకు!

పైకొమ్మలు కూడా ఎక్కి కోసింది ఒడి నిండించుకొని, పిటపిటలాడుతూ కిందికి దిగింది

పొద్దు, కాటితో పులొంచి వాటాడుతోంది

గంపు పిట్టలు తిరిగితే చాలు చింత చివురంతా అయిపు ఇంకా గట్టుమీద గొల్లల సిన్నోడు కూనిరాగం తీస్తున్నాడు

'వొంతంగా కవిత్తం నడతాడంట! అదికి పుట్టిరించి వొచ్చును పాటలా, పదాలు, గోల కుద్దులూనూ' అనుకొంటూ గట్టెక్కింది నాగులు

'తొలకరి కురిసింది
సింతలు సివురించి
వచ్చిక పరిసింది
నాగులూ నీ దెవురేది?'

పాట ఆగింది—పాట పాడింది తను కావల్సి చూశాడు సిన్నోడు

'ఏరా! సిన్నోడా! తేగ పాట పాడతన్నావ్ నామీదే కవిత్తం గడతన్నావా? నాదివురే గదరా సిన్నా!'

ఒడిలో చింతకూర చేతుల్తో సర్దుతూ అంది.

'ఇదుగో లేసుంటావు. లే పెక్కడుంటావో? ఎవరి కెరుక? నాగులూ! లాయన్న సెలంతా యిరగ్గోశావు గందా? సెప్తుంటన్నా పనిలో వది? నీ సేయి దగిలి లాయన్నతో సెప్తతాలే! నీ పని '

'సెబితే సెప్పుకో! సెప్పిచ్చి కొట్టుకో! సెబితే కొరకే యిస్తాడా?'

'కొంతే యిస్తాడో కొరుక్కుతింటాడో నా కేటి తెలుస్తది?'

చింత చిగురు

'నోరు తిన్నగా రాని వెధవ్వేడా! నీకలాంటి దాన్ని గాను! తేరగున్నానని, లోక నీల్గుతుందని. ఊరికే కవిత్వం గడతన్నావు!'

'నా నోటికొచ్చిన పాట పాడతాను! నీకేం?' అని వడిలో కూర తీసుకొని నవ్వుతూ, 'దానికేంగాని, సురవన్న మామ నిన్నాదిలి యెందుకు పోయినాడు? చెవ్వన్నాళ్ళుట్టావు ఒం ' అని అగి, నాగులు కళ్ళలోకి ప్రశ్నార్థకంగా చూశాడు నాగులు కీ మాటలు ములుగ్గా అంటాయి.

'ఏమో నాకేటి తెలుసు' అని గట్టు దిగి పొలాల కడ్డంబడి నడక సాగింది

'నిన్న బ్రతికే పెళ్ళాడిన సురవన్నమామ, సంసారం చేస్తాసే, ఓ రోజు మాయమైపోనాడు అంతు చిక్కని దూరాలకి'

వీరన్న నాగులు దారి కేసి చూస్తూ గొర్రెల్ని తోకల్ని మళ్ళించుకొంటున్నాడు

పాత గాయం రేగినట్టుంది మనసు కావురు మంటోంది—ముక్కు పుడకే నగలూ నాణాలూ లేవు అన్నీ ముసలయ్య గాడి గాళ్ళో కరిగిపోయాయి సురవన్న జాడ తెలియదు చేటితనమూ .

'ఎంతకాలం మగపురుగున్న ముక్కోమంటావు! ఆడికోసం ఎన్నాళ్ళని ఎదురుచూడం చింత చెట్టు చావున్నంత కాలం నీకు చింత లేదు ' అంటోంది మనసు

ఉమ్మ కొప్పులాంచి, వీస్తోన్న ఈదర గాలి, బర్జించబోయే మబ్బుల తోందర..

వయ్యారంగా కనుపడ్డాగా ఉయ్యాల లూగు తూన్న అడుగుల్ని దాటుకొంటూ వడిలో కూర మప్పితంగా సద్దుకొని, రైలు గేటు దాటింది

'ఎంతకన్నా తగ్గావోకే! మట్రాలమ్మ కొడుకు యిసిరి యిసిరి ఎంత మాటన్నాడు మాను మనువు సేసుకోమని, మనకు మాన్యాకోమని మా యిద్దరున్నారు కూడేంలో నోట్లో—సురవన్న మామకోసం ఎదురుచూసి, ఎదురుచూసి పేనాలన్నా యిత్తాగాని, మనువు సేసుకోను ముగోడ్ని నమ్ముకు పెడమున్న దెవరు? మరోకతె ఐనురుగా అని లే పాలు తిన్నాదిలి పారిపోతాడు మనువు సేసుకొన్నోడు మాయలోడైతే బతుకు మరేంగాను"

కామలమ్మ గుడిదగ్గరి కొచ్చింది. గుడిలో అమ్మ వారికి వంగి వంగి మొక్కింది 'సురవన్న మామని దూరం చెయ్యకు తల్లీ !' అని

తల్లి, 'నీమొరాలించాలే' అన్నట్టు చూసింది దయామయంగా గుడికెగువగా గంగరావిచెట్టు కింద ఒక క్షణం కూర్చొని, లేచి, దక్షిణ నడుచుకొంటూ వీథిరిపడింది

'అమ్మా! చింతకూర ' అని ఆగింది సుమ్మం ముందు ఇంటావిడ 'అబ్బే! బాకుగా తిక్కన పెడుతున్నావు! కావాలా పెట్టాలా? ఊరికే కి వచ్చిందిగదూ? మరింత పెడితే నీసొమ్మేం పోయింది?' అంటోంది—చేటతెచ్చి బియ్యం వేసి కూర పెట్టించుకొంటూ.

ఇంట్లో వాళ్ళంతా గొణుక్కుంటున్నారు

'అబ్బే వాళ్ళకి పెళ్ళి పెడాకులూ ఏవేంటి? వట్టి పశువులు '

ఇంటావిడ పకలబడి నవ్వుకొంది

నాగులు చెవుల్ని కొరుకుతున్నయ్ వాళ్ళ మాటలు

నీతికి, నియాయితీకి కాలం తక్కువ కాదు

త్వరగా, కూర పూర్తి చేసి సంత చేసుకొని, గుడిసెకి మళ్ళింది

ఆకాశం మబ్బుపట్టి మరింత చీకటి పెంపొందుతోంది చిన్న చిన్న తుప్పరపడి, నాగులు వంటిమీద బట్టలు తడిసి, ముడుచుకుపోతున్నాయి ఎదురుగాలి ముఖాన్ని మొత్తతోంది దలవిగాలికి ముడుచుకొన్న పెదవులు మండుతున్నాయి ఎదుగొస్తోన్న పసుపుల్ని, పసుల కాపరుల్ని తప్పుకొంటూ, పల్లె గుడిసెదగ్గరి కొచ్చేసరికి మునుపు మరింతగా విసుగుతోంది ఐనా, గేటుదాటి రైలుపట్టాలవెంట నడిచి, ఆలోచనల ముళ్ళు విప్పుకొంటూ గూడు చేరవచ్చి, గుడ్డిదీపం వెలిగించమని ముందుకొస్తోంది.

కుక్కిముళ్ళ మంచంమీద ముసలయ్య ఖళ్ళుఖళ్ళున దగ్గుతూ, 'ఏటి నాగూ! గిరన్నారేంటి దీపకేం ఎలిగిత్తావు! సంత సేసుకొచ్చావా!' అన్నాడు.

'ఆఁ' అంది

'ఏతన్నా తింటున్నారా! ఆకలైతే మన ఏదులు కొంత తిద్దాం'

'ఆకు తినకండి ఏం పుడుతాయి! తొలింపు అన్నా వొళ్ళు మాత్రం, అరకలు గడితన్నారు '

'ఎంతకాలం సింతసివురుమీద బతుకుతాం! నువ్వు మనువుసేసుకో! ఓ లాస్తది దాంతో కాల క్షేపం సెయ్యొచ్చు మద్దూ ముద్దూటా తీరతది ఇంకా సురిదిగా దొర్చేది సేదు '

అని అగాను మళ్ళీ దగు లంకించుకొంది.

మంచం మన్న పైపోతన్నాడు ముసలయ్య ఉన్నన్ని రోజులా కమతంలో కాపుదనాలండి, పేరుదెచ్చుకొని, చివరికిలా చావుబతుకుల మధ్య వేలాడుతున్నాడు అడుగుబడుగూవున్న దమురుపెల్పి దీప శిఖ వణుకుతోంది. నాగులు రాజవెట్టినపొయ్యి ఆకలి గొన్న కడుపులా రగుల్తోంది

సురిదిగాడు పోయిన్నాటినించీ, బతుకు బండలై పోతన్నాది కూటికి కుమ్మరా మొగం వాచి పోవాం ఏటి పోగాలమో, ఆడుపోనాడు ఏరినాటి కరి బట్టుకొని ఉడికిస్తన్నాది ' అని గొణుక్కుంటున్నాడు ముసలయ్య

'మనువుసేసుకో! మనువుసేసుకో!' అని గుండెల్లో గూళ్లు కట్టుకొని పోరుపెడుతున్నాడు ముసలయ్య నాగులకీ మాటలు కళ్లు మండిస్తున్నయ్!

ఏటిలోకం సిగూసెరం సేదు గూడెం వోళ్లకి చూకొక్కలు మార్చుకొన్నటు మార్చుకోడం ఏటిబతుకు? ' అని యీసడించుకుంది

మంచంమీద ముసలయ్య నిద్రపోతున్నాడు గుడిసెముందు చీకటిపక్షి కర్ణంలో తనువూ తెప తెప లాడుతూ ఎగురుతోంది!

2

'మారుమనువు సేసుకొని సుఖసుఖియుసుకొని, ఏటి బతికేది రాయన్న బాబుగోరూ!'

తిరిగి చివురించిన తెక్కుక్కుతూ అందినాగులు రాయన్న పిరగాల్లకు నీరు పెడుతున్నాడు పొలికాపు దూరంగా పల్లంమడికి నీరు పొంగకండా గట్టు సరిజేస్తున్నాడు.

రాయన్న నాగులు మారుమనువుసుగురించి అడిగి పట్టున్నాడు ఆనాటు తెలుతూ తెక్కుక్కుతోంది.

'ఇటుంకా మక్కే యిరిసినాతున్నావ్! సింతలు పండకపోయినో, నీతోలాంటత్తా!' అన్నాడు వెటకారంగా

'నాకొక్కదాన్కి సేటిబాబూ! నా పిల్లాజెల్లా ముంగురితరంఅంతా నీ సెట్టుమీదే బతుకుతాం నీ పేరు సెప్పుకొండి' అంది. సెట్టుకొమ్మమీద వద్దుకొని

కంట్లో నలతగా వుండేమో నీరసంగా వచ్చింది మాట

'పేవం బాగోలేదు బినా తప్పుకు ముసలయ్య కింత గంజి పొయ్యకపోతే, గింజకొంటాడు' అనుకొంటూ

పెక్కెక్కినందుకు నాకేటిస్తవే? సింత సివురు సిన్నదానా!' అన్నాడు రాయన్న

దొరబాబులు మీకు నానించేటి కావాలి? వొళ్ళు కావాలా? కులాలు కావాలా? నీవానిదలం పాలించేవోళ్ళు మీరూ ఏలించే వోళ్లం మేమూ మీ మాట పట్టం గామా బాబులూ"

'ముసలయ్య కెలాగున్నదే?'

'ఎలాగున్నదేటి బాబూ! గుమ్మంలో కాసుక్కుచున్నది సావు'

'పాపం! కమత మున్నంతకాలం యిహ్వానంగల మక్కలా పనుంచేవోడు ఒక్కమాట పనేవోడు గాదు, పాపంగా బతికేవోడు—'

కన్పించి మెరిసే మబ్బు, కొమ్మ మీదవాలి వటంది నాగులు! కోకిల కూస్తున్నట్టు పుల్లని చింతచిగురునవుల్తున్నట్టు కొండగాలి వీస్తున్నట్టు అనిపిస్తోంది రాయన్న!

మడిలోకి నీరుమళ్ళిస్తూ గుండె కుదురు చేసుకొంటున్నాడు పాదరసంలా పాకుతోంది మనసు పరిసరాల మీదికి

ఎందుకో చిన్నదానితో మాటకి వ్యభిచారం! తన అంతస్థేమిటి? దాని పరువెక్కడ? వాసనమూర్తానికైనా తగని వస్తువు

'బాబూ నీదానినవి'

తనదాని స తన కోర్కెలు తీర్చగలదానిన

చింతచివురు

చింతచివురు కోసుకుపోయేదాకా అలాగే మాట్లాడుతుంది కలదిగాక, 'కోడి కాయన్నా!' అని పకఁబడి నవ్వుతూ పారిపోతుంది!

నాగులుకి ఎదురెండ ముఖంమీద కొడుతోంది. పొద్దున్నుంచా చదిగింత తాగక, వంట్లో నలతగావుండి కిరిమంటా సెక్కుగుమరుగుతోంది

కళ్ళు తిరుగుతున్నాయ్ కాళ్ళు లాగుతున్నాయ్ చింతచివురులు లోపలగట్టి నెత్తిని తోసిపార స్తున్నయ్.

గభీల్‌మని పడిన చప్పుడు వినిపించకుండానే, కాయన్న చెట్టుకిందికి లంఘించి ఒక్క ఉరుకున పట్టుకొన్నాడు నాగల్ని

నాగులు కాయన్న చేతుల్లో వాలిపోయింది అర మోడ్పుకన్నుల్లో సొగసులు బంధించుకొంటూ

'హాని నీ యిల్లుబట్టా బంగారంగానూ! కళ్ళు తిరుగుతుంటే యెక్కకపోతే యేమకి పాపం దెబ్బ తగిలిందా?'

నాగులుకళ్ళు దగ్ధిపోయింది కాయన్న స్పర్శలకి కళ్ళు విపుతో తడిసి వాలిపోయాయి ఇంత కల్లో తెలియకుండా పడిపోయినందుకు కోపించుకొంది.

కాయన్న కామోద్రిక్తమైన కళ్ళు ఆ వంటి చియ పెడిమీద నరనరం పొందుతున్నాయ్! కళ్ళల్లో ఆశ కోరగా మాస్తోంది యౌవనందీగ వారుతోన్న ముఖం పెదవుల్లో పేరుకొన్న కోరిక

ఆయాపుల అరాన్ని ధరించలేక క్రామలా కొజుతూ, లేచి దూరంగా నిలబడింది

"కాయన్నబాబూ! నాకొకు ముట్టకండి! నాను పాపం పేసుకుపుట్టను. నాది యెవడబల్ల నాకరయాన నన్ను పోసింది! నాయాన నన్ను బతికించింది!. మీరు దొరలాబులు మాకూ మీకూ శానాదూరం మీకింత పుణ్యకా అని యిన్ని గంజినీళ్ళు కొసుకొనుకున్నా అయినా కాగనీరా? నిత్తా నీమంగా బతకనీరా? అంతా ఒకలాంటోళ్ళే ఉంటారను కోకండి! నన్ను కొల్చుకు తింటే, మీకేటి నాబం? నన్ను కొట్టండి. సంపండిగాని, మీరు ఈ కోజాసేసిన పని మంచిదిగాదు బాబూ!

కాయన్న నాగులికి దగ్గరగా వచ్చి 'ఏంటే నాగులూ అంతపాపం నటినాళ్ళు కేకలెస్తున్నావని నిన్ను కెట్టు దగ్గ రావొద్దన్నానా? ఆయాతరం నాకూ చెప్పలేవే?'

ఏటి మాకు జరిగింది? బాబూ! మా వొంటి రగతం పీలిసి తాగనివేనా? పాలికాపోళ్ళ కంజిలు కరిగిపోయ్యేదా వన్ను పేయించుకొని కొలికింద ఒప్పులిన్ని తొక్కేటటు తొక్కడనేనా? జాతి నీతి లేకుండా బతకనివేనా? నిప్పులా బగుతున్నాను. నా ధరవన్నకోసం ఎగుగు తెమ్మలు నూస్తన్నా పాతికే గొచ్చివయ్! పల్లెత్తుమాట ఇపెలా ఇంత కాలం నూసన్నా! ఎప్పుడో తప్పుజారతాగ భామింగులు'

కాయ మేఘం కమ్ముకొంటుంది ఇంతలో రొండ

అంతలో బన్దం (ప్రకృతి వైవిధ్యంలో రహస్యమే అంత!— కాయన్న బుసకొడుతున్నాడు ఏమీ చేయలేక

ఎన్ని మాటలు నేర్చింది చిలక!

'నన్నొను సింతనిప్పు! అను మూకడో కపిత్తం కట్టి పాటపాడతాను సే తోలిగిపోతా'

అనుకొని అనుకట్లో అనుకునేసుకుంటూ గట్టెక్కింది

నీటిలో ముని మునిగిపోయింది దూరంనించి పాలికాపు లేకలేస్తున్నాడు

'అరరె! కుడి మునిగిపోయిందే! ఇంకా సేసి యిదా?' నాగుల్ని తిట్టుకొంటూ కాయన్న చెట్టు కింద చతికిలపడ్డాడు

నిన్నాడి మేకలూ, గొర్రెలూ గడ్డిమేస్తున్నయ్ మేతలకి నీరునిలిచిన కళ్ళతో నీరు నిలిచిన మళ్ళవి పుమాస్తూ, నాగులు గట్టుమీద నిలబడి దిక్కులు చూస్తోంది.

మెట్టమీద నిన్నోడు పసులుకాంచు తోలుతున్నాడు తుమ్మచెట్టులా నిలిచి ఇదేలకి అనుకుంటాడు! గొర్రెల్ని, మేకల్ని మేపుకొని, మందచేసి అమ్ముకొంటాము డబ్బుకు డబ్బు చేసుకొంటాడు— గిజిబిజు ఎండిపోయిన పాదుగులో ఏదో వెతుకు తోంది నిప్పురాని మళ్ళలో, ముళ్ళ దారిలో, చీకటిలో నాదీపంకోసం వెదుకుతోంది.

'తుంగోజా వస్తి! కాయన్న పుస్సైనా' అని అనుకొంటూ ముందుకు నడిచింది. తుమ్మతోపు దగ్గర నిన్నోడెదురొచ్చాడు.

'సింతనిప్పుడు సిన్నాదానా! ఏమిటి చేతుల్లో ముల్లి పోతన్నావూ! కాయన్న పెట్టుకొన్న విత్త లేదో!' అన్నాడు.

'పోరా! నీకంతా యెటకారం!' అంటూ తప్పించుకొంది

'నాకుదెలుసులే! రంగేళ్ళం!' అంటూ ముందుకు పోగాడు.

'సింతనిప్పుడు చిన్నది
ఎంతో సొగసులు కున్నదీ'

'సిం త సిగు లు కు న్న దీ'

సిన్నోడిమాటలు చెవుల్ని కోరగల్లా గోకి పోతున్నాయ్! నాగులు తంచిన సిగ్గు సొత్తు కండా ముందుదారి సాగనిస్తూంటూ గుసగుసపెంపు నడిచింది

3

పొద్దు వాలిపోతోంది.

పొయ్యి మండుతూన్నట్టుంది ఆకాశం పొగ మారిన కొండల్లా మేఘాలు పొగలుపొగలుగా తేలుతున్నాయ్!

నాగులు గట్టెక్కి చెట్టువైపు చూసింది

కొంకుతోట కాల్చిన మంటల పొగలకి చిగురు చివురంతా నల్లగా మాడిపోయివుంది

నిన్న జరిగిందప్పుడే మరిచిక లేదా!'

మళ్ళీ మనసు వెనక్కి మళ్ళింది

పోలెంవించి మరిజమ్మ వచ్చి తన కొడుకుని మనువు చేసుకోమని బతిమిలాడింది.

'నా కొడుకుని సేసుకోయే కోడలా! పంట్లోకు పని ఇచ్చి జీతం రాస్కే నిన్ను కోరి కోరి చేసుకొంటా నంటున్నాడు కాదనకు నక్క చిలకా గోరింకల్లా కాపురం సేసుకొందురు గాని '

'ననేమిరా' నల్లకాదంది 'అంతా దగా! యెద నలు' సేని జన్మలో సేసుకోను'

అని కుండ బద్దలు కొట్టినట్లు చెప్పింది.

ముసలయ్య పోరుపెట్టాడు. చావు సిద్ధమైనా .

వినా పరే!

'మొంగోళ్ళని నమ్మకు!' అంటోంది మనసు

'ఎవర్ని నమ్మక యేమిటి సేసేది!' అంటోంది వయసు.

'అదిరిగాసిని యెన్నాళ్ల సేయను!' అంటోంది సొగసు నిన్నల్లా కడుపులో కాళ్ళెట్టుకుని పడుకొంట! ముసలయ్య రాత్రంతా ఒకటే బాధ!

ఆ బాధ చూడలేక యేడ్చింది కడుపు కన్నీరు కాగింది ఏంపనులూ దొరకని ఈ రోజుల్లో అదరునైన చెట్టు తిన్ని చూసి తరిమేస్తోంది ప్రతిఫలం ఆశిస్తోంది

చివరికి, చెట్టూ తనలాగే మాడిపోయింది

దీనంగా దిక్కులు చూస్తోంది

గట్టుదిగి తిన్నగా చెట్టు దగ్గరకొచ్చింది నిన్నటి పచ్చదనం మచ్చుకైనా లేకుండా పొగ మారిపోయింది. కాలిన అరచేతుల్లా ఆకులు అల్లలాడుతున్నాయి .

'నామీద యీగు, పెట్టేంపేసింది దానిమీద బడ్డాడు! కాబోను!'

తలలో మెదులుతున్న తలపులతో ప్రయాణికొన్న పండెత్తైన్ను చూస్తోంది కన్నీటిబొట్టు వినుగుతున్న మేఘాలు! కుమ్మరిలోను కాలిపోతోన్నట్టు పొగలు పొగలుగా చూసుకుతోన్న చీకట్లు!

సిన్నోడి అలికిడెక్కడా లేదు. అప్పుడేమందని మళ్ళించుకు పోయుంటాడు

'సింతచెట్టు అడిపాటల సంగీతం పాడేది నాకు యీ బతుకుమీద యిరక్తి పుడతిన్నాది '

గళ్ళలో అరకలుకట్టిన నాసలు నీరసంగా పరదుగాన్నాయ్ ప్రేమకోసం పలవరిస్తోంది ప్రకృతి .

ఎవరో పోగొట్టుకొని, ఎగురు చూస్తోన్నతను, ఈ సంజె చీకట్లో మునుగు పడిపోయినతను

తనకో విషయం హఠాత్తుగా తెలిసింది

రహస్యపుటరలో దాచుకొంది—

సూటిన్న మాటపట్టుం తడ్సావన్నారెవరో!

'పరిహాసంగా' అనుకొని పూరుకొంది

'ఒక్క పొరపన్న మాటేంటకు రాదా! అవని ముసలయ్యకి

'రాడు! ఏమొఖం పెట్టుకొ వొస్తాడు! దాన్నే మనువుసేసుకొని ' గుండె చేదుగా మారింది

'వస్తే రానూసిదా?'

'వచ్చి యెనకట్టు కెవ్వురూ కొట్టి?'

సింత సివురు

'ఎంతకొట్టుకుంటది! ఇంతవయసూ ఓసారి పులకరించిపోతది'—తీతూలు పోతోన్న నాగులు కళ్ళ పొలాల్లోకి పోతోన్న దారిలో మసమసలు నడక పసిగట్టి అద్దాశే వినిపించి చూస్తోంది

ఎవరో ఎలుగెత్తిన పిలుపు

అపిలుపు తనకి వినిపించడంలేదు.

చీకట్లు కమ్ముతోన్న తనకళ్ళకి పండి ఎఱ్ఱబారిన పులు చప్పరిస్తోన్న చప్పుడులాంటి భావం—

ఆచీకట్లో మిలిటేరి సిపాయి

తిన్నగా తుపాకి వంచి ఒస్తావున్నాడు భయం భయంగా ముడుచుకుపోతోంది శరీరం

ఎవరోవాడు? తన్నెత్తుకుపోయే రాకుసుడు!

'అడవి కంటబడితే సాన గవర్లా తన్నుకుపోతారు సిపాయీలు' అని చెప్పుకుంటేవాడు ముసలయ్య

అందరూ కళ్ళముందు మెసిలారు ముసలయ్య, గోవిందన్న. నాయన్న సుబ్బన్నమామ. అందరూ?

దగ్గరికి కలతపూవులా ముడుచుకుపోయింది. చీకట్లో నిప్పులా వెలుగుతోన్న జీవితం—

'సీసీ సీసీ భయపడతావేం?' అన్నాడు సిపాయి.

గొంతు మాంసంముద్ద మింగుతోన్నట్టు వినిపించింది

సిపాయిని, నిండుగా కళ్ళెత్తిచూసింది. చాపును ముసుగున్నది

'పిచ్చిదానా! అంతభయపడతావెందుకే! నిన్నేం మింగేసేవాడననుకున్నా? ఒక్కసారి కళ్ళెత్తిచూడు! అంత చేతగాని వాణ్ణేం? నీకేవిచారమూ వొద్దింక' అన్నాడు సిపాయి దయాపుగా

'మాఅయ్య సావుబతుకుల్లో వున్నాడు! మనిద్దరని సేనాగడు పో! అంతా వివోనాక యెందుకొస్తా?'

అంది గొంతు పెగుల్చుకొని

బొద్దుమీసాలు, బలిసినవొడ్డూ, కండలుదిరిగిన జబ్బలూ తూపులాంటి చూపులూ. తానేనా? తానేనా?

సిపాయి, సిపాయిలా గర్జించాడు.

'వాళ్ళతల టయింలేదు తొందరగా వెళ్ళిపోవాలి. పోయిరావొద్దా? ఉద్యోగం ఊడిపోద్ది ఊరు బయలేరు'

నాగులు లేచింది. అతనివెంటబడింది బతికదానికి. ఎంతదూరంనించి వొచ్చాడో ఆసిపాయి మాటలతన్ని నడుక్కుంటూ

చీకటి యిరుకుల్ని గాలించుకొంటోంది నక్షత్రాలు కన్నుగీటుతున్నాయి కీచురాళ్ళ సంగీతం చెవుల్ని ఊగాడుతోంది

గట్టుమీదకెక్కి చింతచెట్టువైపు చూసింది. చీకట్లోమునిగిపోయింది గట్టుకద్దం బడ్డాను. పల్లవి కొమ్మల్లో నిప్పు నక్షత్రాల కాంతిని తళతళలాడుతున్నయ్!

రోడ్డుమీదకొచ్చాక

'మాఅయ్యసంగతి'

'ఇదీనాతో పోయాడు మర్యాలా రాంగానే, కల్లుతాగుతోన్నాడు నేను కూడెంలో కళ్ళపడి అందరూ చెప్పుకొంటున్నారు మర్యాక్కడున్నాడని వచ్చారు ఎంతోటయింలేదు బండిఎక్కిచ్చే వేళ నాతో చేరావో, బండికాడికొద్ది'

'సేమరాను మావా! నన్నొదిలిపెట్టు నా బతుకు నాకొదిలెయ్!'

కన్నీళ్ళు తెలియకుండా ధారాపాతంగా వర్షించాయి.

సిపాయి ఒరుకుతున్న నాగులు చేతులొడిసిపట్టి, విడిచిపెట్టకుండా లాక్కుపోతున్నాడు

తనకలపు చింతలు అనంతంగా చిగురించడానికి వెనుకున్నది సిపాయిగురుతున్నతో. ఆచింతలు చిగురించినప్పుడే తనకోర్కెలన్నీ ఎలా పెరుగుతయ్!

'సింతసివురు పిన్నది
పీకవింక లేవదా'

పిన్నదిపాట! ఎక్కడికెళ్ళినా నాగులు బతుకంతా చిగురిస్తూనే వుంటుంది!

భాగ్యనగర కోకిల

శ్రీ నాయని సుబ్బారావు

౧

పదిగళము లొక్క గళమై
విదిలించినగతి సుపుష్ట విస్పష్టరవా
భ్యుదయ మనోహరగానా
స్పదమూ ర్తివి శ్యామల ప్రభారమ్యతనూ!

నీ నినద ప్రభావమహా
    నీయ రసోన్నమితమ్మయిన మూ
నీనది తట్టిలేప విక
    సించిన గంధమ్ము ప్రభాసితో
ద్యానవనీ బలాలికయు
    దర్శితు డాతడు పేర్చు జైత్రయా
త్రానిరతిన్ వసంతు డను
    త్ప్రమదోదయ దిగ్దిగంతుడై

అన్యవనస్థలమ్ముల నచిరకాల
మున వసంతుడు తానొక్క ముసలివాడు,
త్వద్దయాపోషిత ప్రాణధనుడు వాడు
నిత్యనూతన యౌవనాన్వితు డచట

నీమాయ యెట్టిదో నీ
శ్రీ మధురకలస్వనమున చిగిరించినవా
రై మరులు కొంద్రు రతియును
కాముండు వసంతరూపకలనాగరిమన్.

౨

సుర్వాలై షేర్వాణీ
పర్వ చిబుకజానుయుగళ పర్యంతము, కిం
కుర్వాణ ధారితక చి
త్తార్వాయిత కింకిరాటు లచ్చటి తరుణుల్.

అరుదగు నీకలరవమున
కరఁగుదురే చార్మినార్ సిగారెట్ దమ్ముల్
జరదా వేసిన బీడా
పరమార్థము వారి కింక పనివలదే మిన్

షెల్వార్ కుర్తా వోణీ
చెల్వమ్ముల విశ్వవిజయశీలి మగని చే
తల్వార్లు క్రొత్త బాదమ్
హల్వా రుచిఁ గాదను రతు లచ్చటి తరుణుల్

అతను సెగకంటి మంటల నార్పజాలు
చలువకాటుక కడ్డి పసందు లోలయు
రెండు జడలఁ రతిదేవు లుంచబట్టి
బ్రదికి రంగసంయుక్తులై భావభవులు

3

వారు సంస్కార శుచులైన భాగ్యవంతు
లొక్కడడ్డీ మహారథ మెక్కివచ్చి
చెలువుకట్ట బెంచీపైన చెరియొకదెస
కొలువుదీర్తురు చేతిగుడ్డలను పఱచి

పకడా వేపుసెనగ పప్పించికొని యు
తంచు నగపాలు మోహంపు తరుణి కిచ్చు,
ఆమె మదనసామ్రాజ్య పట్టాభిషిక్త
యైనరీతి హసన్ముఖయై వెలుంగు

నీవసంతాగమోన్నిద్ర నిభృతరాగ
మంజు శింజాన రమణీయ మధురగీతి
కాదు వారికి, వారు సంస్కార జడులు
వారి మోటారుహారనే వారి వీణ!

౪

కోరి మోటారుసైకిల్ షికారుపోవు
దడదడల డబడబల సిక్కుదర్శకునకు
చెవులు పాగాంతకే సురక్షితము లతని
కేమి వినపడిచచ్చు నీ ప్రేమ ఘోష.

జాఫరావల్లెకొనలు వాల్ జడలు రెండు
రెండు గాలికి టపటపల్ రెపరెపలుగ
అతను విజయధ్వజమ్ము నా నతని వెనుక
సీటుపై రతి కానరి నీపాట వినును

పాటవిని కామపరవశోల్బణము లతివ
చూపు రాకెట్లతని వీపు చొచ్చి గుచ్చి
దూసికొని త్రోసికొనిపోయి తుదకు బవిరి
గడ్డ మాతని దొకయింత కళవళించు

౫

అదిగో మూడు చక్రాలవాహనము స్వీయ
విశ్వరూపదర్శన జిత విష్ణుమూర్తి,
స్వాంతవాహనములు లేని జంటలకును
నరవశృంగార కేళి కాస్థానభూమి.

అతడు నారాయణకుడా మహాప్రశస్త
శీధువానాధరీకృత నీరపాణి,
కలితరథచోదనక్రియా కౌశలమున
దారుకుని మాతలిని తలదన్నినాడు.

గుమ్మటమువంటి రిక్షా
నిమ్ముగ నిఱుకుకొని రతియునించువిలుతుడుగా
కమ్మని నీ కోకోల్ధ్వని
బమ్మెరపోవుదు రౌకళ్ళపై నొక్కరుగా.

పరభృతకుహూనినాద సంభ్రములు వార
లొక్కరా యిద్దరా యన్న చిక్కుపుట్టు,
పరభృతకుహూనినాద విభ్రముడు సూతు
డేకచక్రమ్ముపై సివమెత్తి యూగు.

౬

ఏలోకమ్మునుండి వచ్చితివో నీ
వెందుందువో గాన వి
ద్యాలాలిత్యకళా ప్రపంచమిటు సా
ధ్యమ్మయ్యెనో నీయెడన్
త్రైలోక్య ప్రణయ ప్రసాద రచనా
త్రయ్యంతముల్ సి మహా
లీలల్ మానవవాహనమ్ములు గదా
లీలా శకుంతప్రభూ!

ఒకరాగ మ్మొకపాటగా బ్రదుకు బా
టొక్కింతయున్ దాట కం
గక సుశ్యామల కోమల ప్రభల న
య్యాటన్ తలంపింతు వీ
వాకప లొక్కొక్కశరమ్ము నొక్కవతిగా
నూర్జస్వలాంగప్రదీ
ప్తి కలాప ప్రతిపాలితాఖిల జగ
ద్వీథిన్ రఘూత్తంసమున్.

సరిహద్దులు

శ్రీ అంగర సూర్యారావు

పాత్రలు:

లచ్చన్న — నారాయుడు
వెంకన్న — రుద్రయ్య
రాముడు — రాజయ్య
చిన్నయ్య — పెద్దయ్య
చంద్రమ్మ

(తెల తెలవారుతూవుంది దూరాన్నుంచి మేలుకొలుపుపాట శ్రావ్యంగా విని పిస్తోంది

* "... తెల్లవారావచ్చె తెలియరాక నాసామి
మళ్ళీ పరున్నావు లే-రా!
వేణునాదాము పీని వేగ వచ్చేసె వస్తి
వేళాకోళమేల - లే - రా!"

మసక వెలుతురులో రంగస్థలం అస్పష్టంగా-స్వప్నంలోని దృశ్యంలా-కనిపిస్తూవుంది ఒక పంటపొలం - పొలం మధ్య ఒక పెద్ద గట్టువుంది. పొలాన్ని - ఆగట్టు - రెండు భాగాలుగా విభజిస్తోంది. దూరాన్ని గట్టుకు యిరువైపులా రెండు గడ్డిమేట్లు - మసక వెలుగులో కొండలలా కనిపిస్తున్నై. కథ జరుగుతూవుండగా రంగస్థలం మీదికి క్రమంగా ఉదయకాంతి వస్తూ వుంటుంది. ఎడమవైపు గడ్డిమేటుకు చేరబడి వెంకన్న కునుకుపాట్లు పడుతూ వుంటాడు పాట దూరంగాపోయి గాలిలో కలిసిపోతుంది.)

వెంక : (కళ్ళు తెరిచిచూసి భయంతో) ఓరి దేవుడా! అప్పుడే తెల్లారి పోయింది!

లచ్చ : (నే పక్కలోంచి) ఒరేయ్ వెంకన్నా!

వెంక (ఉలిక్కిపడి లేచి కూర్చుని) యిక్కడే వున్నాను బాబయ్యా!

(లచ్చన్న ఎడమవైపునుంచి వస్తాడు మోకాళ్ళ వరకూ పంచె యెత్తికట్టాడు లావుగా పొట్టిగా వున్నాడు తెల్లగావుంది భుజం మీద తువ్వాలు వేసుకున్నాడు కళ్ళు రక్తాల రంగా వున్నాయి — వేషాన్నిబట్టి 'పెద్ద రైతు' అని తెలుస్తా వుంది)

లచ్చ : జాగ్రత్తగా యిక్కడ కాపలా వుంటావా యింటే నిద్రపోతున్నావంట్రా?

వెంక లేదు బాబయ్యా! తెల్లవార్లూ మెలకువగానే వున్నాను నాకంఠంలో వూపిరి వున్నంతదాకా (గట్టుకేసి చూపిస్తూ) ఆ అద్దుదాటి తెమ్మ దివ్వణ్ణయినా యివతలికి రానివ్వను.

లచ్చ (కోపంతో) ఆ యెదవలంతా యెంకన్నా అయ్యాదగ్గిర పాలి కాపులు ఆళ్ళిప్పుడు కామ్ముల్లు మెలిపిపోయినా గింజాకు పచ్చిగా పోద కాలవ నోడల్నా ఒక్క నీటిసుక్క కూడా దొరకనివ్వను.

వెంక అన్నె రాత్రంతా తిరుగుతానే వున్నారండి.

లచ్చ ఒరేయ్ యెంకన్నా! తిరగడమే కాదురా! ఆళ్ళంతా యిర్యోకి నా మీదికి రాడాని తయారుగా వున్నారు.

వెంక : దిక్కుమాలిన కాలం ఒకప్పుడు తమరి పేరు చెబితే చుట్టుపట్ల వూళ్ళదాకా హడల్ యీ రోజుల్లోన్ రోజులొచ్చిం దగ్గిర్నుంచీ ప్రతివోడూ పెద్ద కొడుకులాగ ఎగిరి ఎగురు తున్నాడు. ఐదేళ్ళకిందు లచ్చన్న కాపు పేరుచెత్తే చిన్న తెల్లారేయ.

స రి హ ద్దు లు

లచ్చి: సుబ్బరంగా నిద్దరపోయావుగాదూ!

వెంక అదెంతసేపు బాబయ్యా!

లచ్చి: తెగమెక్కిన వరేవాడు యెవడు! మానేమ అలో సింగేను.—యీడి బాగరిలా కొక్కడని మన మాళ్ళుందని—అది పైని సేలో ఒక రాత్రి కాడ తోలించేశాడు. ఒక యేడాదిలో దివాలా తీసేశాడు పొలం తిరఖా పెట్టేశాడు

వెంక: యిప్పుడు జనం తెలిసి మారి పోయిన బాబయ్యా! యీళ్ళకి భయం భక్తి లేవు

లచ్చి (విచారం మొఖేస్తూ) మన సంగతి యీ దెబ్బతో తెలిసి పోతాది—యిరోలి సరిద్దు దాటేసి కాలవ తెగగొట్టేస్తానంటున్నాడంట

వెంక (ఆశ్చర్యంతో) ఆ మాట అన్నాడనండి!

లచ్చి నారాయుడు.

వెంక ఆ గట్టు దాటిన గాడిద కొడుకుని పట్టుకుని మేకన్నరవట్టు నరికి పారేస్తానండి

లచ్చి మనం అనుకున్నట్టు లేదు యవ్వారం రంగు మారతంది పల్లపుపొలాలోళ్లంతా యేకమై పోయేరు. మనం యిరవై నాలుగంటలూ కాసుకుని వుండాలి

వెంక: యిక్కణ్ణించి అడుగు కదపటంలేదు బాబయ్యా!

లచ్చి యీ గట్టు కాపలా కాయటం నీ వొక్కడివల్లా అవ్వదు. యెవడైనా గట్టుదగ్గిర కొచ్చేడో యెంటనే రుద్రయ్యగాణ్ణి పిలు (ఎడమవైపు తిరిగి దిగ్గరగా పొలికేక వేస్తాడు) ఓ రే రుద్రయ్యా!

రుద్ర (దూరాన్నుంచి) ఓ హోయ్!

[మరుక్షణంలో రుద్రయ్య ఎడమవైపునుంచి ఆయాసంగా వచ్చి వాల్తాడు. పెద్ద గిరజాలతల బాపపుగా వున్నాడు. దంపులు తిరిగిన దండలు. మోకాళ్ళదాకా పంచె, బనీను కోరమీసం పైకి మెలితిరిగివుంది. చేతిలో కర్రవుంది)

రుద్ర (వస్తూనే దిగరగా) యెవడు? గట్టు దాటిన యెదవ యెవడంట!! (చుట్టూ చూస్తాడు)

లచ్చి: యింకా యెవడూ దాటలేదులే! (రుద్రయ్య వీపు తట్టుతూ) ఒరేయ్ రుద్రయ్యా! నువ్వు జాగర్తగా వుండాలి. అళ్ళంతా కూడబలుక్కున్నారని తెలిసింది యిరొయ్యికి గట్టు దాటేస్తారంట.

వెంక యెవడైనా గట్టు దాటడానికి వచ్చేడో యెంటనే నిన్ను పిలుస్తాను.

రుద్ర: నీకేం యింకా నే కాపలావాల్నిక్కడ.

లచ్చి దాటగొట్టి చెవులుమూసెయ్ ఎవరో తెపదొందలు ఇచ్చి పిసెకాను నీకేం బయంలేదు

రుద్ర (హుంకరించి) నాకా భయం! ఆ యెదవలికింకా నా సంగతి తెలవనంలేదు

వెంక: పులగన్నగాడి కాలుకరిక అద్న్జా పైలు కళ్ళొచ్చేవ్ — నీ సంగతి తెలియక పోడ మెట్రా!

రుద్ర యీ దెబ్బతో పూర్తిగా తెలిసిపోవాల్నా సంగతి

లచ్చి ఒరేయ్ రుద్రయ్యా! నువ్వుమాత్రం తోడ కాలవని ఒక్కంట కనిపెడూ వుండాలి మన కతంతా దాన్తోవుంది

రుద్ర: నేనక్కడే కూర్చుంటన్నాను.

లచ్చి పద! పద! అక్కడికి యెళ్లిపో! (వెంకన్న వైపు తిరిగి) ఒరేయ్ యెంకన్నా! నువ్విక్కణ్ణించి కదలకు.

వెంక అలాగే బాబయ్యా!

రుద్ర యీ మట్టిని మన పేరులికి ఎవరేక పడులు పట్టేస్తున్నాయి (ఎడమవైపు వెళ్ళిపోతాడు)

లచ్చి నేను పైపొలంలో వుంటాను. అవసరమైతే పిలు!

వెంక: అలాగే బాబయ్యా!

(లచ్చన్న ఎడమవైపు వెళ్ళిపోతాడు. వెంకన్న గట్టు దగ్గరనుంచి ఎడమ చివరదాకా తిరుగుతూ వుంటాడు. వెంకన్న ఎడమవైపు తిరిగి వున్న సమయంలో కుడి చివర నారాయుడు కనిపిస్తాడు రెండడుగులు ముందుకు వేస్తాడు. వెంకన్న అకస్మాత్తుగా తిరిగి చూస్తాడు.)

వెంక: (దిగ్గరగా) ఆగక్కడ! గట్టుదాటేవో నీ తలకాయ నీది కాదు.

నారాయుడు (విస్మయంగా నవ్వి) ఎందుకురా యెంకన్నా అలా ఉలికిపడతావ్?

వెంక ఒరేయ్ నారాయుడూ! మన సుట్టరికాలు ఇక్కడ కాదు ఇంటికాడ.

నార (ముందుకు వచ్చి చేతికర్ర గట్టు మీద ఆని) నేను నా నేలలో నా అద్దులో నిలబడి మాట్టాడతన్నాను

వెంక: నీ అద్దులో నువ్వుంటే గొడవేలేదు అద్దుదాటి లేకపెడి.

నారా నువ్వే న్యాయం సెప్పరా యెంకన్నా, బోదకాలవకి అడ్డెయ్యడం న్యాయమా?

వెంక అదంతా నాకుతెల్దు నేను తలమున్నకున్నా వొద్దీ నాకీవొద్దీ పెద్దరికం సెబ్తే అది సెయ్యాలి

నారా: న్యాయంతో నాకేం పన్లేవంటావా?

వెంక న్యాయమో, అన్యాయమో తీర్పు సెప్పడానికి పూళ్ళో పెద్దమనుసులున్నారు.

నారా పూరి పెద్దల్లో నీకుంటే ఇన్ని తగాదాలు, పేచీలు ఎందుకొస్తాయ్‌రా యెర్రోడా!

వెంక నువ్వు సెప్పింది నిజమే, అయినా యీ గొడవలో నేనేం సెయ్యలేను.

నారా దేవుడు కళ్ళెందుకిచ్చేడు? మంచిదారిలో నడానికి బుద్ది ఎందుకిచ్చేడు? మంచిపనులు సెయ్యడానికి

వెంక నన్నేం సెయ్యమంటా విప్పుడు?

నారా ఏం సెయ్యొద్దు నాల్రోజులపాటు పొలంలోకి రాడం మానెయ్ మా పని మేం సూసుకుంటాం

వెంక లచ్చన్నగారి నౌకరిలో వున్నంతకాలం నేను ఆ పని సస్తే సెయ్యను

నారా యెంకన్న బావా! మరోమాటు ఆలోసించు నువ్వూ పిల్లలుగలోడివి

వెంక నువ్వెంత సెప్పినా నేను యిన్ను.

నారా: లచ్చన్న తన పొలంలోంచొస్తన్న బోదకాలవకి గట్టేసినాడు మా పొలాల్లోకి ఒక నీటి సుక్కయినా రాకుండా సేసేడు తను పెద్ద రైతు తన పొలానికి ముందు నీరెట్టుకో మన్నాం తనపొలం తడిసేక మా నేలకి నీరొదల మన్నాం వొదలడంట పైగా తనసెరువుకి నీరు పెట్టుకుంటాడంట పిల్లా మేకల్తో మేం బీళ్ళో? మంతా యేమైపోవాలి? మా చిన్న మడి పండక్కరేదా? మాకు కలకోడానికి కష్ట లేకపోతే మానె తిండానికి తిండైనా వద్దా?

వెంక (బాధగా) నేనేం సెయ్యలేను నారాయుడూ!

నారా నువ్వేం సెయ్యొద్దు తప్పుకో నువ్వు నాక్కావలసినోడివి గనక యింత సెబుతున్నాను నువ్వు తప్పుకుంటే పాలు మేం గట్టు తెగ్గొట్టేస్తాం మా నీలు తెచ్చుకుంటాం

వెంక (తీవ్రంగా) నా గొంతులో పూపి వున్నంతదాకా ఆపని జరగదు

(కుడివైపునుంచి రాముడు వస్తాడు వయస్సు 20 సంవత్సరాలు నూనూగు మీసం, మల్లు చొక్కా, పంచెకట్టూ, చేతిలో కర్రా, ఉంగరాలు తిరిగి చిందరవందరగావున్న నల్లటి జుత్తు-ముఖంలో ఉద్రేకం, దురుసుతనం కనిపిస్తూ ఉంటాయి)

రాముడు (వస్తూనే నారాయుడుతో) ఒరేయ్ బావా! నీకు బుద్దిలేదురా, యీళ్ళతో మళ్ళీ రాకపోకలకొచ్చేవా?

నారా మరోమాటు సెప్పిసూదామని ఏమన్నా ఇంటారేమో అనుకున్నాను.

రాము నీ యెర్రికాని ఆళ్ళు నోటిమాటల్తో యిన్రా బావా!

వెంక! (రాముడుతో) ఒరే రాముడూ! బొడ్డూడని కుర్రోడువు! నీకెందుకురా యీ గొడవలు!

రాము (తీవ్రంగా) యెంకన్నమావా! మీరు సేసే అన్యాయాలు మా పెళ్ళికుర్రడిక్కూడా తెలుస్తాయి. కాని తెలగా ఉందని నువ్వెంత సెప్పినా పిన్నకుర్రోడుకూడా ఒప్పుకోడు.

నారా ఆ కయ్యిమాటు కప్పితంగా లచ్చన్న కాపుని నిలదీసి అనుకుంటాను ఒప్పుకుంటాడా! సరేసరి! లేదా.

రాము: (మధ్యలో అందుకొని బిగ్గరగా) ఒప్పుకోడు. తగిన బుద్ది సెప్పేదాకా ఒప్పుకోడు. యేదాది

కేం మన పొలం పదిగజాలు కలిపేసుకున్నాడు రాత్రికి రాత్రి సరిహద్దులు మార్చేశాడు. అంత అన్యాయం చేసినా మనం అప్పుడు నోరెత్తలేకపోయాం.

నారా తగూ చెప్పే పెద్దమనుషులుకూడా అన్యాయానికే ఒడిగట్టేరు

రాము వెంకన్నమావా! ఇప్పుడైనా తెలుసుకో! మా పెద్దరైతులెప్పుడూ తెల్లవాళ్ళయినా ఇంక ఆళ్ళ ఆటలు సాగవ్ చిన్నరైతులమంతా ఏకమైపోయాం సరిహద్దులు చెరిపేసాం ఉమ్మడి వ్యవసాయం చేసుకుంటున్నాం

నారా ఈ మాటు కష్టమొచ్చినా కష్టమొచ్చినా ఒకడికే రాదు అందరికీ వస్తాది. అందరూ ఒకటేని నిలబడతారు

రాము మా లచ్చన్నలాంటి పెద్దరైతులు ఎందరొచ్చినా మేం ఇంక ఒకే మాటమీద నిలబడతాం

నారా వెంకన్న మావా! నువ్వుకూడా వెంగళి గొప్పలో ఇరుక్కుంటావేం? రా! మాతో కలిసిపోయి వ్యవసాయం చేసుకో. మాతోపాటు కలో గంజో తాగు ఈ రక్తంకూటికి ఆశపడకు.

వెంక ఒరేయ్ నారాయుడూ! నీవాటి నాకు తెల్సు కోడు ఈనాటిది కాదు కుదుర్చుకున్నదికాదు. మా తాత ముత్తాతలనుంచి వస్తుంది

రాము మా తాత ముత్తాతలా వున్నావే నువ్వూ అలాగే వుండామనుకుంటున్నావా? నీ బతుకు ఆళ్ళకంటే కొంచెమైనా మెరుగ్గా వుండొద్దా?

వెంక ఈ బతుకిలాగ ఎల్లిపోతేచాలురా రాముడూ!

నారా వెంకన్నమావా! మరోమాటు చెబుతున్నాను నామాట విను రెండ్రోజులపాటు నువ్వే పనిమానేసి ఇంట్లో కూర్చో నీలాంటి మంచోడు ఇలాంటిగొడవల్లో చిక్కుకోడం నాకిష్టం లేదు. అందుకని ఇంత చెబుతున్నాను.

వెంక నువ్వెంతచెప్పినా నాపని నేను మాన్ను. మా రైతు ఏంచెప్తే అదే చెయ్యాలి నేను. ఈగట్టు కాపలా కాయమన్నాడు. అదే చేస్తున్నాను.

రాము : (కోపంతో) ఒరేయ్ నాగా! ఇంక నోటి మాటల్తో పనులవ్వవురా! (బిగ్గరగా) ఇదిగో! వెంకన్నా చెబుతున్నాను బోదెకాలవకి మా చేసినగట్టు ఈరోజు బద్దలుచేసి తెగగొట్టేస్తాం ఏమౌతుందో చూస్తాం

రుద్రయ్య : (బిగ్గరగా కేకలేస్తూ ప్రవేశిస్తాడు) ఒరేయ్! ఒరేయ్! ఎవడ్రా అక్కడ? గట్టు తెగేసే మొనగాడెవడ్రా అంట! (ముందుకు ఒక్క దూకుదూకి పొలం గట్టుమీద చేతికర్రతో ఒక్కటి కొడతాడు)

రాము (గట్టు సమీపించి కోపంతో) కర్రా!

రుద్ర ఒరేయ్! నీకు బతుకుమీద ఆశవుంటే గట్టు దాటరా చూస్తాను.

రాము : ఇవ్వాళ దీనికేదో తేలిపోవాలి

(రాముడు బిరబిరా గట్టుదాటబోతాడు. నారాయుడు రాముణ్ణి రెండుచేతుల్తో పట్టుకొని వెనక్కి లాగేస్తాడు)

రుద్ర ఒరేయ్! మీతండ్రీకొడుకులిద్దరూ ఏకమై కాలవగట్టు తెగ్గొడదామనుకున్నార్రా! (సగర్వంగా) జాగర్త! ఈ రుద్రయ్యగారు ఇక్కడున్నాడని జ్ఞాపకం వుంచుకోండి

నారా : (కోపంతో) ఏట్రా వూరుకునేకొద్దీ తెగ మిడిసిపడతన్నావ్?

రుద్ర : ఒరేయ్ గట్టుదాట్రా! నీ తలకాయ తియ్యకపోతే నాపేరు రుద్రిగాడు కాదు.

(నారాయుడు, రుద్రయ్య పరిహద్దుకు ఇరువైపులా దగ్గరగా నిలబడతారు)

నారా ఒరేయ్ ముసిడా! న్యాయంకోసం ఆలోచిస్తున్నాంరా మేం గట్టుదాట్టం కాదనేవాల్రా? చెవినపట్టదు.

రుద్ర : ఒరేయ్ 'నేను ప్రతిజ్ఞ చేస్తున్నాన్రా' అడ్డు దాటిన మొదటి తలకాయతీసి బావిలో పడేస్తాను.

(కుడివైపునుంచి తొందరగా చిన్నయ్య, పెద్దయ్య ప్రవేశిస్తారు. ఇద్దరిచేతుల్లోనూ

క్రమశిక్షణ్యాయి చేసుకున్నట్టి చిన్న రైతులని తెలుస్తోంది.)

చిన్నయ్య : (ఒక్కరూ దూరి కారయ్యను (పక్కను నిలబడి) తలకాయతీసి మెలకేసి మొనగాడట్రా!

పెద్దయ్య : (ముంగుకుకచ్చి) ఒరేయ్ గుర్రగా, వాయంగా పెత్తే యింటాంగాని 'తిన్నతాం దున్నతాం' అంటే మేమంత తీసిపోయేమను కున్నారంట్రా!

వెంక (సమాధానంగా) ఒరేయ్, గుర్రయ్య 'నువ్వెళ్లిపో' నువ్వుంటే యింకా గొడవ ముదిరి పోతాది యీళ్లు అదుదాటుతులే చేతు ఊసు కుంటాను యెళ్లు

గుర్ర (విధిలేక) యేదో పెద్దోడువు మళ్ళీచెప్పేవని వూరుకుంటన్నాను యీళ్లు గనుదాటితే నన్ను పిలు, ఒక్కొక్కడ్నీ కప్పెట్టేస్తాను

(ఎదురువైపు చూస్తూవుంటాడు)

రాము పోరా, కుక్కా,

చిన్న (హేళనగా) దుర్గచ్చి!
(గుర్రయ్య గత్యంతరం లేక వాళ్లకేసి కోపంగా చూసి వెళ్లిపోతాడు)

పెద్ద : ఒరేయ్, యెంకన్నా, ఆళ్లకి బుద్ధిలేకపోతే నీకైనా వుండక్కర్లేదంట్రా, గవర్నమెంటు కాలవకి లచ్చన్న అడ్డేస్తాడా? నాకు నీళ్లు రాకుండాచేస్తాడా? ఆడి పొలాలు బంగార మయిపోవాలా? మా పొలాలు మట్టయి పోవాలా?

చిన్న మేంమాత్రం పన్నులు కట్టటంలేదంట్రా?

రాము : మనపంట కర్తాలు పొలాలు పండినా పండక పోయినా ముక్కుపిండి డబ్బువసూలుచేస్తున్నారు.

చిన్న ఆళ్లమామ్యాళ్లతో సంబంధం నిలదీసి వసూలు చేస్తున్నారు.

నారా : డబ్బున్న మారాజులు డబ్బులేని పండినా పండలేదని రాయించుకుంటున్నారు. శిస్తు తగ్గించుకుంటున్నారు.

పెద్ద యీ పల్లెటూళ్లలో పెద్దమారాజులు చేస్తున్న అన్యాయాలు యిన్నీ అన్నీ కావు ఇబ్బడిముబ్బిగా పరద్దులే మార్చేస్తున్నారు

నారా : అన్యాయానికి ఒకటిట్రీనోళ్లని భగవంతుడు కనిపెడతా వుంటాడే!

పెద్ద అదిగాగా తప్పగు యింతటికి 'హెడ్డర్' యెంకోడు! దేవుడిచ్చిన సముద్రానికి, ఆకాశానికి, భూమికి అన్నిటికి అడ్డంపెడతాడు. చివరికి బహ్యకులలాగా బూడిదైపోయేను

చిన్న యిప్పుడా లచ్చన్నకికూడా అలాంటిగతి అవ్వాలి

రాము అదిగాగా దేవుడా నీపెట్టింగి

నారా పాండిపోయి ఆలోచిద్దాం మనోళ్లంతా యేమంటారో యిందాం

చిన్న : యిన్నేళ్ళతో కాలవనీటి సంగతి తేల్చ యాల్లి లేకపోతే మనం మట్టికొట్టుకుపోతాం

రాము డబ్బు మూటగట్టి దాస్తున్నాడు, అలాగే నీళ్లనుకూడా తన పెరుట్లో దాసుకుందామను కుంటన్నాడు లచ్చన్న

నారా : గవర్నమెంటు పొలాలు లాగేసుకుంటారని తెలగాక

రాము (గొప్పలో అంగలేసి) గింజాను పచ్చి పోయేను

చిన్న : కొడుకులపేర్ని, కూతుళ్లపేర్ని, మనమలపేర్ని పొలాలన్నీ సర్దేడు

నారా చివరికి పిసగబూమి కూడా పైకిపోదానికి దారి లేకుండా చేసేను

పెద్ద డబ్బున్న మారాజులం చేసినా అలా వెళ్లి పోతాది (యింతవరకూ తలవంచుకొని విచారంగా ఆలోచిస్తున్న వెంకన్నతో) యెంకన్నా, మేం యెళ్తున్నాం లచ్చన్నగారితో మరోమాటు చెప్పు నీళ్లు మర్యాదగా వొదిలి పెడతాడో

చిన్న (ముందుకు అంగలేసి) వదిలిపెట్టమను. లేదా

రాము : యీ రోజు పొద్దుకూకేసరికి మేమే కాలవ గట్టు తెగ్గొట్టేస్తాం

పెద్ద : (అందరితో బిగ్గరగా) పదండిరా! పదండి!

చిన్న : యింక పూరుగోడానికి యీల్లేదు

రాము : యీ రోజుతో తేల్చేద్దాం

నారా : వెంకన్న బావా! ఆలోచించుకో! నువ్వు బురదలోంచి తప్పుకో!

(రాముడూ, నారాయుడూ చిన్నయ్య, పెద్దయ్య కుడివైపు నిష్క్రమిస్తారు. వస్తంకరిని జరిగి నట్లయ్యింది. అంతా నిశ్శబ్దం. వెంకన్న ఒక్కడూ దిగులుగా యేదో ఆలోచిస్తూ అటూ యిటూ తిరుగుతున్నాడు. ఆ ప్రశాంతతను చీల్చుకొని దూరాన్నుంచి పాట వినిపిస్తోంది.

* ఓ ఓబులేశుని కొండల నడుమ
ఎద్దులతో నీ ముద్దుల మరిది
దాపబెద్దుకు దప్పికాయెనురా ఓ ”

ఎద్దుల మువ్వలవ్వని వినిపిస్తుంది "ఒరేయ్! తోలుకటడా వొక్కపెయ్యరా!" "దాపబెద్దు కొంటె పాడు." "ఓ ఓరి మల్లయ్యా! అగిరసిలా వెళ్లిందిరా!"—అని కేకలు వినిపిస్తూ వుంటాయి — ఒక చేత్తో అన్నంముంత పట్టుకొని ఒయ్యారంగా ఎడమవైపునుంచి చంద్రమ్మ వస్తుంది. వయస్సు 16 సంవత్సరాలు. జుత్తు చిందరవందరగా ముఖంమీద పడుతోంది. ముఖంలో చురుకుతనం కనిపిస్తోంది. పరికిణీ, ఓణీ, జాకెట్టు వేసుకొంది).

చంద్ర (వస్తూనే) ఒరేయ్ అయ్యా! నే వొస్తుంటే కేం దారిలో కేం

వెంక (ఆత్రుతతో) యేమయ్యిందే తల్లీ?

చంద్ర ఆ గొండమ్మగాళ్ళేదూ?

వెంక (కోపంతో) యేం! యేం జేశాడు?

చంద్ర : ఆబోతు-నేం దుగ్గుచ్చికొట్టి తోలే శాడు

వెంక : (నవ్వుతూ) అంతేనా!

చంద్ర : అప్పుడా ఆంబోతు యేం చేసిందను కున్నావురా అయ్యా! ముంగు కాళ్లు రెండూ పైకిలేపి లగాయి తీసింది. అడ్డొచ్చిన పెట్టెల్నీ, బుట్టల్నీ పడేసింది.

వెంక కొంపెదక ఆ గొండిగాడు నీకేమన్నా అలాంటిదన్లే.

చంద్ర అన్నాలైతేం తేసి వసకున్నావ్. పొలంగట్టు వొదిలేసి పుంతలోంచొచ్చేవు

వెంక అంగుళం అల్పంగా వొచ్చేవ్ పాపే అమ్మా! సుట్టు తిరిగి రావడమే మంచిదయింది

చంద్ర (ముంత కింద దించుతూ) ఒరేయ్ అయ్యా! యిదేమిటి పద్దిమాటలో! ఊరగాయ ముక్క లేదురా కోమటమ్మ కొట్టు కట్టేసింది

వెంక (ముంత తీసుకొని) పొద్దే, నేను పద్దిమాదు తినొచ్చేదాకా యిక్కడే కూచో యీగట్టు కేసి చూస్తా వుండు

చంద్ర : గట్టుకేసి చూడ్డం యెందుకురా అయ్యా! అదెక్కడికైనా పారిపోతా దేంటి?

వెంక నీకు తెల్దులే, అది అల్లీ తమ్మకీ అదు యిక్కడికే కదలకుండా చూస్కో

(వెంకన్న ముంత తీసుకొని ఎడమవైపు వెళ్ళిపోతాడు. చంద్రమ్మ చుట్టూ చూస్తూ యేం తోచక అటూ యిటూ తిరుగుతుంది. కాకులను అదిలిస్తూ "కోయ్ కోయ్" అని కూత కూస్తుంది. తనలో తను నవ్వుకుంటుంది. ఉత్సాహంతో పాట పాడుకూ వుంటుంది)

చంద్ర (పాట) ఇసుక వరిలో దూరి బుసలుకొట్టింది
పాముతో కోయిలా పరుగులెత్తింది
ఆడుతూ ఆ నెమలి అలిసిపోయింది
నవ్వుతూ మా అయ్య ముచ్చతిన్నాడు

(పాట మధ్యలో కుడివైపునుంచి నెమ్మదిగా రాముడు ప్రవేశిస్తాడు. చేతికర్రమీద గడ్డం ఆని చంద్రమ్మకేసి కొంటెచూపులు చూస్తా వుంటాడు)

చంద్ర : (రాముణ్ణి చూడగానే) యేరోయ్, రాముడూ అలవంతగా వొళ్ళు మొకం అలా పెట్టుకున్నావేం?

రాము (కోపాన్నణచుకుంటూ) ఏయ్ పిల్లా! నువ్వు నాతో మాట్లాడకు.

చంద్ర : (వెంటనే) నీతో మాట్లాడకపోతే నాకేం నష్టమా?

రాము : మీ నాయన కూడా పేచీ కుండి పాశంలో పడింది. తెల్సిందా?

చంద్ర: మా బాబుకీ మీ బాబుకీ పేచీ వుంటే వుండనీయ్ మధ్యన నీకూ నాకూ యెందుకూ అంట—యీ మాత్రం తిప్పకోడాలు.

రాము: మీ బాబు చాలా అన్యాయానికి వొడిగట్టు తున్నాడు

చంద్ర: (కోపంతో) అలాంటి కల్లాకోరుమాటలు నాతో చెప్పకు మంచిమంచి మల్లెపువ్వులు గురించి దొరదొర జాంకాయలగురించి నాతో యెంతసేపైనా చెప్పు యింటాను.

రాము: చంద్రమ్మా! కచ్చితంగా చెప్తున్నాను యిను యియ్యాళనుంచి నీకూ నాకూ మాటల్లేవు.

చంద్ర: (ఒక్క దూకుదూకి — చెంగున పరిగెత్తు దాటేసి రాముణ్ణి చెయిపట్టుకొని) యేది! నువ్వు నాతో మాట్లాడ్డని పెమాణకం సెయ్యి

రాము: (తలకిందకి చెయి విదిలించుకొని) యేయ్ పిల్లా! కొంపతీసేశావు పరిగెత్తు దాటేశావు!

చంద్ర: (తేలిగా) అలాంటి అద్దుల యా మైనాటకాను. నాకు అడ్డేంటంట! లేగదూడ్ని గట్టునాటమంటా సెప్పగలవా?

రాము: మెళ్ళో పలుపుతో సేసి కట్టేస్తేసరి.

చంద్ర: యెంతసేపు కట్టగల వేంటి?

రాము: యెంతసేపైనాసరే!

చంద్ర: పోదూ! పట్నంపోల్లలాగ పూసులయాత్రం చెబుతావ్ (రాముడి చెయ్యిపట్టుకు లాగుతూ) దా! దా! మా పుసిరిచెట్టుకాడ కొద్దాం

రాము: మీ అగ్గులోకి రాను

చంద్ర: నువ్వు రాకపోతే యేంచేస్తానో తెలిసిందా?

రాము: యేంచేస్తా వేంటి?

చంద్ర: పోగరుబోతురెద్దుని యీ నూనె కట్టె కారు చూశావా? అలాగ ముక్కుతాడేసి యీడ్చి కెళతాను (గట్టువరకూ చెయ్యిపట్టుకొని లాక్కుపోతుంది)

రాము: (ఉపాయం ఆలోచించి) చూసే చంద్రీ! (కడివైపు చూపిస్తూ) అదుగో! ఆ చెరకు సెట్టు చూడు! నల్లగా — దావుపల్లిలాగ — యెంతెంత ఎంగా వున్నాయే చెరకుముక్కలు

చంద్ర: (ఉత్సాహంతో అటుచూస్తూ) మరి నువ్వు సెట్టెక్కి కోస్తావా?

రాము: నేను సెట్టెక్కి కొమ్మలు దులుపుతాను నువ్వు కిందపడ్డ పళ్ళు యేరి మూటగట్టు

చంద్ర: అయితే పద!

(రాముడూ చంద్రమ్మా చెయ్యీ చెయ్యీ పట్టుకొని కడివైపు వెళుతూ వుంటారు. అంతలో పాటవిని వెనక్కి తిరిగిచూస్తారు రాజయ్య హుషారుగా యీలేసి పాటపాడుతూ ప్రవేశిస్తాడు మోకాళ్ళవరకూ పంచె, చేతిలో కర్ర, పైమీద పంచె— వయస్సు 80 సంవత్సరాలు)

రాజయ్య: * పూసా కావాలా పిల్లా
రూపాయి పిల్లర కావాలా?

చంద్ర: (నవ్వుతూ) ఓరి రాజయ్యమావా! నువ్వొంట్రా!

రాము: (నవ్వుతూ) బలే! బలే పాట పాడావురా!

రాజ: తాక్కుడికిరోయ్! పిలా పిలోడూ బలు ర్దేకం!

చంద్ర: చెరకు చెట్టెక్కా తాంపి! నువ్వుకూడా వస్తేరా!

రాజ: మీ యిద్దరికీ మడిని పదికరాలాగ నే పెంగుటు? యెలంద్రా బాబా యెల్లండి! తిరగండే పిల్లా తిరగండి! యిది నెనుగురా బాబా! యిది పోతే మళ్ళీరాదు ఒకమాటు పొంగి పల్లారిన పాలు—యింకోమాటు పొంగవ్

రాము: యేం వాగుతావ్‌రా వసపిట్టలాగ! రాముడూ చంద్రమ్మా కిలకిల నవ్వుతూ కడివైపు వెళ్ళిపోతారు. రాజయ్య తిరిగి పాటపాడుతూ వుంటాడు

రాజ: (పాట)

రాజమండ్రీ యెల్లా కోకా
రంగుబట్టా కట్టా పిలా
రమణి నిమ్మా మాతరాతేనే
రావే రావే నా యెంటా!

(ఎదురుపైపునుంచి చెరుకులు తుడుచుకుంటూ వెంకన్న ప్రవేశిస్తాడు.)

వెంక: (వస్తూనే) యేరోయ్ రాజయ్యా! యియ్యాళ రావిలి రైతుదగ్గర సెలవు పుచ్చుకున్నావ్ మళ్ళా దిగబడ్డావేం?

రాజ: మా యింటిదాన్తో యిక్కలేని గొడవా వచ్చి పడిపోయిందిరా!

---

* ఈ గుర్తుగలవి జానపద గేయాలు

సరిహద్దులు

వెంక యేం? యేం మయ్యింది?

రాజ ఒక్క క్షణం కుదురుగా యింట్లో కూచోలేక పోతున్నానంటే నమ్ము

వెంక సుఖంగా కాపరం చేసుకోక దెబ్బలాటలెందుకురా?

రాజ: మద్దిని చేసేం చేశా(రా) బాబూ! నువ్వు నమ్మంటావ్?—ఆ..లు బస్తీపిల్లని పెళ్లి చేసుకోడం నాది బుద్ధితక్కువ

వెంక: యేం చేసిందేంటి?

రాజ: దానిపోకు, దాని సౌందర్యం, దానికు కు— అంతా దాని గొప్పే! ముద్దని నేను ముట్టి గొట్టుకు పోయినా దానికేంపట్టదు నాకిట్టగా దానికి శుభ్రమైన పండలకి ఒకటైనా లేదు దానికి ముక్కల చీరలు, సారల చీరలు, పె ద్ద— పె ద్ద అంచులున్న చీరలు యేం కావనుంటే అయ్యో గోకరాను కొన్నాక్కొ అబ్బ్లాకా చేతులున్న జాకెట్లు కావాలంది అలాగే తెచ్చాను. యూజెల్లు తిరక్కుండా పొడుగు చేతులు జాకెట్లు కావాలంటి పదిరూపాయలప్పుచేసి మూడు కుట్టించాను చాలవంది యేం చెప్పుకోన్రా నా కత, చెప్పులో కోరిగలాగ యింట్లో ఒక చేపారు!

వెంక: కొంచెం నచ్చి చెప్ప లేకపోయేవంట్రా నీ పెళ్లానికి.

రాజ అయ్యొ బాబోయ్! నచ్చచెప్పడమే, కాట కుక్కలాగ మీదపడిపోదూ!

వెంక యెంత పెమటోడ్ని కష్టపడినా మన కొచ్చే రాబడి తక్కువ దూబరా ఖర్చులు చేసిస్తే గంజిలోకి మెతుకు కూడా దొరకదు

రాజ (కోపంతో) దాన్ని కొగురా అం శం' దాన్ని అలాగ తయార్చేసిన దాని బాబుని అనాలి

వెంక మీ మామ అలాగే చేసేవంటావా?

రాజ మా మామ పట్నంలో జట్కా తోల్తాడు అదీ యిదొక్కటే కూడదు. నాకను పిలవగ ట్నుంచి దానికి కాటి కాచేట్ను, పినిమాలు, షోకులు అన్నీ మప్పేశాడు పిన్నప్పట్నుంచీ దాన్నలా తయారుచేసి నామీదకి తోలేడు

(కుడివైపునుంచి చిన్నయ్య, పెద్దయ్య నట్టాలు. సరిహద్దు వరకూ వచ్చి ఆగిపోయి మాట్లాడతారు.)

పెద్ద: ఒరేయ్ యెంకన్నా! నిన్నేరా!

వెంక లేదు.

చిన్న అయితే మేము సొత్తాం మా లచ్చన్న గార్ని ఒకమాటు పిల్చుకురా!

రాజ యేరా! చిన్నయ్యా! మా(గ్రా)మంతో నీకేం పని?

పెద్ద పూనుల పెట్టుక్కూచుంటే పనులు తెమలవ్. యెల్లి చెప్పరారా యెంకన్నా! అయా నిక్కడి కొచ్చినా సరే! లేదంటే మేము అక్కడి కొస్తాం

రాజ (వెటకారంగా తిరిగి ఆశ్చర్యంతో) యేటి పెద్దయ్యా! నీక్కూడా మా రైతుతో పని తగిలిందేంటి?

వెంక: నీ పెళ్ళి మా రైతో చెప్పాస్తాను మీరు అద్దు దాటకుండా మాటివ్వాలి పెద్దయ్యా!

పెద్ద రాతిగీతని కొచ్చినప్పుడు యెంగుళు దాట కుంరా! యెళ్ళరా!

వెంక ఒరేయి రాజయ్యా! నే వొచ్చేదాకా నువ్విక్కడే వుండు (ఎడమవైపు వెళ్ళిపోతాడు)

చిన్న (కోపంతో) అది అద్దులోంచి వస్తుంది కండా అని కాలకి అడ్డేస్తాడా? కొంత అది బాబు గారి దనుకున్నాడో యేంటో!

పెద్ద: తొందరగుంటుకురా చిన్నీ! ఫుండు అట్టే రానియ్

రాజ ఒరేయ్ పెద్దయ్యా! నే చిన్నప్పట్నుంచీ మా న న్నాను లచ్చన్న రైతు తమాలెవని కోసే లేదు మా రైతని మా రైతు మాటకే చెప్పేదూ అన్నా. న్యాయం న్యాయమే! అన్యాయం అన్యాయమే

చిన్న: అను చేయింది అన్యాయాలు నువ్వు మా స్తాన్నావ్ గంటా!

రాజ మూడేళ పాపరేయింట్రా బాబూ! పక్క పొలా లోళ్లే రూల్ని బందెలదొడ్లో పెట్టించేసేను. పండిన పొలాల్ని నాకు చేయించేసేను. ఎదురు చెప్పేటోళ్ళని పెట్టుకు యిరికేకట్టి కొట్టించేసేను,

పెద్ద అలాంటోడి దగ్గర నువ్వు నౌకిరీ చేసుకుంట న్నావ్!

రాజు : గతిలేక వుంటున్నాను. యెక్కడైనా మంచి వస్తాదికలే యిది వొదిలేస్తాను.

చిన్న : మావట్లోకిరా! మా రెడుయిచ్చి దానికంటే ఒక కోటాబపాడోస్తు యిక్కు యిస్తాం

పెద్ద : మూపోక్క, యిలాంటివేం మళ్ళీ దొరకదు

రాజు : (మెరిసి) యీ తో కేళాళ (తోలితెకాదిళ) దానికి నడు పెరుగుతుంది అది అయిపోగానే యిక్కడ మూకేస్తను.

(ఎడమవైపునుంచి ముంగు వెంకన్న వస్తాడు వెనుక రుద్రయ్య కేకలువేస్తూ యూపుకుగా వస్తాడు)

రుద్ర : (చిన్నాకెవిగ్గరగా) యెవళ్ళడా? రాజువేరావికి పొచ్చిన మొగోడెవళ్ళడా అంట!

(గుర్దయ్య వెనుక లచ్చన్న వస్తాడు)

చిన్న (ముంగుకు వచ్చి గుర్దయ్యతో) మద్దిలి మవ్వంగుడురా ఇక్కలాగ మెయుకురావ్?

గుర్ద ఒరేయ్, నోగుమెదిపేతంటే కొకాతీసేస్తాను.

లచ్చ పెరం ఆగరా గుర్దిగా, (పెద్దయ్యతో తిరిగా) యేగా పెద్దయ్యా! మన్యెయ్యే పెద్దరైతువైపో యేదన్నమాట, తోర యిగు పొచ్చే వేంటి సంగతి?

పెద్ద బాబయ్యా! మేమెక్కడి? తమరెక్కడి? మేం పెద్దరైతులం—వచ్చినా—అక్కరేం

లచ్చి : విదుకుంచాలం, యేకరం, యేకరంనరవున్న చిన్నా చిగురూ రైతుల్నందర్ని యేకం తెరావ్ నరే, నీనేకే అనుకో, అల్లందర్ని నా మీదికి తోల్తన్నావా?

పెద్ద నేనేం పెయ్యలేదు బాబయ్యా!

చిన్న : ఒకన్న నీనేదంటి? పీకల్లోంచి అల్లంతట అల్లే యెలుకులో పొచ్చేరు

లచ్చ (మీసంమీద చెయ్యేసి) ఒరేయ్ మీలాంటి యెదవలు లచ్చుకుంది యేకమైనా యీ లచ్చన్నకు తిరుగులేదు తెలిసిందా?

పెద్ద : ఆ పట్టింపులు ఆ పోరాటాలు మా కెందుకు బాబూ! (వంభావన జరుగుతూ వుండగా వెంకన్న, రాజయ్య, రుద్రయ్య, లచ్చన్న గట్టుకు యిరుపైపు — పెద్దయ్య, చిన్నయ్య అవతల

వైపు నిలబడి ఒకరికేసి ఒకరు తీవ్రంగా చూస్తూ వుంటారు)

చిన్న మీగు పోదికొలంది అక్కు తీసి పేసి పాలు

లచ్చ : నా పొలాలన్నీ నిండాలి

పెద్ద మా పేలకి నీరు—పొన్నటికే—ఎక్కిపోయింది

లచ్చ నా పేలు నిండాలి నా పెరువు నిండాలి— అంతా కొంగింజాకు వచ్చినా నీ కోదల్న మడ్డిని మన్యెగపేవ్ రా నాకు పెప్పేవోనువ్?

చిన్న మా పొలాలకు నీరు అక్కర్లేదా? యెండి పోయి మట్టం అయిపోవాలా?

లచ్చ యేరా? తల తిరుగుతుందేంటి?

పెద్ద (సమాధానంగా) లచ్చన్న బాబూ! (మడిపైపు చూపిస్తూ) ఆ పొలాలకేసి చూడండి అటికి అల్పంగా నీ గడితే అయ్యంక బతికేవ్ యీ యేడు వాచేవుకుకూడా మామీద వగపట్టేకు నాల్రోజులపాటు నీ గొదలండి

లచ్చ : నా అవసరం తీరితే గాని నే వొదల్న

చిన్న (వ్యంగ్యంగా) తమరు మర్యాదగా వగుల్తా రన్న ఆశ నా కేనాడూ లేదు

లచ్చ : (కోపంతో) యేగా? ఒకు పొగ్యంగేంటి?

గుర్ద (కుల్గిరకేసి) కొవ్వెక్కి పెయ్యకల్న నాకర్తి!!

చిన్న (విర్లక్ష్యంగా) పొరాకిర యెవవా! అవలోడి కంటే కిర మూడికి తలకెక్కు!

రుద్ర : లచ్చన్న బాబూ! మీరు "ఊం" అంటే వాలి యెదవని సుండెల్తిసేస్తాను

లచ్చ ఆగరా రుద్రిగా! యిలాంటి గోచీపాతగాళ్ళ కంట్రా మనం జడిపేది (తీవ్రంగా) ఒరేయ్ పెద్దయ్యా! నేను కచ్చితంగా చెబుతున్నాను యిను మీ పొగరణిగేదాకా నుక్కనీరుకూడా వొదల్న!

పెద్ద పొంర్దా, మీ చిన్నన్నకొడు చెప్పకొండి

పెద్ద (వినయంగా) లచ్చన్న బాబూ! తమరు మాలాంటి బీదోళ్ళతో పంతం పడితే మేం తిరిపోతాం మా పల్లవు పొలాలోళ్ళంతా వన్ను తమ కొడికి పంపితే వచ్చాను

లచ్చ : నిన్న రాజువారావికి పంపేరా?

చిన్న (ముందుకు వచ్చి తీవ్రంగా) ఓయ్ పెద్దరైతూ (లచ్చన్న ఉలిక్కిపడి చూస్తాడు) అవన్నింటికి చెప్పడానికి మాయన్న యింత కాలం తిన్నాను సహించుకున్నాను యిన్ని సంవత్సరాలలోకి నక్కడికిపోయివుంది ఆ కోపమంతా నేను చేస్తారో చెప్పలేం నీ రోగాల్లావా! మరియా దిగా యిప్పుడే పొదలెయ్యి లేదంటావా యీ పంటలలోగా గట్టె తెగ్గొట్టేస్తాం రారా!

అన్నా

(పెద్దయ్య, చిన్నయ్య కుడివైపు నిష్క్రమిస్తారు.)

లచ్చ (కోపంతో అవమానంతో ముఖం ఎర్రబడింది. రౌద్రంతో) హద్దుదాటిన యెవరినిపాతి రేయిం చేస్తాను.

రుద్ర (మీసం మెలేసి) ఒరేయ్! యీ రుద్రిగా డంటే బతిమాద తొక్కపాం యీ అదుదాటిన యెవరని యిబ్బెక్కి లేస్తాను

లచ్చ (తొందరగా) పదండ్రా! పదండి. మనపాలి కాపుల్నందర్నీ పిలండి

(వెంటనే రుద్రయ్య బిగరగా — దగ్గరగా గుక్క తిప్పుకోకుండా — పేరు పెట్టి పిలుస్తూ వుంటాడు ఒక్కొక్కళ్ళు పొలంలోంచి బిగ్గరగా సమాధానాలు యిస్తూవుంటారు.)

రుద్ర ఓరి! అప్పయ్యా!

పొలంలో వున్నాను బాబయ్యా!

రుద్ర ఓ రి పుల్లయ్య !

పొలంలో : యిక్కడున్నా బాబయ్యా!

రుద్ర ఓ రంగా!

పొలంలో ఓ హో

రుద్ర ఓ ఓ మంగయ్యా!

పొలంలో : హో హాయ్ యిక్కడా

(పొలంలో బిగ్గరగా ముప్పలర్వాలి, రొప్పు పరుగెత్తుకున్న దప్పుడు — మనుష్యుల అడుగుల సవ్వడి ఉధృతంగా వినిపిస్తూవుంటాయి.)

లచ్చ (బిగరగా) నడవండ్రా! నడవండి! యియ్యాళ యీళ్ళ గట్టుదాటితే ఒక్కొక్కళ్ళ నాళ్ళ హతాం చేసేద్దాం.

రంగ : అద్దుదాటరా బాబయ్యా! యెదో కారోసాని కన్నాడు

రుద్ర : (నవ్వుతూ కేలిగా) అంతేరా! యెంకన్నా! నువ్వన్నకే రైటు. గట్టుదాడానికి కలేజా వుండొద్దంట్రా!

రాజ (వ్యంగ్యంగా) ఒరేయ్ రుద్రిగా! నీకే కలేజా మాదొడ్డ కలేజారా!!

(ముందు లచ్చన్న, రుద్రయ్య అట్టహాసం చేస్తూ ఎడమవైపు నిష్క్రమిస్తారు వాళ్ళవెనక వెంకన్న రాజయ్య వెళ్ళిపోతారు, — కుడివైపు నుంచి రాముడూ చంద్రమ్మ చెయ్యీ చెయ్యీ పట్టుకొని వస్తారు చంద్రమ్మ చేతిలో చిరకు పల్లె మూట వుంది)

రాము (ముందుకు చూస్తూ) కొంప లన్నగలడిపోయినట్టు అలా అరుచుకుంటాపోతున్నారెంటాళ్ళ?

చంద్ర : అరుద్రిగాడంతే! పానిద్దూ! అల్లప్పొసెంగులు మనకి! — నేను పాట పాడుతాను. నువ్వు ఎవ్వరో చూద్దాం

రాము : యేదీ చెప్పు!

చంద్ర 'సీతాలు కొమ్మని మిఠాయి పొట్లం'— యేంటో చెప్పు!

రాము తెలియదు

చంద్ర (హేళనగా నవ్వుతూ) హా హ్హా హ్హా! నీకు రాదు. నిన్నోడావు యింక— పిచ్చిగాడు!

రాము మరి నేను పాడుతాను. నువ్వు చెప్పు!

చంద్ర : (ఉత్సాహంతో తలఊపుతూ) చెప్పు

రాము 'మాగుర్రం మారెనిగంగ, పారితే తిరిగి మరుగు"

చంద్ర కొబ్బరికాయనీళ్ళు (చప్పట్లుకొట్టి బిగరగా నవ్వుతూ) చెప్పేసుకున్నాను గెలుపునాది నువ్వే ఓడిపోయేవు వుంకో పందెం యేద్దాం,

రాము యీ మాటు నేనే ఓడించేసాన్నులే

చంద్ర అయితే నన్ను ముట్టుకో

(చంద్రమ్మ ముందు, రాముడు వెనక పరుగెత్తారు యిద్దరూ అమాయకపు ఆటలాడుతూ వుంటారు ముందు చంద్రమ్మ పారిపోతూ దాటేసి అవతలివైపు వెళ్ళిపోతుంది. రాముడు పరవశత్వంలో వాడు గమనం మరిచిపోయి గట్టుదాటేసి ఒక్క దూకుదూకి చంద్రమ్మ చెయ్యిపట్టుకుంటాడు)

రాము: (ఉత్సాహంతో) దొరికి పోయేవ్! నువ్వే ఓడిపోయేవ్!

చంద్ర రెండుసార్లు నువ్వోడిపోతే ఒకసారి నే నోడిపోయాను

(యిద్దరూ ఒక్కసారి నవ్వుతారు—ఎడమ చివర రుద్రయ్య కనిపిస్తాడు యిద్దరూ అతని చూసేరు రుద్రయ్య తల ఒకసారి పంకించి—చేతికర్ర సాపుచేసి—మెల్లిగా గడ్డిమేటు వెనక్కివెళ్ళి దాక్కుంటాడు.)

రాము చంద్రీ!

చంద్ర యేం రామా! అలా చూస్తున్నావ్?

రాము అప్పుడప్పుడే యేం లేదు! రేపు పొద్దుపొడిచే సరికి వస్తావని మాటియ్యి.

చంద్ర: నే నెందుకు రావాలి?

రాము (కుడివైపు చూపిస్తూ) అదుగో! ఆ తాటితోపు యెనకాల జాంతోట వుంది చూశావా?

చంద్ర చూశాను.

రాము ఆ తోటని మా చిన్నతాత కౌలుకి పుచ్చుకున్నాడు రేపొద్దుట్నే అక్కడి కెల్దాం

చంద్ర (ఉత్సాహంతో) ఓ! అయితే వస్తాను

(మెల్లిగా మెల్లిగా వెలుగు తగ్గుతుంది ముందు మెరుపు కనిపిస్తుంది. తరవాత ఉరుము విని పిస్తుంది.)

రాము: (ఆకాశంకేసి చూస్తూ) చూసేవా చంద్రీ! ఆకాశమంతా మసిపూసినట్టు యెంత నల్లగావుంది.

చంద్ర యిలాంటప్పుడు వానొస్తే—బలే సరదాగా వుంటాది

రాము: అదుగో! అప్పుడే గాలిదుమారం మొదలయ్యింది మబ్బులు దూదిపింజలలా చెదిరిపోతున్నాయ్. వాన కురిసేయోగం లేదు. (విషాదంగా కుడివైపు చూస్తూ) ఆ పిట్టలన్నీ నిమ్మతోట యెలా గెంతిపోతున్నాయో చూడు! (ఆకస్మికంగా జ్ఞప్తికి వచ్చినట్లు) అరెరే, మా అమ్మ దాకేసివే! చంద్రీ! వెళ్ళిపోతాన్లే! (ఆతృతగా కుడివైపు వెళుతూవుంటాడు)

చంద్ర: (అతని చెయ్యి పట్టుకొని ఆపుచేసి) అదుగో మీ అయ్యకీ మా అయ్యకీని నీకూ నాకూ అడ్డు లేంటి! యిక్కడే వుండు చిన్ని కోతాయిలం తెచ్చిపెడతాను (ఎడమవైపు వెళ్ళిపోతుంది)

రాము (ఆమె చెయ్యి పట్టుకొని) అదేంటో చెప్పు.

చంద్ర నే చెప్పను

రాము నువ్వు చెప్పకపోతే నేను పోనివ్వను

చంద్ర అయితే నువ్వు చెప్పుకో చూద్దాం

రాము పకోడీ

చంద్ర: కాదు

రాము కాటికాయి

చంద్ర ఊహూఁ!

రాము కర్రపెండలంగుంప.

చంద్ర అదీ కాదు

రాము మరింకేంటి చెప్పూ!

చంద్ర (అతని చెయ్యి విడిపించుకొని కిలకిలనవ్వుతూ) నువ్వు చెప్పలేకపోయేవు యీరి మొప్పు సిటికలో వస్తాను.

(చంద్రమ్మ ఎడమవైపు పరుగెత్తుకుపోతుంది రాముడు ఆమె పోతున్నవైపు పరవశత్వంతో చూస్తూ వుంటాడు గడ్డిమేటు వెనకనుంచి రుద్రయ్య మెల్లిగా ముందుకు వస్తాడు)

రుద్ర (ఒక్కడుగు ముందుకి వేసి) ఇంకెక్కడికి పోతావ్ రా యెదవా! (కర్ర రెండు చేతులతో పైకెత్తి రాముడి బుర్రమీద కొట్టేస్తాడు)

రాము (బిగ్గరగా) ఓ తాతా! చచ్చిపోయాన్రా! (కూలబడిపోతాడు. తల, ముఖం రక్తంతో తడిసిపోతాయి)

రుద్ర: (బిగ్గరగా) ఒరేయ్! అడ్డు దాటిన యెదవని సైరా చేసేస్తాన్రా

(మళ్ళీ కర్ర పైకెత్తాడు—అమాంతంగా కుడివైపునుంచి నారాయుడు, ఎడమవైపునుంచి వంకన్న కర్రలు తీసుకొని వస్తారు.)

నారా: (ముందుకు దూకి) ఆగరా! ఆగరా రుద్రిగా! యియ్యేళతో నువ్వు [illegible]

(నారాయుడు కర్ర యెత్తుతాడు. రాముడు కూడా వెంటనే లేచిపోయి కర్ర పైకెత్తుతాడు)

రుద్ర (కర్ర పైకెత్తి) ఒరేయ్! యెంకన్నా! ఊం! కొట్రా! కొట్రా! ఆలోసింగకు

("తిన్నరా తిన్ను" "పాతెయ్యరా! పాతెయ్యి" అంటూ వీరావేశంతో కేకలు వేస్తూ అటు ఇద్దరు ఇటు ఇద్దరూ కర్రలు యెత్తుతారు. అంతలో

కేకలు వేస్తూ చంద్రమ్మ పరుగెత్తుకొచ్చి ఇరు పక్షాల మధ్యా నిలబడుతుంది.)

చంద్ర (బిగ్గరగా) ఆగండి! ఆగండి! మీరు మనుషులా? పశువులా?

(అందరూ మంత్రముగ్ధులలా ఆగిపోతారు)

చంద్ర (రాముడి మొహం తుడుస్తూ చేతులు పట్టి) యెవ్వ్రా నాయనా! నిన్నిలా కొట్టింది యెవ్వ్రా?

రుద్ర (మీసం మెలివేస్తూ) అగు దాటితే కాళ్ళు తీసేస్తానా?

చంద్ర (కోపంతో రుద్రయ్యకేసి తిరిగి) వచ్చినోడా! నీ చేతులు విరిగిపోను! యెంత దెబ్బ కొట్టేవ్ రా! నా మాట రాను మొర్రో అంటే వినే వాడు కొడతావు అయ్యో! అయ్యో! యెంత దెబ్బ! నా మూలాన్ని యెంత దెబ్బ తిన్నావ్ రా రాముడూ! (పైటచెంగు చింపి రాముడి ముఖాన్ని వున్న రక్తం తుడుస్తూ వుంటుంది)

రుద్ర (కోపంతో కర్ర దంకను పట్టుకొని) ఒరేయ్! యెంకన్నా ఇదంతా నువ్వు చేయిస్తున్నావ్ నీ పిల్లని అడ్డొచ్చి నోరు దిగేలాగు యీ యెదర లందర్నీ మన అడ్డులోకి రానిచ్చావ్ తొందర పడకు! లద్యన్ను రైతుని పిలిచి నీ బాగరతిగిస్తా) (విరవిరా ఎనకుపైపు నిష్క్రమిస్తాడు)

జారా (కోపాన్ని అపుకుంటూ) తప్పు మనదై పోయింది లేకపోతేనా! ఆ యెదర అంతు చూసేద్దును పదరా! పద!

(రాముణ్ని రెక్క పట్టుకొని కుడివైపు తీసుకు పోతూ వుంటాను చంద్రమ్మ రాముడికేసి జాలిగా చూస్తూ వుంటుంది. రాముడు 'ఫరవా లేదన్నట్లు' చిరునవ్వుతో ఆమెకేసి చూసి నిష్క్రమిస్తాడు)

వెంక నా తల్లీ! మమ్మల్నీ యిలాంటి గుండుకపులు చేస్తుంటావ్! ఇంటికెళ్ళి పో! ఇంక ఇక్కడుండకు పెద్ద రైతొస్తాడు.

చంద్ర (విషాదంగా) ఒరేయ్ అయ్యా!

వెంక (ఆత్రుతతో) ఇక అల్లంత దూరం తల్లీ! (భారీగిన్నెలు తీసుకువచ్చి కూకుంటి యిస్తాడు. చంద్రమ్మ కుడివైపు దిగులుగా ఒకసారి మాటి ఎనకువైపు నిష్క్రమిస్తుంది. వెంకన్న తీవ్రంగా

అలోచిస్తూ తిరుగుతూ వుంటాడు. క్రిందపడి వున్న కొడవళ్ళను మాట చూస్తాడు. పైకెత్తి, ఒకసారి మాటి—గడ్డి మేటు ప్రక్కన పెడ తాడు. ఎనకువైపు నుంచి రాజయ్య వస్తాడు)

రాజ (వస్తూనే) యేంట్రా యెంకన్నా? రుద్రిగాడు అంబోతులాగ రంకె వేసుకుంటూ యెళ్ళున్నాడు.

వెంక (కోపంతో) అడు రుద్రిగాడు కాదు మనకి కలిగాడు

రాజ 'బ్రహ్మ వద్దంటే పోకాదు' అని మీసం తిప్పేడు నన్ను చూసి 'యేమనిపిరా' అన్నాడు నా మాట యినిపించుకుంటే కాదూ!

వెంక : కుర్రోణ్ణి కొట్టడానికి నేను కిలాగ అడిగిన్నాయ్యా.

రాజ యే కుర్రోడు?

వెంక : రాముడు.

రాజ అరెరె! ఆ మైండుకొట్టాడా?

వెంక : అడుగునిచ్చే కాదూ? న్యాయం లేని యెదవ

రాజ లచ్చన్న గారి బూమికోసం మనం మద్దిని కొట్టుకు వస్తున్నాం

వెంక అంతేనా బాబా! పెద్ద మారాజులు సల్లగా వుంటారు మద్దిమన్ను కాలో కొట్టుకు వచ్చేది.

రాజ మీదకేసు యేమయ్యిందో కూకావ్ కాదూ! ఎల్లన్న నాటినుంచి పెద్దరైతులు రామస్వామి గారు, లచ్చన్న గారూ ఒకళ్ళమీద ఒకళ్ళు పగ పట్టుకున్నారు అల్లిద్దరూ పంచులు మాటలు యిచ్చేవి డబ్బు జరిగేగా కసుపులో చల్ల కదలకుండా యిద్దరు మారాజులూ యెవరి కొంపలో ఆళ్ళే కూకున్నారు. యింక మద్ది మన్నాను కాదూ మనకి రాయి యెందుకలు? వలు కుడు నాకు కవచ్చారు పదిమందికి కొట్లా పెట్టియా పోయిన మొహ్మాటిక మంది పాపు దెబ్బలు తిని ఆసుపత్రి పాలైపోయేరు. పాతగా మిగిల్నాళ్ళకి పోలీసులు పట్టుకుపోయేరు మద్దిని నష్టపోయినోళ్ళెవరు?

వెంక : నష్టపోయినోడెవ్వడూ కూలోళ్ళే!

రాజ యిద్దరి పెద్దరైతులమధ్యన్నారోళ్ళంతా ఎన్నో అన్యాయాలు చేసి భూములు పెంచుకున్నారు. అప్పులిచ్చెయ్యడం, వడ్డీలకు వడ్డీలు

పెంచెయ్యడం ఆ కడుపుకి అడిగున్న బూమి పుట్టా లాగేసుకోడం

వెంక : పెద్దోళ్ళగొడవలు మనకెందుకు పోదయ్యరా!

రాజు పిలకికి మిగిలిపోయాది మంచి పెద్దా! నన్ను పోయాటప్పుడు కనకూడా పిడికెడు బూమి పట్టుకెళ్ళలేముకందా! బూమిమీదవున్న వాళ్ళలో జాలా తెగమిడిసి పడతాడు పోరయిగుడుకు తినుకుతాడు విన్నగాక మొన్న వచ్చిపోయిన రెంకటపాయిగార్ని సూడు ఆయనకి రొన్ని లోగిళ్ళు! ఎంత పొలం! ఎన్ని తోటలు! కూడా యేసుకున్నా పోగుకెళ్ళగలిగేడా?— వరదయ్యగార్ని సూడు! కూలోళ్ళవికన్ని గొడుకల్లాగ సూసుకున్నోడు మా రాజు ఆయన సేతులమీద ఎందరు పాలికాపులో పెళ్ళిళ్ళు సేయించేడు ఆయన వచ్చిపోయి నప్పుడు అందరూ బోరున యేడిసేరు. ఆ మారాజు వచ్చి యే లోకాన ఉన్నాడో ఇప్పుడికి అందర్నీ గ్యాపకం చేసుకోనిరోజు లేదు

వెంక యేంట్రా! యేదాంతంలో పడ్డావ్?

రాజు కేసి మద్దిని శాస్త్రులుగారింటికెళ్ళి పురాణం యింటన్నా రేన యేం నీతులూ! యేం దర్మాలు! అన్నీ తెలుసుండి మనషులెందుకు అగ్గేనంలో పడతన్నారా

(ఎడంవైపునుంచి వీరగా కేకలు వేస్తూ లావుపాటి కర్ర తీసుకొని వస్తాడు రుద్రయ్య)

రుద్ర (ఎవరివైపు తిరిగి) ఒరేయ్! యెదవల్లారా! కదలండిరా! అల్పం పెయ్యకండిరా, కర్రలు, కొడవళ్ళు, గునపాలు, గొడ్డళ్ళు—పేతికి యేది అందితే అది పట్టుకొండా!

లచ్చి (వాలుగ చేతికర్రలు భుజంమీద పెట్టుకొని వీర్రగా కేకలువేస్తూ వస్తాడు) రండ్రా! రండి! గట్టుపొడుగునా నిలబడండి గట్టుమీదకొచ్చిన యెవణ్ణి బలిపెయ్యండి మీకేం బయ్యం లేదు. యెనకాల నేనున్నాను పగోళ్ళొస్తే పదోండలు కన్నా పెడతాను

రుద్ర: యిద్దరినీ పిన్నగాణ్ణి, వారిగాణ్ణి బలిస్తాను. అడ్డొచ్చిన యెవణ్ని వరికి పొలానికి పొలెస్తాను.

లచ్చి (ఒక కర్రతీసి చంకన్నట్టుకుంటూ) ఒరేయ్ రెంకన్నా! యీ కర్ర పుచ్చుకో! యెవ దాడుకు మీ బాబులాగ సాగుకుకి నువ్వు కూడా పేరు తెచ్చుకో

వెంక (విధిలేక తన చేతిలో నీకర్ర గిండపారేసి పెద్ద కర్రతీసుకొని దిగులుగా నిలబడతాడు.)

లచ్చి (దిగరగా) ఒరేయ్! రాజయ్యా!

రాజు (ఉలికిపడి) బాబయ్యా!

లచ్చి పెల్లంగొట్టి రాయిలాగ పలకవేంరా! యెదవా! నీ సేతులో కర్ర అక్కల పారెయ్యి

రాజు ఎందుకు బాబయ్యా?

లచ్చి (కిర్రయిస్తూ, యీ కర్రతో సరిగా యెత్తి కొట్టేవంటే బుర్రపెక్క లైపోతాది.

రాజు (భయంతో కులుకువేసి) యెవర్ని కొట్టాలి బాబయ్యా!

లచ్చి (కోపంతో) కళ్ళుమూసుకుపోయినయ్యేంట్రా? కనబట్టంలేదూ? అలాగ మంగకుకూడు పల్లపాలాలోళ్లు యెలాగుంటుండు దూసుకొస్తున్నారో!

(నేపథ్యంలో కేకలు, అరుపులు, మనుష అడుగుల సవ్వడి ఎద్దుల మువ్వలధ్వని ఉధృతంగా వినిపిస్తాయి.)

రుద్ర ఒరేయ్ రాజిగా! నువ్వు కర్రపట్టుకొని నాయెనకాలే నిలబడు!

లచ్చి అగ్గదాటినోణ్ణి పట్టుకుని బుర్రకి అడ్డంగా ఒక్కటేపెట్టు.

రాజు (భయంతో కుదుటిచ్చి వెనక్కి తిరిగి లచ్చన్నతో) బాబయ్యా! నాలుక్కాలాలపాటు సుకంగా బతకాలని తయారిదగర నాకికున్నాను. అంతేగాని బుర్రలు బద్దలుగొట్టుకోడానికి లేను బాబయ్యా! కొత్తగా పెళ్ళయినోణ్ణి. పది కాలాలపాటు బతకవలసినోణ్ణి. తమరి నాకిటి ఒకదెబ్బ తమకి ఒకదెబ్బ నాకు పెలగిద్దం దండి బాబయ్యా!—యింతకీ యిద్యాశ లేనివ యోగ్యం అలాంటిది. యింటిదాన్ని పొల్లాడి యిక్కడికొచ్చినదాను. యెవరికి తెలుస్తో నాలాంటోళ్ళే యింటిలో గోలగా పుండని గుంతలో కళ్ళేసుండు!!

సరిహద్దులు

(ఎదురుగా వెళ్ళిపోతూ వుంటాడు.)

లచ్చు (ఆశ్చర్యంతో) పోరిగాడివి కాదురా! యెంత దగా చేశావురా!!

వెంక: (బిగ్గరగా) ఒరేయ్ రాజయ్యా! ఆగు!

రాజు: (ఉలిక్కిపడి ఆగి వెనక్కి తిరిగి బిక్కు బిక్కు మంటూ చూస్తూ) యేందుకురా యెంకన్నా?

వెంక: (రాజయ్య భుజంమీద చెయ్యివేసి) నాకంతా అర్థమయింది. ఇన్నాళ్ళు మాటపై నిలిచావు పాపం నీవు యెల్లిపోతున్నావ్ (లచ్చన్నతో) బాబయ్యా! నాకు కూడా సెలవిప్పించండి పోతాను. నేను నాకోసం యిరుల బస్తీలు కొట్టలేను (చేతిలో కర్రక్రింద పారేసి) సెలవ్ బాబయ్యా! సెలవ్!

రాజు: పదాం! బాబయ్యా! పదాం!

(వెంకన్న రాజయ్య ఎదురుగా వెళ్ళి పోతారు)

లచ్చు: (కోపంతో పళ్ళుకొరికి) యెంతపని! యెంత దగా! యీళ్ళివి దొంగలా నా!

రుద్ర (వ్యంగ్యంగా) చేసుంటేగా తెలిసేది దొరగారూ! మన పాలికాపులు యెంత పాపిష్టి వుంది వున్నారు అయ్యో చేసినా లేని రక్తాలు యేరులు కట్టిస్తాం చూస్తూ వుండండి మన తడాఖా!

లచ్చు (ఎదురుగా చూస్తూ వుండగానే) యెంకన్న, నాను రాజయ్యగాను కలిసి మన పాలేళ్ళతో యేటో మాట్లాడుతున్నారు.

రుద్ర: (ఎదురుగా ప్రమాద ధ్వనితో) యీ యుద్ధపు గాడిద కొడుకులూ కలిసి కొంప ముంచేశారు మన పాలికాపులందరూ అల్లా యెదురుగాల పోతున్నారు

లచ్చు: నువ్వు సర్వ చెల్లి అళ్ళని మళ్ళించుకురా

రుద్ర తమరుకూడా రండి.

లచ్చు: (బిగ్గరగా ఒక్కొక్కళ్ళ పేరుపెట్టి పిలుస్తాడు జవాబు రాదు) ఓ రి అబ్బయ్యా ఓ యెల్లయ్యా

రుద్ర (బిగ్గరగా) ఓ రి కొండిగా ఓ. రి.. సత్తియ్యా

(లచ్చన్న రుద్రయ్య ఎదురుగా వెళ్ళిపోతూ వుంటారు —యింతలో పెద్ద కోలాహలం వినిపించి వెనక్కి తిరిగి చూస్తారు ముందు చిన్నయ్య నారాయుడు తలకు కట్టుతో రాముడు, పెద్దయ్య యింకా చాలామంది రైతులు మహా సముద్రంలా సరిహద్దు దాటేసి వస్తూ వుంటారు. అందరి చేతుల్లోను కర్రలు, గుంపాలు, పారలూ వుంటాయి.)

రాము: (బిగ్గరగా) ఒరేయ్! రుద్రిగా! రాకేరా!

రుద్ర (బోనులో పులిలాగ కోపంతో) తొందర పడకండ్రా!

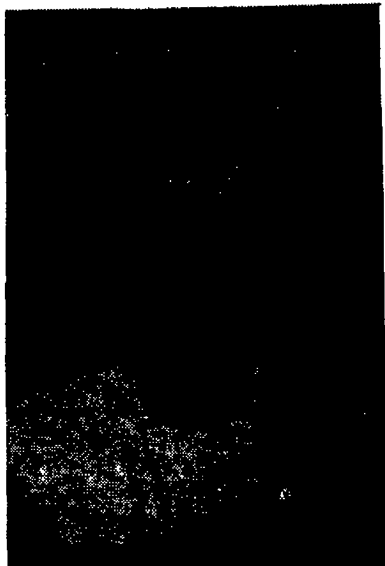
చిన్న: (హేళనగా) దుగ్గాచ్చి!

లచ్చు (ఆవేశంతో కోపంతో) ఒరేయ్! ఒరేయ్! మిమ్మల్ని దొంగలా నమ్ముకున్నానంట్రా! (మీసం మెలేసి) మిమ్మల్ని మాను కొంగలు కుటుంబ తప్పి, యెన్నెన్ని సెగవుల కళ్ళ తొంగించు చూసే మా వేరు తబ్బెక్కి కొదు. రారా! రుద్రిగా!

(లచ్చన్న, రుద్రయ్య ఎదురుగా వెళ్ళిపోతూ వుంటారు రైతులు బిగ్గరగా కేకలు వేస్తూ సరిహద్దు దాటుతూ వుంటారు "మాకు నీళ్ళు కావాలి!" "మాపొలాలు పండాలి!" "మా కడుపుకు తిండి కావాలి!" "మా నోటికి అడ్డు పోగలం!" "పదండ్రా! పదండి" అంటూ కేకలు వేస్తూ రైతులు ముందుకు సాగుతూ వుండగా తెర)

స్వర్గీయ శ్రీ భమిడిపాటి కామేశ్వరరావు

శ్రీ పి. గణపతిశాస్త్రి

భమిడిపాటి కామేశ్వరరావుగారి స్వర్గతుల వార్త సాహిత్యరంగమునకు ఒకసారి సమస్తాంధ్ర ప్రజానీకాన్ని ఒక్కుమ్మడిగా విషాదంలో ముంచివేసింది.

కామేశ్వరరావుగారు సుమారు రెండు సంవత్సరాలనుంచి వ్యాధిగ్రస్తులై ఉన్నారన్న విషయమే చాలా మందికి తెలియదు! ఎటువంటివారు కొంతకాలం కోలుకుంటున్నారని, తిరిగి ఆరోగ్యవంతులై ఇదివరకులాగా సాహిత్యరంగాన రాణించగలరని కొంతమంది మిత్రులాశించారు. అయితే విధి బలీయం! హాస్యబ్రహ్మ అస్తమయంతో ఆధునికాంధ్ర సారస్వతకాలంలో నిర్దిష్టమైన ఒక మహత్తర కాలసముద్ర గర్భంలో కలిసి అదృశ్యమైపోయింది!

జీవిత సరణి

భమిడిపాటివారు జన్మించినది పశ్చిమ గోదావరి జిల్లా భీమవరం తాలూకా ఆకివీడు గ్రామంలో. తండ్రి వరహావధానులుగారు గొప్ప వేదవేత్త వైదిక కర్మనిష్ఠాపరులు. వరహావధానులుగారిది చాలా సామాన్య సంసారం. మొదట కామేశ్వరరావుగారికి కూడా వేదవిద్య చెప్పించాలని ప్రయత్నం జరిగిందని ఎలాగయితేనేం చివరికి కాయన భీమవరం మిషన్ హైస్కూలులో ఆంగ్ల విద్యాభ్యాసానికి ఉపక్రమించారు. ఆ పిమ్మట కొంతకాలం వారి విద్యాభ్యాసం ఏలూరు మిషన్ హైస్కూలులోను, అటు పిమ్మట పిఠాపురంరాజావారి కళాశాలలో విద్యార్థి వేతనాది సహాయాలతో కొనసాగింది. బి.ఎ.లో వారి విద్యాభ్యాసానికి చిలకమర్తి కవి తమ గయోపాఖ్యాన నాటక ప్రదర్శనం ద్వారా సహాయం చేయించారట! ఆ తరువాత కామేశ్వరరావుగారు కొంతకాలంపాటు నరసాపురం టైలర్ హైస్కూలులోను, కాకినాడ హైస్కూలులోను, అక్కౌంటు జనరలు ఆఫీసులోను ఉద్యోగం చేశారు. 1922 ప్రాంతంలో ఎల్. టి. పరీక్షలో ఉత్తీర్ణులయినప్పటినుంచీ, ఉద్యోగ విరమణ పర్యంతము వారు రాజమహేంద్రవరం వీరేశలింగం ఆస్తికోన్నత పాఠశాలలో గణితోపాధ్యాయులుగా ఉన్నారు. ఉద్యోగ విరమణకు పూర్వం ఇంచుమించుగా రెండేళ్ళపాటు ఆ హైస్కూలుకే ఎలాగో అలాగ ప్రధానాధ్యాపకులు కాగలిగారు! సంగ్రహంగా ఇదీ వారి జీవిత చరిత్ర. కామేశ్వరరావుగారి జీవితం అంతా ఈవిధంగా చాలా వరకు వీరేశలింగం ఆస్తిక పాఠశాలలో గణితాధ్యాపకత్వానికే అంకితమైపోయింది. అయినా వారి లోలోపల విజృంభించే సాహితీవ్యవసాయానికి వారి ఉద్యోగవిధి నిర్వహణం ఒక అంతరాయం కాలేదు.

అవిరళ సారస్వత కృషి

1957 ఏప్రిల్ 27వ తేదీనాటికి కామేశ్వరరావుగారికి షష్టిపూర్తి జరిగింది. ఇంతవరకు వారు సుమారు 80 గ్రంథాలు ప్రచురించారు. వీటిలో

స్వర్గీయ శ్రీ భమిడిపాటి కామేశ్వరరావు

'కదటకపలు' 'కాంతులు' మొదలైనవి స్వతంత్ర రూపకాలు. 'శిల్పి(టయింగు)' మొదలయిన కొన్ని నాటకాలు విఖ్యాత ఫ్రెంచి నాటకకర్త మొలియర్ రచనలకు, మోటరీ లింక్ — మొదలయినవారి రచనలకు స్వతంత్రానుసరణలు మరికొన్ని భాసునాటకాది రూపకాలకు, మృచ్ఛకటికకు, ముద్రారాక్షసానికి స్వతంత్రమయిన అనుసరణలు. ఇవిగాక వారు ఈసప్ కథలు, టాల్‌స్టాయి కథలు కూడా కొన్ని తెలుగులోనికి అనువదించారు. వారి రచనలలో స్వతంత్ర హాస్యకథలు కూడా అసంఖ్యాకంగా ఉన్నాయి.

మొట్టమొదటగా భమిడిపాటివారి రచనలు మద్రాసు హైకోర్టు ప్రధాన న్యాయమూర్తి శ్రీ పా. వెం. రాజమన్నారు చాలాకాలం క్రిందట నిర్వహించిన 'కళ' పత్రికలోను, క్రమక్రమంగా తదితర పత్రికలలోను ప్రకటితమైనాయి. అటుపిమ్మట 'భారతి'లో ప్రచురించిన అమూల్య హాస్య వ్యాసాలతో క్రమంగా ఆంధ్రదేశం అంతటా వారి పేరుప్రతిష్ఠలు వ్యాపించాయి. ఆనాటనుండి మొన్నమొన్నటివరకు, తమ హాస్యరచనలద్వారా ఆయన ఆంధ్రప్రజానీకం హృదయానికి ఆహ్లాదం కలిగిస్తూనే ఉన్నారు.

రూపక ప్రాధాన్యం

కామేశ్వరరావుగారి వఙ్మయ జీవితానికి ముఖ్యంగా వెలుగిచ్చినవి వారి రూపకాలు, వ్యాసాలూను. భమిడిపాటివారు నాటకరచన ఉపక్రమించే సమయానికి మనదేశంలో ఔత్సాహిక (Amateur) నాటక రచనగానీ, ఇటువంటి నాటక ప్రదర్శనగాని నటులుగాని, లేరనే చెప్పవచ్చును. ఆ రోజుల్లో కామేశ్వరరావుగారి నాటకాలు, క్రమక్రమంగా కొంతకాలానికి తదితర ప్రముఖ రచయితల నాటకాలు, ఈ విషయమైన రంగస్థలాభివృద్ధికి గొప్ప దోహదం కలిగించాయి.

నాటకదర్శకత్వం

పూర్వం రోజుల్లో రాజమహేంద్రవరం ప్రభుత్వ కళాశాలవార్షికోత్సవం అంటే రాజమహేంద్రవరం నగరానికంతటికీ ఒక పెద్ద మహోత్సవం. ఆ నాడు కామేశ్వరరావుగారు కళాశాల పూర్వవిద్యార్థి. [illegible] తమ నూతన నాటకం ఒకటి ప్రదర్శించేవారు. దాని తోపాటు ఏదో ఒక హాస్యరచనకూడా ఆ సభా వేదికలో చదవడం వారికొక పరిపాటి. ప్రత్యేకంగా ఇది చూచి, విని ఆనందించడానికి [illegible] లక్కడికి వస్తూ ఉండేవారు. కామేశ్వరరావుగారు తాము రచించిన రూపకాలలో ప్రతి పదము ఉచ్చారణాభినయాది వివరాలతోసహా నటులందరికీ జాగ్రత్తగా వివరించి చెప్పేవారు. ప్రదర్శనం జరుగుతున్నంతసేపు, వెయ్యికళ్లతో రూపకంలో ప్రతి స్వల్పవిషయము ఎంతో జాగ్రత్తగా, శ్రద్ధగా పర్యవేక్షిస్తూ ఉండేవారు. ఆ సమయంలో తెరవెనక నిలబడి ఒక దివ్యదీక్షతో నాటకదర్శకత్వం నిర్వహించే ఆయన వ్యగ్రమూర్తి ఎన్నటికీ మరపురానిది! సామాన్య నటులుకూడా ఆయన దర్శకత్వంలో ఆ క్షణంలో మహానటులుగా మారిపోయేవారంటే అది అతిశయోక్తి కానేరదు!

భమిడిపాటివారు స్వయంగా నటులు. ద్విజేంద్రలాల్ రాయ్ 'చంద్రగుప్త'లో [illegible]పాత్ర ఎంతో సామర్థ్యంతో నిర్వహించేవారని వినికిడి. ఇలాగే ఇంకా కొన్ని ఇంగ్లీషు నాటకాలలోకూడా ఆయన అభినయించారు. అయితే రాను రాను వారు స్వయంగా నటించడం విరమించుకొన్నారు.

వ్యక్తివిశిష్టత

కాని ఈ నటనాశక్తి [illegible], సహజంగా ఆయన జీవితంలో పెనవేసుకు పోయినట్లు కనిపిస్తుంది. కామేశ్వరరావుగారెప్పుడు వ్యగ్రంగా ఉంటూ అనుక్షణము ఏదో నిష్ఠలక్ష్యంతో జీవితయాత్ర సాగిస్తున్నట్టు కనపడేవారు. కాగా సన్నిహితులకుగాని ఆయన హాస్య ప్రసంగ మాధుర్యము, ఛలోక్తులు, సరసోక్తులు, మాటలు, చమత్కృతులు చవిచూచే అదృష్టం పట్టేదికాదు.

ఇక [illegible] హైస్కూలులో గణితపాఠం చెపుతూన్నప్పుడుకూడా కామేశ్వరరావుగారి తరగతిలో చీమ చిటుక్కన్న శబ్దంకూడా వినిపించేది కాదు! విద్యార్థులయెడల, వారి క్రమశిక్షణయెడల ఆయన కొంత కఠినంగా ఉండేవారు. ఆ సమయంలో విద్యార్థులకది కొంత కష్టంగా ఉన్నా అటుపిమ్మట యావజ్జీవము వారాయన శిక్షణకెంతో కృతజ్ఞులయి ఉండేవారు. నిత్య వ్యగ్రమయిన ఆ వ్యక్తి హృదయంలో అలాగ సర్వదా హాస్యస్ఫూర్తి ఆవిర్భవించడం కొంత

నుంది కంఠంలో వింతగా ఉండేది! జీవితంలో హాలాహలం అంతా ఒక ప్రక్కన బెట్టిన కనుక్కాన్ని వ్యాసాలం లోనే ఆ తిరుహాస్యం పాలవెన్నెలలా జాలువారు తుంది.

భమిడిపాటి వారు కూడా లోకంలో హాలాహలం అంతా నిత్యమూ ఒక ప్రక్కన బెట్టినట్టే కనబడేవారు! కనకనే వారి వ్యాసాలలో పండిన పున్నమి వెన్నెల వంటి హాస్యం అభివ్యక్తించింది!

భమిడిపాటివారిది చాలా నియమబద్ధమయిన జీవిత పంథా. 30 ఏళ్ళ ఉపాధ్యాయ వృత్తిలోను ఆ రోజూ రాజు, హైస్కూలులో ఆలస్యంగా ప్రవేశించడం చూచినవారు లేరు! సామాన్యంగా కళా కారులలో కనిపించే, గాలి ఎటువీస్తే అటు తూలి పోయే అదరాబాదరా జీవిత ధోరణి అంటే ఆయనకు బొత్తిగా గిట్టేది కాదు. ఈ కారణంలో గడియారాలు కూడా భిన్నంగా నడవడం లేదు. కనక ఆయన జీవితం అంతా ఒక గడియారంలా నడిచిపోయిందని అంటే అది సరి అయిన ఉపమానం కాజాలదేమో!

భమిడిపాటివారికి ప్రాచీన సంస్కృతాంధ్రాంగ్ల సారస్వతాల యెడల చాలా ఆత్మీయమయిన అభిమానం. ఆధునికులలో గురజాడ అప్పారావుగారంటే ఆయనకు కేవలం గురుభక్తి! వారి ఇష్టగోష్ఠి ప్రసంగాలలో కన్యాశుల్కంలోని 'ఎంపీ' మొదలైన పదాలెన్నో పరంపరగా దొర్లిపోతూ ఉండేవి.

పూర్వకాలంలో ప్రసిద్ధనటులను గురించీ, ఆనాటి రంగస్థలామధురానుభవాలను గురించీ ఆయన ఎన్నెన్నో వింత వింత గాథలు చెబుతూంటే మిత్రులంతా కలకల నవ్వుతూ వినడం ఒక పరిపాటి.

ఒకసారి ఒక నటశిఖామణి 'హాకాంతా!' అనే పదంలో 'హా' పదాన్ని పశువులపాక అర్థం అనుకుని, ఆ 'హా'స్వరూపం అంతా రెండు చేతులతోను అతి భయంకరంగా అభినయించి చూపించాడట! ఇలాంటి చిత్రవిచిత్రమయిన గాథలెన్నెన్నో ఆయన ఇష్టగోష్ఠిలో దొర్లిపోతూండేవి.

'కొండుభట్టీయం' మొదలయిన గురజాడ వారి అపూర్వ రచనలు కొన్ని ఇటీవలే వెలువడ్డాయి. కాని కామేశ్వరరావుగారు వాటి వ్రాత ప్రతులు కొన్ని చాలాకాలంనుంచీ తమ దగ్గర భద్రపరచుకొన్నారు. సన్నిహిత మిత్రులకు మాత్రమే అది చదివి వినిపించేవారు. గురజాడవారియెడల వారికి ఉండి యున్న ఆత్మీయత అట్టిది!

ఒకసారి ఇష్టగోష్ఠిలో గురజాడవారి 'బిల్హణీయం' ప్రస్తావన వచ్చింది. అంతటి గొప్ప ఎత్తుగడతో ప్రారంభం అయిన ఆ నాటకం అలాగ అసంపూర్ణంగా నిలిచిపోవడం ఆంధ్రవాఙ్మయానికి తీరని లోటని ఆ సమయంలో మేము అనుకున్నాము. మిత్రులొకరు కామేశ్వరరావుగారిని ఆ నాటకం పూర్తి చెయ్యవలసిందని కోరారు. దానికి వారే అర్హులని మిగిలిన మిత్రులం అందరం అన్నాము. ఆ మాట విని ఆయన అలవోకగా నవ్వి చెయ్యెత్తి నమస్కరించారు. "ఎంత మాట! గురజాడవారి రచనలో అన్యదాదులం చెయ్యి పెట్టగలమా!" అన్నారు. ఆ సమయంలో ఆయన వినీతమూర్తి తిలకించిన మేమందరం అలాగే విస్తుపోయాము!

పద్య పఠనం

కామేశ్వరరావుగారు లోకవ్యవహారం తమ నియమితపద్య పఠనధోరణితో ఆంధ్రదేశంలో ఒక పెను గాలిదుమారం లేవదీశారు. మనదేశంలో రాగధోరణితో పద్యాలు చదివే వారిలో మాటికి తొంగిచూసే సంగీతంలో బొత్తిగా ప్రవేశం లేనివారనీ, ఇంగువ ఇటు కవిత్వానికీ గాక, అటు సంగీతానికీ కూడా తగని అపచారం జరుగుతున్నదనీ, కనక, ఇంగ్లీషు, బెంగాలీ మొదలయిన భాషల్లో లాగే మన కవిత్వం కూడా సంగీత ప్రసక్తి, రాగ ప్రసక్తి లేకుండా అచ్చంగా కవిత్వంలాగే పఠించాలనీ ఆయనవాదం. అదిగాక కవిత్వసంగీతాలు, వేర్వేరు కళ లన్నీ కల విభిన్నశాఖలనీ ఇవి కలగాపులగం చెయ్యడంవల్ల మనదేశంలో ఉభయకళలకు న్యాయం జరగడం లేదనీ ఆయన వాదించేవారు. వారిది వాదప్రతివాదాలలో ఇచ్చిపుచ్చుకునే వ్యవహారం అంటుచేత, సంగీతసాహిత్యాల లోతులు చూసినవారికి రెండు కళలు సమన్వయించే అధికారం ఉన్నదని ఎవరైనా అంటే—సిద్ధాంతరీత్యా కాదని ఆయన అంగీకరించే వారు! కాని మనదేశంలో ఆచరణలోమాత్రం ఇది చాలా అకృత్యంగా జరుగుతున్నదని ఆయనవాదం. ఇది సంగీతసాహిత్యాల లోతులు తెలిసిన వారెవ్వరూ కాదనలేని సిద్ధాంతం. దీనికి తార్కాణంగా నాడు భీమ ఖండంలోనించీ, కాశీఖండంలోనించీ ఆంధ్ర మహా భారతంలోనించీ కొన్ని కవిత్వఘట్టాలు బాగ

న్యాయమైన జ్ఞానం లేకుండా చదివి వినిపించేవారు! వేలాది జనం ఊపిరికూడా విడవకుండా ఆయన పద్యపఠనం అతిశ్రద్ధగా ఆలకించేవారు. తీరా ఇళ్లకు మళ్లిపోయే సమయంలో మాత్రం "భమిడిపాటివారి వాదము, పద్యాలు చదివే ధోరణీ అద్భుతంగా ఉన్నాయి గాని కొంత రాగవరస లేకపోతే మనపద్యాలు చప్పగా ఉంటాయండీ!" అని చప్పరించేవారు! సరి ఇలాంటి చప్పని పద్యాలే సంగీతంకన్న గొప్పకవిత్వంగా చలామణీ అవుతున్నాయని కామేశ్వరరావుగారి వాదన! ఎవరూ ఆయనకెదురు ఎదురాడలేకపోయేవారు! క్రమంగా ఆయన అనుచరులు కొందరు ఈ వాదం ఒక్క కొనసాగిస్తూ తీసుకుపోయి, సంగీతసాహిత్యాలు కలగలుపుగా మేళవించరాదని, అలాగ మేళవించినట్లయితే ఏదో ఒకటి చెడిపోయితీరుతుందని నిర్ణయంగా వాదించడం ప్రారంభించారు! ఇంతకీ ఇది వేరేకథ!

నవ్యాంధ్ర గద్య నిర్మాత

గిడుగు రామమూర్తి పంతులు వ్యావహారిక భాషోద్యమం విజయంతో దేశంలో వ్యావహారికాంధ్ర రచయితలు అసంఖ్యాకంగా తలలెత్తారు. అయితే వారిలో ముఖ్యులు, శిష్టులు అయిన వ్యావహారిక గద్య నిర్మాతలని పేరుగన్న కవులు రచయితలలో చాలాతక్కువ. ఇలాంటి ఉత్తమ వ్యావహారిక గద్య నిర్మాతలను వేళ్లమీద లెక్కపెట్టదల్చుకుంటే ప్రారంభించిందే భమిడిపాటివారు వ్యావహారిక భాషోద్యమానికి బలంగా చేయూతనిచ్చారు. అంతేకాదు అనువాదిత వ్యావహారికాంధ్ర నిర్మాతలయిన గురజాడ అప్పారావు, చెళ్లపిళ్ల వెంకటశాస్త్రి, వేలూరి శివరామశాస్త్రి, శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి మొదలయిన అగ్రశ్రేణి వచనరచయితల కోవలో చేరి నిలిచారు!

భమిడిపాటివారి వచనరచనశైలి విద్యుత్ ప్రవాహంలా పాఠకులను పరవశత్వంలో ముంచెత్తుతుంది! అంతలోనే కలకల నవ్వించి ఆనందతరంగాలలో ముంచివేస్తుంది. ఆశైలిలో ప్రతివాక్యంలోను భమిడిపాటివారి వ్యక్తిత్వం ప్రస్ఫుటంగా తొంగిచూస్తుంది. ఆయన రచన చదవడం ప్రారంభించగానే మనలో విమర్శకదృష్టి క్రమక్రమంగా లుప్తమై ఆ శైలీప్రవాహంలో పడి కొట్టుకుపోతాము! తీవ్రమయిన విద్యుచ్ఛక్తి ప్రవాహంలా సాగిపోయే ఈ శైలిలో మార్దవము, ఒక్కొక్కచోట వింతయిన సౌందర్యము లోపించినా మాధుర్యమన్నది తళుక్కుమని వెలిగే మెరుపువంటి హాస్యం ఆ లోపాలేవీ మనకంటికి కనబడనీయకుండా కప్పివేస్తుంది.

హాస్యస్వభావం

భమిడిపాటివారి హాస్యం వారి రచనా ప్రపంచానికే గాక, మొత్తం తెలుగు సాహిత్యానికి కంతటికీ ఒక వెలుగునిచ్చింది. అయితే ఈ హాస్యం చాలావరకు మాటల ప్రధానమయినదని కొందరు విమర్శకులంటారు. ఈ విమర్శలో కొంతవరకు నిజం లేకపోలేదు.

పదాల విరుపులు, శ్లేషలు మొదలయిన వాటి ద్వారా అనవసరంగా చాలాచోట్ల హాస్యం సాధించినమాట నిజమే కాని ఈ విమర్శకులు కామేశ్వరరావుగారు స్వతంత్ర రూపకాలలో పాత్రలద్వారా, సన్నివేశాల ద్వారా సృష్టించిన ఉత్తమ హాస్యం సంగతి పూర్తిగా విస్మరిస్తున్నారు.

స్వతంత్ర రూపకాలు

కామేశ్వరరావుగారు స్వతంత్రంగా రచించిన నాటకాలన్నీ ఆంధ్రజనానీకంలో నాటుకుపోయాయి. ఆ నాటకాలలోని వ్యక్తులంతా నిండు జీవితంతో తొణికిసలాడే సజీవపాత్రలు. నిరంతరమూ నిత్యజీవితంలో మన సందడిని అనుగుణంగా పలకరిస్తూ నవ్విస్తున్నట్లే కనిపిస్తారు. గురజాడ మొదలయిన ప్రఖ్యాత ఆంధ్ర నాటకకర్తల నిర్దిష్టరూపాలను విడిచిపెడితే, ఇంతటి నిండు జీవితంతో తొణికిసలాడే సజీవపాత్ర సృష్టి ఆధునాతనులలో ఇంకెవ్వరి నాటకాలలోను కనిపించదు.

సంస్కృతాంగ్లానుసరణలు

కామేశ్వరరావుగారు స్వతంత్రరూపకాలతోబాటు మోలియర్, మోటర్లింక్ మొదలయిన పాశ్చాత్య నాటకకర్తల నాటకాలు కొన్ని అనుసరించి తెలుగులో కొన్ని రూపకాలు రచించారని అనుకున్నాము. నిజానికి వీటిని అనువాదాలని గాని, కేవలం అనుసరణలని గాని అనడం సముచితం కాదేమో. భమిడిపాటి వారి నాటకాలన్నిటికీ నిండైన ఆంధ్రత్వం కల్పించారు. చాలావరకు మూలాన రచనల నవీనత్వం. అయినా వారెన్నడు ఇవి స్వతంత్ర రచనలనలేదు. అక్కడక్కడ కొన్ని విదేశీయము లయిన సన్నివేశాలలోను, ఆచారవ్యవహారాలలోను కొంత ఎబ్బెట్టుగా కనిపించినా ఈ నాటకాలన్నీ

కేవలం తెలుగుదేశం జాతీయ జీవితానికి సంబంధించిన వేనా అని భ్రమ కలిగిస్తాయి కామేశ్వరరావుగారి అనుసరణలలోని ప్రత్యేకతవల్లే వీటికి విశిష్టమైన ప్రాశస్త్యం ఏర్పడింది

ఇక 'మృచ్ఛకటికను' వసంతసేన అనీ, ముద్రారాక్షసానికి 'రాక్షసగ్రహణ'మనీ కొత్తపేరులు పెట్టి ఈరెండు నాటకాలు నేటిరంగస్థలాని కనుకూలంగా సంతరించారు. కొన్ని భాసనాటకాలకు కూడా చాలావరకీ పద్ధతే అవలంబించారు. కామేశ్వరరావుగారి రూపకరచనా దృక్పథం మనకీ నాటకాలలో స్పష్టంగా కన్పిస్తుంది. ఇవి యథామాత్రానువాదాలు కాకపోయినా ఆధునిక రచనా దృక్పథం వీటికొక వినూతనత్వం చేకూర్చింది.

పరిపూర్ణ జీవితం

కామేశ్వరరావుగారు ముఖ్యంగా తమ స్వతంత్ర రూపకాలవల్ల, ఇంకా ఇతర రూపకాలవల్ల, అనువాదితమయిన మన ఔత్సాహిక నాటకరంగానికి మూలపురుషులై నిలిచారు. అమూల్య హాస్యవ్యాసాలతోను, కథలతోను, చలోక్తులతోను, చమత్కృతులతోను, ఆధునికాంధ్రవాణికి ఎన్నెన్నో నూతనాలంకృతు లర్పించారు

అటు నిరవధికంగా శిరోన్నత పాఠశాలలలో గణితాచార్యత్వం నిర్వహిస్తూ ఆంధ్రదేశంలో అసంఖ్యాకులయిన తమ అంతేవాసు లందరికీ చిరస్మరణీయులయినారు. వారి విద్యావంశానికి చెందినవారీనాడాంధ్రదేశంలో వేలాదిగా ఉన్నారంటే అది యథార్థోక్తి మాత్రమే.

ఉదాత్తము, కరుణార్ద్రము అయిన హాస్యసృష్టి ఉన్నవారు నాటికీ నేటికీ ఒక్కరు కనిపిస్తారు. ఈ దృష్టితో వాఙ్మయసృష్టి చేసి అజరామరులుగా నిలిచిన విశ్వవిదూషకులు అంతకన్నా తక్కువ. ఇటువంటి వారి సాన్నిహిత్యంవల్ల, సారస్వత సృష్టివల్ల నిత్యము భారభూతంగా సాగిపోయే జాతి జీవితం హాయిగా ఒక నిత్యలీలగా సాగిపోతుంది. కామేశ్వరరావుగారు ఇటువంటి ప్రజ్ఞల కోవకు చెందిన వాఙ్మయమూర్తి!

రాజమహేంద్రవర వీధుల్లో ఒకరథంలా సాగిపోయే ఇటువంటి మహనీయులు ఈనా డదృశ్యులై పోగానే యావదాంధ్ర సారస్వత ప్రియులకు ఏదో ఒక తీరనిలోటు ఏర్పడినట్లనిపించడం సహజం— అదేమి దురదృష్టమోగాని అసలు మన జాతిలో హాస్యదృష్టే చాలా తక్కువ. అందులోను హాస్య రచయితల సంఖ్య అంతకన్నా స్వల్పం. ఉన్న ఉత్తమ హాస్య రచయితలను వేళ్ళు ముడిచి లెక్కపెట్టడం ప్రారంభిస్తే, రెండువ వేలు ముడిస్తే మరి నాలుగో వేలు ముడవడమే దుర్ఘటమైపోతుంది

రాజమహేంద్రవరంలో కామేశ్వరరావుగారితో చాలాకాలం కలిసి మెలిసి తిరిగినవారి కీనాడాయనలేని లోటు మరింక తీరదనే అనిపిస్తుంది ఆ జీవన సాహచర్య మాధుర్యమే అట్టిది!

కాని స్వర్గీయులయిన కామేశ్వరరావుగారిపాటికి గురజాడ, పానుగంటి, వేదం వెంకటరాయశాస్త్రివంటి మహామహులతో కలిసి జీవన మధుశాలయందు, ఏ హాస్యలీలలమీద మనఆంధ్రజాతిమీద చలోక్తులు విసరుతూ తమ స్వర్గీయ జీవితాన్ని గురించి తిరిగి హాస్యధోరణి ప్రకటిస్తారని అనుకుందాము! ఇంకొక విధంగా, హాస్యబ్రహ్మ మృతినిగూర్చి చింతపడుతున్నామంటే ఆయన హాస్యవాఙ్మయం మనం తిన్నగా ఆకళింపుకో లేదన్నమాటే! అంతే కాదు! మన కసలు హాస్య దృక్పథమే అలవడలేదన్నమాట! అందుచేత స్వర్గీయ, హాస్యబ్రహ్మ భమిడిపాటి కామేశ్వరరావుగారికి హాసమ్ముఖంతో వీడ్కోలిస్తున్నాము.

ఖైదీ విషాదగాథ

శ్రీ జనస్వామి కోదండరామశాస్త్రి

జైలుగంట గణగణమని ధ్వనిస్తూ గాఢసుషుప్తిలో మునిగివున్న ఆ నిశ్శబ్దాన్ని కొద్ది కొద్దిగా చీల్చుకుంటూ ఇది యీ నరకానికి కారణం కాగల నేరాల చరిత్రలోని విషమఘట్టాల్ని వర్ణించి ఖైదీల శ్రవణపుటాల్లో పైశాచికగానం సల్పుతూ గత రాత్రంతా వ్యథతో చితికిపోయిన హృదయాల్లో మరల కలతలకు తావు కల్పిస్తున్నాయి, ఆ భయంకర ఘంటానాదాలు. గుమ్మాలకు బిగించివున్న ఇనుప చువ్వల్లో గుండా లోపలకు అరుణోదయపు లేతకాంతులు బలవంతంగా తోసుకునివచ్చి బద్ధకంగా ఒళ్ళు విరుచుకుంటూ మెల్లి మెల్లిగా కళ్ళు విప్పుకుంటూన్న ఖైదీల దేహాల్ని నులివెచ్చగా తాకుతున్నాయి. పశువులపై కూడా ప్రయోగం చేసి చివరకు అలసట చెంది కొంచెం విశ్రాంతి తీసుకునే కిరాతుని హస్తాలవలె ఘోర జ్ఞాపకాల్ని ఉత్పాదించే ఆ దారుణ ధ్వనులు ఆగిపోయినై. జైలు నౌకరు తాళాలు తీసి ఇనుప గవ్వల్ని ప్రక్కకు తెరుస్తున్నారు. అయిదు నిముషాల తరువాత జైలు గంట మరొకసారి ధ్వనించింది. ఇక లేవండోయ్ అని భూమ్యాకాశాలు అదిరిపోయేలాగు అరుస్తూ పేము బెత్తాలు వూపుకుంటూ ఒక్కొక్క గదికి యిద్దరు చొప్పున పోలీసులు తయారైనారు. నిన్నటి పెటకాలపై కష్టాలన్నీ మర్చిపోయిన మనసుతో నిర్విచారంగా విశ్రమించి రెండుగంటలసేపైనా కాలేదు యీ పోలీసుల గాండ్రింపులకు ఖైదీలు దిక్కుతోచక వాన్ని కోల్పోయి అవాక్పతితులైన ముసలివృద్ధులవలె నిద్రాదేవి కరుణాహస్తాల్లోంచి జాగ్రదవస్థలోకి ఒక్క గంతులో దూకటం జరిగింది. నిద్రమత్తు కండ్ల రెప్పల్ని వదిలిపెట్టకుండగా తూలిపోతూ వరుస దీనులై లేచి చూస్తున్నారు. జాలిగొల్పుతూ చివరి గదినుంచి ఇద్దరు ఖైదీలు మాత్రం నిర్ధకంగా చూస్తున్నారు. ఒక ఖైదీ మరొక ఖైదీతో జాలిగా దవ్వరిస్తూ యిలా అన్నాడు "ఇంకా విచారించటంలోయ్! యీ చీకటి గదిలోనుంచి బయటపడే సుదినం రానేవచ్చింది కదా!"

తన విషాద వదనాన్ని ఒక్కతీరున లోనగా యూసుఫ్ ఆ రెండవ ఖైదీ యిలా జవాబిచ్చాడు. "దూరంగా ఆలోచించి చూస్తే నిజంగా ఇది నా జీవితంలో రెండో దుర్దినమే కాదా? నన్ను ఎంతో ప్రేమగా పెంచి పెద్దచేసిన వ్యక్తిని నాచేతుల్లో చంపినరోజు మొదటి దుర్దినం. నా జీవిత శేషాన్ని ఎదుర్కొనబోవు దుష్పరిణామాల్లో ఎలా నిలవగలగాలి అనే ప్రశ్న పెద్ద పులిలాగా నోరు తెరచుకుని చూస్తున్న యీరోజు రెండో దుర్దినం." యూసఫ్ చాలాకాలంగా శ్రీకృష్ణ జన్మస్థాన నివాసానికి అలవాటు పడ్డవాడు. ఇది ఎన్నోసారో అయినా నిముషంపాటు లెక్క పెట్టుకుంటేగాని అతనే చెప్పలేడు. "భాయీ, ఇటువంటి మానవ సమాజాలు మానవుల కష్ట సుఖాలతోను మానసిక యాతనలతోను వింతగా ఆటలాడటం నిజమే అందుకే దానికి మనం బుద్ధిచెప్పాలిగాని మనకు అది బుద్ధిచెప్పే స్థితి వరకు పోకూడదని నా అభిప్రాయం."

రెండుమూడు నిముషాలనుంచీ గోడచాటున నిల్చుని యీ ప్రసంగాన్ని వింటూన్న జైలు వార్డెన్ కోపావేశంతో లోపలకు వచ్చి "ఎంత గొప్ప అభిప్రాయాలురా అబ్బాయ్! నీ ఉద్దేశాలు నీతిబోధలుగా చెలామణీ అయితే యీ ప్రపంచానికి అయోమయం పట్టినట్లే లేరా! ఇన్నాళ్ళకి కథను చెప్తున్నావ్" అని అంటూ వాని వీపుపై ఒకతీరున హంటర్ ప్రయోగించాడు. యూసఫ్ హంటర్ దెబ్బతో రక్త కలికితోటును ఒకచేతో రాచుకుంటూ లేచి నిలబడి వార్డెన్ కోపంగా చూస్తూ ముందుకు సాగి నడుస్తున్నాడు. ఇక వినక లేచి నిలబడి ముందుకు వెళ్ళుతున్న మల్లేసుపై దూరాన్ని విరటంగా నవ్వుతూ

"ఈయా సుఖలోనల్ని ఆదరణలో చెప్తూవుంటే మళ్లీ మళ్లీ నీ దర్శనం మాకు తప్పదు. మా మాదిరిగానే ఏదో ఒక వృత్తి చేసుకుని సుఖంగా గౌరవంగా జీవించుకోక పరిస్థితులకు అనవసరపు ప్రాధాన్యత ఇచ్చి మూర్ఖత్వం లతో అనేకాలకు లోనై క్రూర కార్యాలకు పాల్పడిన ఫలితంగా యిక్కడకు వచ్చి, యీ హింస లన్నీ అనుభ విస్తూంటే నీలాంటి కొద్దో గొప్పో చదువుకున్న వాళ్ళను చూచి విచారపడటం కంటే మేము చేయగలిందేమీ కనపడటం లేదు. త్వరగా కనులు ఎనిమిదిన్నరకే నీ విడుదల" అన్నాడు వార్డెన్.

ఎనిమిదిన్నరకు అయిదు నిమిషాలు తక్కువ వుండగానే నాలుగొందల పదహారవ నంబరు ఖైదీ ముఖేషును జైలు వార్డరు వచ్చి ఇన్‌స్పెక్టరు గారి గదిలోకి తీసుకువెళ్ళాడు. ముఖేశ్ అధికారికి నమస్కరించి ఎదురుగా నిలబడ్డాడు. ఆ అయిదు నిమిషాల్లోనూ అతని విడుదలకు సంబంధించిన కాగితాల వ్రాతపని పూర్తయింది. గోడమీద గడియారం అరగంట కొట్టగానే 'నీవు వెళ్లవచ్చు ఇకనైనా మంచిగా బ్రతుకు' అన్నాడు ఇన్‌స్పెక్టర్. అలాగే అన్నట్టు బుఱ్ఱ వూపి ఆయనకు శాల్యూట్ చేసి బయటకు వచ్చాడు ముఖేశ్. జైలు ప్రాకారం దాటి గేటు ముంగువున్న రాజబాటపై నిలబడి ఏదో ఆలోచిస్తున్నాడు. ఒక అరగంటసేపు అలాగే గడిచింది. ఏడు సంవత్సరాల కాలం కఠిన నిర్బంధవాసాను అనుభవించి ఎప్పుడు స్వేచ్ఛ లభించి దీనా అనే ఆనందం అతనిముఖంలో ఎక్కడా ప్రస్ఫుటమవటం లేదు. ఎక్కడికి వెళ్ళాలో నిర్ణయించుకోకుండానే తల వంచుకుని ముందుకు నడుస్తున్నాడు. అంతకంతకు నిరాశ తాపం ఎక్కువవుతోంది. శరీరం స్వేదప్రవాహంతో నిండిపోయింది. ఫాలతల చెక్కిళ్ళు చెమటముద్దల లాగా తయారయినాయి. కడుపులో మిక్కుటంగా ఆకలిబాధ కలుగుతోంది. దప్పిక గొంతుకను ఎండింప చేస్తోంది. బలహీనపడ్డ ఆ శరీరం తూలిపోతూంటేగా మరి యింక ముందుకు నడవలేక సమీపంలో కన్పిస్తున్న ఒక గ్రంథాలయభవనం ఎదుటకు వెళ్ళాడు. ముందు వాలివున్న ఆ వరండాలో ఎవరూ లేరు. బాధగా కళ్ళు నొక్కుకుంటూ అక్కడ కూర్చున్నాడు. గతించిన జీవితకాలంలోని కొన్ని ముఖ్యఘట్టాలు అతని కండ్లముందు నృత్యం సల్పుతున్నాయి.

2

వెంకటేసు, ముఖేసు—తిరిగివస్తూ అన్నదమ్ములు చిన్నవాడైన ముఖేసు శైశవంలో వుండగానే తల్లిదండ్రులు తిరువస్తూ గతించారు. వెంకటేసు ఎంతో ప్రేమతో తన తమ్ముణ్ణి పెంచి పెద్దవాణ్ణి చేశాడు. ఉన్నత విద్యావంతుడ్నిగా చేయాలని ప్రయత్నించాడు. కాని ఆ అదృష్టం ముఖేసుకు లేకపోయింది. ఎన్ని తడవలు కటువుగా ప్రయత్నించినప్పటికీ, మెట్రిక్యులేషన్ అతనిపాలిట ఎన్నటికీ దాటలేని ఒక అగాధజలధిగా తయారైంది. ముఖేశ్ నిస్పృహ చెంది ఇక అతోలికి పోవన్నాడు. వెంకటేసు ఎంత ప్రోత్సాహపరిచినప్పటికీ ప్రయోజనం లేకపోయింది. 'నేను యిటూ పనికిరాక అటూ పనికిరాక రెండిందాలా పాడైపోవటం జరుగుతుంది. నాకు చదువుమీద మనసు పోవటం లేదు. నేను వ్యవసాయంలోనే ప్రవేశించి నీకు అండగా వుంటాను. నీకు కొంత శ్రమ తగ్గుతుంది. వ్యవసాయంలోగా మన యిద్దరి యొక్క కృషి కలిస్తే ఫలసాయం కూడా పెరుగుతుంది' అని అంటూ వాదించాడు ముఖేసు. చివరకు వెంకటేసు ఒప్పుకోక తప్పింది కాదు. ముఖేసు పొలం పని చేయటం ప్రారంభించాడు. ఉన్నత విద్యావంతుడై మాటామాటా చేసుకుని తన తమ్ముడు ఎంతో దర్జాగా ఒక పెద్ద ఆఫీసరై వుండటం కళ్లారా చూడాలని ఎన్నివిధాలుగానో ఆశలు పెంచుకున్న వెంకటేశ్, గడ్డపలుగు కాలంలో ఒళ్ళంతా నీరైపోతూంటే ఆయాసపడుతూ పలుగుతో తవ్వి గడ్డ విరవటం వానాకాలంలో భోగముని వస్తూంటేగా గంటలకొలదీ నడుమువొంచి మొక్క నాటటం మొదలైన శరీరశ్రమ ఎక్కువగా అవసరమైన యిటువంటిపనులలో పాల్గొంటూన్న ముఖేసును చూచి కంట తడిపెట్టుకునేవాడు. కొద్దికాలం గడిచినాక వ్యవసాయంపనులకు సంబంధించిన కష్టమైన భాగాన్ని తానే నిర్వహించుకుంటూ ఏవో చిన్నచిన్న పనులుమాత్రం అతనికి ప్రత్యేకించాడు. ఒక సంవత్సరకాలం ఆ విధంగా గడిచింది. ఇంతలో ఆ గ్రామంలో దస్తావేజులు వ్రాసిపెడుతూ పొలాలు కొలిచిపెడుతూ మరి యితర ప్రయివేటుదారీ పను లన్నీ కూడా నిర్వహిస్తూంటే ఒకాయన మరణించటం జరిగింది. మళ్లా ఆ పనులకు తమ గ్రామంలోనివారికే ఒకర్ని నియమించాలని

ఖైదీ విషాద గాథ

నిర్ణయించుకున్నారు కొంతమంది ధూర్తాత్ములు. వారిన్నిషి మల్లేసు పెద్దగా తన తమ్ముడు యీ కేసు క్రింద క్రిమినల్ కోర్టులో ప్రవేశించడానికి వెంకటేసు ముందు ఒప్పుకోలేదు. ఒకప్రక్కన ఆ ధూర్తాత్ముల ఒత్తిడి మరోప్రక్కన తనతమ్ముడు ఆ కృత్తిపై ఎక్కువ తమాషా కనబర్చడం—ఇందువలన వెంకటేసు అంగీకారసూచకంగా తలవూపటం జరిగింది. అందుకు తగినట్లుగా పాంపుల ప్రయాణానికి సంబంధించిన రైల్వే కూడా సంపాదించారు. మల్లేస్ రెండు సంవత్సరాలలో మంచి ప్రావీణ్యతగల బోట్ కూలీగాను మరో సంవత్సరానికి అవిభక్త కాపురానికొచ్చింది

మల్లేస్ భార్య వెంకటలు కొంచెం స్వతంత్రురాల్ని తెలిసినమనిషి. ఎవరూ చెప్పకుండా తన మనసుకు నచ్చిన పనల్లా చేస్తుండటం, ఇంకా కొంచెం లేకుండా తన నోటికొచ్చిన మాటలన్నీ వాగుతూండటం—ఇటువంటి అలవాట్లను గమనించి వెంకటేసు రెండు మూడు తడవలు కొంచెం గట్టిగా మందలించాడు వెంకటేసు. ఆ మందలింపును గొప్ప పరాభవంగా భావించి ఎప్పటికైనా తన బావగారిపై పగ తీర్చుకోవాలని సంకల్పించింది వెంకులు. అందుకై తగిన సమయం కోసం నిరీక్షిస్తూ తగిన సమ్మె గనుకై అన్వేషణ జరుప ప్రారంభించింది. కోడు కోపంలో తిరగాడు దిగాలని ఎంత ప్రయత్నించినా ఫలించలేదు. కొన్నాళ్ళకి కొలువుకి వెంకులు తనతో మాటిచ్చిన ముడిసామి నవ్వుతూ 'నీకు ఇంకా చిన్నతనం వదల్లేదు వెంకులూ!' అని అంటూండేది. యీ భగీరథప్రయత్నంలో తనభర్తనే ఒక సాధనంగా ఉపయోగించ గలగటం తప్పితే మరో మార్గం ఆమెకు తోచలేదు. ఆ మార్గంలో కూడా రెండుమూడు తడవలు విఫలురాలైంది. అయినప్పటికీ ఆమె నిరుత్సాహపడి నీరుగారిపోలేదు. గుండెలో చెదిరిపోతున్న ఉత్సాహాన్నంతా కూడదీసుకుని అధికమైన పట్టుదలతో ఒక దారుణాస్త్ర ప్రయోగానికి పూనుకుంది. ఒక రోజున లోపలి గదిలో ఏదో వ్రాసుకుంటూ కూర్చున్న తన భర్తదగ్గరకు వెళ్ళి మరో కథ్యాగా ధోరణి ప్రారంభించింది.

"ఇలా దస్తావేజులు వ్రాసి పెట్టడం—అటు స్టాంపు లమ్మకం—ఇంతేం సంపాదన నెలకొకే వుంటుంది. కాని ఇంట్లో ఆడవాళ్ళకి అవసరాలు పెట్టి మల్లిపూలైనా కేవాలని వుండదుకదా?. . . ."

"మనిద్దర్నూ నాట వేల్లోకి అక్కర్లా. వందల్లో వుండేవాళ్ళు! ఆదివారం మనకెందుకులే అనుకున్న వాళ్ళు ఏ పదిహేనేళ్ళలో చూడకుండాగా ఆ వృద్ధకం లేదింది రెండు మూడు సంవత్సరాలు వాడిక చేయించుకుని చేతులు కాడించుకుంటూ పోతారు. కొంతమంది వాళ్ళకు పండిన ధాన్యాలతో కొద్దికొద్దిగా సంపిస్తూంటాగా గ్రామంలోని వడ్లను పెద్దయ్యా తెలివిగలవాడని సమర్థుడని మెచ్చుకోవటం తప్ప అంతకుమించి ఒరిగేదేమీ నాకు కన్పించటం లేదు."

"నిమిషమైనా తీరిక లేకుండా ఎప్పుడూ యీ పనుల్లోనే తిరుగుతూంటారాయె! తగిన సంపాదన లేనిది యీ శ్రమంతా మనకెందుకండీ?"

"ఏదో కొంత సంపాదన వుంటుందనుకో, దైర్య క్రియాల్లో యిటువంటి వృత్తులకు సంబంధించిన వాళ్ళు చెప్పుడ్డారా రాబట్టటం కదమ్మా"

"చెప్పుకోవటం మాత్రం ఇతర్లకా మాత్రం ఏమి తక్కువగా ఉంటారు?"

"ఏ పంటకాలంలో ఆ పంటధాన్యం ఎవరికి తోచింతవారు మన ఇంటికి పంపిస్తూనే వున్నారు కదా?"

కనుబొమ్మల్ని విలాసంగా కదుల్చుతూ ఎదుటివాడి గుండెలో తన మాటలు నాటుకోగల ఆకర్షణతో ఇలా అన్నది వెంకులు "అట్లాగండీ! నా మొగుడు సంపాదించినవాటిని నాకు చూపించకపోతే చూపించకపోయారు! యీ విధంగా మతిలేనివ్రాలని వున్న ఆ సెల్ఫ్ అని నాతో అనిపించారు ఒక్క మాక్కయినా అన్నది కాదే! అంతవరకెందుకండీ? మన్నీ మల్లెపూల విషయంలో చూడండీ ఎంతో? మరేది, తోడికోడలు మనుష్యులన్న భావన అసలు యింతవరకూ లేదనుకోండి. నిన్న మత్తెయ్యపిల్ల యింట్లో వున్నది కదా ఆమె కొద్ది సద్భావమైనా చూపకూడదండీ? మొగుడు బజార్నించి తెచ్చిన మల్లెపూల పొట్లం ముందుపెట్టుకొని దండలు గుచ్చి తన సిగకు మాత్రం అలంకరించుకుని కూర్చుంటుందా?"

"అంత గురుసూచనంగా ప్రవర్తిస్తోందా మా వదినె?"

"ఏమ్మొదిగా అంటారేమిటి? అడిగి మాట అలా వుందండీ. ఆమెని తిరిగాన్ని అసలు మీరు అర్థం

చేస్తున్నారా ! యింటికోసం చేసిన బాకీలన్నీ తీర్చేసినా సంపాదన లేదని మీరే అంటున్నారుగదా! అసలు భూదేవిని నమ్ముకొని వాదులాడుతూ వుంటుందా ! వ్యవసాయం కోసం మిమ్మల్ని రమ్మనకుండా పొలం పనులు మీకు అప్పగించకుండాచేసి పూర్తిగా నమ్మకస్తుల్ని ఆశ్రయించి నటించి మీకు నచ్చచెప్పించి మీకే చెట్టు కింద ప్లీడరీవృత్తి అంటగట్టిన మా అన్నగారి పన్నాగమే రహస్యం తెలియజేసి మీరు గ్రహించారా చెప్పండి"

"ఇందులో పన్నాగమేమి వుంటుంది? ఒకరు ఆ వృత్తి, మరొకరు ఇంకొక వృత్తి చేసుకుంటే ఆదాయం ఎక్కువ వుంటుందనే అభిప్రాయమై వుండాలనుకుంటాను"

"అల్లాగా? మన తెలివితేటలు ఇంత తక్కువ ఎందుకో విచారిస్తుండగా మళ్ళీ తల్లి ప్రేమ వున్నంతకాలం కూడా వాళ్ళు కొట్టించగలుగుతున్నారు అసలు కిటుకు మునుపే చూచాను స్వామీ! మన కిటుకే వున్నది మా వాళ్ళు ఎన్నో సార్లు మాట్లాడుకుంటున్నాడు ఒక చెప్పారు విన్నాను వ్యవసాయం మన కులవృత్తి వాళ్ళకి, బండి గుర్రాలు మనకు అన్నం పెట్టే ద్వారాలు అటువంటప్పుడు వాటికి మిమ్మల్ని మా అన్నగారు సదభిప్రాయముతోనే దూరము చేస్తున్నారని నమ్ముతున్నారా ? యీ నాలుగెకరాల వల్ల కలిగే లాభం కన్నా మీకు అధికారం అట్టేపెట్టాలనే తప్ప మరేమీ కాదు ఇప్పటికైనా గ్రహించండి" మల్లేస్ మరి ఒక మాట్లాడలేక అతివినయాన్ని ఆమె అర్థం లేకుండా భావించి ఆనాటినుండి ప్రతి రోజూ మల్లేసుకు తీరివున్నప్పుడల్లా దగ్గర కూర్చుని తన తోడికోడలు బావగార్ల మీద అనేక చాడీలు చెప్తూండేది

కొంతకాలం గడిచిన తరువాత వాటి ప్రభావం మల్లేసు మనసుపై బాగానే పనిచేసింది. ఒకరోజున గ్రామ పెద్దలందర్నీ సమావేశపరచి పంపకాలు జరిగి తీరవలసిందేనని పట్టుపట్టాడు "మన ఇద్దరిలో ఎవరికీ యింతవరకూ పిల్లాజెల్లా లేరు కదా! మనలో ఎవరో ఒకరికి సంతానం కలిగేంతవరకు యీ విషయాన్ని గురించి ఆలోచించటం అనవసర మనుకుంటాను ఇప్పుడే అవసరమని నువ్వు భావించే పక్షంలో నాకేమీ అభ్యంతరం లేదు ఏమైనప్పటికీ చాలా ఆలోచించి చేయవలసిన పని అందువలనను పదిరోజులు వ్యవధి వుండుకోవటం మంచిది. ఈలోగా నువ్వు మన కులో బాగా దర్శించుకున్న తరువాత నీ అభిప్రాయం తెలియజెయ్" అన్నాడు వెంకటేసు నిదానమైన స్వరంతో. మల్లేసు అంగీకరించి ఇంటికి వచ్చాడు. భార్యతో విషయాన్ని వివరించి చెప్పాడు. "చూచారా! ఆయన దొంగబుద్ధి! మిమ్మల్ని ఒదలడానికి ఆయన ఇష్టపడటం లేదు ఏముందండీ! మీరు తొందరపెట్టటంతో ఆయన విన్నంచి ఒక బంగారుకొంప ఎగిరిపోయిందే కదా!" అన్నది వెంకులు ఇటువంటి మాటలే చెప్తూ ఆ పది దినాల వ్యవధిలోను భాగం పంచుకోవాలనే దృఢ నిర్ణయాన్నింది అతన్ని మరలనివ్వకుండా, అతనిదికు ఏమాత్రం సడలనివ్వకుండా కృషిచేసింది వ్యవధితీరిన మూడవనాటి దినాన గ్రామ పెద్దలందర్నీ మల్లేసు సమావేశపర్చి 'నేను బాగా ఆలోచించుకున్నాను ఈనిశ్చయం చాలా మంచిదనే నేను భావిస్తున్నాను' అని చెప్పాడు పంపకాల కార్యక్రమం ఒక గంటలో పూర్తయింది పాలికాపు దస్తావేజు కూడా వ్రాసుకున్నారు చివర్లో వెంకటేసు తన తమ్ముడికొడుకు ప్రత్యేకంగా రెండు వేల రూపాయల్ని మిగులుచూపి ఆ రొఖ్ఖం అతని చేతిలో వుంచినప్పుడు అందరూ ఆశ్చర్యపడ్డారు 'ఇంత డబ్బు నీవెప్పుడు సంపాదించావు అన్నయ్యా!' అన్నాడు విస్మయంగా మల్లేసు "అది నీ కష్టార్జితం తమ్ముడూ! నీ కొరకై యింట్లో యితరులు ఆ ప్పు చెప్పిన గడ్డిపోచ దగ్గర్నుంచి ప్రతిదానికి నిలువకట్టి నీ పేర యీ మొత్తాన్ని నిలవచేసి వుంచాను" అన్నాడు వెంకటేసు ఇది ఒక అద్భుతకార్యంగా పరిగణించుకుని వచ్చిన పెద్దలూ వెంకటేసు శీలాన్ని వేనోళ్ల పొగడుతూండగా వెంకులుమాత్రం "అసలు యింతకు పదిరెట్లుగా మా సంపాదన ఆయనవద్దకు చేరివుంటే యీమాత్రం తొంటిచేతిని బయటకు చూపాడు" అని అంటూ వ్యాఖ్యానించింది ఆ తరువాత వెంకులు కటుగా ప్రవర్తిస్తున్నప్పటికీ ఆ అన్నదమ్ములిద్దరూ పరస్పరం సహకారంగాను వినయంగాను వుంటూనే వచ్చారు

3

సహజంగా వెంకటేసుది దయార్ద్రహృదయము ఇతరులకు తృప్తిగా ఆకర్షించగల వెంకటేసు లోని కొన్ని ఉత్తమ గుణాలు అతని వ్యక్తిత్వాన్ని పెంచుతుంటే క్రమక్రమంగా పలుకుబడి పెరుగుతూవుంది. భూలోకభోగ్యత్యాలైన ఉన్నతి, స్థానం, అధికారం

ఈ మూడింటికోసం మానవుడు నిరంతరమూ తపన పడుతూంటాడు. యోగ్యత లేనిదే ఉన్నతి పొందలేడనీ, అదృష్టం కలిసిరానిదే సంప్రాప్తి ఉండదనీ, సమర్థతా సామర్థ్యత అధికారప్రాప్తికి దోహదకారులనీ వెంకటేష్ భావన. అయినా స్థితిగతులు మార్పుచెందక తను వరకు మానవుడు పలికే స్వల్పకాల్పనికతతోనే సఫలమవ్వ గలడని అతని ఆత్మవిశ్వాసం. అతని ఆలోచనలన్నీ తను సమస్యల్ని గూర్చి అతని సలహాను పొందగోరి అతనివద్దకు కొంతమంది వస్తూవుంటారు. ఫలానా మనిషి దుర్మార్గుడని తెలిసినా నిర్దయంగా సుఖపెడతాడనో తొందరపాటు ప్రవర్తించే కొందరు తెలిసినవారు కాను వెంకటేష్. అందువల్లనే మహేష్ తనపై ఎన్నో దూషణావాక్యాలను విసురుతున్నాడని ఎంతోమందివల్ల వినివుండికూడా వెంకటేష్ తన హృదయంలో తన తమ్ముడికిగల వాత్సల్య భావాన్ని పిసరంతైనా కొరవడానికి ఇష్టపడలేదు. తనవద్దకు ఏవేవో వ్యవహారాలను గూర్చి సలహాలకోసం వచ్చినవారిని తన తమ్ముడు లోకవ్యవహారజ్ఞానం కలవాడు కదా అని మహేష్ దగ్గరకు పంపగా అతను తేలికగా పరిష్కరించగల ఆ సమస్యలకు జటిలస్వరూపములు తొడిగి, దావాలలోకి దింపి కోర్టులచుట్టూ తిప్పి ఎంతో డబ్బు గుంజాడని వారిని ఎన్నోవిధాల ధ్వంసం చేసినప్పుడు కూడా వెంకటేష్ తనలో తాను పరితపించాడే కాని మహేష్‌నేమీ దూషించలేదు.

అయితే సూరమ్మ వ్యవహార విషయంలోమాత్రం వెంకటేష్ మౌనంగా వుండలేకపోయాడు. మహేష్ పొరుగునే సూరమ్మ ఇల్లు. ఆవిడను ఒకనాటి భాగ్యవంతురాలుగా చెప్పుకోవచ్చు. ప్రస్తుత కాలప్రకారం లెక్కవేసి చూస్తే ఆమె ఆస్తి రెండు లక్షలకు పైచిల్లరగానే వుంటుంది. ఆమెకు పిల్లలు లేరు. పిన్నలు వుంటే ఆమెకు బంధువులుకూడా ఎవరూ లేరు. ఆ పెంపుడు ధనంతిలో ఏకాకిగా జీవితాన్ని గడుపుతుంటూ భూములమీద వచ్చిన ఫలసాయాన్ని దానధర్మాలకు వినియోగిస్తూ, ఆ గ్రామంలోని కొన్ని శిథిల ధర్మ సంస్థలు తమ జీర్ణస్థితిని తొలగించుకోగలిగి పొందుపర్చి నూతనంగా రూపురేఖల్ని దిద్దుకుని ప్రజోపకారంగా వుపయోగపడేటందుకు కారకురాలవుతూ వచ్చిన వదాన్యవంతురాలు సూరమ్మ. కొంతకాలానికి మహేష్ దృష్టి ఆమెపైన పడింది. ఒకనాటి రాత్రి మేడమీద కూర్చుని ధనసంపాదనా మార్గాలనుగురించి తీవ్రంగా ఆలోచిస్తున్నప్పుడు అతని మనసులో 'కష్టపడి సంపాదించి ఎవరూ పెద్ద ఆస్తుల్ని కూర్చలేదు. అక్రమంగానో వక్రమంగానో ఇతరుల ఆస్తిని సంక్రమింప చేసుకోవటమే అందుకు తగిన ముఖ్యమార్గం' అని ఒక భావన దొర్లింది.

ఆ మర్నాడు సూరమ్మ జిల్లాకలెక్టరుకు దరఖాస్తు వ్రాసిపెట్టమని మహేష్ దగ్గరకు వచ్చింది. 'కలెక్టరు దొరగారికి పంపే దరఖాస్తులు మామూలు కాగితాల పైన వ్రాయకూడదు స్టాంపులు వుపయోగించాలి. వ్రాసే ముందు మీతోనూ ఆలోచించటం కూడా మంచిది. మీరు రేపు వుంటూగా వెళ్ళవలసి వుంది. మీ వకీలుగారితో కూడా సంప్రదించి దరఖాస్తు పూర్తి చేసి నేనే స్వయంగా కలెక్టరుగారికి యిచ్చేస్తాను' అని చెప్పి కొన్ని దస్తావేజుల పైన ఆవిడ వేలిముద్రలు వేయించాడు మహేష్. ఆవిడ చదువుకున్నది కాకపోయినప్పటికీ కొంత లోకజ్ఞానం లేకపోలేదు. కాని ఏ విషయాన్ని గురించయినా కుటిలంగా ఆలోచించటం ఆమె వల్లకాదు. ఆ కారణం చేతనే మహేష్ చేసిన యీ పనిలోని ఆంతర్యాన్ని ఆమె గ్రహించలేకపోయింది. ఆ తర్వాత రెండు మాసాలకు, తనకు విక్రయించుటకు ఒప్పుకున్న విక్రయానికి భూములలోని మూడువందల ఎకరముల పైకము దస్తావేజులు వ్రాయించి యిచ్చిన రోజునే పొంది కూడా రిజిస్ట్రేషనుకు ఎన్ని తడవలు పిలిచినా రావటంగాని తీసుకొన్న ధనమును బ్యాంకులో డిపాజిట్ చేసి దస్తావేజు రిజిష్టరు చేయించుకునే ఏర్పాట్లకు పూనుకోలేకున్నారంటూ ఒక నోటీస్ ఇప్పించాడు మహేష్ సూరమ్మకు. ఆ నోటీసు చదివించడానికి సూరమ్మ వెంకటేశు దగ్గరకు వచ్చింది. ఆ నోటీసంతా పూర్తిగా చదివి చూసుకుని ఆశ్చర్యంతో అడిగాడు వెంకటేష్ "మావాడికి నువ్వెందుకు దస్తావేజుల పొలం అమ్మేవా సూరమ్మ పిన్నీ!" "అదేమిటి నాయనా! నేనేమీ ఎరుగనే" అన్నది సూరమ్మ. ఆ వెంటనే నోటీసులోని విషయాలను వెంకటేష్ వివరంగా చదివి వినిపించాడు. నోటీసులోని ఘోరమైన అసత్యాలన్నిటినీ విని సూరమ్మ మూర్ఛిల్లింది. గ్రామంలోని పెద్దలందరూ చేరారు. విషయాన్ని సానుభూతిగా విని చాలా పరితపించారు. మహేష్ కుటిల స్వభావం జగమెరిగినదే! ఎవరికీ తెలియనిదేమీ కాదు. ఇదివరకు పలువురైదుగుర్ని మోసపుచ్చాడు. ఇప్పుడు అది చాలా భారీ ఎత్తున జరిగింది. యీ తడవ మాత్రం మహేష్ తగిన ప్రాయశ్చిత్తం చేసి తీరవల్సిందే నన్నారు గ్రామపెద్దలు. యీ సమస్యని యికమీదట పాలుపోనివ్వటం మంచిది కాదు. కనపడిన వాడివల్లా కాటుతిని గ్రామ నివాసులకు జరిగే ప్రమాదమున్నది గనుక లేతలోనే దాని పసిగను చిదిమికొట్టడం అవసరమన్నారు. యీ దురంతాన్ని హర్షించి వూరుకోడానికి వీల్లేదని పట్టు పట్టారు. సూరమ్మకు జరిగిన యీ ద్రోహంతరుణంలో ప్రతిఒక్కరికీ జరిగినట్లుగా భావించుకుని యీ అకా

ర్యాన్ని కనుమరుగించాలని ప్రతిజ్ఞగా తీర్మానించా వెంకటేష్ మనసు కూడా చాలా బాధపడింది. సురేష్ పోలీసు వరువకాలం దాపురించబోతున్నది. కాబట్టే సూరమ్మకంటె మహాదాతను, పవిత్రతకు ప్రతీకం వలెను భావిస్తున్నాడని గ్రహించాడు. ఈ సందర్భంలో తగిన కర్తవ్యాన్ని నిర్ణయించేందుకు అందరూ వెంకటేష్ వైపు ఆశ్చర్యపోతూ చూస్తున్నారు. 'వెంకటేశా! మన్నించవా యీ విషయంలో కలగజేసి కాపాడాలే సూరమ్మ సుడిగాలోయినట్టే' అని చుట్టూవున్న ప్రశ్నించి విలపిస్తున్న సుటలు పత్యసూక్తి కృతి తన అతని హృదయాన్ని సవాలు చేస్తున్నాయ్ లోకానికి ఉపయోగింపని మంచితనం అడవిలో వికసించిన గులాబీ పుష్పంమాదిరి వ్యర్థ ప్రయోజనం కలదేగదా! సురేష్‌తో నీకు రక్తస్పర్శ వుండవచ్చు కాని అతనిలోని అల్పత్వం అహంకారం, దగాకోరతనం — వీటిలో మాత్రం నీవు ఏ విధాన మటకించేగు పైగా నీకు విజయకాంక్ష వుంది కూడాను అంగుళం లేని నిలకడ! అని అంటూ అతని ప్రబోధింప మొదలెడింది. ఇంతలో సూరమ్మ గుండెలు బాదుకుంటూ వెంకటేష్ పాదాలపైపడి ఏడవటం ప్రారంభించింది. ధూమ్రకేశాలు కదలి పోతున్నటని పించింది. అతనిలోని ప్రతి రక్తాణువు పూర్తి ఆవేశంలో కంపించి పోయింది. అతని ముఖ బింబం ఒక్కసారిగా మూర్తి తేజంతో ప్రకాశించింది. వాక్కులో పటుత్వం ప్రబలవృత్తాంపగా లేచి ఒంగి పాదాలమీద సూరమ్మను పైకి లేవదీస్తూ వెంకటేష్ ఇలా అన్నాడు "లేచి నిలబడుమమ్మా ఇక నీవు భయంపడ నవసరం లేదు. యీ గురుత్వాన్ని తప్పకుండా ఎగదోసి తీరుతాను ఎన్ని అవాంతరాలు వచ్చినా ఆగదలేదు" సూరమ్మ చేతులు జోడించి నమస్కరిస్తూ ఇంటికి వెళ్ళింది. ఆ మర్నాడు వెంకటేష్ తన తమ్ముణ్ణి కబురంపి పిలిపించాడు. కుమ్కలచెరువు గట్టు మీద చెట్లకింద నీడన కూర్చొని చేసిన తప్పును సరిదిద్దుకోవలసిందని ఎంతో బుజ్జగింపుగా బోధించాడు. సురేష్ తన మూర్ఖత్వాన్ని వదిలేదు కాదు. చివరకు తన ప్రయత్నం విఫలమైందనే నిస్పృహతో లేచి నిలబడాడు వెంకటేష్. సురేష్ కూడా పొగాకు చుట్టలు కుంటూ లేచి నిలబడి అంతంలేని వ్యంగ్యంతో ఇలా అన్నాడు. "మనం ఎన్నటికీ నా అభివృద్ధిని మంట కలుపదల్చుకున్న అమాయకుడవని నా భార్య చెప్తూనే వచ్చింది. ఆ మాటను నమ్మని కాను ఇప్పుడు ప్రత్యక్ష నిదర్శనంగా చూపి ఆ పరమ సత్యాన్ని లక్ష్మీస్వరూపిణి అయిన నా పెళ్ళాం అనుగ్రహించింది"

దీర్ఘప్రయాణంలో అలసిపోయిన దుర్బలుడై పడమటికొండ చాటున ఒరిగిపోతున్న సూర్యభగవానుడి వెళ్ళి నిర్లిప్తంగా దృష్టిసారించి ఇలా అన్నాడు వెంకటేష్.

"నా తమ్ముడు గొప్ప విద్యావంతుడు కావాలనీ ఉన్నత పదవుల్లో అలంకరించబడాలనీ నేను చేసిన కృషి అంతా బూడిదలో పోసిన పన్నీరుమాదిరి వ్యర్థమైపోయి చివరకు ఒక అజ్ఞానతిమిరమయిన స్త్రీయొక్క వత్తిళ్ళకు దాసోహమై పోగలడని నేను స్వప్నంలో సైతా భావించలేదు. సురేష్, ఒక్కమాట చెప్తున్నాను. శ్రద్ధగా ఆలకించు. నమ్మి ఎన్ని దుర్భాషలాడినా నాటని ప్రేమ వాక్యాలుగానే ఎంచుకుంటాను. అమాయకులను దగా ద్రోహాలు జరుపుతూన్నప్పుడు మాత్రం నాలో రక్తం దానిని ఖండిస్తూ ధర్మాన్ని నిలబెట్టాలని తహతహలాడుతుంది సుమా!"

వెంకటేష్ బోధలు సురేష్ మనసుకు ఏమాత్రం నాటలేకపోయినాయ్. అతడు ముందు నిర్ణయించుకున్న పద్ధతి ప్రకారం సూరమ్మమీద దావా వేశాడు. సూరమ్మ తనకు కౌలుదారుగా వుండి కప్పిన వడ్లను తీసుకుని వచ్చిన వెంకటేష్ కోర్టులో వుండి 'ఏమోయ్ నాయనా, ఏం కొత్తగా నీదయ" అన్నది. వెంకటేష్ వచ్చి దగ్గరకు వచ్చాడు సూరమ్మ ఆశ్చర్యంగా దీనంగా చూసింది. అతని మనసు ఘోరంగా గురపిలుకొంది. నేత్రాలనుండి రెండు నీటిబొట్లు రాలాయి. దగా ఇలా అన్నాడు "నేను నీకు న్యాయం చేస్తున్నాను కదా అమ్మా. ఆ తప్పుడు దస్తావేజును చిన్న కాగితం మాదిరి చెల్లకుండా చేయించానే నా నాయకత్వంలా పాల్పడకను నా గుండెలో ఏనాడో కలిగిన ఎంతో వాత్సల్యాన్ని సహనాన్ని అహోరంగా పొంగుతున్న 'నా తమ్ముడు' అనే పదంలోని 'నా' అనే అక్షరాన్ని తుడిచేసుకోగలిగేగాని యీ పని సాధ్యం కాదు"

ఒక సంవత్సరం గడిచిన తరువాత ఆ దావా మునిసిఫ్ కోర్టులో విచారణకు వచ్చింది. తీర్పు విని గ్రామస్థులు నిర్ఘాంతపోయినారు. సూరమ్మ దిగులుతో కుంగిపోయింది. సురేషు, యీ సందర్భంలో అతనికి అండగా నిల్చిన వర్గం గ్రామస్థులా మార్పున్నా లతో విజయోత్సవం సల్పుకుంటూ వెంకటేషును అతని వైఫల్యానికి హేళనగా మాటాడుకున్నారు. కాని వెంకటేష్ మాత్రం కించిత్ మాత్రంగానైనా నిరుత్సాహపడలేదు. 'సత్యదేవత నిత్యమునవంగా వసివాడని యుద్ధమే రావణ వ్యక్తి కాలం కాదుగదా!' అని అంటూ వాయిదా విత్వరించి పూర్తిగా సూరమ్మచేత పై కోర్టులో అపీల్ చేయించాడు. రెండు మాసాలు గడిచిన తరువాత పై కోర్టు నిర్ణయం కూడా సూరమ్మకు వ్యతిరేకంగానే వచ్చింది. దావా ఖర్చులు, రెండు సంవత్సరాల ఫలసాయపు విలువ, ఇదంతా కలిపి పది వేల రూపాయలవరకు సూరమ్మ సురేషుకు చెల్లింపవలసి

వచ్చింది. ఆ మొత్తం కోర్టులో చెల్లించిన తరువాత హైకోర్టుకు పోదామన్నాడు వెంకటేశు. యీ సందర్భంలో ఇక ముందుకు సాగిపోవటం సూరమ్మకు ఇష్టంలేదు. యీ అపజయాలతో నిరుత్సాహినియై యీవిషయాన్ని ముగించుకుని పూరుకుందామనుకుంది. కాని వెంకటేష్ మాటను కాదనలేక హైకోర్టులో అపీల్ చేసింది. కాని హైకోర్టు న్యాయమూర్తుల హృదయాలుకూడా సూరమ్మను వెంకటేషును చిన్న చూపే చూశాయి. మహేష్ అదృష్ట దేవత అందిచ్చిన మధుపాత్రను నోటి ముంగుంచుకుని మదించిన మనసును అగాధంలో వుండుకోలేక ఇష్టం వచ్చినట్లు అందరితోను, వాగటం ప్రారంభించాడు.

వెంకటేష్ మాత్రం ఇంకొకటి ఉద్రేకంతో సూరమ్మతో "మాదే పోతే, మన కేసులో సుప్రీమ్ కోర్టు వున్నదని విశ్వాసం కలిగి వుంది" అన్నాడు "ఇక వద్దు నాయనా, యీ వ్యవహారాన్ని మర్చిపోదాం. యీ అపజయాలతో ఇప్పటికే నేను చాలా అలిసిపోయాను. కోర్టుకు డబ్బు దండగైపోయింది. యికముందుగా పూనుకుంటే యీ మిగిలిన ఆస్తి కూడా అతిరిదులకౌవల్సి వస్తుందేమో?" అన్నది సూరమ్మ.

"అలా పిరికేలు పిన్నీ! మనకు అంగుళాయిలో ఉన్నంతవరకూ న్యాయశాస్త్రాన్ని 'మనువు' రూపంలో వ్యవహరించా నీకు యీ ద్రోహం ఎందుకు జరగనిచ్చావ్?' అని నిగ్గదీసి అడిగి తీరవలసిందే. మద్రాసు ధనవ్యామోహుని వెనకాడ నక్కర్లా నా గుండెకాలవల్ల నేల, ఇలా ఆమ్మ ధిక్కరిస్తూ తిరుగుతాను. ఈ ధర్మశాస్త్రపు హోమ కుండంలో నా సర్వస్వాన్నీ వమ్మైనాకూడా దగ్ధం చేసుకోవల్సాను" అన్నాడు వెంకటేష్. "అంతవని మాత్రం వద్దు నాయనా. నాకోసం యిప్పటికే ఎంతో శ్రమపడ్డావ్. నీ యిష్టప్రకారంగానే సుప్రీం అపీలు చేదాం" అన్నది సూరమ్మ. వెంకటేష్ ఢిల్లీ సుప్రీంకోర్టులో అప్పీలు చేసి వచ్చాడు. గ్రామంలో తల ఎత్తుకుని తిరగడానికి వీలులేకుండా మహేష్ ముఠా వలన అతడు ఆ నోట ఏధాటిగా అవమానింపబడుతున్నాడు. ఆ తన్నుతి న్యాయస్థాన వాణికూడా యీ అపార ద్రవ్యాన్ని హాంపలేక పోయిన్నదే. అమా ఒక చిన్న ఆశతో తీర్పుకొరకు అతడు నిరీక్షిస్తున్నాడు. మూడుమాసాలు గడిచిన తర్వాత సుప్రీంకోర్టునుండి వచ్చిన ఒక టెలిగ్రాం అతని ఆశను ఫలింపచేసింది. న్యాయదేవత నిరంకుశల తేడా వివరించి చెప్పింది. యీ నాటి ఒక్క నిమిషకాలంలో పూర్తిగా మారిపోయింది. సూరమ్మ కేసు కృషిచేసిన వారందరూ విజయోత్సాహంతో ఉప్పొంగిపోతూ వెంకటేష్ యింటిముందూ మూగారు 'ధర్మాత్ముడు వెంకటేష్‌కి జై' అనే కీర్తి నాదాలు మిన్నుముట్టుతున్నాయి. యీవిషయం మహేష్‌కు తెలియడానికి ఎంతో సేపు పట్టలేదు. అత్యంత కోపావేశంతో వూగిపోతున్నాడు. ఆ పరిస్థితి చూచి అతని భార్య వెంకటలక్ష్మి యిలా అన్నది "నేను మీకు అప్పుడు చెప్పలేదండీ. మొదట్లో నెత్తిమీద మొట్టికాయ వేసి ఆ అన్నని అణిచిపెట్టి వుండండీ అని! ఎన్నికలలో పోటీచేయ్యండి అని నెత్తిమీద నోరుపెట్టుకుని మొత్తుకున్నా కూడా మీరు వినలేదు. పూరికే కాలం ఆడంపెట్టే వాడుకూడా లేకుండా దిక్కుమొక్కు లేకుండా హాయిగా పంచాయితీ బోర్డు ప్రెసిడెంటయి కూర్చున్నాడు. అహంకారంతో తెలివి ఎరపతి సంపాదించి వూళ్ళో వాళ్లందర్నీ కట్టుకుని మన నెత్తిమీద దీపం పెట్టాడు."

"వచ్చినావాకి పదవి తిరిగి పాపతి వుండాగు. పరాలే పదవి నిసుంది పదవి స్వీకరణ పరపతిని నిలిపిచేసే నిషబ్రహ్మాస్త్రం."

"సరి ఆ మాటకు వూళ్ళో యింతమంది పెద్దలుగా వుండటానికి కారణం ఏమిటంటావు?"

"ప్రజలలోని మంచితనంకూడా కొంతకారణమైవుండవచ్చు. మన కంటే కారంచేసినవాడలా మంచి వాడుకాదని అభిప్రాయం పెరిగినది కాగు నేపం, కార్యాంతపము ననుసరించు నడకుండావుంటే నావద్ద మంచితనానికి అది అలంకారంభూషణాలు. ఆయన ఎంతమంచివాడైనా కానీయ్! నాకు అపకారి, నాతలను తుంచివేసిన యీ ఘోర శత్రువును వదలిపెట్టను."

"వదలిపెట్టక మీరు చేయగలిగిందేమిటి?"

"చూస్తువుగాని"

మహేష్ దరదరాలాడుతూ గదిలోకి వెళ్ళాడు. అస్థిమితమైన అతని మనసులో కల్లోలం రేగుతోంది. ఆకాశానికి ఎత్తిన యీ విజయ పరంపరలు అంతే తుంచి అతన్ని ఒక్కసారిగా నేలమీదకు విసిరివేశాయి. ప్రచండ వాయువేగంలో ఆ నోట నేల భావనలు అతని మనసులో పరుగులు తీస్తున్నాయి. దేనినీ సాకల్యంగా తరచి చూడగల ఓపిక అతని మనసుకు లోపించింది. కలుగు కలుగులుగా అటూ ఇటూ పారిస్తూండగా ఎదురుగా గోడమీద మేకునుంచి వ్రేలాడుతూన్న ఒక వస్తువు కన్పించింది. అది కత్తి! ధగధగా నిగనిగ లాడుతూ మెరిసిపోతున్నది. ఆ వస్తువు 'కంటిముందికి నేను భయంకరంగా కన్పించినప్పటికీ, నన్ను అత్యంత మిత్రముగా ఎంచి ఆత్మసంతృప్తిని పొందగలిగే వాళ్లు కూడా లేకపోలేదు' అని చెప్తున్నట్లుగా తోచింది. మహేష్ దృష్టికి ఆ వస్తువు కేంద్రీకృతమైంది అతని

అలోచనలన్నీ దాటిపోతూ విహరిస్తున్నాయ్ అలోచనల ఒత్తిడికి తట్టుకోలేకపోయింది అతని మనసుకి గట్టిబలం కలిగింది

"అవసరమైన ఆలోచనలతో కాలం వ్యర్థం పుచ్చకుండా నన్ను ఉపయోగించడమే నీ కర్తవ్యం! మరి ఎన్నటికీ అతినీచులు యిలాంటి గర్వపూర్వకం తిరిగి సమర్పిస్తాను కాకుండా నన్ను నీవు కాపాడుకోవాలనుకుంటే నన్ను అతిశీఘ్రంగా ప్రయోగించు మీ మీ కాంక్షలతో నాకేమీ పనిలేదు ఎవరి చేతిలో కూర్చుంటే వాడు చెప్పినట్లు చేయటమే నా విధి ఆలోచన వాడిది. కార్యదారుణ నాది" అని ఆ కత్తి అన్నట్లు తోచిందతనికి!

ఇంతాకటినుంచీ ఊహాజనిత లోకంలో విహరిస్తూండిన సురేషును నాస్తికత, బంధాలేని యీ లోకంలోకి లాగింది 'కాలయాపన కూడదు, అనుకున్నపని వెంటనే జరిగితీరాలి' అని నిశ్చయించుకుని గోడదగ్గరకు వెళ్ళాడు సురేష్ అతను పుస్తకాన్ని పుంచినప్పుడు కూడా అతని మనసు కొంచెం ఆలోచింపజేసింది కాని అతనూ వ్యథతో వుడికిపోతూన్న అతని రక్తం 'కాలయాపన చేయకన్న ఆలోచనలకు నీతిలేదు. అవి మనిషిని ఎటు పడితే అటు లాక్కుపోతాయి' అని హెచ్చరించింది వెంటనే ఆ కత్తిని ఒక పాతకాగితంలో చుట్టి బేగ్‌లో వుంచాడు ఆ తర్వాత బేగ్ ని భుజందగ్గర బట్టముడిలో దాచుకుని మేడమెట్లు దిగి బయటకు వెళ్ళిపోయాడు. అప్పటికి చాలాసేపు కావటం మూలాన వెంకటేష్ ఇంటిదగ్గర జనసందడి కొంచెం తగ్గింది. వీధిమధ్యలో నిలబడి అప్పుడే వచ్చిన అయినవాళ్ళతో పెద్దలతో మాట్లాడుతున్నాడు వెంకటేష్ ఏ దిక్కునుంచి వచ్చాడో కూడా ఎవరూ గమనించలేదు పత్తి ఆ క్షణంలో వెంకటేష్ మీద పడి రెండుకత్తిపోట్లు వేసే వరకూ ఆ అయినవాళ్ళూ యిది హత్యాప్రయత్నమని అవగాహన చేసికోలేకపోయారు వారికి కాళ్ళాచేతులు ఆడలేదు మనసులు పనిచేయలేదు కళ్లెదుట జరుగుతూన్న దురంతం చూడలేని తీవ్రంగా కంపింపచేస్తోంది హంతకుడు వెంకటేష్ శరీరాన్ని చిత్రవధ చేస్తున్నాడు రుధిర ధారలు ప్రవహిస్తున్నాయి నాలుగు నిమిషాలవరకూ పెద్దమనుష్యులు నిశ్చేష్టులై శిలాప్రతిమలవలె నిలబడిపోయారు తరువాత ముందుకు సాగివెళ్ళి హంతకుడి రెక్కలు పట్టుకుని యివతలకు లాగటానికి ప్రయత్నించారు పత్తి తీవ్రవేగంతో క్రూరబలంతో వూగిపోతూన్న హంతకుడు వారిని ఒకచేత్తో ప్రక్కకు నెట్టుతూ మరోకచేత్తో తనపని పూర్తిచేసుకున్నాడు డొక్కల్లో పడ్డ పోటుతో వెంకటేష్ నేలమీదకు ఒరిగిపోగానే కత్తి దూరంగా విసిరేసి 'ఇక మీరు ప్రేమపడవక్కరలేదు నన్ను పట్టుకుని మీ కేమైనా చేస్కోండి. నాకు ఇష్టమే' అని వారి ముందు నిలబడ్డాడు హంతకుడు అప్పుడు గుర్తుపట్టగలిగారు హంతకుడు సురేష్ అని రెండు నిమిషాలలో సురేష్‌లోని పత్తి ఆవేశం పూర్తిగా తగ్గిపోయింది రక్తపు మడుగులో పడివున్న తన అన్న శరీరాన్ని ఒక తడవ కళ్ళు పెద్దవి చేసుకుని చూచాడు. ఎంతో వాత్సల్య పూరితంగా 'తమ్ముడూ' అని సంబోధించే అనాటినుంచీ రక్తపు బొట్లు రాలుతున్నాయి తమ కుటుంబం కొంచెం గర్వకాలంలో వున్నప్పుడు 'విచారపడకు తమ్ముడూ! మనకు మంచిరోజులు రాక పోవు!' అని అనునయించిన ఆ హస్తాలు నాలుగైదు ముక్కలుగా విరిగిపడి వున్నాయి తనయెడల అధిక దయారసం ప్రవహింపచేసిన ఆ నేత్రాలు కాంతిహీనములై పోతున్నాయ్ తనను చిన్నప్పటి నుంచీ ఎంతో లాలించి బుజ్జగించి ప్రేమగా పెంచిన తన అన్న తన మూర్ఖత్వానికి బలియైపోతున్నా సురేష్ హృదయంలో దుఃఖ ప్రవాహం పొంగింది. 'నా అన్నను నేనే చంపుకున్నాను' అని బిగ్గరగా విలపిస్తూ ఆ రక్తపు మడుగులో దొర్లుతున్నాడు చుట్టూ మూగివున్న పెద్దమనుష్యులంతా వెంకటేష్ ఒక్కతెపతో బాగా కండగల్పటం చప్పుచూచి హీన కంఠస్వరంతో 'నా తమ్ముడిపై హత్యానేరం మోపకండి, యీ విషయాన్ని మరణ వాఙ్మూలంగా చెప్తామనుకుంటే నాకు వ్యవధి లేకుండా పోతోంది." అని అంటూ కళ్ళు మూశాడు. అదే ఆఖరిమాట అయింది తర్వాత ఒక అరగంటకు పోలీసు ఉద్యోగస్థులు వచ్చారు వారితో సురేష్ తానే హంతకుడని ఒప్పుకుని అదిగాంగా ప్రాణియిచ్చాడు అందుకు తగినట్టుగా అక్కడవున్న పెద్ద మనుష్యుల సాక్ష్యాలు కూడా తీసుకుని సురేష్‌ని బస్తీకి తీసుకునివెళ్ళి సబ్ జైల్ లో వుంచారు కేసు నడుస్తూన్నప్పుడు కొంతమంది స్నేహితుల ప్రోద్బలంతో సురేష్ తన మనసు మార్చుకున్నాడు. "నేను హంతకుణ్నికాదు. యీ హత్యతో నాకు ఏ మాత్రమూ సంబంధములేదు పోలీసువారి హింసా కాండను భరించలేక అవిధంగా స్టేట్‌మెంటిచ్చానని న్యాయస్థానంలో వాదించాడు యీ కేసునుండి రక్షింపబడాలనే పట్టుదలతో తన కంటున్న మోహ, రెండేకరాల భూములు—యీ రెండింటినీ విక్రయించి అశేషం ఖర్చుపెట్టి పెద్ద పెద్ద ప్రయత్నాలు చేశాడు సుప్రసిద్ధుడైన ఒక బొంబాయి న్యాయవాదిని పిలిపించి తన పక్షాన వాదించుటకు న్యాయాధిపతుల ముందు హాజరుపర్చుకున్నాడు చివరకు యీ ప్రయత్నాలన్నీ నిష్ఫలమైపోయాయి. కాని సెషన్సుకోర్టులో

విధింపబడిన జన్మఖైదు గను హైకోర్టులో ఎలియట్ సంత కృషి వల్ల కారాగారవాసకాలం తగ్గించటం జరిగింది. ఖైదులో అతని మంచినడవడికగాను ఒక సంవత్సర కాలం తగ్గింపు చేశారు. మిగిలిన ఏడుసంవత్సరాల శిక్షా కాలము పూర్తికాగానే మల్లేష్ బయటపడ్డాడు.

4

జైలునుంచి విడుదలయిన మర్నాటి రాత్రి ఏడు గంటల బండికి స్వగ్రామపు రైల్వేస్టేషన్లో దిగాడు మల్లేష్. స్టేషన్ గేటుదాటి బయటకు రాగానే అతి సమీపంలో వున్న మూడంతస్తుల మేడ అతని దృష్టికి తగిలింది. "రాత్రి బండికి యే ప్రదేశాల్లోనుంచి రానదానికి ఎంతో ధనం కావలసి వుంటుందో అటువంటి చోట యీ మేడలా మిద్దెలా వెలిసి ఎంత సందడిగా వున్నదీ!" అని ఆశ్చర్యపడుతూ కొంతదూరం వెళ్లాడు. వెలుతురు ఎక్కడ చూసినా విద్యుద్దీపాలతో మిలమిలలాడుతూ గ్రామం ఎంతో శోభగా కనిపిస్తోంది. విస్మయంగా నలుగురూ చూడటం ప్రారంభించాడు. పల్లెటూరు కారాదంటూ అప్పటికప్పుడే ఎనిమిదిగంటలైనా దాటకముందే వీధులలో జనసందడి తగ్గింది. కాలుకదిపినట్లా తెలిసిన చోటుకు సమీపిస్తూండగా అక్కడే శిలాప్రతిమవున్నట్లు దూరానికి కనిపిస్తోంది. దాని సమీపప్రదేశముకు చూచి 'యే నాయకుని ప్రతిమా అయివుండాలి. కొమ్మల మాను మాలలువున్న పల్లెటూళ్ళలో పైగా యీ మాదిరి ఒకటి పెట్టించారో యిందని జైలో రామన్ గారు చెప్పారు కదా! అని అనుకుంటూన్నంతలోనే చాలులోకి అతను రానేవచ్చాడు. ప్రతిమ ముందుభాగంవైపుకు వెళ్ళి నిలబడ్డాడు. అత్యంతాశ్చర్యంతో అతని మనసు ఉక్కిరిబిక్కిరవుతోంది ఏ దేశనాయకుడిదో కాదు ఆ శిలాప్రతిమ తన అన్న వెంకటేష్ ది ప్రతిమకు కొంచెం అడుగున బిగించివున్న రాతిఫలకంపై 'పరోపకారం కొఱకు ప్రాణదానం చల్పిన అద్భుత వ్యక్తి—వెంకటేష్' అని లిఖింపబడిన సిల్వు అక్షరాలు విద్యుద్దీపాంతులలో తళతళలాడుతున్నాయి ప్రతిమ పై భాగాన నాలుగు ఎలెక్ట్రిక్ బల్బులు బిగించారు. ప్రతిమ స్పష్టంగా మంచి పాలంబాలితంగా కనిపిస్తోంది మల్లేష్ ఆ ప్రతిమలోకి ఏకాగ్రతతో దృష్టిసారిస్తూ నిలబడ్డాడు. శాశ్వతంగా తలిస్తే దైవం మనోకళింగా చేశాడు తనకు చేసిన ద్రోహానికి గాను యీలోకంనుంచి తన అన్నను తొలగించి తీరాలని కత్తితో పొడిచి చంపాడు. ఆపని చేసి తను తన మానవత్వాన్ని కోల్పోయాడు గాని తన అన్నను మాత్రం యీ ప్రపంచంలోనుండి పంపలేకపోయాడే కాని? పైగా తనుచేసిన పనివల్ల వెంకటేష్ అజరామరుడై ప్రజలనుండి అనంతమైన భక్తి ప్రపత్తులను పొందుతున్నాడు, అతనికీర్తి కుసుమాల సువాసనలతో గ్రామమంతా సువాసించిపోతోంది. మంగళ తరాలవారికి మార్గదర్శకుడు కాగలిగాడు. ఏదో కొద్ది ప్రపంచజ్ఞానం కలిగి సామాన్యుడుగా ఎంచబడుతూండే వెంకటేష్ కి యింత గొప్ప గౌరవం కల్గించి నిత్యారతిని అర్పించిపెట్టి మహోన్నతకోటలో చేర్చింది తన ప్రతీకార వాంఛేగదా! పైకి అపకారంగా కన్పించినా గొప్ప గొప్ప ఉపకారఫలితాలు, వాటిని అనుభవించే వాడికి అవాంఛనీయంగా క్రుషికూడా ఎంతో వున్నతిగా కూడా స్థాయి తనద్వేషం, కత్తి తనకే చెడుపు చేసినదీ పిచ్చితో అంధాకారంలో ప్రతిబింబమూ క్రుంగిపోతున్న క్షుద్రపిశాచిలా తన నోరు క్రూరం రాక్షసునిగాను, అతని నో దేవాంశ సంభూతునిగాను లోకానికి చూపిస్తున్నాయి మల్లేష్ అక్కడ్నించి కదిలి ముందుకు నడుస్తున్నాడు కాని ఆ మంత్రముగ్ధు తిరిగిరాగానే మల్లేష్ కాళ్ళు అకస్మాత్తుగా ఆగిపోయినై ముందుకు అడుగుపడటం లేదు ఆ ఎదుటి ఇంట్లో దంతపు బిడ్డవిదుకుని ఎవరికోసమో ఎదురుచూస్తూ నిలబడివున్న స్త్రీ వైపు తదేకంగా చూస్తున్నాడు ఓక్కాగుడ్డి జముకూడా పొడుగాటి వాలుజడ, ఆ జడ మొదట్లో గొడిగా యిరికింపబడి క్రిందకు జారిపోకుండానికి బిగంగా వున్న పెద్దమల్లెగుండూ, ఫేస్ పౌడర్ అధికంలో నిలువుకట్టిన్ని దాచుకుని వికసించిన కలువలాడుతున్న ముఖము, పెదవులకు పూసుకున్న ఎరుపు రంగు, చేతులు కదిలినప్పుడల్లా గలగలలాడే గాజు కలరింగ్ కంపెనీవారి గాజులు, ఆ వస్త్రధారణతీరు—సహజంగా సౌందర్యవతి కాకపోయినప్పటికీ యీ కృత్రిమపు మెరుగుల్లో ఆమెను చూచేవారికి కొంచెం ఆకర్షణీయంగా కనిపిస్తుంది మెరుస్తున్న ఎలెక్ట్రిక్ లైటువెలుగులో ఆమె ముఖం మల్లేష్ కు స్పష్టంగా కనిపిస్తోంది. ఇక సందేహం లేదు ఆ కన్నెలాడి తన భార్య అని వేరే ఎవరూ వచ్చి చెప్పనక్కర్లేదు. ఆ ఇంటివాకిలి ముందుకువెళ్ళి నిలబడి "ఆ బిడ్డ ఎవరు వెంకటలూ?" అని అడిగాడు మల్లేష్ కొంచెం ఉత్సాహం తెచ్చుకుని

"నా పిల్లే! నువ్వు విడిచిన పేగు ఏడవనిదికాని నాటిది. ఇప్పుడు నాపేరు కోయిలాంక్ అరకంగా గజెట్ లో ప్రచురణ చేయించాడు కూడాను మా అయన."

"ఏమిటి మీ ఆయనా! నీ పిల్లా!" మల్లేష్ మాటలు తడబడుతున్నాయి అతని కంఠస్వరం తీవ్ర కంపనాన్ని పొందుతోంది

"ఎవ రెవరయ్యా నువ్వు? వెంకటలూ అని పిలుస్తున్నావ్" అని అంటూ ఇంట్లోంచి ఒక పొట్ట

క్రిందకు దిగివచ్చి సురేష్ ముఖాన్ని తేరిపార చూసింది. అతని ముఖాన్ని కుతూహలంతో గుర్తించింది. గిరుక్కున వెనక్కు తిరిగి "అరె పాపిష్ఠివాడా! ఇన్నాళ్ళకి మళ్ళీ జ్ఞాపకం వచ్చిందా? పో! అవతలకు పో! ఖూనీల దిబ్బ వెధవా." అని తిట్టుకుంటూ లోపలకు వెళ్ళి పెళ్ళున తలుపు రెక్కల్ని మూసుకుంది. నేత్రాల్లో తొణుకుతూన్న జలబిందువుల్ని చేతో తుడుచుకుంటూ వెనక్కు తిరిగివచ్చి సురేష్ గోడ మీద నిలబడ్డాడు. దుఃఖాల వేదిక ఎందుకనిపోయిన అతని అంతరంగం తీవ్ర వేదనతో తూలిగింది. తనకు మిగిలిన యీ ఒక్క ఆశ కూడా కరిగిపోయింది. ఇక తన కీ ప్రపంచంలో ఎవరూ లేరు. ఏదీ లేదు. సౌఖ్యం ఇవ్వగల ధనం లేదు. ప్రేమించగల భార్య లేదు. ఆదరించగల అన్న లేడు. కీర్తి ప్రతిష్ఠల విగ్రహాలు కూడా లేవు. అన్నింటినీ అందర్నీ పోగొట్టుకున్నాడు. అపరాధ భారంతో తల ఎత్తలేని అమానుష జ్ఞాపకాలు ఒత్తిడిని సహించలేక కోపంతో తూలిపడిపోయిన తనకు యింకా యీ జీవితం గతి ఏమిటి? ఇంతలో కీలవాయువులు అతని క్రిమిపురుగులకు ఒక మరో గాలిని అందింపచేసినయ్. ఏమైనా, ఏమైపోయినా గానీ కదా! ఆ సదియూ తీ వాక అత్యగారింటిని చేర్చగల దిక్కువలం అని అనుకుంటూ ముందుకు సాగి నడక ప్రారంభించాడు. కొంత దూరం ఇట్లా దాటగానే మనసులో ఏదో ఆలోచన వచ్చి అతను అక్కడ నిలబడ్డాడు. ఎదురుగా అరుగు మీద ఆసీనుడై యున్న కోదండపాణిని తన కళ్ళతో పరీక్షగా చూడు చూపు తీసుకుంటూ వేదమంత్రాలు వల్లె వేసుకుంటున్నాడు. సురేష్ అతనిని కొంచెం సమీపంగా వెళ్ళి "శాస్త్రులు గారూ! యీ ఊరిలో యింటిలో కాపురమున్నావిడ ఎక్కడుంది?" అని అడిగాడు. వంకలు పోవడం కొంచెం తెలుసుకుంటూ తన దయతో. "అదిగో — అది ఒకదశదిశ ఫలితం కాపురం చేసినప్పుడు దిక్కులేని తెండ్రి బట్టకట్టి తిరిగే గోముల్లాంటి వితంతువు దాని సంగతి మనకెందుకులే. ఇప్పుడు యీ మూలకే చేరి నివసించుచున్నదా అంటే దాని బూజుల పట్టాల గోడలే నా వేదపఠనాలకు వ్యత్యస్తం చెప్పి ఇంటో మూలాలే అటువంటి రకమంతా అంతేనండి అలా వుంటే సిగ్గులేని వాళ్ళు సంఘంలో తిరింపలేరు" "అదేంటి దివ్యమైన నాకు కొంచెం అర్థంగాకుంది. మీరు చెప్పిందేదో కొంచెం చెప్పండి అయ్యగారూ." "దాని కిప్పుడు రెండు వివాహాలని మాత్రం నాకు రూఢిగా తెలుసు పాపం మొగుడిది నిర్యాణం" సురేషు అది వాడు మంచివాడే. మరి ఏం గొప్పది పుట్టిందో ఏమో అన్నను కాదని తనతో పాడిచి సంసారాన్ని చేసుకుపడి వాడు జైలుకి వెళ్ళిన యూ మరో కాపురానికి యిది ఒక పాటాయి జైల్లో బిడ్డ్ని కట్టుకుని బతుకుతోంది. ఇది దాన్ని గురించి నాకు తెల్సిన సమాచారం. అసలు మనిషి తెగిన వాడుకా! ఇప్పుడు నువ్వు దాని వాకిట్లో నుంచి వస్తున్నట్లుందే"

"నువ్వు వస్తున్నదా కాస్తున్నగారూ! నేను సురేషును"

"ఆట్లా సురా నాయనా! నువ్వు సురేషువా! జైలు నుంచి విడుదలై ఎప్పుడు వచ్చావ్? దాని వాకిట్లోకి ఎందుకురా వెళ్ళావ్? సురేష్, నువ్వు వెళ్ళగలిగిన ఇలు అది కాదు. అదిగో ఆ యింటికెదురు ఆ మహాతల్లి నీకోసం కాచుకుని కూర్చుంది. నీకు మళ్ళా వివాహం చేసి తన ఆ తింటికం గాపురుని పోకుండా కాపాడాలని ఆతురతపడుతోంది."

సురేష్ మౌనంగా కదిలి ముందుకు వెళ్ళుతున్నాడు. నిజంగా తన అన్న వదిన—నారాయణపురం పుణ్యతీర్థులు. ఆమె తనపట్ల దేవసమానంగా భావిస్తూంటేది. అతను తన భార్యను ఎంతో ప్రేమగా చూసుకుంటూండేవాడు. ఆ జంటను తన దాగారు మారాలు నిరపేక్షతో ఆమె ధర్మం బద్ధించి ఆమె మంగళ సూత్రాన్ని తాను ఎంతో దయగా ఆలోచించ గలుగుతోంది! కాస్తా కాస్తా దైవత్వాన్ని సాధించి పుంటే పేదతప్ప, లేకపోతే మాత్రం మానవజీవితంలో ఇంత శాంతి సహనాలు అసంభవాలు! సురేషు తన అన్న ఇంటి ముంగటకు వచ్చాడు. సెన్న దిగా అరుగుమీదకు వచ్చి కూర్చున్నాడు. కొద్దిసేపటిలో కూర్చుని వున్న వదిన వంట గదిలోంచి వచ్చి గిరాటుగా లేచి నిలబడి "వచ్చావా నాయనా! జైలు ఇన్స్పెక్టరు గారి వాగ్దానాల ప్రకారం ఈ తేదీన్ ప్రాణాలు నిలబడతారని నిరుపేద కన్నీ ఎదురుచూస్తున్నాను. ప్రాణాలకు ఇవ్వాళ శుక్రవారం కదా! ఇంతవరకూ రాలేదేమా అని నీకోసం ఎదురు చూసున్నాను" అన్నది. "నాకోసం ఎదురుచూడకండి వదినా, నీ అభిప్రాయం నేను యింతకు ముందే తెలుసుకున్నాను వదినా! నీ ప్రబోధాల్లో బహిరంగ వ్యక్తింపబడిన యీ అప్రతిహత సహనం ఎలా కలుగుతోందమ్మా. నీ ప్రేమాభిమానాలు పొందటానికి తగిన అర్హత నేను ఏనాడో కోల్పోయినాను తల్లీ! నీ పవిత్రమూర్తిత్వానికి ఒకసారి నిరుపమ భక్తితో నమస్కరించాలని వున్నది. కాని ఆ పరమగంభీర చిత్రంలో పల్లవించిన యీ దుష్టహస్తాల్ని కదించి అపవిత్రం చేయలేకుండా వున్నాను" అని అంటూ అరుగు దిగి వెనక్కి తిరిగి చూడకుండా ముందుకు చరచరా నడిచివెళుతున్నాడు సురేష్. అక్కడ నిల్చి చెరాలు లేవు. గాఢాంధకారం నిశ్శబ్దంగా వ్యాపిస్తోంది. చాలా కొమ్మలున్నాయి వున్న పెద్దపెద్ద వృక్షాలు చీకటి భూతాల్లాగా నిలబడి వున్నాయ్. ఈపాపనళ్ళు కాళ్ళల్ని కంపించచేసి పరిచె దూకు

ఖైదీ విషాదగాథ

పైని అక్షరాలలాగా కనిపిస్తున్నాయి రాతలు తీర్చి వున్న ఆ వృక్షాలు తమ ప్రక్కలనున్న ప్రకృతిని కనిపించనీయటం లేదు. గగనభాగంలో అక్కడక్కడ చిరుగాగా కనిపిస్తున్న నల్లమబ్బు తునకలు భయపెడుతుంటే తిప్పించుకుంటూ నిర్మలంగా వున్న తోటని మాత్రం నీటుగా కనుస్తున్నాడు అష్టమి చంద్రుడు మానవజాతిలో అనాటి రోజుల విజృంభించుకుపోతున్న అమానుష్యాల ఉష్ణాగ్రతకు భూదేవి హృదయపు లోతుల్లోనుంచి బయల్దేరిన ఆక్రందన స్వరం అన్నట్టుగా నది ప్రవాహం భయంకరమైన హోరుధ్వనిని సృష్టిస్తూ అనంతవేగంతో సుడులు తిరుగుతోంది. తనకు అక్కగిరిలా దానిపట్ల నిగ్రహానికి తన గర్భంలో దాచుకునే నదీప్రవాహానికేయుక్కు ప్రకృతికి మానవుడికీ మధ్యగా అధికారం, ఆవేశం, నిరంకుశత్వాలను తెచ్చి వుంచినట్టు లేదూ!

సురేష్ ఒడ్డుమీదకు వచ్చి కూర్చున్నాడు సమీపంలోనే వున్న శ్మశాన స్థలంలో శవ దహనం జరుగుతోంది

సురేష్ తన హస్తాల్ని కళ్ళ ముందు పెట్టుకుని తీక్షణంగా చూసుకుంటున్నాడు ప్రతి హస్తరేఖలో నుంచీ తన అన్న మృత్యువాత పడుతూన్నపుడు వెలువడిన ఆర్తనాదాలు ధ్వనులు వినిపిస్తున్నాయి ప్రతి వ్రేలి చివరి కొసలోనూ ఆ కోటలో నిండి వున్న తన అన్న మృతకళేబరం కనిపిస్తోంది యీ రాక్షస హస్తాలవలన లోకంలో యింకెన్నో మరెన్నో అకృత్యాలు జరక్కుండా నది గర్భంలో దాచుకోగలిగితే తను యీ జన్మములో చేయగలిగిన పుణ్యకార్యం!

తన అన్నను హత్యచేసే ముందు అతని సంకెల్ని పూసిన ఆవేశమే మరల యిప్పుడు కూడా అతనిలో ప్రవేశించింది. ఆనాడు ఆ సంకల్పంనుండి దిగజారిపోకుండా అతని మనసును ఎలాంటి శక్తితో కట్టి వేయగలిగిందో, యీనాడు కూడా యీ భావన నుండి తిరిగి పోకుండా తగిన ఏర్పాటు చేసింది అతని ఆశయాల సంగమంనుంచి ఒక నిర్ణయం వెలికింది. ఆ నిర్ణయ తీవ్రత నుండి ప్రవహించిన దానినల్ని దూరం చేసింది. ఇక తను స్వతంత్రుడు! సురేష్ మహోత్సాహంగా, గంభీరంగా అనిర్వచనమైన చిత్ర బలంతో లేచి నిలబడి అయినా నిమిషాలపాటు నదీ తీరంలో తను చూర్చి మనసులో ధ్యానం చేస్తున్నాడు తిరుగులేని నిశ్చయంగా ఒడ్డునుంచి దిగి నదిలోకి ప్రవేశించాడు ఏకాగ్రచిత్తంతో ముందుకు నడిచిపోతున్నాడు నదీమాత సంతోషమహ్వానంతో అతనికి స్వాగతం యిస్తోంది కొంచెం దూరంలో వున్న రోడ్డు లైటు వెలుతురులో గట్టుమీద నిలబడిన ఒక నల్లని ఆకారం పరుగెత్తుకుని వచ్చి నదిలోకి దూకి యీదుకువెళ్ళి రెండు మునకలు పూర్తిఅయి పోతూ ప్రాణాలు విడవడానికి సిద్ధంగా వున్న సురేషును భుజాలమీద వేసుకుని ఒడ్డుకు తీసుకొచ్చాడు నీరు కారగా క్రమంగా వుండటం వలన సురేషుకు కొంచెంగా స్పృహ వచ్చింది రెండోసారి బండిమీద వేసుకుని ఆ వెనుకగా వున్న గ్రామపు పోలీసు స్టేషన్‌కు తెచ్చాడు కొంతసేపటికి సురేష్ కళ్ళు విప్పిచూశాడు ఎదురుగా సబ్ ఇన్స్పెక్టర్ నలుగురు పోలీసు జవాను నిలబడి వున్నారు

సురేషుపై ఆత్మహత్య నేరంమోపి పోలీసువారు కేసు పెట్టగా కోర్టు క్రిమినల్ ప్రాసిక్యూటర్ కేసు విచారించి సురేషుకు సంవత్సరన్నర కఠిన శిక్ష విధించి మళ్ళీ జైలుకు పంపించాడు!

కలగూరగంప

తెనుగుభాష వ్యక్తిత్వ వికాసాలు

శ్రీ కొత్త భావయ్యచౌదరి

మన దేశమున ఇతర భాషలలో లేనియెందుగాని లేని, ఎ, ఒ, చ, జ, ఱ, ఁ, అను నాఱు ప్రత్యేకాక్షరములను గలదయుండి, తక్కిన అక్షరములతో నుండిన తెనుగుభాషయే మన ప్రాచీనభాష — ఇది క్రమముగా సాంస్కృతముగా మారిపోయినదని చెప్పుటకు చాలినన్ని నిదర్శనములు గలవు

తెనుగు భాష మొదట ద్రావిడ భాషా కుటుంబములో పుట్టినట్లు చాలమంది విజ్ఞులమతము. కర్త, కర్మ, క్రియలు వాక్యములలో ఉపయోగించుట యొక్క ముఖ్యప్రాముఖ్యము వత్తక్షరములు కేవలము లేకుండుట మరియొకటి — కాని లిపిమాత్రము బ్రాహ్మీలిపినుండి సంస్కారముతో ఏర్పడినది. దీనికి తెలుగు కన్నడ లిపియందునా ఈ లిపికి పూర్వము తెలుగుభాషకు ప్రత్యేకలిపియున్న దృష్టాంతము లేమియు లభించక పోవుటచే బ్రాహ్మీజన్యమైన లిపినిబట్టి తెలుగు భాష సంస్కృత జన్యమనుట పొసగదు ఈ క్రింది విషయములు కూడ దీనిని బలపరచును.

ఆంధ్రరాజులు క్రీస్తుపూర్వము 3 శతాబ్దమునుండి పాలించుచుండిరి వారు ప్రాకృతభాషను రాజభాషగా తీసుకొనిరి. ఆ భాషలో 40 అక్షరము లున్నవి. సంస్కృతమున నింకను మరికొన్ని యక్షరములు గలవు ఆంధ్ర రాజుల కాలమున తెనుగువారికి సాంధ్రరాజులతో సాహచర్యసంబంధములు కలిగి, వారు తెలంగాణమంతయు పాలించుటవల్ల, వారి రాజభాషలోని పదములు చాల భాగము తెనుగువారికి పట్టుబడెను. క్రీ.శే 8 వ శతాబ్దినుండి పల్లవరాజుల పాలన నుండి సంస్కృతము రాజభాషయగుటవల్ల సంస్కృతాక్షరము లన్నియు మనభాష కలబడినవి. ముఖ్యముగా 18 వ శతాబ్దివరకూడ గుణ కలవరించుండా నుండుటవల్ల మన తెనుగుభాష వ్యక్తిత్వమును నిల్పుకొను చుండినట్లు కనబడుచున్నది 87 శబ్దముల మధ్యమున్న తెలుగు శాసనాలలో దాదాపన్నియు తెనుగుపదములే కాని సంస్కృత శబ్దములు కనబడుచున్నవి 7 వ శతాబ్దిని విప్పర్ల శాసనము అట్టిదియున్నది దీనిలో ద్రావిడభాషా సంప్రదాయములు (కొన్ని లేనివి) కొన్ని గోచరించుచున్నవి అప్పటినుండి ప్రాకృత సంస్కృత పదములకు తత్సమ, తద్భవ పదము లుత్పత్తియై తెనుగుభాషలో చేరి, యాంధ్రభాష యాగా పేరొందినది. ఐనను తెనుగుభాష తన వ్యక్తిత్వమును నిలుపుకొనుచునే వచ్చెను అద్దంకి, చెజెర్ల శాసనాలలోని పూర్వ శాసనాలలో తెలుగు పదములు విస్తారముగా గల పద్యములు, దేశిఛందస్సులు, ద్విపదలు, తరువోజలు సీసములు, గీతములు మొదలగువానితో వ్రాయబడినవి గలవు పన్నెండు, తిక్కనాదులే గాక, తర్వాత కవులు కూడ తమ గ్రంథములం దప్పుడప్పుడు తెనుగు పద్యములను రచించి, తెనుగుభాష స్వరూపమును నిలిపి యున్నారు. అయినను వారాంధ్రభాషకే తీర్చి దిద్దినారు. 12, 13 శతాబ్దులలో నుండిన పాల్కురికి సోమనాథుడు తన బసవపురాణములోను, పండితారాధ్య చరిత్రలోను జాను తెనుగు వాడుచున్నానని చెప్పి, తెనుగుభాషలోని పదములను చాలభాగము ఉప్పించి వాడి, భాషకు మహోపకారము చేసి యున్నాడు అయన వాక్కునుండి భాష యెంతో వృద్ధియయ్యెననవచ్చును ఏలనో తెలుగుకవులు చాల మంది 18 వ శతాబ్దివరకు ముఖ్యముగా వైనాక వృత్తి యను పదము ప్రవృత్తిని వ్రాయుచుండిరి అట్టివారికి సంస్కృత భాషాపరిచయము లేకపోయి యుండును.

తెలుగుభాష యనగా దక్షిణదిక్కు భాషయని యర్థము. మొదటి శాతవాహనులు దక్షిణాధిపతులని ప్రాకృత వారిని దక్షిణదిక్కు ప్రజలాపేరున పిలుచుచుండెను. అందుచే తెలుగువారనబడి రనవచ్చును కాని తెలుగు, తెనుగు పద ప్రయోగములు 10వ శతాబ్దికి పూర్వ శాసనములందు గన్పడుటలేదు అట్లని అప్పుడు తెలుగువారు లేరనిగాని తెలుగుభాష లేదనిగాని యనరాదు దీనికి పైన నుదహరించిన విప్పర్ల శాసనము, మాలెపాటి శాసనము మొదలైనవి (7వ శతాబ్ది) ప్రమాణములు

ఇతర భాషాపదములు ఆ దశయందు ప్రాబల్యమున మన భాషలో చేరిపోయినవి, పదయోగభేదము, లిపియోగభేదము, కలయోగభేదము, అను వ్యాకరణ సూత్రములు మన యాంధ్రభాష కాలక్రమమున మయ్యెను ప్రాచీన తెనుగుభాషావాగులు, యక్షులు, దానవులు, తెలుగులు గులజాతి మొదలగువారు వాడి యుండి నచ్చును ఇంకను కొన్నిచోట స్వచ్ఛమైన తెనుగుభాష మాటలాడెదరు

కవులు చాలమంది తమ కావ్యములలో పద్య తెనుగు పద్యములను వ్రాసిరి. 16వ శతాబ్దివరకు దానిలో ప్రత్యేక కావ్యములను రచింపలేదు ఆ శతాబ్దిని పొన్నగంటి తెలగనార్యుడను తెలగన్న "యయాతి చరిత్రము" అను అచ్చతెలుగు కావ్యము రచించి తెలుగుభాష శక్తిసామర్థ్యము నిరూపించెను తర్వాత కూచిమంచి తిమ్మకవి మొదలగువారట్లే రచించి, తెనుగుభాషకు మహోపకారము చేసిరి ఈ కావ్య పరిశీలనమువలన తెనుగుభాష మొదటి స్వరూపము, తద్భవ, తత్సమ పదరూపమును, వాని యోగములు తీర్చిదిద్దిన యాంధ్రభాషకు దీనికి గల భేదములను స్పష్టముగా గనపడగలవు "ఇటాలియన్ ఆఫ్ ది ఈస్ట్" అని "దేశభాషలందు తెలుగు లెస్స"యనిపించుకొన్న కీర్తి యీ యాంధ్ర భాషకే తర్వాత వచ్చినది

నన్నయభట్టువంటి మహాకవులు గాని, కొంచెము ప్రాథమికుడుగాని తెలుపబడుచున్న వన్నెతోడను కూడ ఆంధ్రభాషకే తన కమ్మని సంధి కావ్యములో వాడియున్నాడుగాని అచ్చ తెలుగును వాడలేదు కాని యుండిన పద్యములు అచ్చ తెలుగుమాటలతో నిండియున్నవి. నేటికాలమున వాడుకలో నదలిపోవుచున్న అచ్చతెలుగు పదము లెన్నో పైన నుడివిన కావ్యములలో గ్రంథస్థములైయున్నవి. నక్షత్రములు, కవులు లేనియసంపూర్ణ కవితాక్షర బోధిత భాషయై యున్నను, శృంగారమునకు దేశభాషయనుటకు లేని యధికారము గల్గి, ప్రత్యేక అక్షరములు 6 తో నుండుటవలన మన తెలుగు ప్రాచీనభాషాప్రాశస్త్యమును నిరూపించుచున్నది. ఆంగ్లేయభాష 26 అక్షరములతో నుండియున్నట్లు నేటికిని సర్వవిజ్ఞానమునకాలవాలమైనది, మన యాంధ్రభాషయు నేడు సర్వసంపూర్ణ భాషయై 56 అక్షరములతో విలసిల్లుచున్నను, ఆంగ్లభాషాస్థానమును పొందలేకపోవుటకు కారణము మన వాఙ్మయము సర్వవిజ్ఞానమునకాలవాలముగా నుంచుటకు ఈ లోటును భాషాసేవకులు, వాఙ్మయ విజ్ఞానసేవకులు పూరించి, క్రమముగా మన భాష నుద్ధరింతురని నా విశ్వాసము

త్రిలోచనుని 'తులసీదూత' కావ్యము

శ్రీ వేదం వెంకటకృష్ణశర్మ

సంస్కృతము పలువిధ కావ్యములతోబాటు 'దూతకావ్యముల'ను గూడ సృష్టించినది. వానిలో ముఖ్యములైనవి—(1) మనోదూత (కర్త ఎవరో తెలియదు), (2) మనోదూత (వైష్ణవప్రభుని కుమారుడగు విష్ణుదాసుడు), (3) మనోదూత (వైష్ణవ దాసవంశీయుడగు రామరామశర్మ), (4) ఉద్ధవదూత (మాధవకవీంద్రభట్టాచార్యుడు), (5) హంసదూత (అజ్ఞాతకర్తృకము), (6) పాదాంకదూత (కృష్ణసార్వభౌముడు), (7) గోపీదూత (లంబోదర వైద్యకవి), (8) పాంథదూత (గంగాధరభోలానాథుడు) మున్నగునవి. పలువిధ సంస్కృత వాఙ్మయమున ఈ దూతకావ్యములు మిక్కిలి యుత్తమరచనలుగ బరిగణింపబడుచున్నవి

పై దూతకావ్యములలో నెక్కువ లింకను ప్రచురింపబడలేదు. పరిశోధకులు వానిని సముపార్జింప ప్రయత్నించినట్లు లేదు. భావికాలమున నీవి అందుండి వెలుగుచూడవలసియున్నవి.

ఈ సంవత్సరమున త్రిలోచనుని—విరచిత—'తులసీదూత'—కావ్యమొకటి వెలుగునకు వచ్చినది గలదు. అదియు ఇంతవరకు ప్రచురింపబడలేదు.

బహుశః ఇది శాలివాహనశకము 1780 ప్రాంతమున రచింపఁబడినట్లు తోఁచుచున్నది

ఇందు వ్రాయసకాని తప్పులు విశేషముగఁ గన్పట్టుచున్నవి.

కావ్యములోని విషయము సంగ్రహముగ వ్రాయఁబడిన తక్కిన కావ్యములలోని దాని వంటిదే అనఁగా శ్రీకృష్ణుఁడు బృందావనమును త్యజించి, మథుర కరుగఁగానే, విరహవేదనా దోదూయమాన మానసలయిన గోపికాస్త్రీల పరిదేవనము లిందు వర్ణితములు

బృందావనము నుండి తరలిన శ్రీకృష్ణుఁ డదృశ్యుఁడగుటచే, ఆ గోపిక లాకులపాటు చెందిన స్థితి వర్ణించుటతోఁ గథ ప్రారంభించును

"వాఞ్ఛే, గాథే మనుపుర మతి
శోభిని ప్రభవ చిత్తా
గోపీ కాంక్ష్యాలకామతి సఖీ
రఙ్గనాస్వమీపే
ప్రాణా కృష్ణా దతిసుమతిర
తిప్రబంధో వినాశే,
జీవ స్థేయాం మహారతినతో
వ్యాపిలా ప్తా బభాకే॥"

కొందఱు గోపికలు స్త్రైర్యము లేని చిత్తవృత్తితో క్రుంగిపోయిరి మఱికొందరు శ్రీకృష్ణుఁడు దమ్మొక్కతమగాఁ జేసి, విడువ నొల్లనివాఁడనుటకై, ఆమాటనే నమ్మనైరి

"మనో వాఞ్ఛ్యం వాయుం నిబిడగహనే
గూఢ మధునా,
వనేష్వాహో వాధః సఘనఘనబృం
దగ్నుతిపరః,
నదాన్యాక్ష్యేద్యూవిం మధుపుర మగాత్
జాతు సహసా,
వయులంఘ్యా ప్రాణప్రియతమ విభుః
కితవనః"

ఇంకఁ గొందఱు గోపికలన్నటో—ఆ బృందారణ్యముననే అపారకాము శ్రీకృష్ణుని మీఁది ప్రేమాతిశయమున విహరింపఁబోగిరి అందొకానొక పల్లవపల్లవా గ్ర "శ్రీకృష్ణుని దక్క వేఱొక రత్యంత ప్రియతములని పలుకుటో, నిజమునకు పలుకు దివ్యప్రయోగము కాని యానత్యము కనుక నే, అట్టి యనత్యవాది వాక్యములకు వేదముల నఱఁగు యోగీంద్రులు సహితము నమ్మకము చేయుట మిక్కిలి యాశ్చర్యజనక కార్యము అట్టి ప్రకృతియము వారికిఁ గలుగుటకుఁ గారణము వారి ఖలము శ్రీకృష్ణ ముఖోదితము లగుటయే ఇఁక, ఆ యోగివర్గము నే యనుసరించు వారును శ్రుతుల విశ్వసించుటలో నబ్బురమేమి గలదు?—అని విశ్వసించుకొన్నది

"వాక్షి కింకర్తి ప్రియతమ గతే
సుప్త మతి త్వన్యకే,
వ్యక్తిం చేతి నృకుట ధనా
బంధునా ప్రాప్య ముక్తమ్,
సుప్త్యా మానం వదన మధునా
బంధునా ప్రార్య ముక్తమ్,
ప్రామాణ్యం తే వదసి వచన
ద్రాయ తే వజవాదామ్॥"
"అప్రామాణ్యం శ్రుతిము బహుధి
రోగ్యగునే త్వవ్యదష్ట్వా,
దాప్తైరంతి ర్వ్యతిథవన చె
విత్యద్ధ ప్రోహా స్తకాక్యా,
వర్ణ్యా తే క్ష్మాపాం కథమపి జనా
నా మపి న్వరహేతో,
యోగే వృత్తిర్న భవతి జగా
న్నాథ, కైతన్యయోగమ్॥"

ఈ తెలుఁగు నావాపు గోపికల కంట బృందావనమున నేఁపురఁ దిరిగిన తులసీ మొక్క గనుపించు దెను. వారు, దానినే శ్రీకృష్ణుని చెంతకు దూతగఁ బంప నిశ్చయించిరి తత్కార్యనిమిత్తము గలసియే శ్రీకృష్ణుని కత్యంతముఁ గూర్చు ప్రియురాలనియు, నాతడే మధురానగరమున కంప నర్హించుతో, స్త్రీస్వభావ సిద్ధముగు జాలిబంధ సంగుల కంగీకరింపఁగలదనియుఁ, దప్పక మరల శ్రీకృష్ణుని బృందావనమునకుఁ దోడ్కొని రాఁగలదనియుఁ దలంచికొనిరి

"త్వద్భ్రాథ్యః ప్రియతమా
తులసి ప్రియోఽపి
జానీమ వివ కిల జనస్మతిపద్మ
తిప్రాదతి ప్రియకరీ భవతీ సఖీనో
మానం త్వయా మధుపురీ
గమనం విధేయమ్॥"

ఇక్కొక్క యంశము ముఖ్యముగ గమనింపవలసి యున్నది — కామ అత్యంతము ప్రేమించిన పురుషుఁడు తనకుఁ దక్క ఇతరాంగనల కనుభవయోగ్యుఁడు కాఁగూడదు. అల్లునితోఁ బ్రాణకృష్ణకమున కయిన పిదప పడుచుటి యార్ష్య మాయా పరవశురాలు భారతి నారీమణి ఓః పారిజాత ప్రసూన కారణముగ జనించిన సత్య యార్ష్యను, ఆమెచే "నడనిచ్చి పుచ్చుకొన్నమనుచుంటివి" అని శ్రీకృష్ణుని విషయమున పలికించినది సవతిమీఁదనుగల మద్భావమున కైక శ్రీరామునికి వనవాసము విధించినది కదా! అట్టితో గోపికల వేఁడికోలు సంగి

రచించిన శ్రీకృష్ణచరిత్ర, అన్యాపదేశముగనుండుట ఎంత అసంబద్ధమో, వారి మనంగుల కల్పించుటయు నంత అసంబద్ధము గాదు. ఇది విరహాంతరము ప్రకృతిని మన తెలుఁగువారలుఁ గూడఁ గొందఱు స్వతంత్ర దూతకావ్యరచయితలు లేకపోలేరు. ఇక పదియేండ్ల నాటిమాట — తిరుపతి దేవస్థానము వారి ముద్రాక్షరశాల మునుపటి పుస్తక— వారి శాఖకు నియమింపఁబడియుండిన శ్రీ వైష్ణవాచార్యులుగారు ఒకరు ఒక దూతకావ్యమును రచియించిరి. వీరాతని దర్శించుట తటస్థపడఁగా, అందలి శ్లోకములను కొన్నింటిఁ జదివి వినిపించిరి. వారప్పటికి అఱువదేండ్లు దాటిన వృద్ధులు— అచ్చతెనుఁగు నిర్మాణమున హృదయాకర్షకమగు శైలిలో వ్రాసిన యా కావ్యము పేరిప్పుడు జ్ఞాపకము లేదు. కాని మన భరతఖండమునందలి సుప్రసిద్ధ స్థలముల నన్నింటిని — వారు స్వయముగాఁ జూచియుండుటచే యిట్టి రచన చేసిరని ఆ కావ్యము దినపత్రికలోని వాఙ్మయ విభాగము సంపాదించి ముద్రించుచో ఎంతేని భాషకును, దేశమునకును—సేవ చేసినవారగుదురు.

ఆంధ్రమున నతని కృతులలో మిత్రులు— సుప్రసిద్ధ సారస్వతోపాసకులు, శ్రీ పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులవారును 'మేఘదూతి' యను పేరిట రచించి ప్రకటించిరి. అందు మన యాంధ్రదేశమందలి నదీనదములు, పుణ్యస్థలములు లత్యంత మనోహరములుగ వర్ణింపఁబడినవి. తప్పక యిది తెలుఁగువా రాదరింపఁదగిన యుత్తమ కావ్యము.

ఇంకను ఈ 'దూతకావ్యము'లనంటి వెవరయిన మనరాష్ట్రమున వ్రాసిరేమో, తెలియకున్నది.

ఈ తెలుఁగు జేరిన కావ్యములు కేవలము విరహాగ్రస్తులైన నాయికానాయకుల మనోవేదనము నుగ్గడించు శృంగారకృతులని యనఁదగును. మంతే విరహాగ్నిదగ్ధమైన యొక శృంగారచేష్టయే గదా! — తన్నుఁబాసిన ప్రియుని ప్రియుఁడు మనస్తాపముతో తనతో వేఱొకచోట నున్న తెలిసిన దూతను గని తన ప్రియురాలికి సందేశమంపును. ఏతన్నిమిత్తమున ఆదూత ఏయే దేశములను అతిక్రమింపవలెనో, ఏయే ప్రదేశముల శోభలెంతలు మాసెపటకిందులో వాని నన్నిటిని విస్పష్టముగ వర్ణించి చెప్పును.

ఒకవిధముగ నిది భూప్రదక్షిణము చేయుటే తెలుఁగునకు భూగోళశాస్త్రవిజ్ఞానము మనుటలో సందియము లేదు. అయినఁ బ్రాచీనకాలమున నది మన భారతదేశమునకే పరిమితమయినది. అంతకంటె దాటిపోలేదు.

విరహశృంగారమునకే ప్రాధాన్యము దూతకావ్యము లన్నియు నలంకరించినను కొన్ని గ్రంథములకు భిన్నములు పరిశీలించినను వాల్మీకి రామాయణమున సుగ్రీవుఁడు వానరసైన్యములను సీతాన్వేషణార్థము నలుదెసలకుఁ బంపుటలో ఆయా కొండలు ప్రదేశములనుగూర్చి వర్ణించి చెప్పెను. గురుకగాథలు, గ్రంథములు కొన్ని చోటుల మొదలుకొని అంగుఁ గొన్ని నుమాహాత్మ్యములు విశ్వసనీయములు గాకున్నవి.

కవికులగురుకర్తి కాళిదాస మహాకవి కిది యొకటే ప్రశంసించెనో, కాని అతని గ్రంథాల్లోనే యిప్పుడు విరహశృంగారమునకు ప్రాధాన్య మొసగుటచే, నూతన భావోత్పత్తిగల కావ్యరీతులను అతని 'మేఘదూతము'— సంతరించుకొన్నది. ఇఁక దాని తరువాతి 'దూత' కావ్యములెల్ల పిల్లలవు చరిత్రలకంటె వని మనుష్యులలో నవితన్యములేవు.

ఇప్పటికిని దూతకావ్యములకుఁ గల ప్రాముఖ్యమును ఒత్తించి, ప్రభుత్వ ప్రోత్సాహము గల పరిశోధకు లట్టివానిఁ బ్రకటించి, వాని ననువాదము గావించుట తమ కర్తవ్యముని గుర్తించుట శ్రేయస్కరము

గ్రంథ విమర్శనము

పతివ్రతా చరిత్రము

ప్రకాశకులు: గవర్నమెంట్ ఓరియంటల్ మాన్యుస్క్రిప్ట్స్ లైబ్రరీ, మద్రాసు. వెల రెండు రూపాయల ఇరవై ఐదు పైసలు.

ఇది ద్విపదరూపంలో ఉన్న 312 పుటల ఉద్గ్రంథం. దీనిధోరణి చూస్తే ఇది తెలుగులో కథాసరిత్సాగరం వంటి గ్రంథమేమోనని అనిపిస్తుంది. రచన అంతా ద్విపదలో సుసంస్కృతము, శిష్టము అయిన ప్రబంధశైలిలో సాగింది.

కథాకథనం కదిరీపతి శుకసప్తతి ధోరణిలో నడిచిపోయింది. అయితే శుకసప్తతి కేవలం శృంగార ప్రధానమయిన కావ్యం కాని ఇది పతివ్రతాస్త్రీల పుణ్యచరిత్ర లభివర్ణించే ఉద్దిష్ట కావ్యం. ఇతర కవులు పేర్కొన్న ఈ కావ్యంలో కథలు కొన్ని కథాసరిత్సాగరము, ద్వాత్రింశత్సాలభంజిక, భోజచరిత్రము మొదలయిన గ్రంథాలలో నుంచి సేకరించబడినట్లు కనబడుతున్నాయి.

అయితే ద్విపదలో ఈ విధమయిన కథాకావ్యం ఆంధ్ర వాఙ్మయంలో మరేదీ కనబడదు. ఆ విధంగా ఈ గ్రంథం ప్రాచీనాంధ్ర వాఙ్మయంలో విశిష్టమయినది.

ఈ గ్రంథప్రచురణ కోసం ఉపయోగించిన తాళపత్రప్రతులలో కవి నామధేయము, కులగోత్రాలు లుప్తమైపోయాయి. ఇందువల్ల ఈ గ్రంథకర్తృత్వం గాని, గ్రంథకాలం గాని నిర్ణయించడానికి వీలులేకపోయిందని సంపాదకులు తెలియజేస్తున్నారు. శిష్టము ఉదాత్తము అయిన గ్రంథశైలినిబట్టి చూస్తే గ్రంథకర్త ఇంచుమించుగా ప్రాచీన ప్రబంధకాలానికి తరువాతివాడని నిర్ణయించవచ్చును. అయితే ఇది కేవలం ఊహామాత్రమే.

ఆంధ్రదేశంలో మారుమూల గ్రామాలలో కొన్నిచోట్ల తాళపత్ర గ్రంథాలింకా అజ్ఞాతంగా అడుగున పడి ఉండవచ్చును. మన అదృష్టవశాత్తు అటువంటి తాళపత్ర గ్రంథాలలో పతివ్రతా చరిత్ర ప్రతి కూడ ఒకటి లభిస్తే లభించవచ్చును. పాఠకులెవరయినా ఈ విషయంలో సహకరించగలిగితే ఆంధ్ర వాఙ్మయానికి అపూర్వమైన సేవ చేసినవారవుతారు.

ప్రస్తుత పతివ్రతా చరిత్రము కవి నామాది విషయంలోనే గాక కథలలో కూడా కొంతవరకు అసంపూర్ణంగానే ఉన్నది.

అయినా గ్రంథప్రాశస్త్యాన్ని బట్టి ఇది తప్పక ప్రకటించదగిన గ్రంథం. ప్రకాశకులు, యథాశక్తిగా విస్పష్టంగా ప్రచురించిన సంపాదకులు అభినందనీయులు.

'శాస్త్రి'

* * *

మహోదయం

[నేపథ్యగేయ రూపకము]

జయంతి ప్రకాశకులు శ్రీ శివానంద తిరంగిణి ఉమ్మలపల్లి రామలింగేశ్వరరావు. మునిరత్నం వీధి కడప. వెల రూపాయిన్నర.

ఆంధ్రులలో అనైక్యం పరిహరించి ఐక్యం పెంపొందించడమే ఈ గేయ రూపకం లక్ష్యం. గోదావరీదేవి, కృష్ణాదేవి, పెన్నాదేవి, తుంగభద్రాదేవి, మంజీరాదేవి, తమ వైభవాన్ని చాటుతూ అహంభావాలతో ఎలుగెత్తి గానం చేస్తాయి. అయితే అర్థగర్భంగా ఈ దేవుల ప్రత్యేక భావాలన్నీ తనలో ఐక్యం చేసుకొనడానికి ప్రయత్నిస్తుంది ఆదినుంచే ఉద్బోధిస్తుంది. ఆకాశవాణి కట్టకడపటికి ఈ నదుల ప్రాంతీయాహంకారాలు రూపుమాపి ప్రత్యేకత్వం విడనాడుతూ అందరు చేతులు కలిపి ఐకమత్యంతో ఐకమత్యంతో మెలగాలని ప్రబోధిస్తుంది. సంగ్రహంగా ఈ రూపకంలో విషయం ఇది.

రచయిత దీనిలో పద్యాలతో బాటు ఎక్కువగా గేయాలు కూడా వ్రాశారు. ఈ గేయాలు, పద్యాలు భావయుక్తంగా నడిచిపోతూ మొత్తం రచనకు ఒక విశిష్టత చేకూరుస్తున్నాయి. పాఠశాలలోను, కళాశాలలోను, సాహిత్య సభలలోను, సంగ్రహంగా ఉన్న ఈ నృత్య రూపకం ప్రదర్శనార్హం; ఆంధ్రులలో అనైక్య పరిహారానికి ఎంతయినా ఉపకరించగలదు.

Printed & Published For Nageswara Rao Estates (Private) Ltd., by S. Radhakrishna, at The Andhra Patrika Press, 6 & 7, Thambu Chetty Street, Madras—1. Editor: S. Sambbu Prasad.